

leto XXXI, št. 1, 2024

ISSN 1318-2498

9 771318 249009

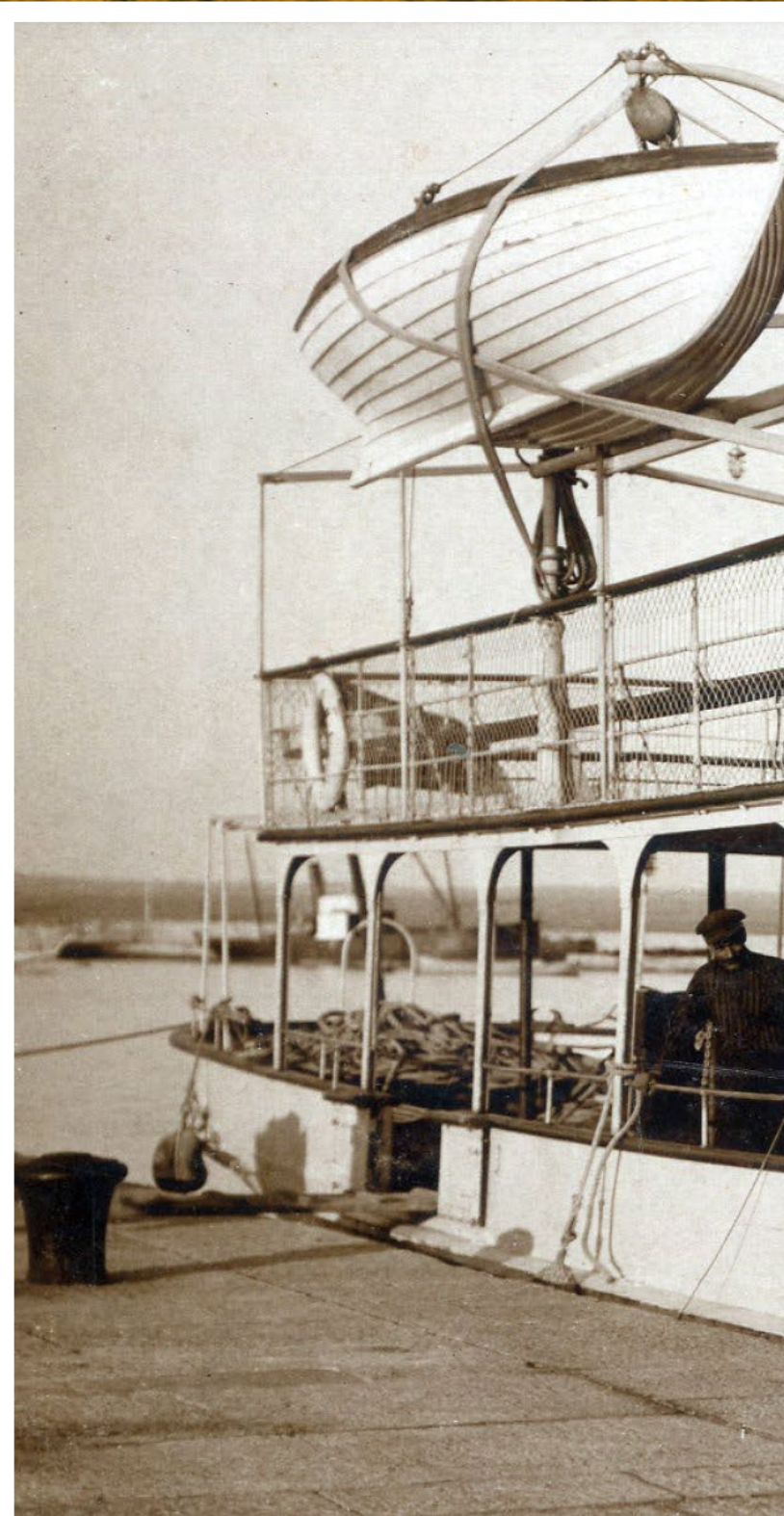
ZGODOVINA ZA VSE

VSE ZA ZGODOVINO

Darja MIHELIČ
Boris GOLEC
Filip ČUČEK
Andrej RAHTEN

CENA: 11 €

ZGODOVINA ZA VSE, leto XXXI, št. 1, 2024

ZGODOVINA ZA VSE

VSEBINA

<i>Darja Mihelič</i> Vsakdan srednjeveškega Kopra v odsevu mestnih statutow DER ALLTAG DES MITTELALTERLICHEN KOPER IM SPIEGEL DER STADTSTATUTEN	5
<i>Boris Golec</i> »Dejanje je, razen nekaj ženskam, v javnosti tako rekoč neznano« <i>O prepovedanem razmerju in njegovem sadu v »malo boljši hiši« v začetku 19. stoletja</i> „DIE TAT IST, AUSSER EINIGEN FRAUEN, IN DER ÖFFENTLICHKEIT SOZUSAGEN UNBEKANNT“ <i>Über ein verbotenes Verhältnis und dessen Frucht in einem »etwas besseren Haus« am Beginn des 19. Jahrhunderts</i>	29
<i>Filip Čuček</i> Poplava »mesto Celje z njegovo okolico skoraj vsako leto enkrat ali celo dvakrat zadene.« <i>Protipoplavni ukrepi v Celju in Savinjski dolini v prvi polovici 19. stoletja</i> EINE ÜBERSCHWEMMUNG „TRIFFT DIE STADT CELJE MIT UMGEBUNG FAST JEDES JAHR EINMAL ODER SOGAR ZWEIMAL.“ <i>Maßnahmen gegen Überschwemmungen in Celje im Tal der Savinja in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts</i>	63
<i>Andrej Rahten</i> Habsburški prestolonaslednik na Brionih <i>Iz celjske zapuščine slovenskega finančnega stražnika</i> DER HABSBURGISCHE THRONFOLGER AUF BRIONI <i>Aus dem Cillier Nachlass eines slowenischen Finanzwächters</i>	77

ZAPISI

<i>Franc Križnar, Milko Bizjak</i> Prva slovenska opera Belin (1780–2018)	91
---	----

Marija Počivavšek

Prvi letopis prve celjske gimnazije 106

Alenka Hren Medved

»Vsem drugim stanovom kmet pridelke deli, za sebe in svoje lepo poskrbi.« 108

Anja Prša

Pot velike porcelanaste vaze z japonskim motivom v celjski muzej 109

Aleksander Žižek

Z Isolanthis in Hunki malo naokrog 111

Marija Počivavšek

»Fotografovanje je nad vse zanimiva, lepa in koristna zabava.« 113

Darja Mihelič

Vsakdan srednjeveškega Kopra v odsevu mestnih statutov

MIHELIČ Darja, red. prof. dr., znanstvena svetnica
v pokoju, Murnikova ulica 18, SI-1000 Ljubljana,
mihelic@zrc-sazu.si

352.071(497.4Koper) "653"

VSAKDAN SREDNJEVEŠKEGA KOPRA V ODSEVU MESTNIH STATUTOV

Koprski statuti iz 1423 so po vsebini razdeljeni v štiri dele (»knjige«). Skupaj vsebujejo 244 statutarnih določil (»poglavij«), ki so celovito urejala bistvene plati javnega in zasebnega življenja v mestu in njegovi okolici. Prispevek se osredotoča na nekatere vsebine vsakdanjega življenja, ki jih urejajo statuti, in skozi statutarne odloke konkretizira in dopolnjuje podobo nekdanje *civitas Iustinopolis*.

Ključne besede: srednji vek, Koper, koprski statuti, mestno življenje, liber niger

MIHELIČ Darja, PhD, Professor, Scientific
Councillor, retired, Murnikova ulica 18,
SI-1000 Ljubljana, mihelic@zrc-sazu.si

352.071(497.4Koper) "653"

EVERYDAY LIFE IN MEDIEVAL KOPER AS REFLECTED IN THE CITY STATUTES

The Statutes of Koper of 1423 were divided into four parts (»books«). In total, they contain 244 statutory provisions (»chapters«), which comprehensively regulated the essential aspects of public and private life in and around the city. The article focuses on some of the aspects of everyday life regulated by the statutes and, through the statute decrees, concretizes and completes the image of the former *civitas Iustinopolis*.

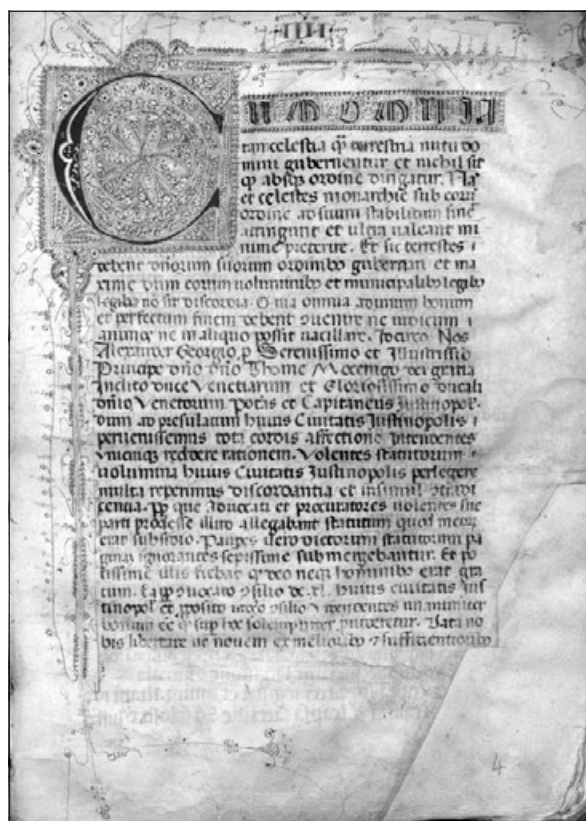
Keywords: medieval, Koper, Statutes of Koper, city life, liber niger

Povédnost mestnih statutow

Srednjeveški mestni statuti so urejali različne plati življenja v mestni skupnosti. Posegali so na področje mestne uprave, gospodarstva, družinskega, kazenskega prava, javnega življenja itd.¹ Vnesti so skušali red v obstoječo vsakdanjo prakso. Vsebovali so teoretična načela o običajni uveljavljeni in dovoljeni ureditvi ter o njenih kaznivih kršitvah. Določila statutow so se oblikovala v delni medsebojni odvisnosti in pod vplivom sosednjih mest. V mestih, podrejenih Benetkam, kamor je sodil tudi Koper, je prihajalo do prilagajanja starih pravnih praks beneškim interesom in zahtevam. Iz statutar-nih predpisov, ki urejajo konkretno problematiko življenja v mestu, je mogoče izluščiti številne značilnosti mestnega okolja, njegovega življenjskega utripa in vsakdana. To velja tudi za statute srednjeveškega Kopra iz 1423,² ki s svojimi podatki dopolnjujejo, konkretizirajo in pestrijo podobo nekdanje *civitas Iustinopolis*.

Mesto je imelo svoj veliki in mali svet in razvejano upravo, ki je posegala v vse pore mestnega življenja. Načeloval mu je podestat in kapitan (imenovan tudi pretor), s štirimi sodniki, v upravi pa so sodelovali še dva vicedomina, dva cenilca, štirje nadzorniki justiciarji, šest odvetnikov, notranji in zunanji nadzornik, komunski blagajnik, komunski nadzornik, različni pisarji (*cancellarius*), ključarji mestnih vrat ter še več drugih mestnih uslužbencev do klicarja, ki je obveščal meščane o pomembnih dogodkih, javnih dražbah, iskanih osebah, izgubljenih listinah ipd. Mestna špitala sta nudila zatočišče bolnikom in revežem. Mesto je imelo plačanega zdravnika. Za nedoletne sirote in neobgljene so skrbeli varuhi.

Prebivalci Kopra so imeli do komune³ obveznosti (*angaria*). Nihče ni bil izvzet od njih, čeprav je bil pod oblastjo klerika ((knjiga) I, (poglavje) 28). Priseljenci v Koper so bili po preteku petih let prosti obveznosti in so postali koprski meščani, morali

Detajl (list 4) koprskih statutow
(Archivio di Stato di Venezia)

pa so se dati popisati podestatovemu pisarju (I, 29). Dacarji so morali v roku enega leta pobrati od dolžnikov obračunane davke (II, 13). Koprski meščani so morali do Marijinega vnebovzvetja plačati dožev *congium* za graškega patriarha in stražnino za varuhe vinogradov in polj (III, 49).

Statuti opisujejo elemente fizionomije mestnega urbanega jedra⁴ in koprskega podeželskega ozemlja. Za prvega omenjajo mestne četrti z mestnimi trgi in obzidnimi vrati. Ta so bila: vrata sv. Martina, Stolnična, Zubenaška, Bošedraška, sv. Petra, Izolska, sv. Tomaža, Pretorska, vrata Pusterla, Nova vrata, Velika vrata⁵ in Brazzolska vrata.⁶ Na vrata sv. Martina, Bošedraška, sv. Petra, sv. Tomaža in

¹ Mihelič, Vsakdanje življenje; Mihelič, Gli statuti.

² Ohranjena sta dva rokopisna izvirnika koprskih statutow iz 1423, enega hrani Državni arhiv v Benetkah (Archivio di Stato di Venezia), drugi je v hrambi Državnega arhiva na Reki (Državni arhiv u Rijeci). Sklici v prispevku se nanašajo na objavo reškega primerka: Margetič, Statut koprškega.

³ Za to institucijo se v literaturi uporablja tudi oblika komun.

⁴ Rogoznica, Koper: urbana geneza; Mlacović, Koper v pozmem; kolega Dušan Mlacović mi je bil v veliko pomoč pri ubikaciji nekaterih objektov, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

⁵ Na območju Velikih vrat je so bili v (poznejši) Calle degli Ebrei (današnji Triglavski ulici) nastanjeni Judje, ki so v Kopru posojali denar na obresti.

⁶ Zanimivo primerjavo omogoča Likar, Arhitektura in razvoj; prim tudi Žitko, Vrata Muda.

Velika so pazili po štirje prikriti čuvaji, na ostala pa po dva, kar verjetno nakazuje pomen in obljudečnost tamkajšnjih mestnih okolij. Od drugih vidnih objektov se omenja mestni stolp s stopnicami in zvonom, od koder je klicar objavljaval razglase. Na stolpu sta bili označeni dve dolžinski meri (veliki in mali beneški laketi (*brazolarium*))⁷ za izmero tkanin ob trgovanju. Zapornike so pridržali v ječah,⁸ verjetno je bil blizu postavljen tudi sramotilni steber. Na glavnem trgu, kjer je bila tržnica, je stal kamen z votlimi merami za merjenje sipkih živil. V mestu se omenjajo stolna cerkev, cerkev sv. Frančiška⁹ in dva špitala: sv. Nazarija na današnjem Prešernovem trgu in špital za reveže sv. Marka na današnjem Muzejskem trgu, ustanovljen iz zapuščine gospoda Marka Trivizana iz Benetk. Omenja se predel Brolo, ki so ga statuti šteli pred uničevanjem in onesnaženjem in *Campo Marcio*, ki je bil porasel s travo. Mesto so prepredale javne poti. Statuti so skrbeli za njihovo prehodnost in snažnost. Od gospodarskih objektov sta bili pomembni mesnica in ribarnica,¹⁰ kjer so prodajali meso in ribe. Kruh so pekli v krušnih pečeh. Družabno življenje se je odvijalo v gostilnah. Ob bivanjskih hišah so bili vrtovi, v mestu je bilo tudi nekaj staj za živino.

Statuti so obravnavali tudi koprsko kmetijsko zaledje, ki je bilo zelo obsežno.¹¹ Namakali so ga vodotoki in izviri. Glavni rečici sta bili Rižana in Badaševica, prečkale pa so ga javne poti, na katerih se omenjata most *Traulolchi* (*Canzani*) in lesen most (prek Badaševice) na trasi proti Montinjanu. V zaledju naštevajo statuti številne vasi, na Rižani mline in gostilno, omenjajo se tudi oljčni mlini – torklje. Vodilna kultura, ki je prevladovala na

Koprskem, je bila trta, sicer pa so tam rastle oljke, jabolane in drugo sadno drevje ter kostanji, uspevali so travniki, pašniki, gozd, za gospodarstvo so bile pomembne soline.¹² Statuti so urejali razmere na koprskem komunskem ali dodeljenem (*diuisum*) podeželju. Predpisovali so tudi pravila delovanja okoliških kmetov.

Statutarni odloki so skrbeli za urbani prostor in za mestno zaledje tako glede njegove urejenosti, zaščite in kultiviranosti, kot glede njegovega lastništva. Urejali so poslovanje z nepremičninami od njihovega koriščenja v pridobitne namene v obliki zakupov in najemov do odtujitev v obliki prodaj, dražb in zapuščin.

Na poslovno dejavnost v mestu so vplivali v statutih navedeni obvezni prazniki, ko so nekatere dejavnosti zastale: 15 dni pred in 15 po božiču, prav toliko pred in po prazniku vstajenja (velike noči), enako pred in po sv. Petru (28. junija) in po Marijinem vnebovzetju (15. avgusta) do sv. Mihaela (29. septembra), kljub praznikom pa se je tedaj smelo terjati dajatev za hišo (*casaticum*) in plačilo za delo (*premium laboris*) (II, 102).

Statuti so urejali razmerja med delodajalci in plačanimi delavci. Če so se ti zavezali, da bodo šli delat, pa tega niso storili, so bili oglobljeni (II, 99). Kdor je vnaprej prejel denar za delo in ni prišel delat, je moral denar vrniti (II, 100). Sužnji in delavci, ki so šli brez soglasja gospodarja delat za drugega (npr. ob trgatvi) in niso dali od zaslužka nič gospodarju, so bili oglobljeni ali pa so morali stati ob sramotilnem stebru (I, 10). Statuti so urejali prekinitev delovnega razmerja in poračunavanje plačanih delavcev z gospodarji (I, 11). Prepovedano je bilo speljati tujega delavca (I, 14). Moškega ali ženskega sorodnika ali delavca, ki je pripadal drugemu, je bilo prepovedano odpeljati *extra terram* (I, 15). Če je kdo vedel ali nevedel plačal poroštvo za tuje sužnje ali delavce, je njihovemu gospodarju pripadla protivrednost poročstva iz porokovega imetja (I, 12). Krčmar ni smel sprejeti zastave od sužnja ali plačanega delavca (I, 13).

Statuti so posegali tudi v intimno sfero Koprčanov, namreč njihovo družinsko življenje. Obrav-

⁷ Daljši 679 mm in krajši 639 mm, prim. Herkov, *Mjere Hrvatskog Primorja*, 100.

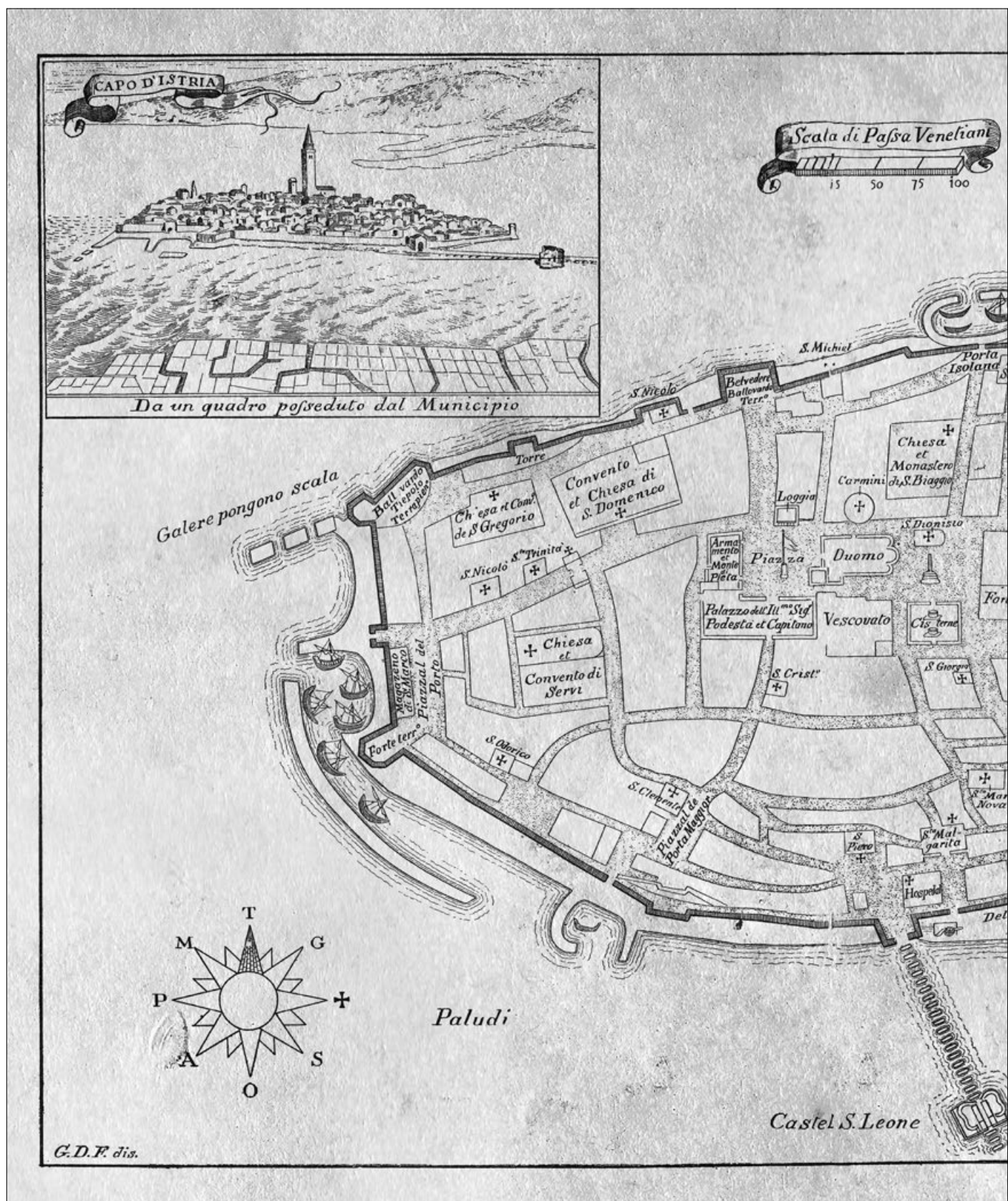
⁸ Ječe so bile ob komunski palači: Radossi, *Monumenta heraldica*, 19–20.

⁹ Njena zakristija, v kateri so hranili pomembne dokumente, je omenjena na hrbtni strani lista 4 rokopisa koprskih statutov, ki ga hrani Archivio di Stato di Venezia.

¹⁰ Obe sta bili ob morju, mesnica v predelu Brazzolo, ribarnica ob pristanišču ob vratih sv. Martina, kjer je bilo tudi skladišče soli, ki pa ga statuti ne omenjajo.

¹¹ Po Benussi, *Frammento demografico naj bi Koper z okolišem vred 1533 štel med 7.000 in 8.000 prebivalcev, 1548 pa kar 9.000 do 10.000. L. 1554 ga je prizadela kužna bolezen, ki jo je po enem poročilu preživelo 3.500, po drugem pa le 2.300 ljudi. Benussi zaključuje, da ožje mesto, ko se je bolezen poglobila, ni štel več kot 3.000, okoliš pa 5.000 prebivalcev.*

¹² Bonin, *Delovanje koprskih solin*.

Načrt Kopra iz 1619 (Rogoznica, Koper: urbana geneza, 33)

navali so ga s poudarkom na premoženjski plati. V navadi je bila skupnost imetja med zakoncema »kot brat in sestra«. Številni predpisi so se posvečali zadolževanju, testamentom in dedovanju zakoncev. Opredeljevali so tudi poslovne in premoženjske pravice žena in deloma otrok, kakor tudi skrbništvo za sirote.

Delovni ritem so v letu rahljali številni v statutih podrobno navedeni prazniki in dnevi,¹³ ko se določena opravila niso popravljala. Delovni teden je trajal od ponedeljka do sobotnega večernega zvonjenja, ko so se tudi gostilne zaprle. Zvon ure je udarjal zjutraj (*in mane*), ob uri *tercie* (ob 9. uri dopoldne), *none* (ob 15. uri) in za večerno mašo (*ad uesperas*). Več mestnih uslužbencev se je moralo ravnati po teh urnikih: od jutra do devetih in od treh do večera. Kdaj so Koprčani uživali dnevne obroke hrane, iz statotov ni razvidno, pač pa moremo iz ponudbe v prehranskih obratih in na trgu ter iz pridelkov zaledja povzeti sestavine jedilnikov: žitarice, moka, kruh, mleko, skuta, sir, živila, sadje, kostanj, zelišča, vino, *mustarda*, olje, sol, med, sveže meso drobnice, sveža in soljena svinjina, kokoši, kopuni, piščanci, fazani, jerebice, zajci, kozlički, jagnjeta, jajca. Glede bivanjskega udobja za domačimi zidovi iz statotov ne izvemo dosti – omenja se npr. postelja z blazino, odejo in rjuhami kot predmet zapuščine pokojnega zakonca.

Mestni statuti so praviloma vsebovali sklop, ki je predpisoval vedenje v javnosti ter sankcije za kazniva dejanja, ki so ogrožala

¹³ *Margetić, Statut koprskega*, 3–5.

varnost mesta in njegovih prebivalcev. Prizadevali so si za javni red in mir. Skušali so zavarovati nedotakljivost premoženja. Glede nedovoljenega obnašanja statuti običajno omenjajo bogokletje, klevetanje, žalitve, prepire, tepež, lasanje, a tudi ostrejšje spopade, ki so se lahko končali celo tragično.

V koprskih statutih predpisov glede kriminalnih deliktov ni: *ciuitas Iustinopolis* s svojim distriktom se je v kriminalnih zadevah ravnala po statutih in uredbah beneške komune (I, 2). Statutarni kodeks omenja le prepoved prodaje kristjana ali kristjanke, prepoved bogokletja, družabno življenje v gostilnah pa omejuje le na dnevni čas in prepoveduje zabavo z nedovoljenimi igrami na srečo. »Manjkajoča« kazenska določila pa so nakazana v ločenem dokumentu *Liber niger*, ki se hrani v fondu starega koprskega mestnega arhiva v Državnem arhivu v Benetkah (Archivio di Stato di Venezia).

Koprška uprava, javne službe in socialne ustanove

Na čelu srednjeveškega Kopra je bil podestat in kapitan, tudi pretor, najvišja kolektivna organa pa sta bila veliki in mali svet. Sinovi tistih, ki so bili že njegovi člani, so bili sprejeti v veliki svet po dopolnjenem dvajsetem letu. Novi svétniki so bili vpisani v *register generalis* (III, 48). Koprski uradniki so bili voljeni v velikem svetu po statutarno predpisanem postopku (III, 1). Medtem ko so štirje sodniki, komunski pisar, štirje nadzorniki *iusticiarii* ter zunanji in notranji nadzornik (*superstes*) za svoje delo prejemali plačo (od 6 liber do 1 libre in 7 soldov¹⁴ mesečno), sta dva cenilca in šest odvetnikov delala brez komunskega plačila (III, 2). Statuti posebej ne navajajo, kakšen je bil status mestnega klicarja (*preco*), ki je bil zadolžen in je skrbel za obveščanje mestnih prebivalcev o pomembnejših dogodkih, dražbah in prodajah nepremičnin.

Delovno mesto sodnikov, ki so zasedali najvišjo funkcijo za podestatom, je bilo sodišče. Pozivu na sodišče se je bilo treba obvezno odzvati. Če poklicani ni prišel pred sodišče, je bil za prvi poklic kaznovan z globo do 5 liber, drugič do 10, tretjič pa za poljubno vsoto (II, 60). Za obtožene, ki so se

ogibali prisostvovanju pred sodiščem, so statuti določali, da ne smejo iz mesta, dokler ne odgovarjajo tožniku, sicer se je razsodilo s pomočjo prič in drugih dokazov (II, 83).

Komuna je imela šest uradnih komunskih odvetnikov, na katere se je mogel in moral v pravdi obrniti vsak, razen če je želel biti sam svoj advokat (III, 10). Te dejavnosti ni smel opravljati klerik (III, 11). Zaradi navzkrižja interesov tudi sodnik ali uradnik ni smel biti navzoč pri kazni ali pravdi, glede katere je bil sam odvetnik ali sodnik (III, 9).

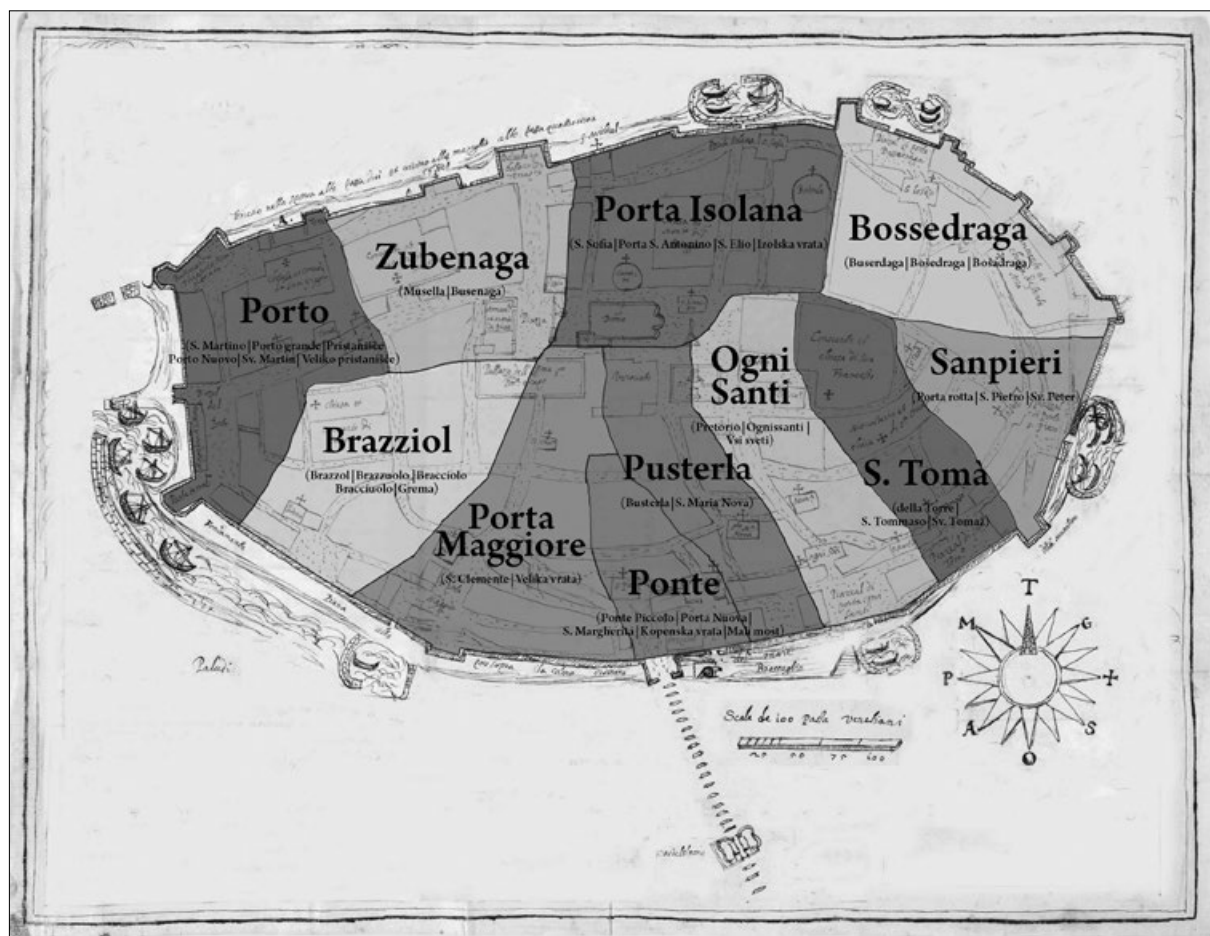
V Kopru so pogosto izvajali dražbe nepremičnin dolžnikov za zadostitev upnikom. Na skrbi jih je imel dražbeni urad (*officium extimarie*), katerega poslovanje so statuti podrobno določali (III, 14). Cenilci (*exstimator*) so imeli pisarja, ki je moral svoje zvezke pokazati v prisotnosti vsaj enega vicedomina (*vicedominus*) in ga izročiti vicedominom v vicedominarijo (*vicedominaria*), kjer so ti imeli svoj sedež (III, 40).

Urad vicedominov¹⁵ statuti zelo obsežno obravnavajo (III, 17). Po dva vicedomina sta bila postavljena za eno leto, v uradu pa sta morala biti od jutra do devetih in od treh do večera. Delala sta šest dni v tednu, v času trgatve pa pet. V svoje kodekse – vicedominske knjige sta beležila notarske zapise: testamente, ženitne dogovore, prodaje in njihove objave, odpovedi imetju, darovnice, inventarje, menjave, delitve. Prejemala sta plačilo glede na vrsto vicedominiranega dokumenta. Statuti so si prizadevali zagotoviti verodostojnosti zapisov in instrumentov, zabeleženih v vicedominskih knjigah (II, 103). Predpisovali so postopek, po katerem se je na osnovi vpisa v vicedominski knjigi dal izdelati avtentičen zapis (II, 104).

Statuti omenjajo več vrst pisarjev (*cancelarius*): komunskega (III, 2), podestatovega (III, 7, 8) in pisarja dražbenega urada (III, 15). Med javne komunske službe so spadali tudi komunski blagajniki ali komorniki (*camerarius*), ki so bili prokuratorji in varuhi imetja (*cataverius*) komune. Nadzirali so stvari, ki so pripadale komuni (III, 12). Pomembne naloge v nadzoru izvajanja prehranskih poklicev, trgovanja in mer pa so imeli štirje *iusticiarii*.

¹⁴ Veljalo je razmerje: 1 libra = 20 soldov = 240 denaričev; 1 sold = 12 denaričev.

¹⁵ Darovec, *Ruolo dei vicedomini*.

Predeli Kopra po načrtu iz 1619 (*Rogoznica, Koper: urbana geneza*, 152)

Za vzdrževanje in prehodnost javnih površin v mestu je skrbel notranji nadzornik (*superstes interior*) (III, 25), za prometnice na koprskem ozemlju zunaj mesta pa *superstes uiarum extrinsecarum* (III, 23).

Mestnim četrtm so načelovali ključarji (*caviderii portarum*). Na praznik sv. Petra (28. junija) so jih vsako leto izbrali prebivalci osmih četrti, imenovanih po mestnih vratih: sv. Martina, Brazzolska, Velika, Pretorska, sv. Tomaža, sv. Petra, Bošedraška in Izolska. Letna plača vsakega je znašala 100 liber (III, 18). Skrivni čuvaji (*guardiani celati*) pa so nadzirali 12 mestnih vrat: sv. Martina štirje, Stolnična dva, Zubenaška dva, Bošedraška štirje, sv. Petra štirje, Izolska dva, sv. Tomaža štirje, Pretorska dva, vrata Pusterla dva, Nova vrata dva, Velika vrata štirje, Brazzolska dva. Podestatovemu pisarju so še isti dan ob kateremkoli času prijavljali vse škode na obdelanih površinah, povzročitelje in živali. Pisar je to zabeležil in v treh dneh poklical toženca

na zagovor. Podestat in sodniki so čuvaje izbrali 1. marca za eno leto (III, 1).

Pisarji komune, cenilcev ali komunskih uradnikov so morali imeti *privilegium artis notarie*¹⁶ in ga pokazati podestatu preden so zaprisegli za službo (III, 37). Tudi vicedomina sta prihajala iz vrst notarjev,¹⁷ s privilegijem za opravljanje notarske dejavnosti. Poklic javnih notarjev so koprski statuti preudarno obravnavali (III, 19). Notar, za-prošen za pripravo javne listine, je moral to opraviti in potrditi v 15 dneh, plačilo za svojo storitev pa naj bi dobil še istega ali naslednjega dne (III, 20). Največ notarskih zapisov je beležilo poslovne dolgove. Dolžnik je bil lahko posameznik ali jih je bilo več. Pri skupni zadolžitvi več dolžnikov so za dolg odgovarjali vsi. Pôroki, ki so se zavezali dolžnika

¹⁶ Darovec, *Cum lampulo mantelli*.

¹⁷ Darovec, *Notarjeva javna vera*; Darovec, *Auscultauerint cum notario*.

conseruare indepnem, so bili odgovorni za vračilo dolga, če ga dolжник ni vrnil (II, 85). Dolg v zadolžnici se je poravnal iz imetja glavnega dolžnika (*debitor principalis*). Kadar je bilo dolžnikov več, je vsak odgovarjal za svoj del dolga. Če upnik od posameznika ni dobil povrnjenega celotnega njegovega dela, je razliko izterjal od drugih dolžnikov; če ni uspel, se je za izterjavo obrnil na pôroke. Če upniki glavnih dolžnikov niso našli, so se obrnili na podestata; na domu so nato dolžnika iskali tri dni, če ga niso našli, so se zatekli k premoženju pôrokov. Pri skupnem dolgu moža in žene je mož odgovarjal za ves dolg. Brez ženinega dovoljenja je za zadovoljitev upnika lahko dal na dražbo njuno skupno imetje (II, 86, 87). Kreditor, ki si dolga ni povrnil iz ene prodane posesti dolžnika, se je zatekel k naslednji (II, 90, 91, 92). Če dolжник ni imel iz česa vrniti dolga, so upniki lahko zasegli tudi tisto njegovo imetje, ki ga je odtujil po sklenitvi zadolžnice. Poravnave so si sledile glede na zaporedje zadolžitve (II, 89). Ob poravnavi so morali upniki dolžniku vrniti razveljavljeno zadolžnico (II, 88).

Po desetih letih zapis o dolgu ni bil več veljaven, zato ga je bilo treba prej obnoviti. Dolжник ga je moral potrditi s prisego. Če je bil zapis izgubljen, dolžnika pa ni bilo, se je zapis trikrat oklical; če dolжник ni prišel, je pisar instrument obnovil (II, 65). Zadolžnice tujcev so se obnavljale znotraj roka 20 let (II, 67). Če se je listina izgubila v rokah sodišča, jo je klicar oklical, podestat pa je dal za upnika izdelati nov izvod. Če pa izgubljeni dokument ni bil predstavljen na sodišču, je bilo za njegovo obnovitev potrebno soglasje dolžnika (II, 84). Zadolžnice proti drugi osebi niso kot vrednostni papir prosto prehajale iz rok v roke. Če je bilo v njih zabeleženo opolnomočenje, da nastopa kot upnik tisti, v katerega rokah je listina (*in cuius manu instrumentum apparuerit*), je to veljalo le, če je bil v zapisu imenovan glavni upnik ali če je imel imetnik instrumenta darovnico ali zastopstvo glavnega upnika (II, 82).

Notarji so bili nepogrešljivi pri pisanju oporok. Opremljeni s papirjem, peresom in pisalnim trstom (*carta, pena, calamoque ornati*)¹⁸ so se morali brez

oklevanja odzvati vabilu, da zabeležijo testament (II, 49). Z overovitvenimi dodatki je notar opremil tudi lastnoročni zapis, za katerega je testator v prisotnosti vicedomina zagotovil, da je njegova oporoka. Ob branju testamenta so bili prisotni: oporočitelj, notar, vicedomin in priče. Pred smrtjo testatorja se je oporoka spravila v vicedominarijo komune v temu namenjeno skrinjo z dvema ključavnicama in tremi ključi, ki so jih hranili oba vicedomina in sodnik, ki ga je določil podestat.

Če je kdo od meščanov umrl zunaj Kopra in zapisal testament, je bilo treba tega predstaviti koprski oblasti v določenem roku (II, 50). Kdor je zapisal testament, dodatka k oporoki (*codicillum*) ni smel več spreminjati (II, 51). Notarji, ki so zapisali testament, so morali dediče obvestiti o volilih (III, 39).

Srednjeveški Koper je skrbel za uboge: bolniki in reveži so našli zatočišče v dveh mestnih špitalih,¹⁹ v špitalu sv. Nazarija na današnjem Prešernovem trgu in v špitalu sv. Marka na Muzejskem trgu. Prvemu so pripadli številni prispevki. Prejemal je volila, namenjena za dušo pokojnika, ki niso bila porabljena v enem letu (II, 53). Cerkvena oseba, ki ji je bila zapuščena nepremičnina, je morala za to ustrezno skrbeti, sicer se je posest prodala. Četrtno izkupička je prejel špital sv. Nazarija neposredno, tri četrtine pa so prešle v fond beneških posojil za korist in rast špitala, prejemal pa jih je po potrebi (II, 81). Imetje dekleta, ki se je poročilo brez soglasja varuha, ki ni bil njen bližnji sorodnik, bi pripadlo komuni in špitalu sv. Nazarija (I, 19). Kruh neustrezne teže, ki so ga spekli koprski peki ali pekovke, so prejeli zaporniki ali reveži špitala (III, 43). Ob špitalu je bilo obdelano zemljišče. Če so ga živali potacale, je škodo poravnal najbližji sosed s takimi živalmi (III, 44). Podestat in kapitan je vsako leto izbral dva skrbnika (prokuratorja) špitala sv. Nazarija, medtem ko je bil prior špitala za eno leto izvoljen v velikem svetu. Prior je imel služkinjo (*pe-dissequa*), ki je v špitalu skrbela za bolne in uboge. V špital je vsak dan prihajal duhovnik opravljat maše (III, 4). Špital sv. Marka za reveže, ustanovljen

¹⁸ Poleg papirja naj bi imeli dve vrsti pisal (*pena in calamus*), ne pa črnilnika (*calamarius*), ki je bil nujni notarjev pripomoček in ga redno omenjajo tudi investiture notarjev (Darovec, *Cum lampulo mantelli*). V natisu statuten iz 1668

(*Barbadicus, Statuta Iustinopolis*, 40) se v tej zvezi omenjajo papir, pero in črnilnik (*calamarius*), ne pa pisalo *calamus*. Tako bi verjetno moralo biti navedeno tudi v statutih iz 1423, kjer je v tem primeru izostala označitev okrajšave nad besedo *calamarius*.

¹⁹ Bonin, *Ubožne ustanove*.

iz zapuščine *ser* Marca Trivisana iz Benetk, je stal v četrti Zubenaga na današnjem Muzejskem trgu. Njegovo imetje so upravljali štirje komisarji: škof, dva koprška modreca in sodni komisar, ki je bil imenovan v skladu s statuti (III, 6).

V Kopru je deloval plačan zdravnik, ki se ome-nja posredno: Ranjena oseba se ni smela izročiti oblasti, češ da je zdrava, brez soglasja *medico phi-sico salariato pro comuni Iustinopolis* v prisotnosti podestata (III, 22).

Podestat in kapitan je imel glavno besedo pri imenovanju dveh prokuratorjev stolne cerkve za tri leta, ki ju je izbral po posvetu s škofom. Vsako leto ju je potrdil veliki svet. K tema dvema je smel škof izbrati tretjega skrbnika, ki je bil duhovnik. Enkrat mesečno so prokuratorji v vicedominariji preverjali zapuščinska volila cerkvi (III, 5).

Podestat je razpolagal z vojaško enoto, sestavljeno iz konjenice in pešcev, ki je štela več deset oboro-žencev. Ob Marijinem vnebohodu (15. avgusta) se je ob izlivu Rižane odvijal sejem. Za njegov nadzor je podestat poslal enega svojih vojaških tovarišev (*socius miles*) z vojaškim spremstvom, dva sodnika in pisarja, da so vodili sejem in skrbeli za red. Pri-sotnih je bilo 25 konjenikov, podestatorov poveljnik (*commestabilis*) z domačimi in tujimi pešci, skupaj okrog 40 oborožencev. Podestatorov vojaški drug je dobil od kmetov za svoje bivanje do 16 liber, povelj-nik do 8 liber. Kmetje so oskrbeli vse potrebno za bivanje omenjenih in njihovih konj. Poskrbljeno je bilo za podestata in za družbo ter za 30 konj (III, 51).

Mestno okolje

Mesto kot celota je skrbelo za svoj bivalni pro-stor in mestno zaledje, kjer so uspevali vinogradi, oljke, kostanji in sadno drevje, travniki, pašniki in gozdovi, prečili so ga vodotoki in povezovali javne in lokalne poti.

V srednjeveških mestih je bila prisotna nevar-nost požarov. Koper ni predstavljal izjeme. Njegovi statuti so skrbeli za požarno varnost. Požigalci so morali povrniti dvakratno škodo uničenega: pol oškodovancu, pol komuni, ki ji je pripadlo še 5 liber globe (I, 23).

Statuti so si prizadevali za urejeno in čisto me-stno okolje. Več statutarnih odlokov je skušalo zagotoviti prehodnost in snago na mestnih povr-šinah. Ne domačin ne tujec ni smel z viška, z žleba, balkona ali oken zlivati čiste ali umazane vode ter odpadkov ali umazanije na javno cesto. Domačini in tujci niso smeli odlagati gnoja ali druge umaza-nije na take poti. Nesnago so morali pospraviti ali dati odstraniti v osmih dneh (I, 42, 43). Prebivalci Kopra niso smeli zlivati gnoja ali umazanije pri cerkvi ali tam puščati vozov ali lesa (I, 44). Žlebo-vi, ki so viseli nad javne ceste ali druge površine, voda pa se je iz njih od zgoraj stekala na pot, naj bi se prilagodili tako, da ne bi imeli odtoka na cesto. Treba jih je bilo zamašiti ali prirediti (I, 44). Zaradi smradu (?) ni smel nihče nositi ali obešati kožuhov ali kož v zelenjavnem vrtu ali drugod razen pod mestnim zidom (I, 37).

Kdor bi javno pot ali podoben komunski prostor znotraj ali zunaj Kopra ruval, kopal, obdeloval, ali ožil, bi moral plačati 5 liber globe ter vrniti poško-dovano v prejšnje stanje (I, 36). Nihče ni smel kopa-ti, nabirati ali zbirati zemlje ali gnoja na javni poti ali cesti *Agrapocrasti* do mostu *Treuolchi*, *Cančani* niti na Brolu (*in Broylo maiori*) (III, 36).

Statuti so omejevali okolja, kjer je imela dostop živina. V mestu Koper ni smel nihče imeti svinj²⁰ razen zaprtih v staji ali hiši (I, 46; III, 23). Nihče ni smel imeti koz brez dovoljenja podestata in kapita-na. Če je to dovoljenje imel, pa koz ni smel poslati iz mesta, da bi se tam pasle in mulile. V mestu tudi mesarji niso smeli imeti koz za molžo mleka (III, 23), smeli pa so pasti male živali na *Campo Marcio* za potrebe mesnice (III, 7). Kurjač krušne peči je lahko imel tri tovarne živali za dostavo vej za peč (I, 45).

Kultivirane površine so nadzirali čuvaji. 1. av-gusta so jih izbrali ključarji vrat (*cauiderii porta-rum*) skupaj s štirimi najbolj pristojnimi prebivalci iz vsake četrti. Plačevali so jih prebivalci soseske.²¹ Povzročitelji škode, ki so jih zalotili javni čuvaji vinogradov ali lastniki, so morali poravnati pov-zročeno škodo in plačati globo, ki je bila odvisna

²⁰ Žival, ki je delala škodo, je bilo dovoljeno ubiti (I, 46).

²¹ Za čuvaja vinogradov in gozdov ni smel biti izvoljen član velikega sveta.

od višine škode in od časa, ko je do nje prišlo: ponoči je bila višja kot podnevi. Škoda na travnatih površinah je bila opredeljena posebej, prav tako tista v gozdovih. Če so bili kršitelji čuvaji, so plačali dvojno, enako, če niso našli krivca (III, 2). Kadar so na obdelanih tleh povzročile škodo živali in se krivec ni našel, so za škodo odgovarjali prebivalci sosednjih kmetijskih posesti (*curia*) in mlinov oz. tisti, ki je tedaj tam pasel živali, kakršne so povzročile škodo. Kdor je imel kmetijsko posest zunaj koprskega distrikta, ni smel povzročati škode na obdelanih zemljiščih Koprčanov.

Vzdrževanje volov v koprskem distriktu je bilo potrebno prijaviti podestatovemu pisarju (III, 4). Meščan ali prebivalec Kopra, ki je z osli, konji, mulami ali drugimi živalmi šel na svoje ali tuje obdelano zemljišče, je moral – razen v času trgatve – imeti živali privezane, da ne bi mogle povzročati škode, sicer je moral plačati globo in poravnati škodo. Lastnik je bil – ob odrejeni poravnavi škode – oglobljen za posamezno žival, ki je povzročila škodo (III, 5). Globa za vola ali kravo, ki sta razdejala obdelana zemljišča, je ob delavnikih znašala 30, ob praznikih in ponoči pa 40 soldov za žival. Za ovna, kostruna, skopljenega kozla, jarca, jagnje, se je plačalo 4 do 6 soldov za žival (III, 6). Domačinom in tujcem je bilo prepovedano pasti male živali na *Campo Marcio* razen mesarjev, ki so tam pasli živali za zakol. Niti na *Campo Marcio* niti na drugem komunskem predelu ni bilo dovoljeno rezati trave in pripravljati sena (III, 7).

Na koprskem podeželju je bil med 1. marcem in 1. oktobrom brez podestatovega dovoljenja prepovedan lov (III, 8). Od 1. aprila do Vseh svetih (1. novembra) nihče ni smel hoditi po obdelanih površinah zunaj mesta in tam povzročati škode (III, 9). Kmetje z druge strani Rižane med sv. Jurijem (23. aprila) in sv. Mihaelom (29. septembra) niso smeli z malimi ali velikimi živalmi preiti reke, da bi tam pasli, niti na travnike ali v gozdove, niti na obdelana ali neobdelana zemljišča koprskega distrikta (III, 11). Od 1. marca do Vseh svetih (1. novembra) so bili vsi travniki pod zaporo (*in banno*): nihče neupravičen ni smel tam jemati trave ali kositi (III, 12).

V koprskih vinogradih je bilo od aprila do sv. Mihaela (29. septembra) prepovedano sekati ali obrezovati trte (III, 13). Ne domačin ne tujec ni smel

odnašati ali dati odnašati tujega trtnega dračja iz vinogradov ali od drugod brez dovoljenja lastnika; kazen je glede na količino odnesenega znašala 3 do 5 liber (III, 14). V tujem vinogradu brez soglasja lastnika vinograda ni smel nihče obrezovati ali nabirati stebel trt z namenom sajenja (III, 19). V novem letu brez soglasja gospodarja ni bilo dovoljeno odnašati stebel ali zelišč iz tujih vrtov (III, 16). V vednost tistim, ki bi želeli v koprskem zaledju vzdrževati koze, statuti podrobno opisujejo meje vinogradov koprskih meščanov, kamor koze niso smele. Omenjajo toponime, lokacije, vzpetine, poti, vodotoke, jarke, izvir, mlin, vinograde, vinogradniško krčevino, kostanje, s travo zaraslo površino (III, 24). Znotraj vinogradniškega območja koprskih meščanov je bilo kaznivo vzdrževati koze, kozam izven njega pa je bilo treba preprečiti dostop do vinogradov. Kazen je doletela tudi tistega, ki je pasel koze in povzročil škodo v tujih vinogradih ali poljih izven označenega vinogradniškega območja (III, 23).

Statuti so namenjali skrb tudi varovanju oljk, kostanjev in sadnega drevja. Kadarkoli v letu je bilo prepovedano tresti, nabirati ali klestiti tuje oljke ali kostanje (III, 15). Jabolka, ki so z vej drevesa visela nad zemljišče drugega, je smel lastnik zemljišča trgati, ni pa smel lesti po drevesu. Pripadlo mu je tudi sadje, ki je padlo na njegova tla. Lastnik drevesa pa ni smel na tuje zemljišče, da bi pobiral sadje svojega drevesa, ne z vej ne s tal (III, 18). Kdor je sekal tuje sadno drevo ali vejo, je moral plačati marko (8 liber) globe, sicer so ga prebičali ob sramotilnem stebru ali na tleh. Sekanje suhega ali zelenega sadnega drevja je bilo koprskim someščanom in tujcem dovoljeno le med praznikom sv. Mihaela (29. septembra) in vsemi svetimi (1. novembra) – torej v mesecu oktobru. Samó v tem terminu je podestat lahko dovolil ruvanje trt in drugega sadnega drevja v vinogradih, da bi se tam sejalo žito. Izruvano ali podrto drevo je bilo treba zvleči iz vinograda in ga pustiti tam, v mesto pa pripeljati v predpisanem času. Drevesa je bilo treba nadomestiti. Pač pa je smel podestat ob vsakem času dovoliti sečnjo kostanjev za pripravo oglja. Če je kdo želel prodati kostanjeva drevesa, je moral opraviti kupčijo vpricho podestata (III, 20).

Mesto je smotrno izrabljalo svoje gozdne površine. Razdeljene so bile na šest delov, ki so bili drug za drugim eno leto na razpolago za sečnjo in

izrabo, nato pa so bili pet let pod zaporo, da se je gozd obrasel in obnovil. Statuti navajajo, katero je bilo (1423) aktualno uporabno gozdno območje in katero bi mu v tej funkciji sledilo. V komunskem gozdu so smeli sekati le imetniki kmetijskih posesti (*curia*) in rižanski mlinarji. Gozdove je nadziralo osem čuvajev, ki jih je izbral podestat med koprskimi meščani. Vsaj dva sta morala biti vsak dan prisotna. Čuvaji in varuhi vinogradov niso smeli od kmetov, mlinarjev ali imetnikov kmetijske posesti ničesar sprejeti v dar ali za plačilo. Čuvaja je za kršitev doletela dvojna kazen (III, 21). Imetniki kmetijskih posesti in mlinarji so smeli avgusta v javnih gozdovih nabrati toliko listja, kot so ga potrebovali za jagnjeta in male živali, še prej pa so morali podestata pod prisego seznaniti s količino svojih živali. Listje je bilo namenjeno njihovim živalim in ga niso smeli prodajati (III, 22).

Iz statutarnih odlokov je razvidna skrb za prevoznost in varnost cestnih tras. Kdor je v času trgatve prišel v Koper na natovorjenem ali praznem vozu, ki so ga vlekli voli, je moral na mostu *Trauolchi* (*Canzani*) držati krmilo v rokah do kraja, kjer je želel voz raztovoriti ali prodajati (I, 47). Nad potmi so bdeli nadzorniki: tako nad notranjimi (III, 25), kot zunanji potmi in vodotokoma Rižano in Badaševico (? *Flumisellum*): nadzornik je ugotavljal,²² kaj je treba popraviti, in določil, kdo naj to stori (III, 23). Tujci ali Koprčani, ki so imeli posest nad *Flumisellom* so morali v enem mesecu na svojih posestih odstraniti in pospraviti vejevje, les, robidovje in nesnago (III, 24).

Nepremičnine, poslovanje z njimi, razmerja zunaj mesta

Nepremičnine v Kopru in njegovi okolici so v večjem delu pripadale koprski komuni in gospodom, ki so jim bile podeljene (*diuisus*). Odtujitev komunske posesti ni veljala brez dovoljenja podestata ali drugih gospodov (I, 40). Mestni ključarji so smeli odtujiti zemljišče v mestni soseski le z dovoljenjem podestata (II, 27). Kdor si je brez dovoljenja podestata prilastil komunsko ozemlje zunaj mesta: gozd, polje, travnik, in mu tega ni v 15 dneh javil, je moral plačati 25 liber globe. Če ni plačal, je prisvo-

jeno izgubil in bil izgnan (I, 39). Komuna si je lastila tudi imetje prišleka, ki je umrl brez oporoke (II, 14). Kdor je zunaj Kopra posegel v imetje pokojnika, ki je umrl brez testamenta, je moral v mesecu dni po prihodu v Koper zadevo pod prisego predstaviti podestatu in se odpovedati posesti, od katere si je komuna vzela delež. Imetje je bilo oklicano, da bi se javili upravičenci (II, 15).

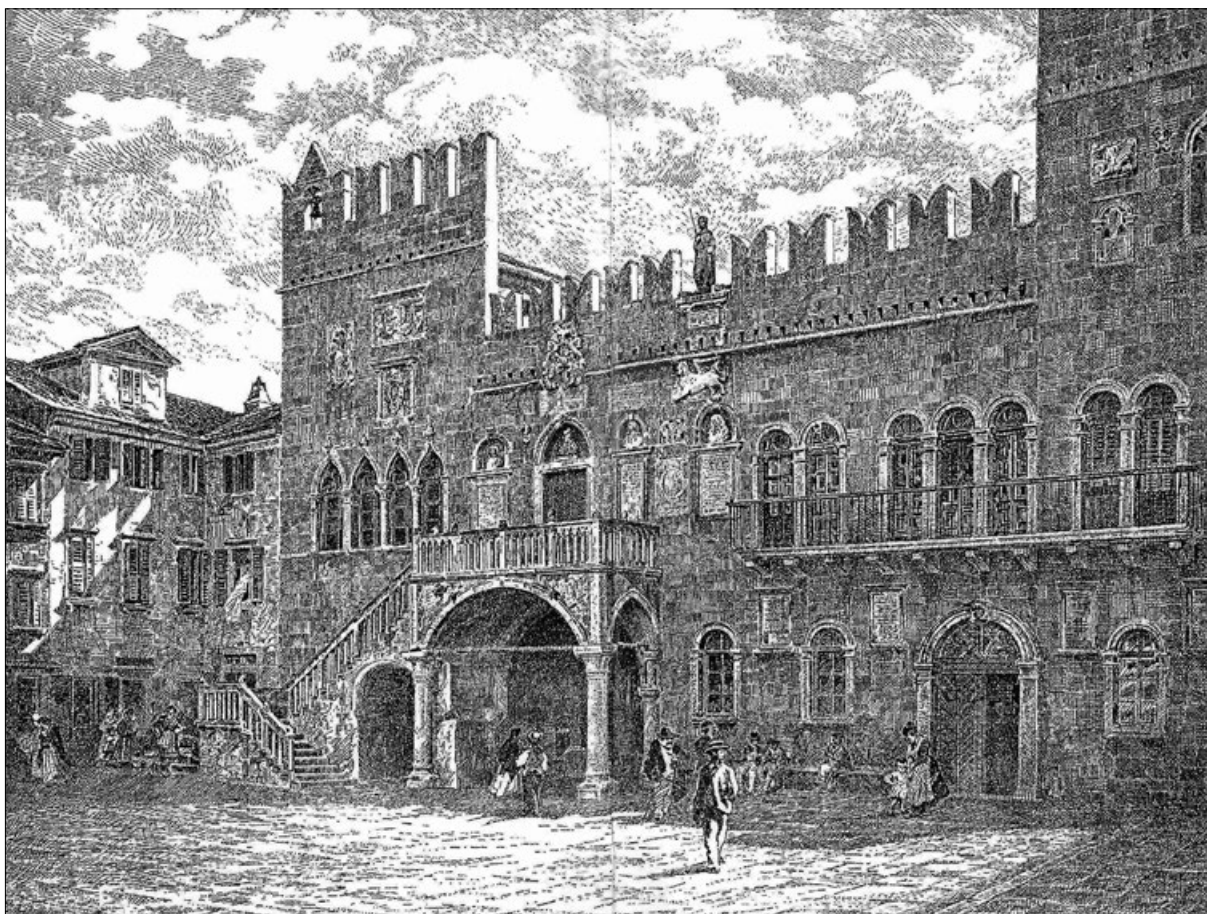
Lastništvo tal se je prenašalo na nepremičnino na njih: Če je kdo gradil na tujih tleh, je zgrajeno po starem pravu pripadalo lastniku tal. Če pa je nekdo želel zidati ali krčiti na lastnih tleh in so mu to prepovedali, je bil upravičen do odškodnine. Zunaj mesta brez dovoljenja oblasti ni bilo dovoljeno poseči na tuje zemljišče (II, 19, 20). Statuti so prepovedovali krnjenje meje sosedovega zemljišča (II, 31). Majhne kose nekoristne posesti drugega je podestat po presoji dodelil tistemu, ki je imel bližnje dele (II, 36). Vinogradom in poljem, ki niso imeli lastnega dostopa, so služnostno pot določili pristojni (II, 32).

Mesto je zagotavljalo stalnost lastništva in obdelave nepremičnin na svojem ozemlju. Tisti, ki je nepremičnino brez ugovorov obdeloval deset let, jo je priposestvoval (II, 21). Koprski meščan, ki je užival hišo, polje, vinograd ali drugo posest znotraj ali izven koprskega območja 15 let brez sporov, ki bi jih pred mestnim načelnikom sprožil tujec iz Kopra ali od zunaj, je postal lastnik posesti (II, 22). Lastnika kupljene ali drugače pridobljene posesti je bilo po treh letih prepovedano nadlegovati zaradi dolgov prejšnjega lastnika (II, 23). Poseganje v imetje zadolženega lastnika, ki ga je leto ali več posedoval nekdo drug, ni bilo dovoljeno (II, 25).

Lastništvo nad nepremičnino ali pravica do zakupnine ali dajatve od nje sta predstavljala vir dohodka. Zakupnino in priznavalnino za nepremičnine je bilo treba redno poravnovati (II, 35). Če je vinograd, od katerega se je izročala vinska dajatev *curuscongium* ostal dve leti neokopan, je po starem običaju pripadel nazaj gospodarju, razen če je podestat odločil drugače. Soline so se v takem primeru vrnile lastnici – komuni (II, 34).

Statuti so podrobno določali pravila glede letne in večletne oddaje hiš, travnikov in plovil v zakup ali najem (II, 94). Zakup ali najem posesti

²² Podrobno so navedene cestne povezave in naselja, katerih prebivalci so bili odgovorni za vzdrževanje in popravilo poti.

Pretorska palača v Kopru (*Caprin L'Istria nobilissima I, 220/221*)

brez javnega zapisa ni veljal dlje kot leto dni (II, 97). Imetja tistega, ki je imel hišo v najemu, ni bilo dovoljeno odstraniti razen v soglasju in po dogovoru z lastnikom hiše (II, 95). Če je lastnik želel prodati ali imeti zase posest v Kopru, ki je bila z javno listino oddana v najem dlje kot eno leto, je moral dva meseca pred zaključenim rokom enega leta o tem obvestiti najemnika ali zakupnika, kar je opravil z notarskim zapisom pred vicedominom in najemnikom (II, 96).

Prodaje ali odtujitve imetja, ki niso bile dokazljive z javnim dokumentom, niso bile veljavne (II, 38). Odtujitev nepremičnine je veljala, če je bila opravljena pisno in predložena podestatu v preverbo in vicedominsko potrditev (II, 42). Zunaj Kopra je bilo treba pred prodajo, zastavo, oddajo v najem, zamenjavo ali odtujitvijo v *perticah*²³ izmeriti obseg vino-

grada, polja, zemljišča ali druge posesti.²⁴ Odtujitve je bilo treba v 15-dnevnem roku razglasiti s stopnic zvonika (*scalae campanillis*), da so lahko sorodniki uveljavljali predkupno pravico (II, 39, 42). O prodaji ali odtujitvi svojega imetja je moral biti lastnik seznanjen, sicer ni bila veljavna (II, 26). Posest, od katere se je plačevala zakupnina, priznavalnina ali dajatev, se je smela prodati le skupaj z obveznostmi (II, 28). Nihče ni smel po oklicih ali na dražbi na javnem trgu kupiti posesti ali komunskih davkov v tujem imenu, razen če se je pred podestatom izkazal kot avtentičen zastopnik (II, 48).

Prav(d)na vprašanja v zvezi z nepremičninami so se urejala javno: komunski klicar jih je razglasil pri stopnišču zvonika (*ad gradum campanillis*) (II, 1). Ob zamenjavi oblasti so se nerešena vprašanja

²³ 208 cm, prim. Herkov, *Mjere Hrvatskog Primorja*, 99–100.

²⁴ Najprej so izmerili obe stranski stranici, nato zgornjo in spodnjo stran (II/40). V splošni darovnici ni bilo potrebno navajati meje in izmere posesti (II/41).

glede premočnin in nepremočnin nadaljevala pod novo oblastjo (II, 4).

V izogib sporom so statuti predpisali navodila o delitvi skupne posesti, pri kateri je sodeloval mestni načelnik (II, 30).

Ob pravnih postopkih glede nepremočnin in premočnin sta za zaslišanje prič obe stranki posredovali podestatu pisna vprašanja (II, 6). Priča si je morala posest ogledati na terenu, kar je plačal tožnik. Če je priča goljufala, jo je doletela kazen v višini 60 liber; k temu je bila razglašena za neverodostojno (II, 7). Tistega, ki se je skušal izmuzniti pričanju, je dal podestat prisilno privesti (II, 8). Če poklicani ni prišel pred sodišče, je plačal globo, ki se je višala iz poziva v poziv (II, 60). Kdor je poklical pričo, ji je plačal dnevnicu za stroške. To je nadoknadil tisti, ki je pravdo izgubil (II, 9). Če tisti, ki je zanimal, ni mogel dokazati, da ni kriv ali dolžan, se je upošteval dokaz tožnika (II, 10). Če je kdo, ki ni imel listine, nekoga tožil in je toženi dolg zanimal, dolg pa je bil dokazan, je moral toženi plačati dvojno vsoto (pol komuni). Pričanje o posojilu nad 50 liber je veljalo le ob predložitvi javnega zapisa. Postopek je moral biti sprožen v roku treh let od sklenitve posla. Pričevanje proti pokojnim Koprčanom ni veljalo, proti tujcem pa je bilo v rokah podestata in kapitana (II, 12, 8).

Neporavnana dolžniško-upniška razmerja so imela za posledico zaseg ali poseg v posest zadolženega imetnika (*intromissio*). Naznanil ga je klicar s komunskih stopnic in pozval dolžnika naj se javi in poravna z upnikom. Zaseg je bil dovoljen, če se dolžnik ni javil (II, 45). Pred njegovo izvedbo je moral upnik pred podestatom priseči, koliko po zadolžnicah znaša njegova terjatev (II, 47). Če je nekdo želel poseči v imetje dolžnika, ki je bil odsoten, je dal tega podestat poklicati ali drugače obvestiti. Če je prišel, je tožnik dobil pravico do posega v zadržano imetje. Če je bil dolžnik obveščen in ni prišel, je postopek tekel po običajni poti (III, 38). Dolžnika, ki se je izmikal in ga klicar med delavnikom ni našel v mestu ali na njegovem domu, je bilo dovoljeno pridržati ob prazniku, ko je prišel v Koper (II, 63). Pri ugoditvi zahtevam upnikov je veljalo zaporedje zahtevkov (II, 62). Če je nekdo (v oporoki) zaupal imetje zastopniku (komisarju) in ga je ta odtujil zase, je moral iz lastnega imetja

izplačati upnike pokojnega in tiste, ki so upravičeno terjali volila iz pokojnikove zapuščine (II, 11).

Glede zapuščin so statuti določali, da se imetje, dodeljeno v začasni užitek, ne sme odtujiti brez soglasja tistih, ki naj bi ga kasneje nasledili. Ti so bili tudi upravičeni do imetja, če prejemnik zanj ni skrbel (II, 33). Cerkvenim osebam so se smele zapuščati nepremičnine le, če je cerkveni prejemnik skrbel za volilo kot dober družinski oče (*bonus pater familias*), sicer se je posest prodala; četrtna izkupička je pripadla špitalu sv. Nazarija neposredno, tri četrtine pa je prejel sklad beneških posojil za omenjeni špital; vicedomini so sredstva iz njega po potrebi izročali špitalskim zastopnikom (II, 81).

Statuti so spremenili staro prakso razpolaganja z nepremičninami, ki je bila v navadi na koprskem podeželju, ki je pripadalo komuni ali bilo dodeljeno gospodom (*diuissus*). Poslej ni smel nihče prodajati in obvezovati vinogradov, polj ali posesti nekoga drugega brez soglasja njihovega gospoda. Ukinjen je bil stari slovanski običaj in tisti, ki je zapustil vas in prešel pod oblast drugega gospoda, poslej ni smel obdržati ničesar od nepremičnin, ampak so ostale prejšnjemu gospodu (III, 25). Slovan ali kmet obeh spolov (*Sclauus uel rusticus utriusque sexus*) ni smel prodati, dati ali kakorkoli odtujiti nepremičnine razen sovaščanom oz. je ni smel kupiti ali si je prilastiti. 6. avgusta 1318 je veliki svet sklenil, da sme kmet prodati nepremičnino samo sovaščanom – kmetom svojega gospoda. Besedilo je bilo 11. aprila 1325²⁵ dopolnjeno: Slovan ali kmet nepremičnine ni smel prodati, dati ali kakorkoli odtujiti, niti je ni smel zastaviti ali kakorkoli obvezati (III, 26). Kdor ni bil iz koprskih vasi, ni smel naslediti po koprskih kmetih in kmetje mu niso smeli zapuščati v testamentih, razen če je dal ali ponudil koprski komuni ali gospodu vasi zagotovilo, da bo pet let ostal v vasi, kjer je živel prejšnji kmet, in bo enako služil in odgovarjal gospodu. Če se tega ne bi držal, bi se imetje vrnilo sorodnikom kmeta iz iste vasi, pri čemer je bilo treba upoštevati ženitovanjsko pravo v vasi (III, 35).

Zunaj vasi, kjer je prebival, ni smel kmet nikomur odgovarjati glede posesti v vasi, ne da bi – če

²⁵ Sklep in dopolnilo sta starejša od letnice potrditve tukaj obravnavanih statutov.

je šlo za komunskega kmeta – obvestil podestata, oz. ne da bi obvestil gospodarja, kadar je šlo za kmeta, ki je pripadal gospodarju, ki mu je bila vas dodeljena (III, 27). Kmet se ni smel z listino ali brez obvezati kaštelanu ali komu drugemu, ki je živel zunaj koprškega ozemlja (III, 32). Ni smel izročiti svojih živali v živinorejsko *socido*,²⁶ varstvo ali pašo prebivalcu zunaj distrikta (III, 33).

Gospodarji komunskih vasi, so prisegli, da bodo pošteno skrbeli zanje. Na obhod po njih so smeli petkrat letno in peljati s seboj šest konj. Prejeti so smeli do 16 soldov za kastrata, 4 denariče za pogačo in 18 denaričev za kokoš. Vaščani so gospodarju dolgovali pet služnosti letno: za sv. Marijo avgusta, za mihaelovo, za martinovo, za božič in za post (*carnispruium*) (III, 28). Gastald in sodnik vasi ni smel dovoliti kmetu, ki bi hotel zapustiti koprsko vas s svojimi stvarmi, da te odnese ali da odnesti iz vasi, če vaščan ni prej dal gospodu, kar mu je po pravu dolgoval, ali se glede tega z njim sporazumel (III, 30). Če je kdo sprejel jamstvo od svojega kmeta, ki je nato pobegnil ali storil drugo kaznivo dejanje, se je obsodbi zadostilo iz njegovega imetja (III, 29).

Kmetje in prebivalci vasi koprške komune in drugi kmetje, ki so služili in bili podložni koprskemu gospostvu, so morali meščanom in prebivalcem Kopra o premoženjih in nepremičninah odgovarjati v Kopru po svojem običaju pred gastaldi in sodniki vasi. Pritožbena instanca je bil koprski podestat (III, 31). Med biriči (*baroerus*), ki so prišli izvajati zapovedi na koprsko podeželje, in kmeti, je prihajalo do sporov. Biriči so imeli poveljnika (*commestabilis*). Statuti so določili plačilo biričev, poslanih v vasi; naselja so tudi poimensko navedli (III, 41).

Prehranska dejavnost

Skrb, s katero se je soočalo vsako srednjeveško mesto, je bila, kako mestu zagotoviti potrebno prehrano. Zato so se mestni statuti – tudi koprski – intenzivno ukvarjali s poslovanjem, povezanim s prehrano. Pod budnim nadzorom so morali skrbno in pošteno opravljati svojo dejavnost tako mlinarji v mlinih, torklarji v torkljah, peki v krušnih pečeh,

mesarji v mesnici, krčmarji v gostilnah, ribiči v ribarnici, solinarji v solinah in številni prodajalci živil na mestnem trgu. Podrobna so zlasti navodila glede mesarjev.

Glavni mlini, v katerih se je mlelo koprsko žito, so stali ob Rižani. Mleli so ob delavnikih do sončnega zahoda v soboto (I, 7). Ob nedeljah in praznikih: božič (25. decembra), sv. trije kralji (6. januarja), velika noč, Kristusov vnebohod, binkošti, ob Marijinih praznikih, ob praznikih apostolov in Janeza Krstnika (24. junija) (I, 8) so mlini mirovali. Mlinarji in mlinarice in krčmar, ki so delovali ob Rižani, so morali prodajati in izročati žito in moko koprskim meščanom in prebivalcem in ne tujcem (I, 6). Imeti so morali ustrezne mere: pripadali sta jim 2 *scati*²⁷ moke ali 4 soldi²⁸ mlinarine za vsak zmleti star²⁹ žita oz. sorazmerno manj. Mere so bile zakovane in zapečatene (I, 4). Od mlina, zgrajenega na Koprskem, so komuni pripadle tri libre in toliko mlinarine kot od nekdanj (I, 9). K popraviljanju mlina ob jezu ali drugje je bilo potrebno pritegniti vse, ki so imeli delež v mlinu, da je vsak prispeval svoj del. Enako je veljalo za jarke in nasipe družabnikov solin in drugih posesti (II, 98).

Leta 1301³⁰ je bil sprejet odlok, da morajo mojstri torklarji in hlapci v torkljah oljke vsakega lastnika, ki jih pripelje v torkljo, hraniti ločeno. Po potrebi so jih oprali. Potem so jih zmleli ali dali zmleti, zmlete naložili v vreče in jih obdelali. Postopoma so masi z zapečatenim vrčem (*situla*), v velikosti četrte urne³¹ dodali vsaj deset posod (*zonta*) dobre vroče vode za vsako *mezeno*³² oljk. Torklarji in hlapci so prejeli en sold za vsako *meceno* oljk za hrano, pijačo in drva, za delo pa 7 *liber*³³ čistega olja za vsak *centenarij* (100 liber) oz. sorazmerno. Tropine so ostale tistemu, čigar so bile oljke. Mere torklarjev so morale biti pravilne in zapečatene

²⁷ 3 *scate* so bile enake 1 *bacharium*.

²⁸ 1 *scata* moke je torej stala 2 solda, 1 *bacharium* moke pa 6 soldov.

²⁹ 1 star je meril 83,3 litra.

³⁰ Odlok je starejši od letnice potrditve tukaj obravnavanih statutov.

³¹ Urna je merila 64,7 litra, prim: Mihelič, *K osvetlitvi*, 25.

³² *Mezena* je merila 3 *quarte* po četrt stara (tri četrte od 83,3 litra), torej 62,5 litra, prim: Darovec, *Davki nam pijejo kri*, 287–291.

³³ *Oljna libra* je merila 0,52 litra, prim.: Herkov, *Mjere Hrvaatskog Primorja*, 40–41.

²⁶ Mihelič, *Nekdanji dogovori*.

s strani justiciarjev. Ti in nadzorniki poti so vsaj enkrat dnevno nadzirali delo torkljarjev (III, 50).

Imetniki peči v Kopru so morali imeti peči dobro pripravljene, da so lahko obratovale vsak dan in niso nikogar ovirale; kazen za kršitev je znašala 10 liber, ki jih ni bilo mogoče poravnati z enim kruhom na dvajset pečenih in prepovedjo peke za nadaljnjih pet let. Odločitev o kazni se je sprejela v hiši patronov, kjer so peki pekli kruh. Vsak kurjač peči je smel imeti tri tovarne živali za dostavo vej za potrebe peči (I, 45).

Vsak pek in pekovka je moral peči kruh po teži, ki jo je določil podestat in kapitan. Neustrezen kruh so dobili zaporniki ali reveži špitala sv. Nazarija (III, 43). Uteži pekov so vsak teden nadzirali justiciarji. Nobeden teh ni smel sklepati družabništva s peki (III, 27).

Mesarji so morali imeti svoje mize znotraj stebrišča mesnice; zunaj njega živali niso smeli odirati, jim odstranjevati dlak ali jih razkosavati (III, 37). Niso smeli hraniti, prodati ali dati prodati mesa jarca, kozla in koze v komunski mesnici ob morju v predelu Brazzolo razen znotraj kamnitih stebrov sredi mesnice proti zidu in proti vzhodu ali zunaj mesnice. Mesar ni smel napihnniti (*sconflare*) mesa, ki ga je prodajal, nog in stegen ni smel prodajati skupaj z mesom na težo (III, 36). Mesa ene vrste ni smel prodajati kot meso druge, npr. kozle za skoplence, ovna za kostruna (III, 38). Ni smel hkrati prodajati dveh vrst mesa, ampak postopoma od boljšega do slabših vrst (III, 39). Mesa živali, ki je umrla zunaj mesnice, ni smel prodajati (III, 40). Od zaklane živali je moral prodati vsakomur in nikomur odreči, dokler je trajala zaloga. Mesa ni smel polagati na deske in ga hraniti v mesnici razen na določenem mestu (III, 41). Mesar in nihče drug ni smel v mesnico prinesiti nesnage ali tam povzročiti onesnaženja (III, 42). Eden od mestnih uslužbencev justiciarjev je moral nadzirati mesarje vedno, ko so prodajali meso. V mesnici je na dodeljenem mestu z tehtnico in *cadelepum* tehtal in preverjal kupljeno meso. Prisoten je bil od jutra do *terciae* (do devetih) in od *nonae* (od petnajstih) do večerne maše (*ad uesteras*). Justiciarji niso smeli imeti družabništva z mesarji, niti niso smeli v službenem času z mesarji piti in jesti. Mesa tudi niso smeli kupiti za koga drugega (III, 27) ali sprejeti od mesarjev

kakega darila (III, 28). Mesar koz za molžo mleka ni smel imeti v mestu (IIII, 23), kot omenjeno pa so na *Campo Marcio* koprski mesarji lahko pasli male živali za zakol (IIII, 7).

Krčmar ni smel v gostilni prodajati na kredit kupljenega vina, dokler zanj ni plačal (II, 61). Obratovanje gostiln je bilo pod nadzorom. Ponoči, ko je utihnil večerni zvon, ni smel nihče vstopiti v gostilno ali biti v njej, niti imeti gostilne odprte in dajati piti koprskim meščanom, razen tujcem, ki so tam prenočevali (III, 29). Nihče ni smel prirejati kockanja oz. doma ali v krčmi dovoliti kockanja pod kaznijo 3 liber vsakič. Toliko je dolgoval, kdor je igral: meščan, tujec, plačan konjenik ali pešec. Oglobljeni so bili tudi gostitelji in opazovalci igre, ki kršitve niso prijavili (I, 41).

Krčmar ni smel sprejeti zastave od sužnja ali plačanega delavca (I, 13). Krčmar, ki je bival ob Rižani je moral prodajati in izročati žito in moko samo domačinom in ne tujcem (I, 6). Mere v gostilnah so vsaj enkrat tedensko nadzirali justiciarji, ki niso smeli sklepati družabništva s krčmarji (III, 27).

Omejena je bila tudi domača proizvodnja vina. V Kopru ali njegovem distriktu ni smel nihče kuhati ali dati kuhati vina razen za pripravo *mustarde* za lastno uporabo in ne za prodajo. Nihče tudi ni smel vinu dodajati medu, da bi bilo slajše, niti kakega drugega zvarka (IIII, 34).

Ribe so bile pomembne za prehrano mesta. Noben ribič ni smel odnesti ujetih rib drugam naprodaj razen v Koper. Domač in tuj ribič, ki je pripeljal v Koper prodajati ribe, je moral takoj, ko je prišel na breg, vse ribe dostaviti v ribarnico ob пристanišču ob vratih sv. Martina in ne drugam. Če rib tega dne ni mogel prodati, je moral preostalim ribam odrezati rep, kot znak, da niso sveže. Ribič ali ribička ni smel imeti v komunski ribarnici usmrajenih rib. Ribiči so morali prodajati ribe stojé (III, 44) in v ribarnici niso smeli stati na pokritem mestu (III, 46, III, 47). Noben ribič ni smel nikomur prodati rib za preprodajo (III, 45).

Koprski solinarji niso smeli iti delat drugam kot v koprške soline, sicer so bili oglobljeni in pet let niso smeli delati v koprskih solinah, kar pa ni veljalo za Benečane (I, 24). Od sončnega zahoda

do vzhoda ni smel nihče hoditi po svojih ali tujih solinah razen v času trgatve, ko je bilo to dovoljeno, a je bilo treba najaviti oblasti (I, 25). Solinarji so smeli na delo v soline od srede aprila (I, 26). Soli v solinah niso smeli pobirati, če tega niso prej naznani lastnikom solin in dacarjem (I, 27).

Trgovsko poslovanje

Statuti so urejali tudi trgovanje. Blago se je smelo prodajati le na mestnih trgih (*platea comunis*). Ne domačin ne tujec ni smel kupiti žita moke ali drugih živil, niti železa, lesa, slanega sira, slanega svinjskega mesa niti drugega blaga za preprodajo razen na koprskih trgih štiri ure po tem, ko je bilo blago od zunaj dostavljeno na trg. Če pa je kdo kupil blago za preprodajo, je moral na dan, ko je blago kupil, tega po isti ceni, kot jo je zanj plačal sam, prodati vsakemu domačinu za domačo potrebo, kasneje pa ne več. To pa ni veljalo za tovarnike (*musselati*) in druge trgovce, ki so prodajali na težo z vago ali po komunski teži; ti so smeli prodajati takoj, ko so prišli, in tudi trgovci so lahko od njih takoj kupili in niso čakali, da bi pretekle štiri ure (I, 34). Kokoši, kopuni, piščanci, fazani, jerebice, zajci, kozlički, jagnjeta, jajca, sir, skuta, mleko, sadje, pripeljani od zunaj, se niso smeli kupiti za preprodajo, razen po 9. uri. Če pa je omenjeno prišlo na trg po 9. uri, je moralo ostati na trgu dve uri, da so lahko meščani kupili za domače potrebe. Za lastne potrebe so meščani smeli kupovati ob katerikoli uri (I, 35). Prodajno blago je bilo prepovedano ponarejati (III, 30). Mleko je bilo potrebno prodajati čisto brez dodatka vode (I, 30).

Žito, vino, sol ali olje se je smelo kupovati le v času rednega pobiranja letine: žito od praznika sv. Petra (28. junija), sol od 1. maja, vino od sv. Marije (15.) avgusta naprej, olje od praznika sv. Luka (18. oktobra) (III, 21).

Domača ponudba in pomanjkanje sta razvidna iz odlokov, ki so prepovedovali uvoz določenega tujega in izvoz nekaterega domačega blaga. Domačinom in tujcem je bilo prepovedano dostavljati v Koper tuje vino ali grozdje za pridelavo vina, razen lastnega grozdja iz lastnega vinograda. Kdor je imel vinograd na tujem, je moral trgatega najaviti in pisar mu je izdal potrdilo (I, 31). Nihče ni smel brez dovoljenja podestata od sv. Petra (28. junija) do sv.

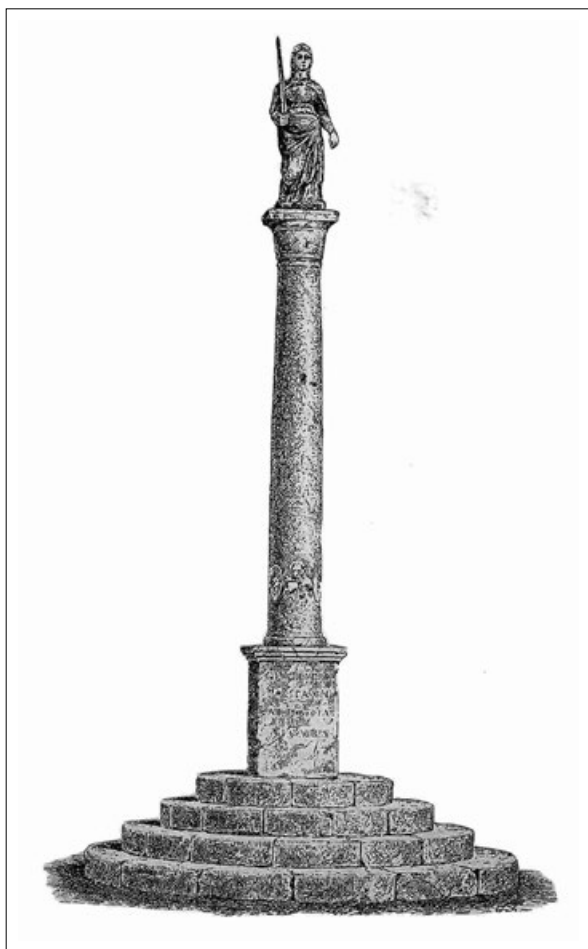
Marije (15.) avgusta pripeljati v mesto svojega ali tujega grozdja (III, 17). Kdor je prodajal na trgu grozdje ali drugo sadje in ni pokazal, od kod izvira, je plačal globo (III, 10).

Brez dovoljenja podestata je bilo domačinom in tujcem prepovedano po kopnem in morju tovoriti žito ali živila iz mesta razen v Benetke. Kršitelj je izgubil tudi tovarno žival in plovilo. Kmet brez dovoljenja gospodarja ni smel nositi iz koprskega distrikta lesa, sena ali živil (I, 33). Tovorjenje tovrstnega blaga je bilo treba javiti podestatu (I, 32). Podestat je imel pomembno vlogo tudi pri sejmu, ki je bil vsako leto ob sv. Mariji avgusta ob ustju Rižane. (III, 51).

Trgovci in drugi so morali meriti in tehtati robo z ustreznimi merami (III, 31). Zaradi goljufij trgovcev ni smel imeti drugih oljnih mer razen libre, pol libre in četrtinke libre iz stekla, s pečatom sv. Marka (III, 32). Blago so morali prodajati na težo podobno kot v Benetkah (III, 33). Imeti so morali prave mere. *Meçena*, *quarta* in *bacharium* za merjenje žita in sočivja so morali imeti pečat justiciarjev in biti preverjeni po komunskem vzorcu; *braçolariji* so bili usklajeni s komunskimi merami in so imeli pečat justiciarjev, za barvne tkanine in barhant pa so bili prilagojeni beneškimi. Meri za tkanine *brazolarium maior* in *brazolarium Venetum* sta bili označeni na zvoniku (III, 35). Pšenica, žito in sočivje so se merili s kamnitimi merami na trgu. Trgovci, ki so prodajali žito ali sočivje na debelo s kovanimi *meçenami*, so – razen tovarnikov ali drugih tujcev, ki so pripeljali v Koper žito ali moko – prodajali po komunskih merah: 40 liber za *quarto*³⁴ žita ali moke (III, 34).

Mere in uteži trgovcev, pekov, krčmarjev in podobnih poklicev so vsaj enkrat na teden nadzirali trije justiciarji. Niso smeli biti družabniki mesarjev, pekov, in krčmarjev, se v službenem času družiti z mesarji ali od njih kupovati mesa (III, 27). Od mesarjev ali drugih oseb, s katerimi so imeli služben posel, niso smeli sprejemati daril (III, 28). Nadzornik vinskih mer (*sprochanarus*) ni smel biti nekdo, ki je trgoval z vinom, oljem, soljo ali je bil družabnik oseb, ki so to počele (III, 26).

³⁴ Libra je merila 0,52 litra, kvarta (četrt stara) pa 20,8 litra.

Sramotilni steber v Kopru
(*Caprin L'Istria nobilissima II*, 162)

Družinska razmerja

Statuti so posegali tudi v družinsko življenje Koprčanov. Ti so vzdrževali sorodstvene vezi tudi zunaj ožje družine, kar je prihajalo do izraza ob ravnanju z imetjem v zakonu in pri dedovanju sorodnikov po očetovi ali materini strani.

Otroci, ki so se rodili v zakonu, so morali do polnoletnosti ubogati starše, če so osiroteli pa varuhe, ki so bili zanje odgovorni. Če je mladoletni sin koga užalil, je zanj dal zadoščenje starš ali pa se je zavezal, da sinu ne bo izročil pripadajočega imetja, dokler ne bo iz njega nudil odškodnine komuni in prizadetemu. Mladoletni sin brez imetja ni smel dajati zastave ali jamstva (II, 44). Pač pa so morali mladoletniki, katerih skrbniki so bili ostareli in nebogljeni, sami odgovarjati pred sodiščem in ravnati tako v lastnem kot v imenu skrbnikov; s tem dejanjem so dosegli legalno starost (II, 43).

V primeru družinskih sporov med očetom in sinom ali hčerko in med materjo, sinom in hčerko in obratno, med bratom in bratom, bratom in sestro, sestro in sestro, je bilo potrebno obvestiti koprskega podestata in kapitana, ki je po nasvetu svojih sodnikov prisilil sprte strani, da so rešitev spora zaupale razsodnikoma, katerih odločitev je bila dokončna. Če nista bila složna, jima je podestat v pomoč pri razsoji imenoval še tri dobre može (III, 13).

Zakonsko zvezo je bilo potrebno skleniti v prisotnosti in s soglasjem sorodnikov obeh partnerjev. Dekle ali žena pod varuštvom ali oblastjo očeta, matere, brata ali varuha, ki bi se brez njenega ali njegovega dovoljenja poročila ali spolno občevala, preden ji je bilo dodeljeno imetje, bi izgubila premoženje, ki bi ga sicer prejela. Pripadlo bi komuni in dekletovim bližnjim sorodnikom, če pa bi bil njen varuh nekdo drug, bi bil namesto sorodnikov prejemnik špital sv. Nazarija. Če pa bi ji starša, brat ali bližnji sorodnik-varuh preprečevali poroko še po doseženem petnajstem letu, bi ji jo lahko dovolil podestat po posvetu z dvema ali tremi njenimi sorodniki (I, 19). Kdor je sklenil poroko na skrivaj s skrivnimi pričami, je moral plačati globo v višini 200, priče pa 50 liber komuni. Mladoporočenka je za kazen izgubila premoženje, ki bi ji sicer pripadlo od staršev in sorodnikov: pol bi ga zasegla komuna, pol sorodniki (I, 20). Dekle očitno ni razpolagalo z lastnimi sredstvi. Po poroki je izpod očetovega prešlo pod okrilje moža, ki je posloval in pravno nastopal v svojem in njenem imenu.

Običajna poroka v Kopru je bila sklenjena »kot brat in sestra«³⁵ za razliko od »poroke Slovanov«, ki se je sklepala po starih običajih na vasi (II, 68), možen pa je bil tudi zakon po beneškem običaju. Premoženje zakoncev je – v interesu njenega sorodstva – ostajalo razvidno: Z ženo mož ni smel menjavati imetja ali njenega prodajati. Zadolžnica med možem in ženo ni bila veljavna razen z razpolaganjem v oporoki (II, 73). Mož in žena med seboj nista smela deliti ali si dodeljevati imetja razen ob cerkveni ločitvi. V takem primeru je vse premoženje zadržal mož, dokler se žena ne bi vrnila domov, dolžan ji je bil nuditi le dovolj za preživetje (I, 21).

³⁵ Margetić, *Brak na istarski*; Margetić, *Statut koprskega*, XXXVIII–XLVII, LIVLIX.

Čeprav je bil mož glava družine, v primeru zakona »kot brat in sestra« ni smel na sodišču odgovarjati glede nepremičnin brez ženinega pooblastila (II, 2). Če je bil zakon sklenjen po beneškem običaju in je mož prodal premoženje iz ženine neocenjene dote, je smela žena zahtevati odškodnino iz njegovega imetja (II, 74). Žena se brez moževega soglasja ni smela zadolžiti (II, 3). Ni smela prodajati imetja brez njegovega dovoljenja, prodajati so smele le branjevke, krčmarice in pekavke (II, 75).

Glede dolgov zakoncev so statuti odredili, da mora dolg, ki je nastal pred sklenitvijo ženitne pogodbe, dolžni partner poravnati iz svojega imetja. V primeru njegove smrti pa se je dolg poravnal iz skupnega, v zakonu pridobljenega premoženja (II, 69). Če sta bila skupaj zadolžena mož in žena, je za ves dolg odgovarjal mož: brez ženinega dovoljenja je za zadovoljitev upnika smel dati na dražbo skupno imetje (II, 86). Ob skupni zadolžitvi je lahko upnik dobil poplačilo od kateregakoli od zakoncev, mož pa je prosto odločil, kaj odprodati na dražbi. Če pa se je zadolžil mož brez ženinega soglasja, ona za dolg ni odgovarjala (II, 70). Ne glede na to, ali sta bila v zadolžnici zadolžena skupaj ali ločeno, so javno poklicali k poravnavi moža. Če se ni javil, je smel upnik za poravnavo dolga poseči v skupno premoženje zakoncev, če pa tega ni bilo, je lahko zahteval poravnavo bodisi iz moževega bodisi iz ženinega imetja. Žena pa brez moževega pooblastila ali prisotnosti ni smela odgovarjati upniku za dolg (II, 47).

Ob moževi smrti se je vdova lahko odločila, da bo zadržala imetje, ki ga je prinesla v zakon in se odpovedala tako deležu dolgov kot premoženju, nastalima v zakonu. Premoženje, ki ga je pridobil mož, je tako ostalo moževo in njegovih dedičev vključno z volili, žena pa je obdržala imetje, ki ji je pripadlo kot volilo ali nasledstvo (II, 71). Če se je ob smrti partnerja vdova ali v njenem imenu njeni dediči odpovedala dolgovom in premoženju iz zakona in se odločila za prvotno imetje, ki sta ga posedovala ob sklenitvi zakonske zveze, so se kot tako štejele premičnine, ki sta jih zakonca imela ob smrti enega od njiju; če pa je bilo premično imetje ocenjeno v ženitni pogodbi, se je upoštevala ocena iz pogodbe (II, 72). Vdovec ali vdova je za eno leto obdržal posteljo z blazino, odejo in rjuhami, pri

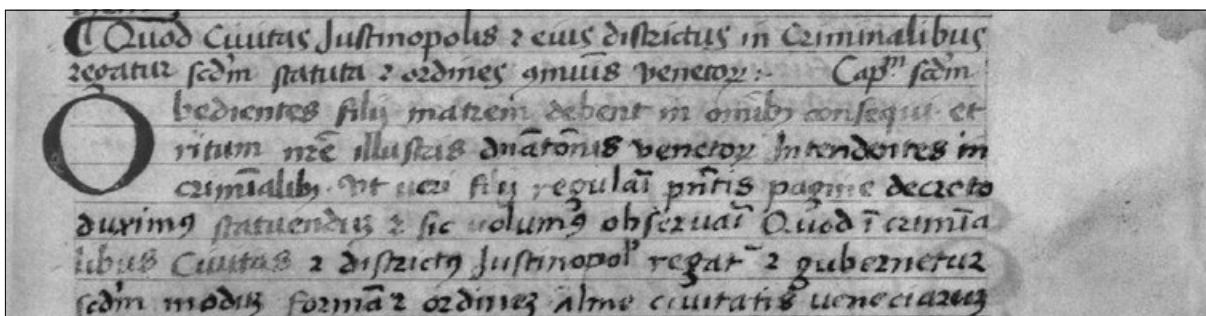
čemer pa je bilo treba najprej poravnati dolgove umrlega (II, 56).

Glede dediščine³⁶ so statuti predvideli, kako naj bi se delila v primeru, da pokojni ni zapustil oporoke. Upoštevali so tudi nezakonske otroke in njihove potomce (II, 16). Če so za pokojnikom ostali nezakonski otroci, od katerih so nekateri že dobili odpravnino, drugi pa ne, so morali prvi, če so želeli dedovati, vse, kar so prejeli dotlej, vrniti v skupni fond (II, 17). Če je starš enemu od otrok namenil ločeno volilo, in pri njem ni zapisal *in benedictione et contentu*, ta dedič z volilom ni bil odpravljen in ni bil izločen od dedovanja ostale zapuščine (II, 52). Za dolg pokojnika so dediči odgovarjali le do višine zapuščine. Prevzemniki dediščine so morali v mesecu dni dati popisati imetje v dveh izvodih (II, 24). Pri dražbah nepremičnin za poravnavo dolgov so imeli sorodniki lastnika predkupno pravico, da so lahko pridobili lastništvo nad družinskim imetjem (II, 37). Če tisti, ki je želel pridobiti posest in je uveljavljal predkupno pravico, ni plačal, je posest lahko pridobil mejaš (II, 27).

Po smrti staršev so za osirotele otroke skrbeli varuhi.³⁷ Varuh je postal preživeli roditelj, če ni oporočitelj v oporoki določil drugače (II, 54). Mati je bila tutorka – če testator ni določil drugih varuhov – dokler je častno živela kot vdova (*donec caste uixerit uiduata*) in dokler ne bi bila obdolžena nezmernosti in oškodovanja imetja otrok. V takem primeru so določili drugega varuha. Če ni bil živ noben starš, je podestat določil za tutorja tistega sorodnika, ki je ponudil največ, bil najbolj primeren in je nudil dobro zagotovilo. Če se je tutor izkazal za neprimerne, je lahko podestat v osmih dneh določil novega. Če je starš umrl brez oporoke, sta o varuhih odločala podestat in veliki svet (II, 55). Varuh ni smel oškodovati imetja sirot. V 30 dneh je dal v prisotnosti dveh sorodnikov ali od podestate določenih prič popisati imetje in sestaviti dva avtentična inventarja. Enega je izročil koprskim minoritom, da so ga vicedominirali, drugega je obdržal. Ob dosegu polnoletnosti bi naj dedič prevzel pripadajoče imetje neokrnjeno. Če je bil varuh z izjemo očeta obtožen oškodovanja imetja, je bil imenovan drug varuh. Če se je vdova, varuhinja

³⁶ Kambič, *Certain aspects*; Kambič, *Dednopravni položaj*

³⁷ Kambič, *Care for minors*.

Določilo o kazenski zakonodaji (knjiga I, člen 2), detajl koprskih statutow (Državni arhiv na Reki)

otrok, poročila pred njihovo polnoletnostjo, je morala nasledniku tutorju poravnati stroške za hrano in obleko otrok in za vzdrževanje posesti. Tutorstvo fanta je bilo zaključeno s 15, dekleta s 14 leti. Nista pa se smela zadolževati ali prodajati imetja pred izpolnjenim 20. letom brez soglasja podestata in brez prisotnosti dveh sorodnikov, ki ju je imenoval podestat. Če sorodnikov ni bilo, je odtujitev moral odobriti podestat. Pač pa je 14-letnik, ki je bil bolan, smel sestaviti oporoko po nasvetu sorodnikov, če teh ni bilo, pa po nasvetu podestata. S 14 leti se je fant lahko po nasvetu sorodnikov poročil na način »kot brat in sestra«. Dekle se je lahko poročilo s 13 leti in napisalo testament v prisotnosti varuha ali varuhov in dveh najprimernejših sorodnikov, če teh ni bilo, pa z avtoriteto podestata. Nepremičnin se ni smelo obvezovati ali odtujiti za preživljanje otrok razen po volji podestata (II, 57). Med 15. in 20. letom je smel dedič prevzeti svoje imetje ali njegov del od tutorja ob posredovanju dveh sorodnikov, ki ju je imenoval podestat; ta je v primeru, da sorodnikov ni bilo, imenoval dve drugi osebi. Sorodnika sta ocenila imetje, ki se je inventariziralo v skladu z njuno cenvitvijo. Če se tutor z njo ni strinjal, sta sorodnika imetje prodala na dražbi, iztržek pa se je zabeležil. Statuti so določili, kaj se zgodi z imetjem, če dedič umre v otroški dobi itd. (II, 58). Za zahteve sirot do imetja je odgovarjal tutor. Če je umrl varuh očetovega deleža, je tutorstvo prevzel tutor materinega in obratno, imetje pa je moralo ostati neokrnjeno (II, 59).³⁸

Obravnavanje kaznivih dejanj

Mestni statuti so si prizadevali obvarovati red in preprečiti grdo vedenje, različne grobosti, nepoštenosti, materialna okoriščanja, razne delikte

(tudi najhujše) zoper imetje ali osebo. Z omembami, kaj je prepovedano, predstavljajo zrcalni odsev človeških slabosti, ki so bile prisotne v družbi. V koprskih statutih iz 1423 segment o takih kršitvah izostaja. Koper in njegovo ozemlje sta se v zadevah kazenskega sodstva ravnala po beneških uredbah: *Quod ciuitas Iustinopolis et eius districtus in criminalibus regatur secundum statuta et ordines communis Venetorum* (I, 2).

Od neprimernih in kaznivih dejanj so koprski statuti – podobno kot statuti drugih mest – prepovedovali, da bi kristjan prodal kristjana in da bi notar o tem zapisal listino. Ne domačin ne tujec v Kopru ni smel kupiti kristjana ali kristjanke brez soglasja podestata (!?). Tuj kupec, ki za tak delikt ne bi plačal globe 100 liber, bi bil prebičan in ožigosan, vstop v mesto pa bi mu bil poslej prepovedan (I, 16). Kot neprimerno vedenje navajajo statuti preklinjanje Boga, Marije in svetnikov. Globa za tak prekršek je znašala 5 liber, kdor jih ne bi plačal, bi pol dneva stal ob sramotilnem stebru (I, 1). Statuti so prepovedovali hazardiranje: kazen za prirejanje kockanja ali dovoljevanje kockanja doma ali v krčmi je vsakič znašala 3 libre. Toliko so dolgovali: tisti, ki je igral, gostitelj in opazovalci igre, ki kršitve niso prijavili (I, 41). Hudo kaznivo dejanje je bil požig: Požigalci so morali povrniti dvakratno škodo uničenega. Pol je prejel oškodovanec, pol komuna, ki ji je pripadlo še 5 liber globe (I, 23).

Nekaj določil kazenske zakonodaje, ki je veljala v Kopru, pa vsebuje *Liber niger*, kodeks, ki se hrani v fondu starega koprskega mestnega arhiva v Archivio di Stato di Venezia v Benetkah. V njem so na prvih listih nesistematično in kronološko neurejeno zapisana določila o deliktih in zločinih, ki dopolnjujejo člene beneških statutow, veljala pa

³⁸ Mihelič, *O otroštvu*.

so tudi za Koper. V njih so omenjene krute telesne kazni, ki so doletele delinkvente.³⁹

Tatú so ob prvi kraji v vrednosti do 1 libre prebičali, ob kraji v vrednosti od 1 do 5 liber so ga prebičali in ožigosali, ob ponovni kraji enake vrednosti so mu izruvali oko, če je bila vrednost ukradenega 5 do 20 liber je bil ob oko in roko, pri kraji v vrednosti 20 do 30 liber je izgubil obe očesi, za krajo v vrednosti 30 do 60 liber oči in roko. Ob ponovni kraji bi ga obesili, enako kot tatu, ki bi že prvič ukradel nad 60 liber.

Vlomilcu, ki so ga našli v tuji hiši, kjer se je branil ali na begu koga udaril z mečem, so odsekali desno roko ali ga oslepili. Tistega, ki so ga zalotili ponoči v tuji hiši, so prebičali in ožigosali, če pa so ga zasačili vnovič, so mu izruvali oko, enako kot tistemu, ki je uničeval in razbijal po tuji hiši. Če je ta ali oni kaj ukradel, je bil kaznovan še za krajo.

V primeru fizičnega obračunavanja je napadalec, ki je z mečem nekoga ranil do krvi, moral ob kazni plačati poškodovanemu 25 liber. Če ga je ubil, so ga obesili, po dodatku iz 1382 pa naj bi mu odrezali glavo (*debeat amputari caput a spatulis itaque moriatur*). Tistega, ki je skušal nekomu zavdati s hrano ali pijačo, so prebičali in ožigosali; če je krivec priznal ali je bilo dejanje dokazano, je izgubil oči ali roko po odločitvi sodnikov. Če bi od napoja kdo umrl ali izgubil razum, bi zločinca obesili ali sežgali. Spolni delikt posilstva je opredeljen kot razdevičenje device, nasilje nad poročeno ali »že pokvarjeno« (*mulier iam corrupta*): storilca so takoj vrgli v ječo. Če v osmih dneh prizadetim ni nudil zadoščenja (odškodnine), so ga oslepili.

Ponarejevalcu so odvzeli ponarejeno blago in ga javno razglasili na stopnicah. Če bi kdo ponaredil beneški pečat ali solni pečat ali beneški denar, bi mu odsekali roko. Za ponarejanje denarja je v kodeksu na drugem mestu dodano, da bo tuj ponarejevalec kaznovan enako kot Benečan: s sežigom.

Izvajanje kazni se je razlikovalo za moške in ženske. Ženske niso obesili, ampak je bila odločitev

o načinu usmrtnitve v pristojnosti sodnika. Namesto očesa in roke je izgubila nos in ustnico, vrh tega so jo še pretepli in ožigosali. Niso je oslepili, ampak so ji odrezali nos, ustnico in obe ušesi ter jo prebičali in ožigosali.

Liber niger beleži tudi odlok iz 1279, ki določa imenovanje treh sodnikov, pristojnih za sojenje zločincem, ki jim ne morejo soditi običajni sodniki. Odlok vključuje sodniško prisego. Del o nekorupтивности se glasi: *Preterea presens seu donum aut in prestitum non recipiam aut recipi faciam occasione huius offitii per me uel per alium ullo modo uel ingenio in predictis. Amicum non iuuabo nec inimico nocebo per fraudem.*⁴⁰

Sklep

Predstavljena študija nakazuje nekaj osnovnih vsebin, iz katerih je na primeru koprskih statuten iz leta 1423 razvidna vsestranskost in povednost srednjeveških statutarnih določil, ki so v mediteranskih mestih in njihovem zaledju celovito urejala vse bistvene plati javnega in zasebnega življenja. Problematiko, ki je tu le načeta, je mogoče s pomočjo podatkov iz statuten dopolnjevati s poglobljenimi, podrobnimi raziskavami najraznovrstnejših pojavov, ki posegajo na področje različnih plati zgodovine, prava, arhitekture, medosebnih razmerij, tudi dojemanja sveta. Zdi se, da so možnosti raziskav, ki jih nudijo mestni statuti, praktično neomejene. Statuti kot celota in posamezna vprašanja, ki jih urejajo, tudi omogočajo in izzivajo k primerjalnim raziskavam samih statuten in razmer med mesti v bližnjem in bolj oddaljenem prostoru.

Ob povedanem pa statuti s svojim namenom in sporočilnostjo, kot vir podatkov za raziskavo različnih vidikov življenja v preteklosti, narekujejo določeno stopnjo previdnosti. Ne smemo pozabiti, da gre za srednjeveške normativne akte, tedanja pravna zakonodaja pa je bila v prilagajanju dejanskim potrebam in vsakdanji praksi pogosto precej toga. Upravičeno se zastavlja vprašanje, ali je mogoče iz predpisanih pravil preprosto sklepati o dejanskih razmerah v družbi in vsakdanjem življenju. Do-

³⁹ Dosojene kazni v Piranu v 14. stoletju ne odstopajo od predpisanih v statutih (Mihelič, Telo kot predmet); za Koper podobna raziskava ni bila opravljena.

⁴⁰ Razen tega ob priložnosti te zadolžitve ne bom na noben način sprejel ali dal sprejeti poklona niti darila ali posojila. Ne bom zvijačno pomagal prijatelju in škodoval nasprotniku.

mneva o razhajanju med predpisanim in dejanskim stanjem za ta čas ni neumestna. Zaradi obilice podatkov, zbranih na enem mestu, pa mestni statuti so in ostajajo pogost, hvaležen predmet raziskovanja; moti le, da se statutarne določbe pogosto napačno razlagajo kot odraz dejanskih ustaljenih praks.

Za konec velja dodati še misel o kodeksu *Liber niger* in določilih kazenske zakonodaje, ki je veljala v srednjeveškem Kopru. Pri presoji srhljive okrutnosti deliktov in kazni, ki jih omenja, se moramo zavedati, da imata vsak čas in prostor lastna pravila življenjskega vedénja in načine, da jih uveljavljata. Zločin in kazen mora zgodovinar presojati le v kontekstu v nekem času in prostoru uveljavljenih načel. Uporaba sodobnih, evropskemu okolju lastnih vrednostnih meril, kaj je in kaj ni okrutno ali nasilno, je s stališča zgodovinske stroke neprimerna.

Viri in literatura

Literatura

Barbadicus, Augustinus, Finus, Raimundus, Vergerius, Carolus: *Statuta Iustinopolis metropolis Istriae*. Venetiis: apud Franciscum Salerni, & Ioannem Cagnolini, 1668.

Benussi, Bernardo: *Frammento demografico (Capodistria)*. Trieste, 1910.

Bonin, Zdenka: Ubožne ustanove v Kopru in njihova skrb za zdravje prebivalstva od 13. do začetka 20. stoletja. *Arhivi*, 32, 2009, št. 1, str. 7–32.

Bonin, Zdenka: Delovanje koprskih solin v obdobju beneške in avstrijske uprave. *Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa Istarsko gospodarstvo jučer i sutra*, Pazin, Pula, studeni 2013 = *Proceedings of the International scientific conference Istrian economy yesterday and tomorrow*, Pazin, Pula, november 2013 (ur. Križman Pavlović, Danijela), Pazin: Državni arhiv, 2015, str. 277–296 (Posebna izdanja, 38).

Caprin, Giuseppe: *L'Istria nobilissima I*, Trieste: F. H. Schimpff, 1905.

Caprin, Giuseppe: *L'Istria nobilissima II*, Trieste: F. H. Schimpff, 1907.

Darovec, Darko: *Notarjeva javna vera. Notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko = Capodistria: Società storica del Litorale, 1994.

Darovec, Darko: *Davki nam pišejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Koper: Založba Annales 2004.

Darovec, Darko: Ruolo dei vicedomini istriani nella redazione degli atti notarili in rapporto ad uffici affini dell'area adriatica. *Acta Histriae*, 18, 2010, št. 4, str. 789–822.

Darovec, Darko: Cum lampulo mantelli, *Acta Histriae*, 22, 2014, št. 3, str. 453–508.

Darovec, Darko: *Auscultauerint cum notario. Istrski notarji in vicedomini v obdobju Beneške republike*. Venezia: Cafoscarina, 2015.

Herkov, Zlatko: *Mjere Hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*. Rijeka: Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, 1971 (Posebna izdanja, 4).

Kambič, Marko: Certain aspects of the continuity and reception of Roman inheritance law in the statutes of Slovenian littoral towns. *Slovenian law review*, 2, 2005, št. 1/2, str. 87–103.

Kambič, Marko: Dednopravni položaj hčera po statutih piranskega komuna: recepcija ali kontinuiteta rimskega prava. *Acta Histriae*, 18, 2010, št. 4, str. 769–788.

Kambič, Marko: Care for minors in medieval town statutes at the juncture of the Holy Roman Empire and the Republic of Venice, with a note on the reception of Roman law. *Acta Histriae*, 29, 2021, št. 3, str. 611–636.

Likar, Darko: Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij. *Annales, series historia et sociologia*, 19, 2009, 2. št. 313–340.

Margetič, Lujo: Brak na istarski način. *Vjesnik Hrvatskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 15, 1970, str. 279–308.

Margetič, Lujo, ur.: *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668*. Koper: Pokrajinski arhiv; Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1993.

Mihelič, Darja: K osvetlitvi nekaterih votlih mer srednjeveškega Pirana, *Kronika*, 37, 1989, št. 1–2, str. 22–26.

Mihelič, Darja: Vsakdanje življenje istrskih prebivalcev, kot ga odsevajo nekateri objavljeni mestni statuti, *Acta Histriae*, 2, 1994, št. 3, str. 173–180.

Mihelič, Darja: O otroštvu v srednjem veku (Trst, Koper, Izola, Piran), *Etnolog. Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 17, 2007, str. 17–29.

Mihelič, Darja: Nekdanji dogovori o reji živine na ozemlju istrskih mest. *Animalia, bestiae, ferae* - - -. *O životinjama u povijesti na jadranskom prostoru. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa = Animalia, bestiae, ferae* - - -. *Animals in history in the Adriatic area. Collected papers from the International Scientific Conference* (ur. Mogorović Crljenko, Marija in Uljančić-Vekić, Elena). Poreč: Zavičajni muzej Poreštine; Pazin: Državni arhiv; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2015, str. 40–57.

Mihelič, Darja: Telo kot predmet predpisanih sodnih sankcij (Trst, Izola in Piran od 14. do 17. stoletja). *Corpus, Carnalitas* - - -. *O tijelu i tjelesnosti u povijesti na Jadranskom prostoru = The body and corporality in the history of the Adriatic. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa = Collected papers from the International Scientific Conference* (ur. Mogorović Crljenko, Marija in Uljančić, Elena). Poreč: Zavičajni muzej Poreštine; Pazin: Državni arhiv; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2023, str. 43–56.

Mihelič, Darja: Gli statuti di Capodistria e la vita cittadina. *Acta Histriae*, 31, 2023, št. 4, str. 777–806.

Mlacović, Dušan: Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedomov s konca 14. stoletja. *Acta Histriae*, 30, 2022, št. 4, str. 819–854.

Radossi, Giovanni: *Monumenta heraldica Iustinopolitana. Stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodistria*. Rovigno–Trieste: Unione Italiana – Fiume; Università Popolare di Trieste; Museo Regionale di Capodistria, 2003 (Collana degli atti Centro di Ricerche Storiche – Rovigno, N. 21).

Rogoznica, Deborah (ur.): Koper: urbana geneza: ob 400-letnici = Capodistria: genesi urbana: a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria. Koper = Capodistria: Histria editiones, 2020.

Žitko, Salvator: Vrata Muda ali »Contarinijev vhod«, iz 1516. *Carpaccio. Sacra conversatio: kontekst, ikonografija, raziskave = contesto, iconografia, indagini = kontekst, ikonografija, istraživanja* (ur. Krmac, Dean in Menato, Sara). Koper = Capodistria: Histria editiones, 2019, str. 141–152 (Histria colloquium, 6).

Zusammenfassung

DER ALLTAG DES MITTELALTERLICHEN KOPER IM SPIEGEL DER STADTSTATUTEN

Im Mittelalter regelten die Stadtstatute verschiedene Aspekte des Lebens in den städtischen Gemeinschaften der mediterranen Städten. Sie griffen in den Bereich der Stadtverwaltung, der Wirtschaft, des Familien- und Strafrechts, des öffentlichen Lebens etc. ein. Aus den Vorschriften der Statuten, die die konkrete Problematik in der Stadt regeln, können zahlreiche Merkmale des städtischen Umfelds, des Pulses der Stadt und ihres Alltags abgelesen werden. Dies gilt auch für die Statute von Koper aus dem Jahr 1423, die mit ihren Angaben das Bild der ehemaligen *civitas Iustinopolis* vervollständigen.

Die Stadt hatte ihren großen und kleinen Rat und eine verzweigte Verwaltung, die in alle Bereiche des Stadtlebens eingriff. An der Spitze standen der potestas et capitaneus mit vier Richtern, in der Verwaltung wirkten außerdem zahlreiche Beamte und städtische Angestellte mit, bis hin zum Ausrufer, der die Bürger über wichtige Ereignisse informierte. Die zwei Stadtspitäler boten den Kranken und Armen Zuflucht. Die Stadt hatte einen bezahlten Arzt. Für minderjährige Waisen und Gebrechliche sorgten Sachwalter.

Die Statute von Koper beschreiben Elemente der Physiognomie des städtischen urbanen Kerns und des ländlichen Gebiets von Koper. Für ersteres werden Stadtviertel mit Stadtplätzen und Mauer-

toren erwähnt. Ein Stadtturm mit Stufen und einer Glocke, von dem der Ausrufer die Bekanntmachungen verkündete, ist ebenfalls vermerkt. Auf dem Turm waren zwei Längenmaße für das Abmessen von Stoffen beim Handeln verzeichnet. Auf dem Hauptplatz stand ein Stein mit Hohlmaßen für das Messen von rieselfähigen Nahrungsmitteln. In der Stadt werden die Domkirche und zwei Spitäler erwähnt: das Spital der hl. Nazarius auf dem heutigen Prešeren-Platz und das Armenspital des hl. Markus auf dem heutigen Museumsplatz. Außerdem wird der Stadtteil Brolo angeführt, der durch die Statute vor Zerstörung und Verunreinigung geschützt war, sowie der mit Grass bewachsene *Campo Marcio*. Die Stadt war von öffentlichen Wegen durchzogen. Die Statute sorgten für deren Begehrbarkeit und Sauberkeit. Unter den Wirtschaftsobjekten waren die Fleischerei und das Fischhaus von Bedeutung. Brot wurde in Brotbacköfen gebacken. Das gesellige Leben spielte sich in Gasthäusern ab. Bei den Häusern lagen Gärten und in der Stadt gab es auch einige Stallungen für Vieh.

Die Statute behandelten auch das landwirtschaftliche Umland von Koper, das sehr umfangreich war. Es wurde von Wasserläufen und Quellen bewässert. Die wichtigsten Flüssen waren Rižana und Badaševica, sie wurden von öffentlichen Wegen gequert, auf denen die Brücke *Traulchi (Canzani)* sowie eine Holzbrücke (über Badaševica) auf der Trasse Richtung Montinjan erwähnt werden. Im Hinterland zählten die Statute zahlreiche Dörfer auf, auf dem Fluss Rižana Mühlen und ein Gasthaus, auch Torkeln werden vermerkt. Die führende Kulturpflanze, die im Gebiet von Koper vorherrschte, war die Weinrebe, im Übrigen wuchsen dort Oliven- und Apfelbäume und andere Obstbäume sowie Kastanien; auch Wiesen, Weiden und Wald gediehen, außerdem waren Salinen wirtschaftlich bedeutsam.

Die Verordnungen der Statuten kümmerten sich um den urbanen Raum und das städtische Hinterland, sowohl hinsichtlich der Ordentlichkeit, des Schutzes und der Kultivierung als auch im Hinblick auf die Eigentümerschaft. Sie regelten den Verkehr von Immobilien, angefangen von deren Nutzung zu Erwerbszwecken bis hin zu Eigentumsveränderungen in Form von Verkäufen, Versteigerungen und Nachlässen; außerdem bestimmten sie die

Verhältnisse zwischen Arbeitgebern und bezahlten Arbeitern.

Die Statute griffen auch in die Intimsphäre der Bewohner von Koper ein, nämlich in deren Familienleben. Dieses wurde unter Betonung der Vermögensseite behandelt. Üblich war ein gemeinschaftliches Vermögen der Ehepartner »wie Bruder und Schwester«. Zahlreiche Vorschriften widmeten sich der Verschuldung, den Testamenten und dem Erben unter Eheleuten. Auch die Geschäfts- und Vermögensrechte von Ehefrauen und zum Teil Kindern wurden festgelegt, ebenso die Vormundschaft für Waisen.

Der Arbeitsrhythmus wurde im Lauf des Jahres durch zahlreiche Feiertage und Tage, an denen bestimmte Arbeiten nicht verrichtet wurden, aufgelockert. Die Arbeitswoche dauerte von Montag bis zum abendlichen Glockenläuten am Samstag, als auch die Gasthäuser schlossen. Die Glocke der Uhr schlug morgens, um neun, um drei Uhr nachmittags sowie zur Abendmesse. Wann die Bewohner von Koper die täglichen Mahlzeiten zu sich nahmen ist aus der Statuten nicht ersichtlich, man kann aber aus dem Angebot in den Nahrungsmittelbetrieben und am Markt sowie aus den Bodenerzeugnissen des Hinterlandes die Bestandteile der Menüs resümieren: Getreide, Mehl, Brot, Milch, Topfen, Käse, Esswaren, Obst, Kastanien, Kräuter, Wein, Senf, Öl, Salz, Honig, Frischfleisch vom Kleinvieh, frisches und gesalzenes Schweinefleisch, Hühner, Kapaune, Küken, Fasane, Rebhühner, Hasen, Ziegenböcklein, Lämmer, Eier. Über den Wohnkomfort in den eigenen vier Wänden erfahren wir aus den Statuten nicht viel – erwähnt wird zum Beispiel ein Bett mit einem Kissen, einer Decke und Bettlaken als Gegenstand des Nachlasses eines verstorbenen Ehepartners.

Die Stadtstatute beinhalteten in der Regel einen Komplex, der das Benehmen in der Öffentlichkeit vorschrieb sowie Sanktionen für strafbare Handlungen, die die Sicherheit der Stadt und ihrer Bewohner bedrohten. Man trachtete nach öffentlicher Ordnung und Ruhe und war bemüht, die Unantastbarkeit des Vermögens zu schützen. In den Statuten von Koper gibt es keine Bestimmungen hinsichtlich krimineller Delikte: die *civitas Iustinopolis* mit ihrem Distrikt richtete sich in Kriminalangelegen-

heiten nach den Statuten und Verordnungen der Kommune Venedig. Die »fehlenden« Strafbestimmungen sind im gesonderten Dokument *Liber niger* umrissen, das im Fond des alten Stadtarchivs von Koper im Archivio di Stato di Venezia aufbewahrt wird.

Schlagwörter: Mittelalter, Koper, Stadtstatute von Koper, Stadtleben, Liber niger

Boris Golec

»Dejanje je, razen nekaj ženskam, v javnosti tako rekoč neznano«

*O prepovedanem razmerju in njegovem sadu v »malo boljši hiši« v začetku 19. stoletja**

GOLEC, Boris, red. prof. dr., znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si

316.367.2"18"

»DEJANJE JE, RAZEN NEKAJ ŽENSKAM, V JAVNOSTI TAKO REKOČ NEZNANO«

*O prepovedanem razmerju in njegovem sadu v »malo boljši hiši« v začetku 19. stoletja**

Leta 1805 se je Janezu Antonu Vidicu, ovdovelemu 63-letnemu mitničarju na Kostanjevici na Krki, rodila nezakonska hči iz razmerja z 28-letno nečakinjo Jožefo, hčerko njegovega pokojnega brata. Otroka so krstili v sosednji župniji Raka, Vidic pa je ljubljanski nadškofjski ordinariat prosil za dovoljenje za poroko, a ga zaradi zapletenega in dragega postopka – o tem bi odločala Dunaj in Rim – ni dobil. V drugem delu prispevka je obravnavano socialno in gensko ozadje nesojenih zakoncev – strica in nečakinje. Šlo je za mitničarsko-trgovsko rodbino, katere korenine so segale v mesta Kamnik, Ljubljana in Radovljica, med predniki so bili mestni sodniki in svétniki, v bližnjem sorodstvu pa se je v treh generacijah od konca 17. stoletja dalje zvrstilo tudi pet duhovnikov. Tako kot Janez Anton Vidic je precej sorodnikov obiskovalo ljubljansko jezuitsko gimnazijo.

Ključne besede: incest, rodbina Vidic, genealogija, Kostanjevica na Krki, Raka, Kamnik, Radovljica, Kokra, Ljubljana

* *Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta projekta »Ambicije, karierizem, pohlep, prevare: socialno-materialne strategije, prakse in komunikacija družbenih elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku« (J6-2575) in raziskovalnega programa »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti« (P6-0052), ki ju financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.*

GOLEC, Boris, Professor, PhD, Lead Research Associate, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Milko Kos Historical Institute, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si

316.367.2"18"

»THE ACT IS VIRTUALLY UNKNOWN IN PUBLIC, EXCEPT TO A FEW WOMEN«

On a forbidden relationship and its fruit in "a more reputable family" in the early 19th century

In 1805, John Anton Vidic, a widowed 63-year-old tollor in Kostanjevica na Krki, gave birth to an illegitimate daughter from his relationship with his 28-year-old niece Jožefa, the daughter of his deceased brother. The child was baptised in the neighbouring parish of Raka, and Vidic asked the Ljubljana Archdiocesan Ordinariate for permission to marry, but because of the complicated and expensive procedure - the decision would have to have been made in Vienna and Rome - was denied it. The second part of the paper deals with the social and genetic background of unmarried spouses - uncle and niece. It was a family of tollers and merchants, whose roots went back to the towns of Kamnik, Ljubljana and Radovljica, whose ancestors included town magistrates and councillors, and whose close family included five priests in three generations from the end of the 17th century onwards. Like Janez Anton Vidic, many of his relatives attended the Jesuit Gymnasium in Ljubljana.

Keywords: incest, Vidic family, genealogy, Kostanjevica na Krki, Raka, Kamnik, Radovljica, Kokra, Ljubljana

So stvari, ki jih raziskovalci preteklosti odkrivamo zelo zelo počasi, v velikih časovnih presledkih, nepričakovano, na neobičajnih krajih, z nenavadnimi razpleti in neredko brez pravega epiloga. Nikoli zaključeni, večno odprti primeri, bi se morda kdo izrazil v kriminalistično-detektivski maniri. Opisati želim enega takih, zame osebno najbolj nenavadnih in vznemirljivih primerov, pri čemer se pri njegovem označevanju v polnosti zavedam lastne subjektivnosti.

Kako se je začelo? V dijaških letih, v času svoje zgodnje rodoslovne vneme, sem v osrednjem slovenskem arhivu, ki je tedaj hranil veliko cerkvenih matičnih knjig, naletel na zame, negodnega začetnika, zanimiv zapis z začetka 19. stoletja. »Ta otrok se je rodil na deželni cesti. *Landstraß* piše tukaj in tudi hišna številka manjka,« nisem mogel skriti začudenja pred dežurnim čitalničarjem Petrom Strnadom. »Ne, to je nek kraj, zdi se mi, da Kostanjevica,« me je podučil Peter. Logično, saj sem imel vendar v rokah krstno matico župnije Raka, ki meji s kostanjeviško župnijo. Zapis je s tem postal manj zanimiv, pač vpis krsta nezakonskega otroka, ne prvega ne zadnjega, ki so ga nesli h krstu v drugo župnijo. A vendar je bil po nečem poseben. Pri Kristini, hčerki Jožefe Vidic, krščeni na Raki 19. aprila 1805, je zapisano, da je otrokov oče »po lastnem priznanju« (*nach eigenem Geständnis*) Jožef Vidic.¹ V tem času, natančneje od leta 1771 dalje, pri zunajzakonskih krščencih niso več vpisovali očetov nezakonskih otrok, razen na njihovo izrecno zahtevo,² kar pa se je, če se starša pozneje nista poročila, zgodilo silno redko. Še več, Kristinina starša sta se pisala enako – Vidic. Sta bila potemtakem v sorodu?

Tu je moja radovednost trčila na nepremagljivo oviro, ker je kostanjeviške matice hranil še župnijski urad v Kostanjevici na Krki, zame tedaj neskončno oddaljenem kraju. A me je raziskovalna pot slejkoprej pripeljala tudi tja, čeprav s povsem drugačnimi nameni. Ko sem dobro desetletje zatem kot (predbolonjski) magistrski študent pripravljaval nalogo o dolenjskih mestih v zgodnjem novem veku, sem v indeksih kostanjeviških krstnih matic v tamkajšnjem župnišču mimogrede pogledal še

za Vidici. Našel nisem nikogar, priimek je bil v tej župniji v 18. in 19. stoletju povsem neznan. Kristina Vidic se je torej morala roditi nedomačinoma, ki sta – morda samo mati – prebivala v kostanjeviški župniji le krajši čas.

Dve naključni odkritji oživita »stari primer«

In minilo je še nekaj let do naslednjega koraka, v tej zgodbi ključnega. Povabili so me, naj prispevam poglavje za monografijo ob 750-letnici kostanjeviških mestnih pravic. V Nadškofijskem arhivu Ljubljana sem med spisi kostanjeviške župnije, ki jih je hranila (nad)škofijska pisarna, naletel na dva dokumenta,³ brez katerih bi »primer Vidic« za vselej obležal v predalu.

30. septembra 1805, dobrih pet mesecev po rojstvu Kristine Vidic, je raški župnik in dekan Simon Bartol na ljubljanski nadškofijski ordinariat naslovil dopis, ki se v prevodu glasi:

»Prečastiti ordinariat!

Gospod Jožef Vidic (*Herr Joseph Vidiz*), cesarski in cesarsko-kraljevi (mitninski) prejemnik (*Einknehmer*) v mestu Kostanjevica, se je spozabil tako daleč, da je meseno grešil in zaplodil hčerko svoji nečakinji, hčerki pokojnega brata, ki jo je kot zapuščeno siroto vzel k sebi v oskrbo.

Dejanje je, razen nekaj ženskam, v javnosti tako rekoč neznano ali vsaj nedokazano.

Potem ko mu je duhovna oblast naložila uma knitev (*Entfernung*) nečakinje in sogrešnice, kar je tudi storil, se z največjim sramovanjem priznava (*erkläret er sich*) za očeta in si ne želi ničesar bolj kakor to, da bi nesrečni zapeljani osebi nadomestil čast, nesrečnemu in nedolžnemu otroku pa omogočil zakonsko otroštvo (*eheliche Kindschaft zu erwirken*). Zato v vsej skrušenosti (*in aller Zerknürschung*) in pripravljenosti na vse zaslužene cerkvene kazni najponižneje (*ganz gehorsamst*) prosi, naj mu prečastiti ordinariat pomaga (*geruhe sich für ihn*

¹ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, R 1801–1811, fol. 29.

² Umek, Kos, Vodnik po matičnih knjigah, str. XLVII.

³ NŠAL, ŠAL/Ž, Kostanjevica na Krki, fasc. 113, ovitek 1805, 30. 9. 1805; ovitek 1806, 29. 11. 1806.

1805 $\frac{12}{832}$ 46.

Hochwürdigstes
Ordinariat!

Hochwürdigster Herr Bischof v. S. S. Simon Simon in der Stadt
 Laibach, durch den ich weiß, daß es mit einem Dinge
 die unter jener Danksagung schon gesagt wird, Sie es
 als auch hochwürdige Sache in einem Besonderen
 flüchtigem Eintritte, und von ihm nicht weiter zu gehen!
 Ein Fall ist mit Danksagung nirgend anders in publicis
 so leicht als unbekannt, sehr schnell als unermesslich.
 Nach der ich Sie in gütlicher Absicht aufsuchte, und
 wirklich vorstehende Untersuchung der Dinge in der Hoffnung
 zu sein, es wird mit einem großen Erfolge als be-
 trachtet, und einseitig nicht so sehr, als in der ungleichen
 hochwürdigsten Person die Sie zu erwarten, als auch in der ungleichen
 in der folgenden Linie die nächste Schritte zu werden.
 und bleibt in einer Götterfurchung und Anmerklichkeit
 zu sein von ihm wohl hochwürdigen Danksagung ganz offen.
 Ich habe die hochwürdigste Danksagung ganz für Sie
 Sie zu hochwürdigen, daß an obigen Person mit Danksagung
 der höchsten Dispens möglich ist.

In Laibach den 30ten Sept. 1805

Simon Simon
Bischof v. S. S. Simon

Dopis dekana Simona Bartola nadškofijskemu ordinariatu v Ljubljani 30. septembra 1805
 (NŠAL, ŠAL/Ž, Kostanjevica na Krki, fasc. 113, ovitek 1805).

dahin zu verwenden), da bi se z zgornjo osebo ob pridobitvi cerkvene dispenze smel poročiti.

Dekanijska župnija Raka, 30. septembra 1805

Simon Bartol (*Warthol*), dekan in naprošeni podpisnik (*erbetener Fertiger*)«

Nadaljevanje postopka ni znano, dokler ni bil 29. novembra 1806, po skoraj štirinajstih mesecih, datiran sklep (*Bescheid*), poslan prosilcu kot odgovor na njegovo prošnjo. Ta je v ohranjenem konceptu sklepa povzeta v glavnih točkah in ima datum 15. oktober 1806. Vse kaže, da dekanova prošnja izpred dobrega leta ni zadoščala in se je moral Vidic na ordinariat obrniti še osebno z natančnejšo utemeljitvijo svoje želje.

Povzetek daje vtis, da se je dekan Bartol pri Vidičevem osebnem imenu zmotil. Imenoval ga je Jožef, tako kot je naveden tudi v krstni matici ob hčerkinem krstu, v resnici pa se je kostanjeviški mitničar imenoval Janez Anton. Pomoto bi lahko razložili s tem, da so moža na Raki slabše poznali. Le malo je verjetno, da bi sam zavestno uporabil lažno osebno ime, saj od tega ne bi imel prav nobene koristi, kvečjemu škodo. Dejansko je Vidic, kot bomo videli, dobil pri krstu imena Janez Anton Sebastijan, uporabljal pa je tudi ime Jožef. V kranjskem deželnem šematizmu za leto 1775 je, denimo, kot mitninski prejemnik v Motniku imenovan Jožef Vidic in potem, dokler je služboval tam, vseskozi Anton. Pozneje v Krškem ga šematizma poznata kot Janeza (1795 in 1796), v Kostanjevici pa je spet imenovan Anton.⁴ Zdi se, kot bi se s svojim imenom malce poigral. V vlogi priče neke kupoprodaje v

Krškem se je leta 1801, denimo, lastnoročno podpisal kot Jožef Anton (*Joseph Anton Vidiz*).⁵

A vrnimo se k postopku. Povzetek Vidičeve prošnje ordinariatu iz leta 1805, ki ni brez dodanih slabšalnih primesi, pravi v prevodu takole:

»Janez Anton Vidic (*Johann Anton Vidiz*), mitninski prejemnik v Kostanjevici (*Zolleinnehmer in Landstraß*), prosi za pridobitev dispenze za zakonsko zvezo s hčerko svojega pokojnega brata Jožefa Vidic iz razlogov, ker:

- 1) ima z njo že enega otroka;
- 1) 62-letni neumnež (*Schöps*) potrebuje pomočnico (*Gehülfin*);
- 1) zapeljano [žensko] in otroka bi rad zaščitil pred sramoto in ga pozakonil (legitimiral);
- 1) [nečakinja] že štiri leta skrbi za njegovo gospodinjstvo in [on] upa, da bo našel v njej najzvestejšo in najmarljivejšo družinsko mater (*Hausmutter*).«

Sklep (*Bescheid*) ordinariata, ki je sledil čez šest tednov, Janeza Antona Vidica nikakor ni mogel razveseliti, saj so mu iz Ljubljane sporočili ne le, kako zapletena in draga pot bi ga čakala do skrajno negotovega cilja, ampak tudi to, da mu na tej poti ne bodo pomagali. Koncept odgovora se namreč glasi takole:

»Zaprošeno dispenzo bi morala najprej [dovoliti] politična oblast pri najvišjem oblastvu na Dunaju. Če bi se to morda zgodilo (*diese allenfalls erfolgte*), njegova knežja milost prečastiti gospod nadškof dispenze nikakor ne more podeliti sam (*aus eigener Macht*), ampak bi bilo zanjo treba po dolgi poti (*mit vielen Weitwendigkeiten*) in z veliko stroški prositi v Rimu, kjer pa je še vedno treba dvomiti o uspehu. Ordinariat ob navedenih razlogih ne more prevzeti posredovanja prošnje.«

Mitničar Janez Anton Vidic in njegova nečakinja Jožefa sta se tako morala zadovoljiti s spoznanjem, da ne bosta mogla postati mož in žena. O njunem razmerju po rojstvu hčerke bi lahko zgolj ugibali. Glede na navedbo iz jeseni 1806, da nečaki-

⁴ Land=Kraingerischer Schematismus auf das Jahr MCCLXXV [1775], fol. O2; MCCLXXVI [1776], fol. E3; MCCLXXVII [1777], fol. F7; Neuer Instanzkalender auf das Jahr MDCCCLXXX [1780], fol. L4; MDCCLXXXI [1781], fol. M3; MDCCLXXXII [1782], fol. K3; Instanzkalender für das Herzogthum Krain auf das Jahr 1793, fol. F1; Schematismus für das Hertzogthum Krain 1795, str. 56; Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1796, str. 62; 1798, str. 173; 1799, str. 152; 1801, str. 164; 1802, str. 184; Instanzen Schematismus für das Herzogthum Krain 1803, str. 194; 1804, str. 216; 1806, str. 63; Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807, str. 69.

⁵ SI AS 315, Deželna deska za Kranjsko, Q 4, 2. beli kvatern, fol. L 21–22, 5. 9. 1801.

nja Jožefa stricu gospodinji štiri leta, se je potemtakem dotlej že vrnila k Janezu Antonu, najsi bo z otrokom ali sama. Lahko da je malo Kristino pustila v reji, v takem primeru prejkone pri otrokovih krstnih botrih. To sta bila zakonca Jurij in Neža Hrastnik, mesarja,⁶ ki sta živela na Raki št. 16, v središču kraja,⁷ kjer so sad Vidičeve prepovedane ljubezni krstili. Morda ni naključje, da se je Kristina, kot bomo videli, pozneje poročila prav v mesarsko družino na Rako. Tam je imel Vidic podporo tudi v dekanu in župniku Simonu Bartolu (1757–1818), ki mu je prvi pomagal s prošnjo nadškofijskemu ordinariatu, sicer pa je bil, kot ga opisuje F. Pokorn, potrpežljiv, zgleden in zelo priljubljen duhovnik.⁸

Kostanjeviške in raške matične knjige ter drugo gradivo obeh župnijskih arhivov je o stricu in nečakinji Vidičevih zelo redkobesedno. Kot mi je razkrila kostanjeviška mrliška matična knjiga, je bil Janez Anton vdovec od 9. marca 1802, ko je v Kostanjevici št. 37 preminila 45-letna »gospa« Marija Vidic, »tukajšnja (mitninska) prejemnica (*Frau Maria Vidizin Einnehmerin allhier*).⁹ Zakonca nista imela otrok, zato je tem bolj razumljivo, da je Vidic še isto leto vzel k sebi nečakinjo; jeseni 1806 je namreč izpričal, da mu ta gospodinji štiri leta.

Hiša št. 37, kjer je umrla Vidičeva žena Marija, ni bila njuna, ampak v lasti kostanjeviškega držav-

Prizorišče incestnega razmerja med stricem in nečakinjo je bila mitninska hiša na južnem koncu Kostanjevice, ki je stala na tem mestu (foto: B. Golec, oktober 2023).

nega gospostva (nekdanjega samostanskega), v njej pa državna mitnica oz. carinski urad. Od hišnega preštevilčenja leta 1805 dalje je imela novo št. 65 (danes Kambičev trg 1).¹⁰ V tej stavbi je tudi prišlo do intimnega razmerja med stricem in nečakinjo. Janez Anton je službo mitninskega prejemnika opravljal vsaj še leta 1807¹¹ in jo odložil najpozneje leta 1811, v dobi Ilirskih provinc, ko je v hiši št. 65 izpričano rojstvo otroka mitninskega prejemnika (*Einnehmer*) Antona Barleta.¹² Preselil se je čez cesto v hišo št. 75 (danes Kambičev trg 5), ki je bila do konca 18. stoletja mestni rotovž, potem pa jo je kupil njegov predhodnik na mestu kostanjeviškega mitničarja.¹³ Tu je Vidic umrl 27. aprila 1812, malo po dopolnjenem sedemdesetem letu. Tako kostanjeviška župnijska kot mrliška matica merije Kostanjevica mu dajeta 71 let in ga še vedno imenujeta mitničar (*Telonarius* oz. *Zolleinnehmer*),

⁶ NŠAL, ŽA Raka, *Matične knjige*, R 1801–1811, fol. 29.

⁷ Prav tam, Ind R 1792–1801. – Hrastnikova hiša, ki je pozneje dobila št. 15, je stala na južni strani trga ob župnijski cerkvi (SI AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko*, N 10, k. o., Raka, *zapisnik stavbnih parcel*, 18. 3. 1826; mapni list IV).

⁸ Pokorn, *Šematizem duhovnikov*, str. 188–189. Bartol, ki je umrl 7. junija 1818 na Raki, star 61 let, se je rodil 20. oktobra 1757 kmečkim staršem v vasi Hrib v Loškem Potoku (NŠAL, ŽA Loški Potok, *Matične knjige*, R 1753–1783, pag. 31).

⁹ NŠAL, ŽA Kostanjevica na Krki, *Matične knjige*, M 1785–1803, fol. 19.

¹⁰ Bankalna administracija je hišo odkupila od državnega gospostva šele leta 1824 (Golec, *Glavni poudarki*, str. 178).

¹¹ *Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807*, str. 69.

¹² NŠAL, ŽA Kostanjevica na Krki, *Matične knjige*, R 1806–1811, pag. 38–39.

¹³ Golec, *Glavni poudarki*, str. 170–171.

vzrok smrti pa je bila po župnijski matici preprosto starost (*Senectus*).¹⁴

Vidičevi nezakonski hčerki Kristini je bilo tedaj sedem let, nečakinji Jožefi, Kristinini materi, pa 35. Ko se je dobro leto po stričevi smrti poleti 1813 omožila, ji namreč kostanjeviška poročna matica daje 36 let,¹⁵ kar pomeni, da je luč sveta zagledala okrog leta 1777 in imela ob rojstvu hčerke 28 let. O tem, kje se je rodila, od kod je prišla k stricu v Kostanjevico in od kod je izviral Vidic, iz kostanjeviških matic ne bomo izvedeli.

Razen vpisov smrti zakoncev Vidic in Jožefine poroke se priimek Vidic v matičnih knjigah pojavlja le še enkrat. »Gospod« Anton, kot so skrajšano klicali Janeza Antona, je 11. aprila 1802, dober mesec po ženini smrti, botroval otroku domačina iz mesta, sicer živečega v Zagrebu.¹⁶ Razumljivo je, da kostanjeviški meščani nedomačina že zaradi njegovih let niso naprošali za botra. Njegove žene in nečakinje ne srečamo v vlogi botre nikoli, kar je v Jožefinem primeru pomenljivo. »Nekaj žensk«, ki je, kot pravi dopis dekana Bartola, vedelo, kdo je nezakonski oče Jožefine hčerke, tega seveda ni moglo zadržati zase. Identiteta Kristine Vidic je bila kostanjeviška javna skrivnost.

Meni pa še dolgo ni bilo dano ugotoviti, od kod sta izvirala njena med seboj krvno tesno povezana neporočena starša. Kranjski deželni šematizmi povedo, da je Anton Vidic prišel na mesto prejemnika mejnega carinskega in solnomitninskega urada v Kostanjevici šele med letoma 1796 in 1798. Pred tem ga z njegovim drugim krstnim imenom, kot »gospoda« Janeza Vidica, srečamo v šematizmih za leti 1795 in 1796 z nazivom nadzornik (*Kontrolor*) pri enakem uradu v Krškem, še prej pa v Motniku, in sicer leta 1775 kot mitninskega prejemnika »gospoda« Jožefa Vidica in od 1776 do 1793 kot »gospoda« Antona Vidica.¹⁷

In tu, v trgu ob kranjsko-štajerski meji, se je sledenje njegovi življenjski poti za dolgo časa ustavilo. V Motniku sta z ženo Marijo do leta 1788 precej pogosto botrovala tržanskim krščencem, ne da bi se tudi njima rodil kak otrok. Poročila sta se najpозnejše leta 1775, ko se Marija v Motniku prvič pojavi kot krstna botra, in sicer z dvojnimi imeni Marija Rozalija (*Maria Rosa Vidizin*), potem ko mitničarja Janeza Antona srečujemo v vlogi botra že tri leta prej, od leta 1772.¹⁸ Gotovo je le to, da žene po letu 1770, ko se začenja tamkajšnja poročna matica, ni našel v motniški župniji.¹⁹ Kje sta stopila pred oltar in kdaj, ne vemo. Glede na izpričano starost 62 let v prošnji iz leta 1806 se je Janez Anton rodil okoli leta 1744 (glede na mrliško matico okrog 1741), Marija pa je bila sodeč po navedbi starosti ob smrti rojena okrog leta 1757.

Spisi dunajske bankalne administracije so mi leta 2014 odgovorili na vprašanje, kaj je Janez Anton počel, preden je nastopil službo motniškega mitničarja, kakor tudi, kdaj in kako ga je službena pot vodila naprej do zadnje postaje, v Kostanjevici na Krki. Seznam kranjskih in primorskih mitninskih uslužbencev iz leta 1772 navaja, da je bil Jožef (!) Anton Vidic tedaj eno leto mitničar v Motniku, za seboj pa je imel dve leti in dve tretjini mitničarske službe. Motniška mitnica je bila podružnična (*Filial Möttnick*) in mu je prinašala letno plačo 150 goldinarjev.²⁰ Ko se je leta 1797 uspešno potegoval za mitničarsko mesto v Kostanjevici, beremo, da je dotlej nabral že 33 službenih let, in sicer je najprej šest let (tj. 1764–1770) prakticiral pri višjih mitninskih uradih v Celovcu in Ljubljani, bil nato skupno 24 let mitninski prejemnik na Čemšeniku in v Motniku (1770–1794) ter služboval zadnja tri leta (1794–1797) kot mitninski kontrolor v Krškem. Povsod se je pokazal kot skrben (*accurat*) in v moralnem pogledu hvalevreden (*allwegen rühmlich*).²¹

¹⁴ NŠAL, *ŽA Kostanjevica, Matične knjige, M 1806–1842, fol. 18*; NŠAL 122, *Zbirka merijskih matičnih knjig, Merija Kostanjevica na Krki, M 1812, s. p.*

¹⁵ NŠAL, *ŽA Kostanjevica na Krki, Matične knjige, P 1806–1816, fol. 17.*

¹⁶ *Prav tam, R 1786–1804, fol. 27.*

¹⁷ *Gl. op. 4.*

¹⁸ NŠAL, *ŽA Motnik, Matične knjige, R 1770–1817, pag. 2–32.* – 24. februarja 1772, ko je že bil mitničar v Motniku, je Janez Anton prejel 500 goldinarjev dediščine po očetu in materi, zabeležene v zapuščinskem inventarju očeta Andreja Vidica (SI AS 309, *Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-47, 9. 3. 1774, pag. 1*).

¹⁹ NŠAL, *ŽA Motnik, Matične knjige, P 1770–1811.*

²⁰ ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain, Fasz. 1299, fol. 479r, 3. 7. 1772.*

²¹ ÖStA, AVAFHK, *Neueres Bancale, Fasz. 1898, 29176/2958, 3. 8. 1797.*

Na Čemšeniku, kjer je imel zdravstvene težave in je zato odklonil ponujeno mesto mitninskega pisarja na Vranskem,²² je bil le kratek čas, nato pa mu je sredi leta 1771 uspelo dobiti izpraznjeno mesto motniškega mitninskega prejemnika.²³ Ne vemo, ali se je v naslednjih 23 letih zanimal za kakšno drugo službeno mesto. Leta 1794 ga je dobil v Krškem, kjer je postal samo nadzornik (kontrolor) in ne vodja mitnice – mitninski prejemnik. Nova služba je ustrezala tako njegovemu doseženemu rangi kakor plači in izkazanim zaslugam.²⁴ Po treh letih, ko je umrl mitničar v Kostanjevici, pa je Vidic z uspehom kandidiral za svoje zadnje službeno mesto, za položaj tamkajšnjega prejemnika. Tedaj je bil s 33 službenimi leti glede na delovno dobo najstarejši uradnik na celotnem območju ljubljanskega bankalnega inšpektorata. V Kostanjevici je v konkurenci devetih kandidatov postal prejemnik mejnega mitninskega urada z letno plačo 300 goldinarjev, za sto goldinarjev višjo od prejšnje.²⁵

Medtem ko je bilo po spisih bankalne administracije mogoče slediti celotni poklicni poti Janeza Antona, je ostajal neznanka njegov izvor kakor tudi morebitno sorodstvo z drugima dvema mitničarjema s priimkom Vidic, Andrejem in njegovim sinom Avguštinom. Prav tako še lep čas nisem mogel ugotoviti, kdo je bil njegov brat, oče nečakinje Jožefine, kje je ta z družino živel in kje je Jožefa prišla na svet. Pregledovanje matičnih knjig župnij v sosesčini Kostanjevice in Rake je privedlo le do ugotovitev, kaj se je z Jožefo in njeno hčerko Kristino dogajalo po Vidičevi smrti. 36-letna Jožefa Vidic se je 4. julija 1813 v Kostanjevici omožila s pet let mlajšim »gospodom« Vincencem Curhalekom (*Zurchalek*), o katerem poročna matica pravi, da je prihajal iz Vidma v Avstriji (*von Widem auß*

Österreich).²⁶ Kostanjevica je bila tedaj namreč še del francoskih Ilirskih provinc, ženin pa avstrijski podanik iz Vidma pri Krškem, na štajerski strani Save, v Avstrijskem cesarstvu. Zanimivo je, da je vpisano samo ime ene poročne priče namesto dveh, in sicer ranocelnika Antona Mikoliča, ki se je podpisal sam. Hišna številka Kostanjevica 67 se nanaša na Jožefino domovanje v vratarski hišici pri južnih mestnih vratih.²⁷ Ali se je tja preselila šele po stričevi smrti leto poprej (v hiši št. 75) in je dotlej živela skupaj z njim, bi lahko povedal župnijski zapisnik duš, ki pa ga za ta čas ni. Nevesta po poroki ni ostala v mestecu na Krki, ampak je odšla za svojim izbrancem in z njo tudi njena nezakonska hči Kristina. Naslednje leto, 13. julija 1814, se je namreč zakoncema Curhalek na Vidmu pri Krškem št. 36 rodil sin Ignac.²⁸

Tudi Jožefin izbravec Vincenc Curhalek je izhajal iz podobnega socialnega okolja kot ona. Na njegovo rojstvo sem nekaj pozneje po naključju naletel v Krškem, kjer so ga 4. marca 1782 krstili na ime Franc Vincenc. Rodil se je v mestu v hiši št. 71 kot sin cesarsko-kraljevega mitničarja Amanda Curhaleka (*Zurhailleg*), po rodu očitno s Českega, in njegove žene Marije.²⁹ Iz poznejših omemb

²² NŠAL, *ŽA Kostanjevica na Krki, Matične knjige*, P 1806–1816, fol. 17.

²⁷ Hiša že ob nastanku franciscejskega katastra 1824 ni več stala; vse kaže, da se je medtem umaknila podaljšku sosednje hiše št. 66, danes Kambičev trg 2 (Golec, *Glavni poudarki*, str. 163).

²⁸ NŠAM, *Župnija Videm ob Savi, Matične knjige*, R 1811–1835, fol. 392.

²⁹ NŠAL, *ŽA Krško, Matične knjige*, R 1771–1784, pag. 42. – Otroci zakoncev Curhalek so se v Krškem rojevali od leta 1769 dalje (prav tam, R 1730–1771, fol. 154r), nista pa se tam poročila (prim. P 1730–1771). Po seznamu kranjskih in primorskih mitninskih uslužbencev iz leta 1772 je imel Amand Curhalek, tedaj še mitninski protipisar, za seboj 17 službenih let, od tega 6 let na zadnjem službenem mestu v Krškem (ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain*, Fasz. 1299, fol. 479r, 3. 7. 1772). V devetdesetih letih 18. stoletja je bil nato kot prejemnik v Krškem krajši čas nadrejen Janezu Antonu Vidicu, ko je ta pred premestitvijo v Kostanjevico tam opravljal službo mitninskega kontrolorja (*Schematismus für das Hertzogthum Krain* 1795, str. 56; *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain* 1796, str. 62). V novjšem času je priimek na krško-brežiškem območju razširjen v obliki Curhalek, kot se fonetično glasi nemški zapis z začetnim Z – Zurchalek (Bezljaj, *Začasni slovar*, str. 81). Leta 2023 je 13 od skupno 21 nosilcev tega priimka v Sloveniji živelo v Posavski regiji (<https://www.stat.si/imenarostva#/names?lastname=Curhalek> – pridobljeno oktobra 2023).

²² ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain*, Fasz. 1298, fol. 586–587, 12. 3. 1771; fol. 589–590, 4. 3. 1771; fol. 591, 12. 3. 1771.

²³ Prav tam, fol. 807, 22. 6. 1771; fol. 808, 22. 6. 1771; fol. 810, 4. 6. 1771; fol. 812, 14. 6. 1771, fol. 814, 22. 6. 1771.

²⁴ Prav tam, Fasz. 1306, fol. 109, 4. 7. 1794; fol. 110, prezentirano 4. 7. 1794; fol. 111–112, 12. 6. 1794. – V poročilu bankalne administracije v Ljubljani z dne 12. junija 1794 (prav tam) še beremo, da je motniški mitninski urad nepomemben, zato ga lahko po Vidičevem odhodu namesto uradnika zasede kak domačin (*Lokalist*) ali mitničar pred upokojitvijo (so-genannter Abzügler).

²⁵ ÖStA, AVAFHK, *Neueres Bancale*, Fasz. 1898, 29176/2958, 3. 8. 1797, 25. 8. 1797.

Vincenčevega poklica v matičnih knjigah župnije Čatež ob Savi izvemo, da je bil usnjarski mojster,³⁰ kar pomeni, da si je izbral »elitni« rokodelski poklic.

Z ženo Jožefo, pastorko Kristino in sinom Ignacem ni dolgo živel na Vidmu. Preden se je družina preselila na kranjsko stran Save, v neposredno bližino dvorca Dvorice pri Čatežu, je Ignac neznano kje umrl. Zapisnik duš za obdobje 1815–1818 navaja namreč v gostaški hiši dvorca (*Inwohnershaus zu Durizhof*), Cerine h. št. 16, le zakonca Curhalek in Kristino.³¹ Dvorec je bil tedaj v lasti Vincenčeve že trikrat ovdovele sestre Viktorije Schreiner, ki je poleg treh soprogov izgubila tudi vse otroke.³² Po njeni smrti so se Curhalekovi leta 1827 preselili v svojo hišo na bližnjem Čatežu št. 28.³³ Hiša, lesena

zgradba zunaj strnjenegega naselja, ob cesti proti Zagrebu, je bila tri leta prej po franciscejskem katastru še last drugega lastnika³⁴ in je medtem prejkone doživela povečanje. Vincenc Curhalek je v matičnih knjigah kot boter in poročna priča izmenično izpričan kot usnjarski mojster, posestnik gostilničar in hišar ter med letoma 1824 in 1839 kot nadrihtar (*Oberrihter*), tj. predstojnik glavne občine Čatež.³⁵ Pred njim in vmes je nadrihtarsko funkcijo, pa tudi rihtarsko (v podobčini Čatež), opravljal njegov brat Amand, sicer gostilničar na Čatežu št. 12.³⁶

25-letna Kristina Vidic se je kmalu po priselitvi z materjo in očimom na Čatež³⁷ tam tudi omožila, in sicer 15. februarja 1830, vendar ne z domačinom, temveč z 28-letnim mesarjem Francem Zupančičem z Rake, h. št. 31, ki je bil po materi kostanjeviških meščanskih korenin.³⁸ Nevesta, stanujoča na

³⁰ Kot usnjarski mojster se v vlogi botra omenja leta 1828, kot usnjarski pa 1824, ko je šel za poročno pričo, obakrat na Čatežu ob Savi (NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, R 1812–1844, fol. 77; P 1816–1872, fol. 16).

³¹ Župnijski arhiv Čatež ob Savi, Statusi animarum, status animarum 1815–1818, pag. 71. Kristina je navedena brez priimka in edina z letnico rojstva, sicer napačno – 1807. – Na Curhaleke v Dvoricah me je opozoril David Smukovič, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

³² Viktorija, krščena 25. decembra 1771 v Krškem kot Marija Viktorija (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784, pag. 3), se je prvič omožila neznankje s Petrom Ignacem Žuličem (Schulitz, Schullitsch), ki je umrl 3. januarja 1803 kot zakupnik (Pächter) Dvoric (NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, M 1793–1812, fol. 1). Dve leti pozneje je 17. februarja 1805 postala soproga devet let mlajšega Marka Račiča (prav tam, P 1793–1815, fol. 2), ki ga malo pred tem leta 1804 srečamo kot lastnika dvorca (Inhaber), ko je skupaj z njo, navedeno kot zakupnica (Pächterin), botroval pri krstu (prav tam, R 1793–1812, fol. 118). Po samo dveh letih in pol zakona se je Račič 12. oktobra 1807 poslovil od tega sveta (prav tam, M 1793–1812, fol. 2). Viktorija pa se je 6. februarja 1809 omožila še v tretje, tokrat z deset let mlajšim Mihaelom Schreinerjem (prav tam, P 1793–1815, fol. 2), ki je prav tako umrl zelo kmalu, vendar ne v čateški župniji. Ko je Viktorija 9. novembra 1811 botrovala skupaj s sinom in bodočim dedičem Dvoric (künftiger Erb von Duorizhof) Ignacem Žuličem, je izrecno navedena kot trikratna vdova (prav tam, R 1793–1812, pag. 140). Preživela je tudi omenjenega sina Ignaca, umrlega pri 21-ih 15. oktobra 1818 (prav tam, M 1812–1860, fol. 30), sama pa je odšla v večnost 24. septembra 1826, stara 55 let (prav tam, fol. 47). O njeni družini gl. tudi: NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Statusi animarum, šk. 1, knj. 1, status animarum 1808–1810, pag. 65; Župnijski arhiv Čatež ob Savi, Statusi animarum, status animarum 1815–1818, pag. 70.

³³ NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Statusi animarum, šk. 1, knj. 2, status animarum 1819–1823, pag. 73. – Leto priselitve je razvidno iz zapisnika duš. Vincenc se je prikazal kot dve leti starejši, rojen 1780, pri ženi Jožefi je letnica rojstva 1779,

a je bila, kot bomo videli, dve leti starejša, pravilna rojstna letnica 1805 pa samo pri Kristini, navedeni brez priimka, zgolj kot hči (Tochter).

³⁴ Prejšnji lastnik je bil kmet Martin Komočar (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 316, k. o. Čatež ob Savi, zapisnik stavbnih parcel, 15. 2. 1825; mapni list III), ki ga najdemo tudi v zapisniku duš (gl. prejšnjo opombo).

³⁵ NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, R 1812–1844, fol. 59, 72, 73, 77, 81; P 1816–1872, fol. 16, 21, 24, 27 in 28.

³⁶ Prav tam, R 1812–1844, fol. 4, 15, 16, 32, 34, 35, 61, 67, 68, 69, 70, 72. O Amandovi družini gl. tudi: NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Statusi animarum, šk. 1, knj. 2, status animarum 1819–1823, pag. 64.

NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Statusi animarum, šk. 1, knj. 2, status animarum 1819–1823, pag. 73.

³⁷ Z očimom sta skupaj botrovala samo en dan pred Kristino poroko (!), 14. februarja 1830, in se oba kot botra v krstno matico tudi sama podpisala (NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, R 1812–1844, fol. 81).

³⁸ Franc Zupančič se je rodil 12. januarja 1802 na Raki št. 36 (pozneje 31) kot prvorojenec mesarja Franca in Elizabete, rojene Kuntarič (NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, R 1801–1811, fol. 6) in umrl v isti hiši 18. maja 1860 za kapjo že kot ovdovele preužitkar (prav tam, M 1812–1868, fol. 184). Po materi Elizabeti Kuntarič (1774–1849) je imel meščanske korenine v vidnejši kostanjeviški usnjarski rodbini (Golec, Dunajska policija, str. 605). Zupančičevi so pripadali tankemu vrhnjemu sloju prebivalcev Rake, za katero je do nedavnega veljalo, da jo je gospodstvo Kostanjevica naslavljal kot trg vsaj še konec 18. stoletja (Golec, Raka – nekoč trg, str. 35), po zadnjih ugotovitvah pa ji je trški naslov priznavalo vse do zemljiške odveze (SI ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1665, Gosposočina Kostanjevica, zemljiška knjiga s predpisi, Tom II). Tudi Zupančiči so bili kot večina Račanov kostanjeviški podložniki (prav tam, urb. št. 201). Frančev prapraded po očetu, mitničar ali dacar Lovrenc Hrušovar, ki se je na Rako priselil konec 17. stoletja,

Čatežu št. 27 (sic!), je v poročni matici navedena kot lastnica hiše (*Hausbesitzerin*) ter kot nezakonska hči Jožefe Vidic in neznanega očeta (N. N.).³⁹ Zapis v raški krstni matici, po katerem je nezakonski oče priznal očetovstvo, je bil torej irelevanten. Vprašanje je tudi, ali je Kristina sploh kdaj izvedela, da je bil njen biološki oče stric njene matere, torej njen stari stric, človek, ki ga je v otroštvu poznala.

Kakor koli, Kristina Vidic, omožena Zupančič, se je kot nevesta vrnila v kraj svojega krsta, ki je bil najverjetneje tudi njen rojstni kraj. Še več, do smrti 31. januarja 1857, ko je pri 52-ih umrla za pljučnico,⁴⁰ je živela le lučaj od krstilnika, kjer je prejela sveti krst. Hiša njenega soproga, porušena v začetku 21. stoletja, se je namreč držala cerkvenega zidu. V tej za raške razmere precej gosposki hiši, kakršna je bila peščica zidanih hiš okoli cerkvenega trga,⁴¹ se je zakoncema rodilo osem otrok, ki so vsi odrasli.⁴² Nista pa imela pravega naslednika in Zupančičevi so se v naslednji generaciji razselili.⁴³

Tik ob Jožefinem domu, na raškem trgu, se je iztekla tudi življenjska pot njene matere Jožefe, le nekaj tednov zatem, ko ji je umrl mož. O slednjem, Vincencu Curhaleku, ob smrti 19. januarja 1840 izvemo, da je bil rihtar (*Ortsrichter*)⁴⁴ in hišni posestnik, star 57 let in 10 mesecev, umrl pa je na Čatežu

št. 27 zaradi pljučnega vnetja.⁴⁵ Pljučna obolenost, in sicer pljučnica, je bila usodna tudi za njegovo vdovo Jožefo, ki ji mrliška matica župnije Raka daje 60 let in jo imenuje vdova posestnika (*Realitätenbesitzers Wittwe*). Umrla je 2. marca 1840 na Raki št. 23, pri Hrušovarjevih,⁴⁶ prvih sosedih hčerke Kristine Zupančič in njene družine. Tam se je znašla bodisi po naključju bodisi, ker se je po moževi smrti za stalno preselila na Rako. Zadnji dom matere in hčerke je bil tako kraj, kjer so leta 1805 opravili Kristinin »skrivni krst« in kjer je kostanjeviški mitničar Janez Anton Vidic župniku Simonu Bartolu nekaj mesecev zatem izpovedal svoj greh ter ga prosil, naj mu izposluje dovoljenje za poroko z nečakinjo.

Tu bi se zgodba tudi zaključila, če se ne bi čez precej let zgodilo nekaj povsem nepričakovanega. Kolega Miha Preinfalk mi je na pragu pomladi 2022 dal v recenzijo tipkopis svoje zadnje knjige o plemenitenih rodbinah. Ko sem z branjem prišel skoraj do konca, do rodbine Škerpin pl. Oberfeld, mi je pogled obvisel na imenih Janez Anton in Jožefa Vidic. Zadnja članica plemenitene kamniške meščanske rodbine Škerpinovih Marija Ana (1723–1801) je v rodnom Kamniku dober teden pred smrtjo napisala oporoko, s katero je za glavno dedinjo svojega razmeroma skromnega premoženja imenovala sorodnico (*meine Mam*) Cecilijo Vidic, med dediči pa se je znašlo še pet Vidicev: Anton, bankalni prejemnik v Kostanjevici, Avgustin in trije otroci pokojnega Franca Vidica – Johana, Jožefa in Jožef.⁴⁷

Ker je danes do skoraj vseh matičnih knjig Nadškofijskega arhiva Ljubljana mogoče dostopati z domačega računalnika (od konca maja 2021), sem lahko tako rekoč v hipu ugotovil, da se je Jožefa Vidic rodila 8. marca 1777 v Kamniku h. št. 3, kjer so jo istega dne krstili kot Marijo Jožefo, hčerko meščana »gospoda« Franca Vidica in Neže, hčerke

je leta 1699 izpričan kot eden redkih znanih raških (trških) sodnikov (Golec, Raka – nekoč trg, str. 41).

³⁹ NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, P 1816–1872, s. p.

⁴⁰ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, M 1812–1868, fol. 168.

⁴¹ SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 10, k. o., Raka, zapisnik stavbnih parcel, 18. 3. 1826; mapni list IV.

⁴² Otroci so si sledili takole: Franc (roj. 23. marca 1831), Jožefa (roj. 14. marca 1832), Karel (roj. 7. avgusta 1833), Marija (roj. 24. decembra 1834), Frančiška (roj. 29. marca 1837), Elizabeta (roj. 1. novembra 1839), Terezija (roj. 16. septembra 1842) in Helena (roj. 1. marca 1845) (NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, R 1812–1860, fol. 87, 89, 93, 95, 100, 106, 113 in 120).

⁴³ NŠAL, ŽA Raka, Statusi animarum, šk. 1, knj. 5, status animarum 1829–1842, s. p., Raka št. 31. – Helena, najmlajša hči Kristine Vidic, rojena leta 1845, je bila praprababica avtorja tega prispevka. Pri 23-ih se je poročila z učiteljem in organistom razmeroma daleč na severozahod, na štajersko stran Save. Kako je prišla tja, ne povedo ne razpoložljivi viri ne rodbinsko izročilo.

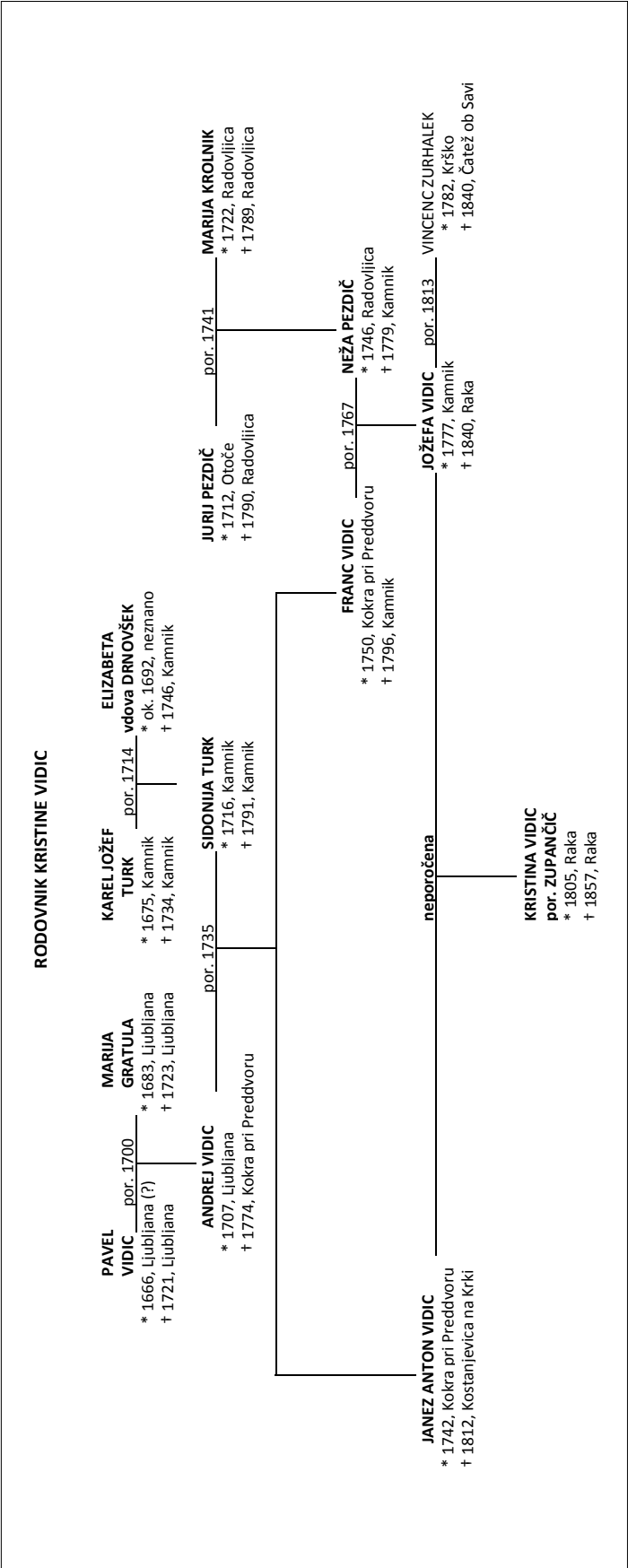
⁴⁴ Oznaka *Ortsrichter* s pomenom krajevni sodnik bi bila zavajajoča, če iz matičnih knjig ne bi vedeli, da je opravljal funkcijo čateškega nadrihtarja, pomožnega organa okrajne gosposke (gl. op. 35). Krajevni sodnik je bil namreč tudi poklicni sodni uradnik. Na Kranjskem so krajevna sodišča

in krajevne sodnike odpravili že s francosko reformo sodstva leta 1811, na Štajerskem pa so se obdržali do leta 1850.

⁴⁵ NŠAL, ŽA Čatež ob Savi, Matične knjige, M 1812–1860, fol. 93.

⁴⁶ NŠAL, ŽA Raka, Matične knjige, M 1812–1868, fol. 104. – Jožefe Vidic ni v zapisniku duš ne na tem naslovu ne naslovu hčerke Kristine, h. št. 31 (NŠAL, ŽA Raka, Statusi animarum, šk. 1, knj. 5, status animarum 1829–1842, s. p.).

⁴⁷ Preinfalk, Plemiške rodbine, str. 235–236.

Jurija Pezdiča.⁴⁸ Ker pa sem imel obilo drugega dela, sem se kamniških matičnih knjig in Vidicev lotil šele poldrugo leto pozneje.

Seveda sem bil vsa leta, odkar mi je prišla pod roke dokumentirana zgodba o incestnem Janezu Antonu Vidicu in njegovi nečakinji Jožefi, pozoren, ali bom kje naletel nanju in razvozlal njun izvor, a se mi takšna sreča ni nasmehnila. Tudi ne, ko sem v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju iskal Valvasorjevega potomca, ki je v Gradcu opravljal podobno službo kot Vidic na Kranjskem. V spisih bankalne administracije sem sicer naletel na kar tri mitničarje iz Vidičeve rodbine – poleg Janeza Antona še na Andreja in njegovega sina Avgušтина, za katera pa nisem našel nobenega namiga, da bi bila z njim sorodu. Šele precej pozneje se je izkazalo, da je šlo za njegovega očeta in mlajšega brata.

Socialno in gensko ozadje nesojenih zakoncev Vidic

Komu je lahko v začetku 19. stoletja prišlo na misel, da bo cerkvena oblast privolila v legaliziranje njegovega incestnega razmerja in mu dovolila poroko z nečakinjo? Ali z drugimi besedami: kdo, od kod in iz kakšnega okolja sta bila »nesojena zakonca Vidic«, ki ju je za vselej povežalo prepovedano meseno poželenje? Strnjena oznaka socialnega in genealoškega ozadja njune hčerke bi bila takšna: ljubljanski, kamniški in radovljiški izvor, globoke meščanske korenine, mitničarji in trgovci.

Drugače kot Jožefa Vidic ne Janez Anton ne večina njegovih sorojencev niso prišli na svet v Kamniku. Rodili so se v mitninski hiši v Kokri pri Predddvoru, kjer je njihov oče Andrej Vidic (1707–1774) štirideset let opravljal službo mitninskega prejemnika. Ključ do Andrejevega izvora

⁴⁸ NŠAL, *ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1760–1784, pag. 192.*

je vpis poroke v kamniški poročni matici 6. februarja 1735, ko je stopil pred oltar »gospod« Andrej, sin Pavla Vidica, ljubljanski župljan (*parochianus Labacensis*), v službi pri ljubljanskem mitninskem uradu, mitničar v Kokri (*pro tunc in servitio officii quaestoralis Labacensis, quaestor in Kokra*). Nevesta je bila domačinka Marija Sidonija, hči pokojnega kamniškega meščana in mestnega svetnika (*civis et senatoris Stainensis*) »gospoda« Jožefa Turka in še živeče »gospe« Elizabete, kamniška župljanka, doma v mestu (*ex Civitate*). Poročni priči sta bila »gospoda« Jožef Mihael Zupančič in kamniški mestni svetnik Martin Detela, par pa je z dovoljenjem domačega župnika poročil ljubljanski stolni kanonik Janez Andrej Škerpin pl. Oberfeld.⁴⁹ Spomnimo, da je prav zadnja pl. Škerpinova 66 let pozneje, leta 1801 zapustila glavino svojega imetja šestim Vidičcem, ki naj bi bili njeni sorodniki.

Ko se je 28-letni Andrej Vidic oženil, je bil na mestu kokrškega mitničarja novinec. Glede na osebne podatke kranjskih in primorskih mitninskih uslužbencev iz leta 1772, po katerem je v Kokri služboval 38 let in imel prav toliko let mitničarske prakse,⁵⁰ je samostojno službo mitničarja nastopil leta 1734, torej v letu pred poroko, ki mu jo je omogočila zagotovljena materialna varnost. Žena Marija Sidonija je prva dva otroka povila v letih 1736 in 1737 še v rodnem Kamniku,⁵¹ kamor je morda samo prihajala rojevati s svojega novega doma v kokrški mitninski hiši. Vsi ostali od skupno desetih otrok so prišli na svet med letoma 1738 in 1755 v Kokri, kjer so jim botrovali lokalni veljaki, največkrat baronica Dinzlova s Turna pod Novim gradom in domači župnik.⁵² Vidičeve so leta 1754 ob terezi-

janskem ljudskem štetju v župniji Preddvor popisali kot prvo družino v vasi Kokra. Cesarsko-kraljevi prejemnik (*kayserlicher königlicher einnehmer*) »gospod« Andrej Vidic je imel tedaj 47 let, žena Sidonija 32 (v resnici 38), Franc po popisu 10 let (v resnici 4), Avguštin 5 let (dejansko 6) in Cecilija 8 let.⁵³ Odsotna sta bila dva sinova, Peter Fortunat in Janez Anton, ki ju – iz podatka o starosti in glede na poznejšo življenjsko pot – prepoznamo v sočasnem popisu prebivalcev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja kot gimnazijca.⁵⁴ Pozneje srečamo med ljubljanskimi gimnazijci še njunega mlajšega brata Avgušтина.⁵⁵

Oče Andrej Vidic je na območju Preddvora med svojim večdesetletnim službovanjem vsekakor pustil pečat, ni pa družina tam pognala korenin. Najstarejši odrasli sin Peter Fortunat (1737–1776), ki je najbrž edini obiskoval tudi višje jezuitske študije, je bil leta 1760 v Gorici posvečen v duhovnika,⁵⁶ in sicer še pred dopolnjeno kanonično starostjo, star 23 let. Duhovniško službo je opravljal le 16

Frančiška 1. marca 1753 in Jožef 21. marca 1755 (NŠAL, ŽA Preddvor, Matične knjige, R 1725–1751, fol. 154r; R 1742–1759, fol. 10r, 20v, 40r, 53v, 67r, 77v in 94v). Andrej Vidic je vsakič označen kot »nobilis dominus«, pri zadnjem otroku pa kot »generosus dominus«.

⁵³ Pri Vidičevih so živeli še trije odrasli posli: 30-letni hlapec Gregor, 40-letna kuhinjska dekla Mica in njena 21-letna soimenjakinja (Šturm (ur.), Gorenjske družine, str. 501).

⁵⁴ Prvi, Peter Fortunat, v popisu naveden kot Fortunat Vidic, 17-letni študent na višjih jezuitskih študijah (logicus), je bil na hrani in stanovanju v hiši dr. prava Franca Rajmunda pl. Franchija na Starem trgu (Šturm (ur.), Ljubljanske družine, str. 95; lokacijo hiše gl. v: Suhadolnik – Anžič, Stari trg, str. 141), Janeza Antona pa so popisali kot enega od študentov hranjencev pri vdovi Jakoličevi v Rožni ulici (Šturm (ur.), Ljubljanske družine, str. 114).

⁵⁵ Leta 1764 je bil po katalogu dijakov star 15 let, v drugem razredu gimnazije (principista), »žlahtnega rodu« in doma iz Kokre (nobilis Carniolus Cancrens.) (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 66, Lit. S–4, vol. 1, katalog 1764, s. p.). V jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete so ga sprejeli kot petošolca (poeta) leta 1767 (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 638), prav tako kot pred njim Antona leta 1761 in Fortunata 1762 (prav tam, pag. 709).

⁵⁶ Kot Preddvorčan (Köfflenensis) je štiri nižje kleriške redove in tonzuro prejel od domačega škofa v Ljubljani (Volčjak, Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije, str. 208), druga posvečenja pa s škofovim dovoljenjem (*dimissus Labacensis*) v Gorici: subdiakon 14. aprila 1759, diakon 5. aprila in prezbiterat 31. maja 1760 (Volčjak, Ordinacijska protokola goriške nadškofije, str. 190, 191 in 198).

⁴⁹ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, P 1712–1744, fol. 96r.

⁵⁰ ÖStA, AVAFHKA, Bancale Krain, Fasz. 1299, fol. 479r, 3. 7. 1772.

⁵¹ 12. februarja 1736 se je rodil Valentin Jožef, ki so ga že čez štiri dni pokopali, za njim pa 29. junija 1737 Peter Fortunat. Pri obeh je oče označen kot »Strenuus Dominus« in cesarski mitničar v Kokri (Caesarei Tolenarii in Konker); pri prvem je izrecno navedeno, da je bil rojen v Kamniku (*natus hic in Stain*), obema pa sta botrovala mestni sindik »gospod« Sigmund Šter in vdova »gospa« Marija Magdalena Škerpin (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1727–1738, fol. 146v in 171v; M 1731–1747, fol. 33r).

⁵² Rojstva Vidičevih otrok v Kokri so si sledila takole: Marija Cecilija 7. februarja 1738, Janez Anton Sebastjan 12. januarja 1742, Marija Elizabeta Cecilija 11. novembra 1745, Avguštin Štefan 1. septembra 1748, Franc Jožef 25. februarja 1750, Marija Ana Sabina 27. oktobra 1751, Marija Ana

let, nazadnje kot beneficiat Raspovega beneficija pri župnijski cerkvi v rodnem Kamniku, v katere kripto so ga položili v 39. letu starosti 9. februarja 1776.⁵⁷ Njegov pet let mlajši brat Janez Anton Sebastjan (1742–1812) je naš »kostanjeviški grešnik«, ki je postal mitničar in se je od tega sveta poslovil pri 70-ih v Kostanjevici. V mitničarsko službo je stopil tudi Avguštin (1748–1821), ki je najprej leta 1774, star 24 let, nekaj mesecev od očetove smrti do prihoda novega mitničarja opravljal očetovo delo mitničarja v Kokri.⁵⁸ Nato je leta 1775 izpričan v Tržiču kot mitninski uradni pisar ter v letih 1776 in 1777 Ljubljani kot akcesist računskega oddelka banke administracije za Kranjsko in Primorje.⁵⁹ V zgodnjih osemdesetih letih ga srečamo kot mitninskega prejemnika v Podbrdu na kranjsko-goriški deželni meji (1780, 1781) in v Štanjelu na Goriškem (1782), od koder je najpozneje leta 1785 odšel na Razdrto za kontrolorja in ostal tam do leta 1796. Tedaj so ga skupaj z njegovim predstojnikom kaznovali in ga kazensko premestili na nižje mesto, za uradnika k tržaškemu glavnemu carinskemu uradu, kamor je šel zelo nerad.⁶⁰ Tri leta zatem, 1799, je kot

uradnik (*Amtsoffiztier*) omenjenega urada v Trstu začasno stopil v pokoj,⁶¹ nato pa je bil mitničar pri ljubljanskem Sv. Petru, kjer je pri 74-ih tudi umrl.⁶² Poročil se je trikrat, prvič leta 1777 v Ljubljani s hčerko gosposčinskega upravitelja Antonijo Saličnik, nato pred letom 1784 z neko Marijo in zadnjič leta 1790 nekje na Primorskem z Rozalijo (pl.) Pilpah.⁶³ Kot pravi leta 1801 sorodnica pl. Škerpinova

– je Avguštin Vidic med letoma 1785 in 1795 neposredno in posredno izpričan kot oče, mož, boter in poročna priča (ŠAK, Ž Raz, MKK 1 1760–1786, s. p., 21. 7. 1785; MKK 2 1784–1839, pag. 4, 10, 11, 14, 15, 16, 21 in 25–26; MKP 1 1786–1835, pag. 2; MKU 1 1785–1837, pag. 7 in 8).

⁶¹ ÖStA, AVAFHK, *Neueres Bancale*, Fasz. 1899, 4850/1799, 3. 11. 1799.

⁶² Avguštin Vidic, ki po upokojitvi nekaj časa ni imel državne službe, je kot mitninski prejemnik pri Sv. Petru izpričan od leta 1804, potem ko je bil leto poprej tu še drug prejemnik, do leta 1821 (*Instanzen Schematismus* 1803, str. 193; 1804, str. 214; 1806, str. 62; *Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807*, str. 68; *Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebieths* 1819, str. 203; 1821, str. 175). Hči Rozalija, umrla nekaj mesecev pred njim, 27. avgusta 1821, stara 19 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, M 1812–1824, fol. 98), se še ni rodila pri Sv. Petru (prim. prav tam, Ind R 1784–1819), pač pa je tam 30. avgusta 1805 prišel na svet sin Jožef Janez Evangelist, čigar mati se je imenovala Rozalija Pilpah (prav tam, R 1798–1807, fol. 161). Mrliška knjiga ljubljanske predmestne župnije Sv. Petra daje Avguštinu 24. novembra 1821 75 let, kot razlog smrti navaja starostno oslabelost, pokojnika pa označuje kot c.-kr. prejemnika, umrlega v šentpeterski linijski mitninski hiši v Šentpeterskem predmestju št. 20 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, M 1812–1824, fol. 100).

⁶³ Avguštin je prvič stopil pred oltar 30. januarja 1777 v cerkvi sv. Jožefa pri bosonogih avguštincih (*diskalceatih*) v ljubljanski predmestni župniji Sv. Petra. Poročna matica ga imenuje bankalni uradnik (*banco officialis*), sin pokojnega »gospoda« Andreja Vidica, mitničarja v Kokri, stanoval pa je na Cesti (*ex via Regia*) blizu *diskalceatskega* samostana; nevesta Antonija, hči pokojnega (gosposčinskega) upravitelja (*praefecti*) »gospoda« Franca Saličnika, je ob poroki živela v Šiški (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, *Matične knjige*, P 1771–1786, pag. 143). Zakoncema se v Ljubljani ni rodil noben otrok (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, *Matične knjige*, Ind R 1746–1784; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, Ind R 1771–1791; ŽA Ljubljana–Marijino oznanjenje, *Matične knjige*, R 1795–1821). Leta 1781 pa Avguštin kot mitničar v Podbrdu v prošnji omenja poleg žene tudi otroke, a brez števila ali imen (ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain*, Fasz. 1302, fol. 1526v, prezentirano 17. 7. 1781). Antonija bi bila – v primeru zamenjave imena ob poroki ali dvojnega imena Antonija Marija – lahko tudi identična, kar je sicer le malo verjetno, z Marijo Vidic (ok. 1758–1790), ki je kot Avguštinova žena posredno in neposredno izpričana v matičnih knjigah župnije Razdrto, dvakrat pri krstih svojih otrok v letih 1785 in 1789 (ŠAK, Ž Raz, MKK 2 1784–1839, pag. 4 in 11) in zadnjič ob smrti

⁵⁷ NŠAL, ŽA Kamnik, *Matične knjige*, M 1766–1778, fol. 102v–103r. – Njegova zapuščina, ki so jo sestavljale izključno premičnine, je bila ocenjena na dobrih 322 goldinarjev, dolgovi pa so znašali nekaj več kot 310 goldinarjev, med drugim posojilo brata Franca Ernesta (50 gld), dolg ranocelniku, lekarnarju in za pogrebne stroške (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 119, fasc. XXXXVII, lit. U–V–48, 19. 3. 1776).

⁵⁸ ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain*, Fasz. 1302, fol. 1526–1527, prezentirano 17. 7. 1781.

⁵⁹ Land=Kraingerischer Schematismus [1775], fol. D1; [1776], fol. D6; [1777], fol. E7.

⁶⁰ ÖStA, AVAFHKA, *Bancale Krain*, Fasz. 1302, fol. 797–798, 7. 7. 1780; fol. 1526–1527, prezentirano 17. 7. 1781; Fasz. 1305, fol. 633, 2. 7. 1792; Fasz. 1306, fol. 670, 26. 2. 1796; fol. 671–672, 20. 1. 1796; fol. 674–676, 30. 1. 1796; *Neuer Instanzkalendar* [1780], fol. L2; [1781], fol. M1; [1782], str. 115. – Da je Avguštin treba iskati na Razdrtem, so nakazovali tudi objavljeni podatki o nekem Avguštinu Vidicu, doma oz. po izvoru z Razdrtega, ki leta 1807 kot Škerpinov štipendist (!) obiskoval drugi humanitetni razred gimnazije v Ljubljani (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 346). Izkazalo se je, da gre res za Avguštinovega sina, krščenega 10. maja 1791 na Razdrtem (ŠAK, Ž Raz, MKK 2 1784–1839, pag. 14). *Matične knjige* župnike Rut, v katero je spadalo Podbrdo, kjer je Vidic služboval prej, so za ta čas zelo pomanjkljive in ne zajemajo Podbrda (ŠAK Ž Rut, popis). Štanjelske matice se začnejo šele leta 1785 (ŠAK, Ž Šta, popis), prej pa je Štanjel spadal pod župnijo Komen, katere matične knjige so pogorele (ŠAK, Ž Kom, popis). V matičnih knjigah župnije Razdrto – krstne se začnejo leta 1760, mrliške 1785 in poročne 1786

v svoji oporoki, je imel Avguštin veliko otrok, zato mu je namenila precej večjo dediščino kakor trem Frančevim otrokom.⁶⁴

(prav tam, MKU 1785–1837, pag. 7). Kot mati krščencev je tako kot druge matere navedena brez deklinškega priimka, ki bi povedal, ali je bila identična z Avguštinovo ženo Antonijo Saličnik. Umrle je 6. aprila 1790 na Razdrtem št. 40; mrliška matica ji daje 32 let in jo imenuje »gospa Marija (!) Vidic, mitničarka« (D. Maria Vidizin Telonaria) (ŠAK, Ž Raz, MKU 1785–1837, pag. 7). Glede na krst sina Avgušтина 10. maja 1791 iz zakona z Rozalijo (brez navedbe deklinškega priimka) (prav tam, MKK 2 1785–1839, pag. 14), se je moral ovdoveli mitničar ponovno poročiti najpozneje poleti 1790, vendar se to ni zgodilo ne na Razdrtem ne v Štanjelu, kjer je prej kot mitničar služboval nevestin verjetni sorodnik (prav tam, Ž Raz MKP 1786–1835; Ž Šta MKP 3 1785–1819). Priimek druge žene Rozalije, rojene Pilpah, je izpričan šele pri krstu najmlajšega sina leta 1805 pri Sv. Petru (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, R 1798–1807, fol. 161). Umrle 15. februarja 1829 na Poljanah št. 12 v starosti 64 let kot vdova upokojenca (Pensionseinehmers Wittwe) (prav tam, M 1825–1840, fol. 55). Potemtakem se je rodila okoli leta 1765. Tudi sama je prejkone izvirala iz mitničarske družine. Ferdinand pl. Pilpah (von Pilbach) je bil, denimo, od leta 1759 mitničar v Štanjelu – po seznamu mitninskih uslužbencev iz leta 1772 je to službo tedaj opravljal 13 let in nato vsaj še leta 1775, leta 1782 pa je na njegovem mestu izpričan Avguštin Vidic; Pilpah je medtem prevzel mitninski urad na Razdrtem (ÖStA, AVAFHKA, Bancale Krain, Fasz. 1299, fol. 480r, 3. 7. 1772; Land=Krainerischer Schematismus [1775], fol. D3; [1776], fol. C2; [1777], fol. F5), Neuer instanzkalender [1780], fol. L2; [1781], fol. M1; [1782], str. 115) in tudi tam je bil za njim vsaj od leta 1785 mitničar Vidic (gl. op. 60). Matičnih knjig za župnijo Štanjel za čas pred letom 1785 ni (ŠAK, Ž Šta, popis), v maticah župnije Razdrto pa Pilpahe pogrešamo (ŠAK, Ž Raz, MKK 1 1760–1786, MKK 2 1784–1839, MKP 1 1786–1835, MKU M 1 1785–1837).

⁶⁴ Marija Ana Škerpin pl. Oberfeld je z oporoko namenila »gospodu« Avguštinu Vidicu 150 goldinarjev »upoštevaje njegove številne otroke« (SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. S 159–E, testament S–178, 7. 7. 1801). Poleg dveh otrok, Rozalije (1802–1821) in Jožefa (roj. 1805) (gl. op. 62), poznamo tiste štiri, ki so se rodili na Razdrtem, v mitninski hiši št. 40, in od katerih je eden tam tudi umrl. Iz Avguštinovega zakona z Marijo vemo za Uršulo, krščeno 21. julija 1785, in za Avgušтина, krščenega 4. avgusta 1789 in umrlega 9. aprila 1791, ko ga mrliška matica imenuje sin mitninskega prejemnika in mu daje predikat nobilis (ŠAK, Ž Raz, MKK 2 1784–1839, pag. 4 in 11; MKU 1 1785–1837, pag. 8). Rozalija Pilpah, katere deklinškega priimka razdrška krstna matica na Razdrtem ne navaja, je Avguštinu Vidicu tam rodila dva sinova: Avgušтина so krstili 10. maja 1791 kot Janeza Krstnika Avgušтина, Antona pa 23. maja 1794 kot Antona Alojzija (prav tam, Ž Raz, MKK 2 1784–1839, pag. 14 in 21). Kot krstna botra je Rozalija leta 1795 dvakrat imenovana soproga mitničarja Avgušтина »de Vidiz« (prav tam, pag. 26). Zatem je moral v Trstu priti na svet vsaj še en otrok, sin

Od štirih odraslih bratov Vidic samo najmlajši Franc (1750–1796), oče »grešnice« Jožefe, ni izpričan kot ljubljanski gimnazijec, ampak je, kot bomo videli, zajadral v trgovske vode. Ustalil se je v Kamniku, rodnem mestu svoje matere, kamor se je preselila tudi edina odrasla sestra Cecilija (1745–1816), ki je leta 1801 postala glavna dedinja zadnje pl. Škerpinove.⁶⁵

Oče Andrej Vidic je leta 1765 izpričan tudi kot mitničar na podružnični mitnici v Kranju (*Filial Mauth=Einnehmer*), kar je nedvomno postal omejenega leta, ko je za mitnico plačal kavcijo,⁶⁶ leta 1771 pa je bil spet le mitničar podružnične mitnice v Kokri in se je sam označil kot nekdanji mitninski prejemnik v Kranju.⁶⁷ Seznam mitninskih uslužbencev naslednje leto, ko je imel že 38 službenih let, navaja, da je prejemal letno plačo 310 goldinarjev, še enkrat toliko kot njegov sin Janez Anton kot mitničar v Motniku (150 goldinarjev).⁶⁸ V službi kokrškega mitničarja je vztrajal vse do smrti, ki ga je doletela 19. februarja 1774 v starosti 67 let. »Častitega gospoda« (*Generosus Dominus*) s Kokre št. 14 so dva dni zatem položili v kripto preddvorske župnijske cerkve sv. Petra.⁶⁹ Vidic, čigar premoženje so bile poleg premičnin štiri zadolžnice v višini 4100 goldinarjev,⁷⁰ je v oporoki za glavno dedinjo

Alojzija, glede na zgornjo navedbo iz leta 1801 o »številnih otrocih« pa raje več. Anton (roj. 1794) in Alojzij Vidic (roj. ne pred 1795) sta leta 1819 v Ljubljani stanovala na očetovem naslovu v Šentpetrskem predmestju št. 20. Prvi je bil akcesist bankalnega urada, drugi pa praktikant glavnega carinskega urada v Ljubljani (*Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebieths* 1819, str. 197 in 203). Sina Avgušтина (roj. 1791) leta 1807 zasledimo kot Škerpinovega štipendista (!) v drugem humanitetnem razredu v Ljubljani z navedbo domačega oz. rojstnega kraja Razdrto (Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 346). Glede na krstno ime Janez Krstnik Avguštin je identičen z Janezom Avguštinom Vidicem, poznejšim blagajnikom okrožnega urada v Ljubljani (*Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebieths* 1819, str. 225; 1821, str. 200; 1824, str. 208). Pozneje sta Škerpinovo štipendijo uživala še dva Vidica: Ljubljančan Rajmund leta 1838 in Karel 1839, oba iz Ljubljane (prav tam, str. 399 in 400).

⁶⁵ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 235–236.

⁶⁶ ÖStA, AVAFHKA, Bancale Krain, Fasz. 1299, fol. 121r, 18. 4. 1765.

⁶⁷ Prav tam, fol. 122–123, prezentirano 11. 10. 1771.

⁶⁸ Prav tam, fol. 479r, 3. 7. 1772.

⁶⁹ NŠAL, ŽA Preddvor, Matične knjige, M 1771–1790, pag. 40.

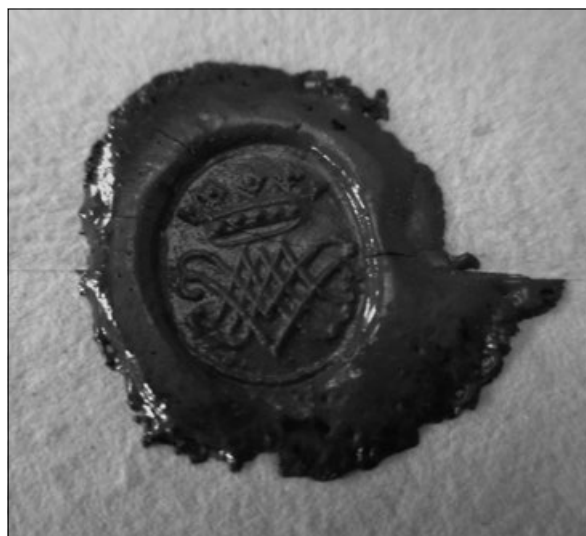
⁷⁰ Dve zadolžnici za skupno 3000 goldinarjev so Vidicu izdali leta 1772 kranjski deželni stanovi, tretja za 200 goldinarjev

imenoval ženo, lepo dediščino v denarju pa nameril tudi vsakemu od petih še živelih otrok.⁷¹ Morda se je po njegovi smrti kateri od sinov, zlasti Avguštin, brez uspeha potegoval za mesto kokrškega mitničarja.⁷² Vdova Sidonija se je preselila v rodni Kamnik, kjer je 17 let za možem 9. novembra 1791 umrla v svoji, nekoč Turkovi hiši na trgu, Kamnik h. št. 5. Mrliška knjiga jo imenuje meščanska žena

je bila kavcija bankalne administracije iz leta 1765, četrta, označena kot vprašljiva, pa zadolžnica Franca Antona pl. Wolkensperga pokojniku za 900 goldinarjev. V zapuščin-skem inventarju so poleg zadolžnic popisali samo nekaj pokojnikovih osebnih predmetov, konja, voz in koleselj v skupni vrednosti 77 goldinarjev (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-47, 9. 3. 1774, pag. 1–3). Drugi predmeti, kakor hišna oprema, posoda in perilo, so bili iz popisa izvzeti, ker so po vdovini izjavi pripadali njej in hčerki (Ceciliji) – vdovi kot dediščina po njenih starših, hčerki pa kot dediščina po umrlem stricu duhovniku Avguštinu Vidicu (prav tam, pag. 5). Za nekaj manj ko 1496 goldinarjev je bilo dolgov: ženino gotovinsko posojilo 200 goldinarjev za kavcijo, pokojnikove obveznosti do žene iz poročne pogodbe v višini 690 goldinarjev, 200 goldinarjev (sinu) Francu Ernestu za pokritje gradbenih stroškov za benefikatno hišo v Kamniku, ki jo je zgradil njegov brat duhovnik (Peter) Fortunat, slabih 346 goldinarjev (hčerki) Ceciliji, ki mu je tolikšno vsoto posodila iz dediščine za »gospodom Avguštinom Vidicem, župnikom v Loki na Štajerskem«, ter 60 goldinarjev sinu Petru Fortunatu, beneficiatu sv. Duha v Kamniku, pripadajočih omenjenemu beneficiju (prav tam, pag. 3–4).

⁷¹ Andrej Vidic oporoke, datirane na dan smrti 19. februarja 1774 v Kokri, ni več mogel napisati sam, ampak jo je narekoval v prisotnosti dveh prič. Za zadnje bivališče si je izbral preddvorsko župnijsko cerkev in namenil za blagor svoje duše 100 maš po 20 krajcarjev. Trije sinovi, duhovnik Fortunat, Anton in Franc Ernest, so dobili kot dediščino enake deleže, ki v oporoki niso definirani – pri čemer se jim je odštelo tisto, kar so že prejeli v naravi in drugi obliki – Cecilija 400 goldinarjev več kakor drugi bratje, Avguštin pa zaradi mladosti in pomoči, ki jo je nudil očetu, dodatnih 200 goldinarjev. Za glavno dedinjo je umirajoči imenoval ženo Marijo Sidonijo, s katero sta ga vseskozi vezala dobro razumevanje in zakonska ljubezen. SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. U-V 1–140, testament 24, 19. 2. 1774.

⁷² Sodeč po oporoki mu je nazadnje veliko pomagal najmlajši sin Avguštin (gl. prejšnjo opombo), ki bi bil lahko prvi kandidat za očetovo mesto. Kot smo videli, je nekaj mesecev po očetovi smrti prav on v Kokri opravljal mitničarsko delo (gl. op. 58). Leta 1775 ga že najdemo v Tržiču kot uradnega pisarja na tamkajšnji mitnici (Land=Kraingerischer Schematismus [1775], fol. D1), mitninski prejemnik v Kokri pa je medtem postal Jožef Morin (prav tam)).

Pečat Andreja Vidica na hrbtni strani ovitka njegove oporoke, napisane v Kokri 19. februarja 1774 (SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. U-V 1–140, testament 24).

(Bürgersfrau), kot vzrok smrti navaja vodenico ter pravilno starost 75 let.⁷³

Tudi ko je Vidičeva družina skoraj štiri desetletja živela v Kokri, je Sidonija, rojena Turk, obdržala podedovano hišo na kamniškem glavnem trgu. V popisu donosa hiš v terezijanskem katastru iz leta 1752 je kot hišni gospodar sicer naveden »gospod« Andrej Vidic. Hiša si je tedaj z 20 goldinarji letnega donosa delila šesto do sedmo mesto med 23 hišami na trgu. Največji donos je imela hiša plemenitenih Škerpinov s 30 goldinarji,⁷⁴ povprečje v obzidanem delu Kamnika je znašalo 11,42 goldinarjev, skupaj s predmestji pa 8,46.⁷⁵ Po zemljiški knjigi mesta Kamnik, v kateri je kot prva lastnica vpisana Sidonija Vidic, je hišo s št. 5 (pozneje 71 in 69) podedovala njena neporočena hči Cecilija,⁷⁶ po Cecilijini smrti pri 71-ih leta 1816⁷⁷ pa je z dedovanjem prešla na brata Avguština, prejemnika (mitničarja) na šentpeterski liniji v Ljubljani. Avguštinovi de-

⁷³ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1784–1812, fol. 120.

⁷⁴ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 261, RDA, L 339, No. 4, 30. 4. 1752.

⁷⁵ Golec, Zemljiški katastri, str. 292.

⁷⁶ SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj Kamnik, Kamnik mesto, knj. 1, Tom. I, lit. A, fol. 11; prim. Polec, Kamniške meščanske hiše, str. 69.

⁷⁷ V mrliški matici je Cecilija Vidic, umrla 21. februarja 1816 za vodenico, navedena kot 71-letna hišna posestnica (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1812–1835, fol. 35).

diči so jo leta 1822, zelo kmalu po njegovi smrti, prodali.⁷⁸

V neposredni bližini, v hiši št. 3, je gospodaril Cecilijin brat Franc, čigar hči Jožefa, rojena prav tam, se je pozneje zapletla v razmerje s svojim stricem Janezom Antonom. Kot že rečeno, Franca edinega od štirih bratov ne najdemo med ljubljanskimi gimnazijci, čeprav so katalogi dijakov za njegov čas zelo popolni (od 1764 dalje).⁷⁹ Morda je gimnazijo na začetku vendarle okusil tudi on, a se v njej ni znašel tako dobro kot starejši bratje. Podal se je v uk za trgovca, kot vse kaže v bližnji Kranj, kjer bi pred tem lahko obiskoval mestno šolo. Komaj verjetno se je zdelo, da bi bil identičen s Francem Serafinom Vidicem, ki se mu je prvi otrok rodil v Kamniku 11. marca 1768, saj bi naš Franc, rojen 25. februarja 1750, imel tedaj komaj dobrih 18 let. In vendar gre za pravo osebo. Kaj se je namreč zgodilo? Mladenič je imel zelo zgodaj razmerje z mladenko, ki je bila zanj sicer stanovsko ustrezna. Tako sta 26. novembra 1767, ko je nevesti že narasel trebuh, v župnijski cerkvi v Kranju, ki ni bilo ne nevestino ne ženino domaće mesto, stopila pred oltar fant, star 17 let in devet mesecev, in dekle, ki ji je malo manjkalo do 21 let. Kot priča vpis v poročni matici, je bil ženin »gospod« Franc Vidic sin »žlahtnega gospoda« (*Nob. Dni*) Andreja Vidica, mitničarja (*Tellonarii*) – brez navedbe kraja –, nevesta Neža pa hči »gospoda« Jurija Pezdicha, trgovca (*Mercatoris*) v Radovljici.⁸⁰ Ni naključje, da v njunih poročnih pričah Jerneju Pavliču in Antonu Fargerju prepoznamo dva kranjska trgovca.⁸¹ Nežo Pezdich, trgovsko hčer iz Radovljice, je Franc skoraj gotovo spoznal v Kranju, kjer je

bivala ali prihajala na obisk h kakšnim sorodnikom. Da je bila poroka v tem mestu, je morda povezano tudi z dejstvom, da je ženinov oče Andrej od leta 1765 nekaj časa (ne več 1771) hkrati opravljal službo kranjskega mitničarja.⁸²

Mladi izučeni trgovec Franc Vidic je po poroki začel na svojem v Kamniku, v hiši v ožini takoj po vstopu iz predmestja Šutna v obzidano Mesto. Po mestni zemljiški knjigi sta bila lastnika hiše oba z ženo Nežo Julijano,⁸³ kar priča, da sta njuna očeta združila moči za njen nakup.⁸⁴ V tej hiši, ki je ob prvem hišnem oštevilčenju leta 1770 dobila hišno št. 3 (pozneje 69 in 67), so Vidičevi živeli dobra tri desetletja in tu je kot predzadnji od devetih otrok – od tega jih je zgodaj pomrlo pet – prišla 8. marca 1777 na svet Jožefa.⁸⁵ Franc, ki ga kamniške matične knjige imenujejo tudi Franc Serafin in Franc Ksaver Vidic, več drugih virov pa Franc Ernest, je bil najpozneje v začetku sedemdesetih let sprejet med meščane. V župnijskih matičnih knjigah je izmenično naveden kot meščan, trgovec (*Mercatoris*) in apaltar (*Apaldista*), tj. zakupnik (solnega) apalta (državnega monopola).⁸⁶ Zakoncema Francu in Mariji Neži ni bilo usojenih veliko skupnih let, čeprav sta se vzela še kot mladoletna. Marija Neža je

⁸² Gl. op. 66.

⁸³ Franc je v zemljiški knjigi naveden kot Franc Ernest, meščanski trgovec (SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj Kamnik, Kamnik mesto, knj. 1, Tom. I, lit. A, fol. 1; prim. Polec, Kamniške meščanske hiše, str. 77).

⁸⁴ V zapuščinskem inventarju Andreja Vidica je med listinami popisano odpovedno pismo Franca Vidica z dne 26. avgusta 1768 za prejetih 500 goldinarjev dediščine po očetu in materi (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-47, 9. 3. 1774, pag. 1).

⁸⁵ Otroci zakoncev Vidic so si sledili takole: Jožef (roj. 11. marca 1768), Anton Modest (roj. 8. junija 1769), Valentin Alojzij (roj. 14. avgusta 1771), Ivana Nepomucena (roj. 19. maja 1772), Marija Judita (roj. 6. decembra 1773), Frančiška Ksaverija (roj. 2. decembra 1774), Neža Jožefa (roj. 21. januarja 1776), Marija Jožefa (roj. 8. marca 1777) in Jurij Janez Nepomuk (roj. 16. marca 1778) (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1760–1784, fol. 67v, 76r, 87v, 129r, 174v, 168r, 180r, 185v, 192r). V otroštvu so pomrli: Alojzij (26. februarja 1773), Frančiška Ksaverija (9. februarja 1776) in Jurij Janez (2. septembra 1778) (prav tam, M 1766–1778, fol. 73v, 102v–103r, 119v–120r 148v–149r).

⁸⁶ Kot meščan je prvič omenjen pri krstu četrtega otroka 15. maja 1772, kot apaltar in trgovec pa pri petem 2. decembra 1774 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1760–1784, fol. 168r in 180r).

⁷⁸ Avguštin je umrl leto prej (gl. op. 62), iz zemljiške knjige pa ni razvidno, kdo je hišo prodal (SI AS 330, SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj Kamnik, Kamnik mesto, knj. 1, Tom. I, lit. A, fol. 11; prim. Polec, Kamniške meščanske hiše, str. 69).

⁷⁹ SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 66, Lit. S–4, vol. 1, katalogi 1764, 1766, 1767 in 1768.

⁸⁰ NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, P 1715–1771, pag. 170.

⁸¹ Na seznamu skupno 14 kranjskih trgovcev iz leta 1758 sta se Pavlič in Farger znašla v skupini desetih malih trgovcev; Kranj je premogel še tri srednje in enega veletrgovca (Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 248). Po terezijanskem ljudskem štetju iz leta 1754 je bilo Fargerju tedaj 45 let in Pavliču 29, oba pa sta navedena samo kot meščana (Šturm (ur.); Gorenjske družine, str. 287 in 289). Leta 1758 so jima naložili vsakemu po 50 goldinarjev vojnega posojila, štirikrat manj kakor Radovljčanu Juriju Pezdichu, Nežinemu očetu (Valenčič, Trgovina na Kranjskem, str. 219).

umrla že 13. marca 1779⁸⁷ v 33. letu starosti. Franc jo je preživel za 17 let in tudi sam umrl mlad za jetiko 8. septembra 1796, star slabih 46 let.⁸⁸ Njuni otroci so kmalu za očetom izgubili še dom. Vidičeva hiša št. 3 je bila namreč tri leta po njegovi smrti, leta 1799, prodana na dražbi trgovcu Janezu Evangelistu Stibilu in njegovi ženi. Ni dvoma, da se je to zgodilo zaradi hipotek, ki so se kopičile od leta 1775, katerih vsebine pa ne poznamo.⁸⁹

Turk-Vidičeva in Vidičeva hiša na kamniškem glavnem trgu s hišnima števkama 5 in 3 sta bili tako rekoč sosedí.⁹⁰ Stali sta na začetku mesta pri južnih oz. šutenskih mestnih vratih, pod Malim gradom.⁹¹ Vidičeva se je leta 1882 morala deloma umakniti Samčevemu prehodu, se pozneje združila s sosednjo hišo, danes pa je na njunem mestu parkirišče. Turk-Vidičeva hiša, v kateri domuje kavarna Veronika, je bila od leta 1917 v lasti Narodne čitalnice in središče kamniškega kulturnega življenja.⁹²

Od devetih otrok Franca Jožefa in Marije Neže Vidic so odrasli le trije ali štirje. Leta 1801, ko so dedovali po sorodnici pl. Škerpinovi, navaja njena oporoka tri otroke pokojnega Franca: Johano, Jožefo in Jožefa – vsak je dobil skromnih 20 goldinarjev⁹³ – ne pa več Antona Modesta, čigar usoda ni znana in je bil tedaj najbrž že mrtev. Prav tako ni bilo mogoče ugotoviti nadaljnje življenjske poti

Johane in Jožefa. Gotovo je le to, da se nobeden ni poročil v Kamniku.⁹⁴ Jožef je glede na starost identičen Jožefom Vidicem, ki je 28. januarja 1827 preminil na kamniški Šutni h. št. 51, star 59 let.⁹⁵

Jožefa Vidic je torej odraščala v kamniški meščanski in trgovski družini, vendar je življenje ni božalo. Mater je izgubila že pri dveh letih, očeta pa, ko jih je štela 19 in pol. Imela je še brata in sestro, oba starejša od sebe, a je glede na mladolletnost veljala za siroto, zapovrh pa je šla domača hiša tri leta po očetovi smrti na dražbo. Čeprav je bila Jožefa tedaj že godna za ženitev, se ni poročila, kar gre prejkone pripisati njenemu neugodnemu gmotnemu stanju. In ko ji je bilo 25 let, jo je, kot smo videli, leta 1802 povabil k sebi za gospodinjo pravkar odoveli stric Janez Anton, mitničar oz. bankalni prejemnik v Kostanjevici.

Preden se bomo na kratko pomudili pri skupnih koreninah Janeza Antona Vidica in njegove nečakinje Jožefe, se ustavimo še pri rodbini Jožefine zelo zgodaj preminule matere Marije Neže Pezdlič (1746–1779). Bila je Radovljčanka iz meščanske in trgovske družine, kot rečeno tri leta in pol starejša od Franca Vidica, ki ji je še pred poroko pustil pod srcem prvega otroka. Rodila se je kot četrti od dvanajstih otrok in dobila pri krstu na silvestrovo 1746 krstno ime Julijana Neža.⁹⁶ Njen oče Jurij

⁸⁷ Njena smrt je vpisana samo v indeksu k mrliškim maticam, ker je v vrsti teh med koncem leta 1778 in začetkom 1780 vrzel (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, Ind M 1767–1812).

⁸⁸ Mrliška matica mu daje 48 let in ga pomotoma postavlja na hišno št. 2 namesto 3 (prav tam, M 1784–1812, fol. 176).

⁸⁹ Od 16. avgusta 1775 do 6. oktobra 1796 se je zvrstilo 21 vpisov bremen, a so v zemljiški knjigi navedeni zgolj datumi, brez vsebine. Osem je bilo izbranih kmalu, ostale hipoteke pa ekstabulirane šele v letih 1838 in 1839 (prav tam, fol. 2).

⁹⁰ SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko, šk. 62, Okrajna gosposka Križ, Kamnik, individualni subreparticijski izvleček, s. d. (1787).

⁹¹ Po franciscejskem katastru iz leta 1826 je nekdanja Turk-Vidičeva hiša z novo hišno št. 69 stala na stavbni parceli št. 100, Vidičeva hiša z novo hišno št. 67 pa na stavbni parceli št. 104 (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 269, k. o. Kamnik, zapisnik stavbnih parcel, 30. 3. 1827; mapni list II). Številki stavbnih parcel vsebuje tudi glavna zemljiška knjiga, nastavljena malo pred letom 1850 (SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj Kamnik, Kamnik mesto, knj. 1, Tom. I, lit. A, fol. 1 in 11).

⁹² Polec, Kamniške meščanske hiše, str. 69 in 77.

⁹³ SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. S 159–E, testament S–178, 7. 7. 1801.

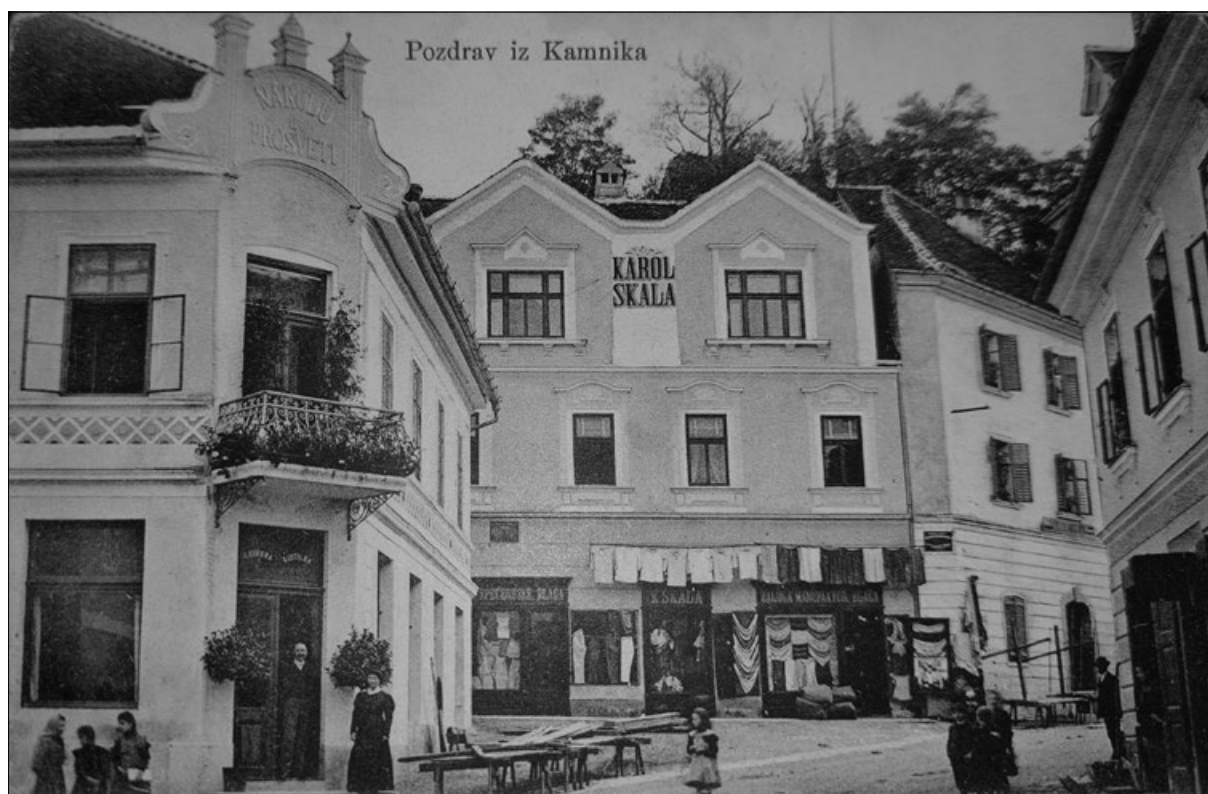
⁹⁴ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, Ind P 1785–1871, P 1784–1812.

⁹⁵ Jožef Vidic je umrl za kapjo (prav tam, M 1812–1825, fol. 102). Na Šutni št. 51 ni bil lastnik hiše, saj je ta (stavbna parcela št. 2) po franciscejskem katastru leta 1826 pripadala meščanu Juriju Babiču (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 269, k. o. Kamnik, zapisnik stavbnih parcel, 30. 3. 1827; mapni list II). Najstarejši zapisnik duš kamniške župnije, ki se začne leta 1828, tako ne pozna več Jožefa Vidica; njegov zadnji dom, Babičeva hiša, je imel takrat hišno ime Pintarjev Jurček (NŠAL, ŽA Kamnik, Statusi animarum, šk. 1, knj. 5, status animarum 1828–1833, pag. 26).

⁹⁶ Otroci Jurija in Marije Pezdlič so si sledili takole: Jožef (roj. 3. januarja 1741), Marija Ana (roj. 26. avgusta 1743), Marija (roj. 2. aprila 1743), Julijana Neža (krščena 31. decembra 1746), Elizabeta Terezija (krščena 7. oktobra 1748), Janez Jurij (roj. 13. aprila 1750), Apolonija (roj. 1. januarja 1752), Ana Marija (roj. 28. julija 1753), Jera Leonora Notburga (kršč. 21. februarja 1757), Marko Vincenc (roj. 4. aprila 1758), Uršula Regina (kršč. 13. septembra 1761) in Janez Alojzij (roj. 8. maja 1764) (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, R 1740–1749, fol. 24r, 60v, 93v, 134v, 168v–169r; R 1749–1758, fol. 21v–22r, 66v, 96r, 162r, 164v; R 1758–1764,

Votivna slika Kamnika leta 1779; Vidičeva hiša je prva od južnih mestnih vrat (na skrajni desni), Turk-Vidičeva z rjavkasto fasado pa tretja (iz fototeke Mestnega muzeja Kamnik).

Obe hiši na razglednici iz okoli leta 1905 – levo spredaj Turk-Vidičeva, čisto zadaj Vidičeva (iz zbirke Milana Škrabca).

Območje nekdanjih mestnih vrat v Radovljici, levo nekdanja Pezdíčeva hiša, desno Linhartova
(foto Marko Vidic, februar 2022)

Pezdíč, rojen leta 1712 v kmečki družini v Otočah v župniji Podbrezje,⁹⁷ se je v Radovljico oženil leta 1741,⁹⁸ medtem ko se je mati Marija Krolnik leta

1722 rodila že v mestu kot druga generacija v meščanski in barvarski družini.⁹⁹ Jurij Pezdíč je nato

fol. 47r; R 1764–1773, fol. 1v). – Ob ljudskem štetju 1754 so pri Pezdíčevih popisali 40-letnega družinskega poglavarja Jurija (dejansko je štel 42 let), njegovo 32-letno ženo Sidonijo, 4-letnega sina Janeza Jurija, 7-letno hčerko Nežo, 5-letno Elizabeto, 2-letno Apolonijo in leto dni staro Marijo: pri hiši so bili še štirje mlajši posli, dva moška in dve ženski, (Šturm (ur.), Gorenjske družine, str. 552), pogrešamo pa prvorojenca Jožefa, za katerega je potrjeno, da je odrasel (prim. Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23).

⁹⁷ Kraj Jurijevega rojstva je razviden iz radovljiške poročne knjige (gl. op. 98). Krščen je bil 11. aprila 1712 kot sin Antona in Helene; kraj rojstva je naveden samo pri štiri leta starejšem bratu Antonu (NŠAL, ŽA Podbrezje, Matične knjige, R 1688–1729, pag. 73 in 112). Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 navaja v Otočah kot hišnega gospodarja 35-letnega Antona Pezdíča – v resnici je bil star 46 let (roj. 1708) –, podložnika gospodstva Radovljica (Šturm (ur.), Gorenjske družine, str. 474).

⁹⁸ Ob poroki 16. januarja 1741 je Jurij označen kot sin pokojnega Antona Pezdíča iz Otoč v župniji Podbrezje, žena

Marija pa kot hči pokojnega »gospoda« Andreja Krolnika (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, P 1737–1773, fol. 20v; prim. Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23). Meščan je postal še v istem letu, saj je kot tak naveden ob krstu prvorojenca 30. novembra 1741 (prav tam, R 1740–1749, fol. 24r).

⁹⁹ Marijin oče Andrej Krolnik, meščan in barvar, pokopan 3. januarja 1728, ko mu je bilo okoli 40 let (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, M 1724–1744, fol. 17v), se je rodil neznanokje okoli leta 1687. Njegovega priimka v radovljiški župniji ne najdemo pred začetkom 18. stoletja (prim. prav tam, Ind R 1667–1788). Ko se je 2. maja 1708 v Radovljici oženil s Heleno, hčerko Jakoba Legata, sta sicer oba označena kot Radovljčana (Rottmonstorffenses) (prav tam, P 1686–1737, fol. 58v). Ena od poročnih prič je bil Anton Krolnik, poročen 13. aprila 1701, ko je za razliko od žene Marije Ovsenek, doma z Zgoše, že prebival v Radovljici (Rottmonstorffensis) (prav tam, fol. 34v). Umrl je v starosti okoli 50 let nekaj mesecev za Andrejem, prav tako kot kot meščan in barvar (prav tam, M 1723–1744, fol. 20r). Andrejeva žena Marjeta Legat, krščena 13. maja 1680, prav tako ni bila rojena Radovljčanka, ampak se je rodila v družini Jakoba in Marjete

v Radovljici izpričan kot trgovec¹⁰⁰ oz. kot kramar in vinotoč.¹⁰¹ Glede na vojno posojilo, ki so mu ga naložili leta 1758, je spadal med največje trgovce na Gorenjskem in Kranjskem, po moči še v prvo četrtino.¹⁰² Leta 1752 je bil po terezijanskem katastru lastnik ene najdonosnejših hiš v Radovljici,¹⁰³ poleg tega pa je v letih 1763–1772 opravljal funkcijo mestnega sodnika.¹⁰⁴

Legat v sosednjih Lescah (prav tam, R 1667–1680, fol. 239v); kraj rojstva je naveden pri dveh njenih sorojencih (prav tam, R 1667–1680, pag. 71 in 175). Ni znano, kdaj in kje je Marjeta umrla. Zakoncema Andreju in Marjeti Krolnik se je v Radovljici rodilo pet otrok, kot zadnja Marija, poročena Pezdíč, krščena 18. junija 1722 (prav tam, R 1701–1720, fol. 110v, 132v, 164r in 186r; R 1720–1732, fol. 37v). Hišo v ulici, prislonjeno na mestno obzidje, in barvarsko obrt je nasledil prvorojenec Andrej Krolnik, rojen 1710 (Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 22). – Razen dveh družin iz istega rodu radovljiških Krolnikov (očeta Andreja in sina Andreja, obeh z zmotno navedbo starosti 35 oz. 21 let) ni bilo priimka ob ljudskem štetju 1754 v nobeni od gorenjskih župnij, ki so spadale v ljubljansko škofijo (prim. Šturm (ur.), Gorenjske družine, str. 551 in 552). Kralnike oz. Kraljnice srečamo v drugi polovici 17. stoletja v Kamniku, vendar ni bilo med njimi nobenega krščenca z imenom Andrej (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1673–1685, R 1685–1699). Antonu bi po času rojstva lahko ustrezal Janez Anton, sin Sigmunda in Marije Eve, krščen 14. maja 1679 (prav tam, R 1673–1685, fol. 51r).

¹⁰⁰ NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, P 1715–1771, pag. 170.

¹⁰¹ SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 260, RDA, L 337, ad 11, s. d. (ok. 1750).

¹⁰² Ko je ljubljanski trgovski ceh leta 1758 med svoje člane razdelil obveznost vojnega posojila v višini 10.000 goldinarjev, je na Jurija Pezdíča prišlo 200 goldinarjev. Med skupno 83 trgovci na veliko, na drobno in kramarji so več kot on prispevali le štirje ljubljanski veletrgovci in menični trgovci (400–1000 gld), en tamkajšnji trgovec na drobno (250 gld) ter štirje veletrgovci v Kranju, Škofji Loki, na Ljubnem in v Stražišču (vsi po 300 gld). Enako obveznost kot Pezdíču (200 goldinarjev) so naložili enajstim, ostalim 62 pa od 25 do največ 150 goldinarjev, med njimi 11 ljubljanskim kramarjem skupaj 150. Valenčič, Trgovina na Kranjskem, str. 218–220.

¹⁰³ Z 20 goldinarji letnega donosa je Pezdíčeva hiša med 47 hišami v obzidanem mestu zaostajala samo za graščino grofa Thurna (100 gld), proštijo (50 gld) in dvema združenima Tomanovima hišama (36 gld, 33 kr), dve hiši pa sta izkazovali enak donos (20 gld) (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 260, RDA, L 337, No. 7, 31. 8. 1752). Povprečje v obzidanem mestu je znašalo 12,43 gld, v predmestju s 24 hišami 6,59 gld, v celotni Radovljici pa 10,45 gld (Golec, Zemljiški katastri, str. 292).

¹⁰⁴ Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23. – Kot član notranjega mestnega sveta je izpričan ob krstu hčerke Jere leta 1757 (prav tam, R 1749–1758, fol. 164v).

Pezdíčeva hiša ob zgornjih mestnih vratih, v ožini na začetku trga, stoji še danes (Linhartov trg 10). Skupaj s Streinovo, poznejšo Linhartovo, na drugi strani ceste je tako kot še dan današnji zapirala dostop v mesto.¹⁰⁵ Pezdíči so bili tako prvi sosedje družine nogavičarja Venčeslava Linharta, v kateri je leta 1756 zagledal luč sveta dramatik in zgodovinar Anton Tomaž Linhart.¹⁰⁶ Od ducata otrok Jurija in Marije Pezdíč, rojene Krolnik, jih je sedem umrlo v otroštvu,¹⁰⁷ preživelo pa pet. Poleg Neže, ki se je v Kranju omožila s Francem Vidičem in se z njim preselila v Kamnik, so odrasli še dva njena brata in dve sestri, ki so vsi ostali bolj povezani z Radovljico kakor ona. Domače hiše in trgovine začuda ni prevzel najstarejši Jožef (roj. 1741), ki je po kratkotrajni zakonski zvezi zapustil Radovljico in umrl neznanokje.¹⁰⁸ Njegova usoda nekoliko spominja na Nežino. Tudi njega je namreč prehitelo prezgodnje zunajzakonsko razmerje, zapovrh z manj zaželeno žensko, kakor je bil za Pezdíčeve njihov bodoči zet Franc Vidic. Šlo je za šest let starejšo sosedo Marijo Beravs, hčerko kramarja in Pezdíčevega konkurenta. Marija je Jožefu nekje zunaj domače župnije rodila dva otroka. Ko je bilo mladeniču 26 let, sta se poročila (1767), s čimer sta otroka postala zakonska, a Jožef v zakonu ni imel sreče, saj je v manj kot letu dni izgubil hčerko in ženo. Ni znano, kje v Radovljici sta zakonca preživela kratke skupne mesece – pri Pezdíčevih, pri Beravsovih ali kje drugje, vsekakor

¹⁰⁵ Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 4.

¹⁰⁷ Najstarejša hči Marija Ana je bila pokopana 16. aprila 1744, ko ji mrliška knjiga daje devet mesecev (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, M 1723–1744, s. p.). 8-letno Marijo so pokopali 24. maja 1751, po mrliški matici staro šest let (prav tam, M 1744–1768, fol. 62v). Vincenc, pokopan 27. marca 1759, je imel ob smrti slabo leto (prav tam, fol. 118r), 15. julija istega leta pa mu je sledila 11-letna Elizabeta (prav tam, fol. 119r). Katarina, pokopana 26. junija 1762 v 9. letu starosti (prav tam, fol. 145v), je bila v resnici krščena kot Ana Marija. Čez dve leti, leta 1764, je smrt ponovno pogledala v Pezdíčevo hišo dvakrat. 29. avgusta so pokopali 3-letno Regino in 14. oktobra najmlajšega Alojzija, starega pet mesecev (prav tam, fol. 160v in 163r). Nadja Gartner Lenac navaja, da je umrlo osem Pezdíčevih otrok (Radovljiške družine, str. 23). Osmi bi bila potemtakem Neža, ki pa se je v resnici omožila v Kranju s Francem Vidičem.

¹⁰⁸ Prim. NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, M 1768–1773, M 1773–1812, Ind M 1789–1868). – Jožef Pezdíč naj bi imel pozneje v radovljiškem predmestju (Predmesto) gostilno (Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23), a gre skoraj brez dvoma za njegovega istoimenskega sina.

pa v mestu. Njun rod se je nadaljeval s sinom Jožefom, pozneje trgovcem v radovljiškem Predmestu.¹⁰⁹ Pezdíčevo hišo v mestu – od leta 1770 s hišno št. 47, nato od 1784 s št. 46 – je prevzela mlajša hči Jera (1757–1797), vrstnica svojega prvega sosesa Antona Tomaža Linharta, ki je bila od leta 1780 omožena z »gospodom« Andrejem Fistrom, trgovcem, doma iz Lipnice v sosednji župniji Mošnje.¹¹⁰ Zakonca nista imela otrok, Jera je umrla že pri 40-ih, Fister pa se je nato še dvakrat oženil in se preselil v kupljeno sosednjo hišo.¹¹¹ Tudi Jerina sestra Apolonija (roj. 1752), leta 1772 omožena z vdovcem Antonom Deillerjem, rudarskim sodnikom na Jesenicah,¹¹² je

ostala brez potomcev.¹¹³ Deiller je sredi osemdesetih let 18. stoletja kupil imetje nogavičarja Venceslava Linharta, očeta Antona Tomaža Linharta, in nadaljeval obrt strojnega pletenja nogavic, pred koncem stoletja pa sta se zakonca neznano kam odselila.¹¹⁴

Od otrok Jurija in Marije Pezdíč gre posebej izpostaviti Janeza Jurija (1750–1828), teologa, salzburškega študenta, ki se pozneje pojavlja kot Jurij in Jurij Vincenc in je znan kot velik zagovornik razsvetljenskih idej.¹¹⁵ Bil je zelo nadarjen, v duhovnika posvečen leta 1776 v Ljubljani. Kot teološki pisatelj je užival podporo ljubljanskega škofa Herbersteina, bil izvrsten govornik, »da bi kamenje ganil«, hkrati pa ga sodobniki opisujejo kot neznačajnega in kot uživača (epikurejca), ki naj bi zgrešil duhovni poklic. Tako ni nikoli dobil samostojne župnije, ampak je ostajal kaplan in nato dolgo živel v rodnem mestu kot navaden duhovnik brez stalne službe.¹¹⁶ Umrl je v 79. letu starosti na domu svoje matere, pri Krolnikovih.¹¹⁷

Jožefa Vidic, hči Neže Pezdíč, je torej v sorodstvu imela celo vrsto duhovnikov – enega strica po materi (Jurija Pezdíča) in enega po očetu (Pe-

¹⁰⁹ Jožef, sin mestnega sodnika »gospoda« Jurija Pezdíča, se je oženil 27. aprila 1767 z Marijo, hčerko »gospoda« Simona Beravs (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, P 1737–1773, fol. 157r). Le nekaj mesecev zatem sta mu v mestu (ex Civitate) umrli pozakonjena hči 4-letna hči Helena (legitimata) in 34-letna žena Marija (Dna Maria Pesdizhin), prvo so pokopali 22. septembra 1767, drugo pa 28. marca 1768 (prav tam, M 1744–1768, fol. 191r in 197r). Marija, krščena 15. julija 1735 kot hči Simona in Marije Beravs, se je rodila še v Mostah pri Žirovnici, preden se je njena družina okoli leta 1748 preselila v Radovljico (prav tam, P 1732–1740, fol. 58v). Ljudsko štetje ji leta 1754, ko je imela 19 let, daje leto manj (Šturm (ur.), Gorenjske družine, str. 552). Njen oče Simon Beravs je izpričan kot kramar (SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 260, RDA, L 337, ad 11, s. d. (ok. 1750)), Beravsova hiša pa je stala poleg Streinove, pozneje Linhartove, tako rekoč nasproti Pezdíčeve (prav tam, No. 7, 31. 8. 1752; prim. Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 4). Za predzakonsko razmerje Jožefa Pezdíča in Marije Beravs izvemo iz zgornjega podatka, da je bila Jožefova 4-letna umrla hči pozakonjena. Marija je oba otroka, Heleno in Jožefa, rodila nekje zunaj domače župnije (prim. prav tam, Ind R 1667–1788). Sin je bil vsekakor starejši od hčerke. Po zapisniku duš iz leta 1830, ko je z družino živel v Predmestu št. 31, naj bi se Jožef rodil 16. maja 1762 (NŠAL, ŽA Radovljica, Statusi animarum, šk. 3, knj. 10, status animarum 1830, pag. 123). Poročna matica mu ob poroki 20. avgusta 1787 daje 24 let (rojen 1763); tedaj je že bil trgovec v Predmestu št. 31, oženil pa se je z dve leti mlajšo meščansko hčerko Marijo Šebat (prav tam, P 1773–1822, pag. 147). O njegovem bližnjem sorodstvu z radovljiškimi Pezdíči priča dejstvo, da mu je šel za poročno pričo trgovec Andrej Fister, v katerem prepoznamo moža njegove tete Jere Pezdíč. Jožef Pezdíč ml. je umrl v Predmestu 31 že kot gostač 14. junija 1835 (prav tam, Matične knjige, M 1833–1860, fol. 70).

¹¹⁰ Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23. – Andrej Fister iz Lipnice in Jera Pezdíč sta se poročila 22. junija 1780 (prav tam, P 1773–1812, pag. 28).

¹¹¹ Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 23. – Jera Fister, ki ji mrliška matica daje 38 let, dve leti premalo, je umrla 19. aprila 1797 za jetiko (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, M 1773–1812, fol. 67).

¹¹² »Nobilis Dominus« Anton Deiller (Dailler) in Apolonija Pezdíč, hči mestnega sodnika, sta se poročila 27. julija 1772

v Radovljici (prav tam, P 1737–1773, fol. 177r).

¹¹³ Prim. prav tam, Ind R 1667–1788; ŽA Jesenice, Matične knjige, R 1774–1784, R 1785–1792.

¹¹⁴ Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 4 in 23.

¹¹⁵ Kot prezbiter v Radovljici je v letu mašniškega posvečenja 1776 v pritožbi ljubljanskemu škofu Herbersteinu nad radovljiškimi duhovniki med drugim poudaril: »Naše krščanstvo mora biti razumsko in ne praznoverno.« Odklanjal je materialne podobe duhov, kot so jih duhovniki predstavljali ljudstvu s prižnic, npr. hudiča, in njihovo tovrstno upodabljanje. Lavrič, Likovna umetnost, str. 467.

¹¹⁶ Pokorn, Šematizem duhovnikov, str. 261; Golia, Pezdíč (Pezdizh) Jurij Vincenc, str. 332. – V radovljiški župniji je kot navaden duhovnik bival že leta 1788 (Pokorn, Šematizem duhovnikov, str. 261). V šematizmih duhovnikov ljubljanske (nad)škofije od leta 1793 dalje njegovega imena ni. Pojavi se na kratko leta 1803, ko je deloval v župniji Ljubno na Gorenjskem, in od leta 1820 do 1828, ko je brez nastavitve živel v radovljiški župniji (Catalogus cleri 1793; 1794; 1795; 1796; 1797; 1798; 1799; 1800; 1801; 1802; 1803, str. 15; 1804; 1806; 1808; 1809; 1813; 1815, str. 21; 1817, str. 21; 1819, str. 23; 1820, str. 23; 1822, str. 21; 1823, str. 19; 1824, str. 19; 1825, str. 19; 1826, str. 25; 1827, str. 21; 1828, str. 21).

¹¹⁷ Umrl je 4. avgusta 1828 v Radovljici št. 41, kjer je tedaj gospodaril barvar Frančišek Krolnik, sin Pezdíčevega bratranca Janeza (Gartner Lenac, Radovljiške družine, str. 22 in 23); v mrliško matico je vpisan kot »prečastiti gospod« (der hochwürdige Herr) (NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, M 1812–1832, fol. 70).

tra Fortunata Vidica), enega starega strica (Avguščina Vidica) ter dva prastrica (Janeza Zlatousta in Samuela Turka), ki jih bomo še spoznali. Tako kot je večina stricov duhovnikov prihajala iz očetovega sorodstva, ki si ga je Jožefa delila s svojim »incestnim« stricem Janezom Antonom Vidicem, so njene korenine segale v mestnih okoljih globlje po kamniškem očetu kakor po radovljiški materi. Kot smo videli, je Jožefin drugi ded Andrej Vidic, oče njenega očeta Franca in strica Janeza Antona, prihajal iz Ljubljane, mati Sidonija Turk pa je bila Kamničanka. Za Turke skoraj ni dvoma, da so živeli v Kamniku vsaj že v dvajsetih letih 17. stoletja, medtem ko je teže izsledljiv Vidičev rod. Ni izključeno, da je prebival v Ljubljani od okoli leta 1620.

Andrej Vidic (1707–1774) je bil med Vidici prvi in nikakor ne zadnji s poklicem cesarskega misticarja. Na svet je prišel v ljubljanskem šentpetrskem predmestju (*ex Suburbio*) kot četrti in zadnji otrok Pavla in Marije Vidic, krščen 22. novembra 1707.¹¹⁸ Starša sta se poročila v šentpetrski župniji 2. maja 1700, pri čemer je bil oče Pavel Vidic tedaj že vdovec, doma iz mesta (*ex Civitate*), mati Marija Gratula (*Gratulin*) pa je prihajala iz predmestja (*ex Suburbio*),¹¹⁹ s čimer je v maticah vedno mišljeno Šentpetrsko predmestje. Od Andrejevih treh sorojencev je brat Avguštin postal duhovnik, najstarejši brat Janez se je neznano kam odselil, saj iz šentpetrskih matičnih knjig nista razvidni ne njegova smrt ne poroka,¹²⁰ sestra Marija pa se je leta 1721 še ne 15-letna omožila s Postojnčanom Jakobom Piliharjem, ki je bil do poroke v službi pri grofu Auerspergu na gradu Križ pri Komendi.¹²¹ Ob njuni poroki prvič izvemo za natančnejšo lokacijo bivališča Vidičeve družine – »za patri avguštinca« (*retro PP. Augustinianos*), tj. za današnjim frančiškanskim samostanom pri Tromostovju. Po oklicni knjigi je Marija tam živela stalno (*constanter*), in sicer v hiši »gospoda medičarja« (*des Herrn Lezel-*

ter), ženin pa se je v isto hišo preselil malo pred poroko, po božičnih praznikih.¹²² Oče Pavel Vidic torej ni premogel lastne hiše in v oklicni knjigi za razliko od polnopravnih meščanov tudi ni označen kot *civis*. S čim se je preživljal, razpoložljivi viri ne povedo. Krajši čas je družina omožene hčerke Marije Pilihar še živela za avguštinca, kjer se je rodil in umrl prvi otrok,¹²³ nato pa Piliharjeve nekaj let srečujemo v Poljanskem predmestju,¹²⁴ preden se za njimi izgubi vsaka sled.

Andrej Vidic je oba starša izgubil kmalu po sestrični poroki, očeta pri 14-ih in mater pri 16-ih. Podatkovno zelo skromna šentpetrska mrliška matica, ki ne vsebuje starosti pokojnikov, ampak razlikuje samo otroke in odrasle, navaja smrt Pavla Vidica 23. septembra 1721 ter Maruše Vidičevke (*Marufsa Vidizauka*) 29. marca 1723, obeh na lokaciji »za patri avguštinca« (*retro PP. Augustinianos*).¹²⁵ Tu je ob smrti prebivala tudi Marija Gratula (*intra Augustinianos*), ki je umrla med epidemijo 29. aprila 1715.¹²⁶ Ker je izpričana kot edina nosilka tega priimka – prejkone ženske oblike priimka Grad ali Grat –, je kljub drugačnemu osebnemu imenu najverjetneje identična z Magdaleno Gratula, nezakonsko materjo Marije (Maruše) Vidic, rojene Gratula. Slednja se je rodila v predmestju kot drugi nezakonski otrok Janeza Krstnika Wiza in Magdalene Gratula (*Magdalenae Gratulae*). Krstili so jo 25. marca 1683, potem ko so tri leta prej, 5. aprila 1680, nesli h krstu njenega brata Jožefa, pri katerem je mati navedena kot Grotovka (*Grotouka*).¹²⁷ Kdo in kaj sta bila neporočena Janez Krstnik Wiz in Magdalena Gratula, ostaja nepojasnjeno. Magdalene s priimkom Gratula ali Grat (Grad) ne najdemo v indeksih krstnih matic šentpetrske župnije od

¹¹⁸ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, R 1692–1708, fol. 315r. – Prvorojenec Janez je bil krščen 27. avgusta 1701, Avguštin 19. avgusta 1703, edina hči Marija pa 30. marca 1706 (prav tam, fol. 167v, 220v in 280v). Vsem štirim Vidičevim otrokom je bil krstni boter Tomaž Šuštaršič, botra pa prvemu Neža Wiz in ostalim Jera Bislan.

¹¹⁹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, P 1677–1715, pag. 196.

¹²⁰ Prav tam, Ind P 1635–1789, Ind M 1690–1727, Ind M 1728–1769, Ind M 1770–1809.

¹²¹ Prav tam, P 1715–1745, pag. 70.

¹²² NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicna knjiga 1706–1724, pag. 156.

¹²³ Prav tam, M 1715–1748, pag. 243. Otrok je moral umreti ob rojstvu, ker niti ni bil vpisan v krstno knjigo (prim. prav tam, Ind R 1668–1731).

¹²⁴ Prav tam, R 1718–1725, fol. 130r; R 1725–1731, fol. 4v, 42v in 154r. – Jakoba Piliharja ni na seznamu novospregjetih meščanov od leta 1720 dalje ([Gratzy], Laibachs Bürgerschaft str. 72 sl.

¹²⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, M 1715–1758, pag. 242 in 245.

¹²⁶ Prav tam, pag. 160.

¹²⁷ Prav tam, R 1676–1683, fol. 75r in 128v.

1629 dalje, kot tudi ne v maticah stolne župnije.¹²⁸ V slednji je izpričan samo priimek Wiz, vendar ne tudi krst Janeza Krstnika Wiza, če izvezamo dva Janeza, polbrata iz plemenitene rodbine Wiz pl. Wizenstein.¹²⁹ Malo je verjetno, da bi bil z našim Janezom identičen starejši polbrat (roj. 1633), o katerem ni znanega ničesar razen krsta.¹³⁰

Ko je torej Pavel Vidic jemal za ženo Marijo Gratula, je ta dopolnila 17 let in prejkone živela z materjo v bližini avguštinskega, danes frančiškanskega samostana, kjer je potem prebivala tudi Vidičeva družina. Identiteta Pavla Vidica je precej zamegljena. Ob poroki naj bi bil vdovec, prihajal pa je iz mesta, torej iz stolne župnije. Pred tem ne v stolni ne v šentpeterski župniji ne najdemo njegove prve poroke, smrti prve žene ter krstov ali smrti morebitnih otrok. Potemtakem je moral biti poročen nekje drugje, je pa leta 1700 prebival v mestu. Poleg tega podatka kaže še nekaj indicov na to, da bi se v mestu lahko tudi rodil. V stolni župniji sta bila krščena dva Pavla Vidica, prvi leta 1666 in drugi 1679,¹³¹ pri čemer iz mrliških matic ni razvidno, da bi kateri od njiju umrl v otroštvu ali mladosti.¹³² Dva Pavla srečujemo pozneje tudi kot družinska očeta. Leta 1679 rojeni Pavel bi bil leta 1700 z 21 leti premlad za vdovca in je skoraj brez dvoma istoveten s Pavlom, ki se je leta 1707 v stolni župniji oženil s Heleno Dobe(r)let in si tam ustvaril družino.¹³³ Z Marijo Gratula se je potemtakem lahko oženil le drugi Pavel, rojen in krščen 21. januarja 1666 kot peti, predzadnji otrok Jakoba

in Helene Vidic, čigar krstna botra sta bila Urban Marc in »gospodična« Felicita Kunstl.¹³⁴ Njegova starša, ki sta za botrstva svojih otrok naprošala bolj gosposke meščanske ljudi, največkrat iz rodbine Gaionzel, sta se poročila 24. aprila 1656 v Ljubljani. V poročni knjigi najdemo samo imena brez drugih podatkov: Jakob Vidic je pred oltar peljal Heleno Rak (*Rakouka*), priči pa sta bila »gospoda« Janez Gaionzel in Karel Ricardi.¹³⁵ Medtem ko je v tem času v stolni župniji izpričanih že več Vidicev, zlasti v primestni vasi Trnovo, med krščenci in družinskimi poglavarji ne najdemo priimka Rak in tako tudi ne Jakobove žene Helene.¹³⁶

Iz popisa družinskih poglavarjev leta 1660 izve-
mo, da je neki Jakob Vidic stanoval pred Nemškimi vrati, torej nedaleč od Križank, zunaj mestnega obzidja, v njegovem gospodinjstvu pa sta bili dve odrasli osebi in dva otroka.¹³⁷ Ker je ta del Ljubljane spadal pod križniški oz. nemški viteški red,¹³⁸ ga niso zajele ohranjene mestne davčne knjige. Tako o hiši, ki je bila po vsej verjetnosti Vidičeva last, nimamo podatkov, ohranjeni urbarji križniške komende pa so veliko mlajši.¹³⁹ Glede na to, da so predel pred Nemškimi vrati šteli k predmestju Gradišče, je Helena Vidic iz Gradišča (*ex Gradishe*), pokopana 20. oktobra 1695 pri Sv. Petru, skoraj nedvomno identična z ženo Jakoba Vidica in ta z Jakobom Vidicem iz mesta (*ex urbe*) – kar je lahko

¹²⁸ Prav tam, Ind R 1629–1667, Ind R 1668–1731; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, Ind R 1621–1653, Ind R 1653–1692. – V obeh župnijah se pojavlja priimek Grad oz. Grat (Grot), ne pa tudi Gratula.

¹²⁹ Prvi je bil rojen leta 1633, drugi pa 1645 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, Ind R 1621–1653; prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 17. stoletje, str. 189).

¹³⁰ Nekaj tednov po rojstvu Magdalene Gratula je bila v stolni župniji 19. aprila 1683 krščena nezakonska hči Janeza Andreja Witza pl. Wizensteina, pri katerem pa je za razliko od Janeza Krstnika naveden plemiški predikat, ne samo priimek Wiz (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, R 1678–1686, pag. 104; prim. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 17. stoletje, str. 188).

¹³¹ Prav tam, R 1664–1669, pag. 42; R 1678–1686, pag. 18.

¹³² Prim. prav tam, M 1658–1735.

¹³³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, P 1682–1718, fol. 123r. Zakoncema se je med letoma 1707 in 1723 rodilo pet otrok (prav tam, R 1702–1712, pag. 228, 282, 385; R 1712–1722, pag. 118; R 1722–1731, pag. 38).

¹³⁴ Jakobu in Heleni Vidic so se rodili otroci: Jera (kršč. 12. marca 1657) Helena (kršč. 27. aprila 1659), Marija (kršč. 23. septembra 1661), druga Jera (kršč. 24. februarja 1664), Pavel (kršč. 21. januarja 1666) in Gregor (kršč. 17. januarja 1669) (prav tam, R 1653–1664, pag. 150, 222, 278 in 342; R 1664–1669, pag. 42, in 157).

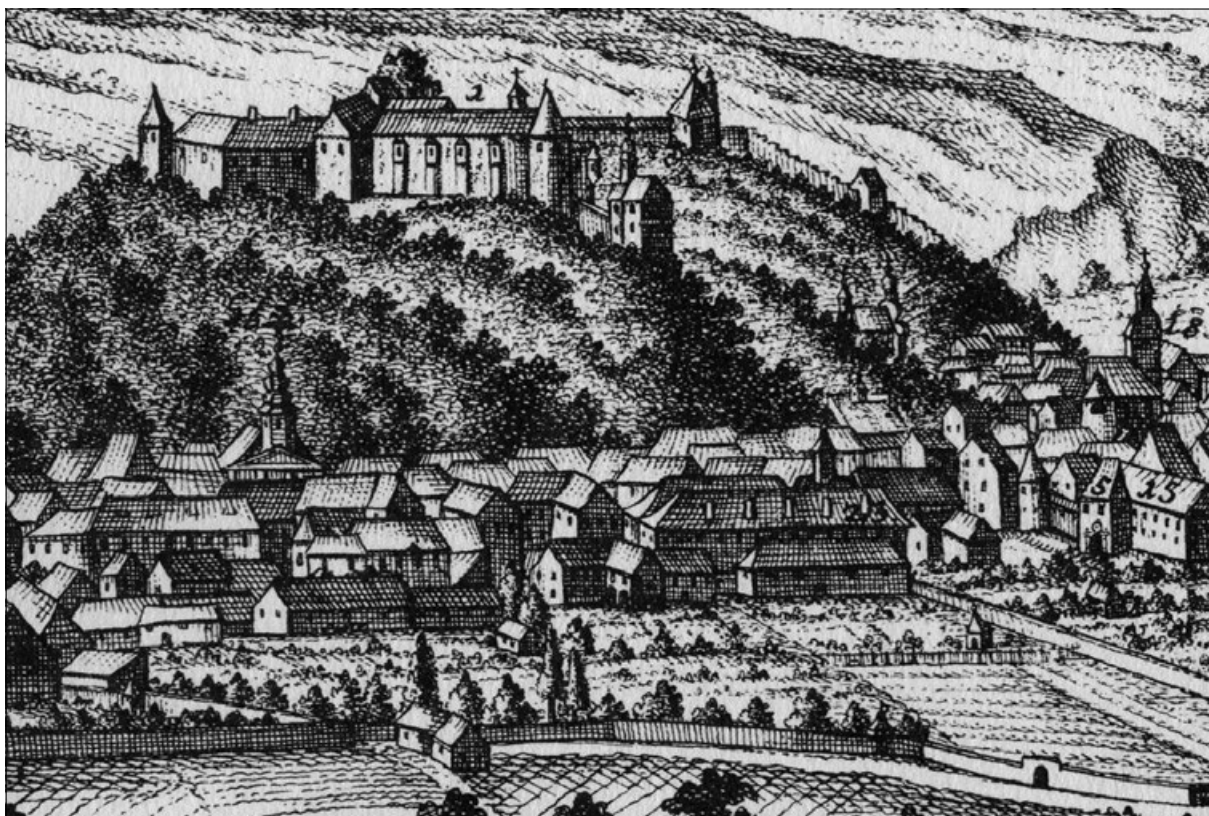
¹³⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, P 1651–1682, pag. 52.

¹³⁶ Prim. indekse krstnih matic (prav tam, Ind R 1621–1653, Ind R 1653–1692) in popise družinskih poglavarjev 1656–1662 (NŠAL 100, *Kapiteljski arhiv Ljubljana*, fasc. 58/17, Ljubljana).

¹³⁷ NŠAL 100, *Kapiteljski arhiv Ljubljana*, fasc. 58/17, Ljubljana, *Nomina et Cognomina Patrini, Infantium et restantium tempore Paschali pro Anno 1660*, s. d., s. p. – Da gre za Jakoba Vidica, poročenega s Heleno Rak, priča dejstvo, da sta se mu dotlej rodila samo dva otroka (gl. op. 134) in da za nobenega od njiju ni podatka o smrti (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, *Matične knjige*, M 1658–1735).

¹³⁸ Korošec, *Ljubljana skozi stoletja*, str. 25.

¹³⁹ Po prvem urbarju iz leta 1738 ni bilo v Gradišču nobenega Vidica ne med tedanjimi ne med prejšnjimi hišnimi gospodarji, kolikor so navedeni tudi prejšnji (SI ZAL 488, *Mesto Ljubljana*, *rokopisne knjige*, knj. 52, urbar 1738, fol. 6r–11v).

Izsek iz Kaltschmidtove vedute Ljubljane na Florijančičevem zemljevidu Kranjske iz leta 1744; Vidičev dom je stal v skupini hiš za avguštinsko, sedanjo frančiškansko cerkvijo, na sliki spredaj levo (Florijančič pl. Grienfeld, Deželopisna karta, list 3).

širši pojem od obzidanega mesta –, ki so ga na istem pokopališču pokopali deset let pozneje, 30. junija 1705.¹⁴⁰ Na šentpetrskem župnijskem pokopališču so našli zadnji dom navadni ljudje, pri čemer ni rečeno, da Jakob ne bi mogel imeti meščanskih pravic. Žal pa v šentpetrskih maticah iz tega časa ni podatkov o starosti pokojnikov.

Edini v Ljubljani rojeni Jakob Vidic, ki bi bil lahko oče Pavla in hišni gospodar v Gradišču pred Nemškimi vrati, se je rodil leta 1616 (krščen 28. aprila) kot eden od dvojčkov Sebastjana in Marije, edinih v stolni župniji krščenih otrok tega para.¹⁴¹ To pomeni, da bi se oženil šele pri 40-ih in dočakal 89 let. Vendar je zelo vprašljivo, ali gre res za iskano osebo. Prvi razlog je ta, da bi Sebastjanov sin lahko umrl še kot otrok, saj do leta 1635 ni mrlških matičnih knjig. Drugi pa, da je Vidičev dom pred

Nemškimi vrati iz leta 1660 z veliko verjetnostjo mogoče identificirati s hišo, ki jo je neki Jakob Vidic dobil od svojega sorodnika Jurija Vidica leta 1633, ko je v njej že prebival. Težko, da bi bil to tedaj šele 17-letni Sebastjanov sin Jakob, ampak gre za drugega Jakoba Vidica, ki je v tem času potrjeno že imel družino. Oporočitelj Jurij Vidic je živel v svoji drugi hiši na Bregu, ki jo je z oporoko dobil njegov glavni dedič z drugim priimkom. Jurij imenuje Jakoba »Vetter« (*meinem Vöttern Jacoben Widditsch*), pri čemer oznaka ni pomenila le bratranca, ampak nasploh sorodnika, običajno vrstnika ali tudi mlajšega.¹⁴² Svojemu revnejšemu sorodniku je zapustil tudi vsa svoja oblačila in kos orožja. Hiša pred Nemškimi vrati je spadala pod križniško komendo, s katero je bil Jurij v posestnem sodnem sporu, ki ga je že dvakrat dobil. Če njegov dedič Jakob pravde ne bi želel nadaljevati, naj bi hiša po določilu Jurijeve oporoke pripadla ljubljanskim

¹⁴⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, M 1690–1748, pag. 32 in 75.

¹⁴¹ Jakobovi sestri dvojčici so dali ime Helena (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1614–1621, fol. 77r).

¹⁴² O izrazu *Vetter* gl. <http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GV07065>, pridobljeno novembra 2023.

avguštincem.¹⁴³ Lega hiše torej ustreza tisti, kjer je leta 1660 kot družinski poglavar živel Jakob Vidic, toda ali gre res za istega Jakoba? Glede na oznako *Vetter* ni mogel biti mišljen ta, ampak prejkone Jakob Vidic, ki je umrl 15. januarja 1665, star okoli 80 let.¹⁴⁴ Družinski poglavar Jakob, ki so se mu otroci rojevali do leta 1669,¹⁴⁵ bi bil lahko njegov sin Jakob ml., čigar rojstva pa v Ljubljani ne srečamo. Nekemu Jakobu Vidicu se je v zakonu z ženo Ano (Anko) med letoma 1622 in 1630 sicer rodilo pet otrok, vendar ni med njimi nobenega Jakoba.¹⁴⁶ Jakob, ki se je oženil leta 1656 in imel leta 1666 rojenega sina Pavla, bi bil lahko sin oz. naslednik Jakoba Vidica (ok. 1585–1665), če bi bil rojen pred letom 1622 zunaj Ljubljane. To bi bilo prav mogoče, saj zakonca po vsem sodeč nista bila Ljubljancana. Njunjo poroko namreč v prvi poročni matici pogrešamo.¹⁴⁷ Sin Jakob bi v takem primeru prišel s starši še kot otrok živeti v hišo očetovega sorodnika Jurija Vidica pred Nemškimi vrati. Lahko tudi, da je bil Jakob st. samo njegov sorodnik in ne oče. Še vedno pa je na voljo premalo podatkov, da bi lahko z gotovostjo vedeli, ali je Pavel Vidic, ki se je kot vdovec leta 1700 oženil v predmestni župniji Sv. Petra ter prihajal »iz mesta«, res izviral iz tega rodu. Če gre za isto rodbino, je naš Andrej Vidic (1707–1774), Pavlov najmlajši sin, dolgoletni mitničar v Kokri in oče »incestnega« mitničarja Janeza Antona, imel v Ljubljani korenine, ki so segale v čas okoli 1620.

Andrej se je, kot smo videli, rodil v Šentpetrskem predmestju in bil župljan šentpetske župnije. Razen tega, da je zgodaj izgubil starše, ne vemo o njegovi življenjski poti ničesar, dokler ni leta 1734 pri 27-ih postal mitničar v Kokri. Kdo mu je omogočil pridobitev ustrezne izobrazbe in kje, ostaja odprto vprašanje. Njegovega imena ni med gimnazijci zadnjih dveh razredov ljubljanske jezuitske gimnazije, ki jih poznamo iz vpisne knjige kongregacije Marije Vnebovzete, toda ta je ravno v njegovem času pomanjkljiva.¹⁴⁸ Če ni imel za seboj vsaj nekaj razredov gimnazije ali kar vseh šestih, je moral biti za opravljanje službe deželnoknežjega mitničarja najmanj izučen trgovec, za zasedbo mitničarskega mesta pa je bil potreben tudi določen kapital, polog za kavcijo.

Podobno kot Andrej je bil odprte glave njegov starejši brat Avguštin Vidic, ki je kljub zgodnji smrti staršev prav tako imel možnosti za šolanje. Najverjetneje je študiral na višjih jezuitskih študijih v rodni Ljubljani,¹⁴⁹ kjer je leta 1728 prejel vsa kleriška posvečenja od subdiakonata do mašništva, in sicer na mizni naslov kostanjeviške cisterce.¹⁵⁰ Kot kaplan je služboval na Polšniku in v Mokronogu, nakar ga med letoma 1743 in 1764 srečujemo na kaplanskem mestu v Loki pri Zidanem Mostu, kjer je preminil neznano kdaj pred letom 1774.¹⁵¹ Da gre pri duhovniku Avguštinu Vidicu za Andrejevega

¹⁴³ SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, I. serija, fasc. W 1–101, testament W–12, 30. 9. 1633. – Jurij Vidic je bil ob notarskem zapisu svoje oporoke na smrtni postelji. Njegovo hišo na Bregu (danes Breg št. 4), ki jo je imel od leta 1616, so po mestni davčni knjigi že naslednje leto posedovali Vidičevi dediči in vdova Eva (Suhadolnik, Anžič, Novi trg, str. 67–68).

¹⁴⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, pag. 30.

¹⁴⁵ Gl. op. 134.

¹⁴⁶ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1621–1626, pag. 59 in 160; R 1626–1631, pag. 7, 65 in 172. – Leta 1636 je umrla Ana, devetletna hči Jakoba in Ane (prav tam, M 1635–1658, pag. 19). Žena je pri prvem in četrtem otroku imenovana Ana, pri drugem Suzana, pri tretjem Anka, pri petem pa Eva; da gre za ista zakonca, potrjujejo imena botrov. Kaže, da je žena umrla pred začetkom vodenja prve mrliške matice leta 1635. Jakob je bil morda poročen že prej, saj se je leta 1608 rodil otrok nekemu Jakobu in Alenki, 1615 pa Jakobu in Katarini (prav tam, R 1607–1614, pag. 98; R 1614–1621, pag. 47).

¹⁴⁷ Prav tam, P 1605–1632.

¹⁴⁸ V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je vrzel za leti 1721 in 1722 (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r pag. 586).

¹⁴⁹ V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete ter med alumni in konviktorji ga ni (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r; Črničev (ur.), Ljubljanski klasiki). Upoštevati je treba tudi vrzel v kongregacijski knjigi (gl. prejšnjo opombo).

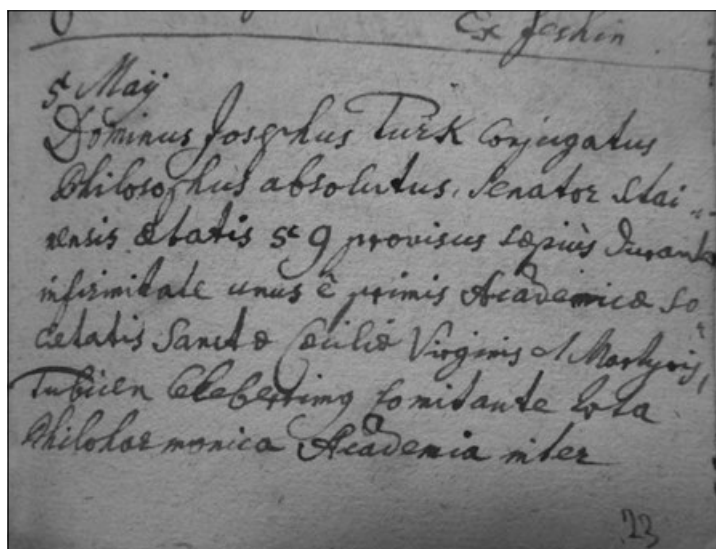
¹⁵⁰ Ljubljancan Avguštin Vidic je bil posvečen v subdiakona 27. marca, v diakona 15. maja in v mašnika 5. septembra 1728 (Volčjak, Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije, str. 86–88).

¹⁵¹ SI PAM/1537, Slekovec Matej, Kartoteke: duhovniki 18. stoletje, št. 3490, Vidiz Avguštin; Ožinger, Vizitacijski zapisniki, str. 427, 444, 478). – Vidic je bil ob vizitaciji loške župnije leta 1760 tam kaplan 16 let, star pa 60 let (prav tam, str. 478). – M. Slekovec je o njegovem službovanju v Loki uporabil izpiske I. Orožna, ki pa Vidica v svoji monografiji o dekaniji Laško med loškimi duhovniki ne navaja (Orožen, Das Dekanat Tüffer, str. 452–453). Kot živ je zadnjič omenjen leta 1764, kot pokojni pa v bratovem zapuščinskem inventarju deset let pozneje (gl. naslednjo opombo). Ni znano, kdaj v desetletnem časovnem razponu 1764–1774 je umrl, ker se mrliške matice župnije Loka začenjajo šele leta 1784, do tega leta pa je daljša vrzel tudi v vrsti krstnih in poročnih matic, kjer bi mu lahko sledili kot krščevalcu in poročevalcu

leta 1703 rojenega brata, je razkril podatek v Andrejevi oporoki (1774), po katerem je njegova hči Cecilija dedovala po »gospodu Avguštinu Vidicu, župniku v Loki na Štajerskem«.¹⁵²

Ko se je Andrej Vidic pri 28-ih ženil v Kamniku, je imel torej za priženitev v staro in ugledno meščansko rodbino več dobrih referenc. Izhajal je iz Ljubljane, četudi iz predmestnega okolja, imel starejšega brata duhovnika in prišel zgodaj do položaja mitničarja v Kokri. Dovolj za 19-letno nevesto Marijo Sidonijo, ki je malo prej izgubila očeta in ostala sama z materjo.

Nazadnje se ustavimo še pri rodbini Andrejeve devet let mlajše žene Marije Sidonije Turk (1716–1791). Rodila se je v Kamniku, v obzidanem delu mesta (*ex Civitate*), kot hči »gospoda« Jožefa Turka in Elizabete in dobila v znamenje pomembnosti družine ob krstu 17. maja 1716 trojno ime Marija Magdalena Sidonija.¹⁵³ Njene kamniške korenine so bile trdnjše od Vidičevih ljubljanskih, rodbina pa je imela v lokalnem okolju tudi veliko večjo veljavo. Medtem ko so Vidici prebivali v predmestju deželne prestolnice, so bili Turki ugledna meščanska rodbina s hišo na kamniškem glavnem trgu in imeli v prejšnji generaciji več izobražencev.¹⁵⁴ 5. maja 1734, ko so pokopali An-

Začetek vpisa smrti Jožefa Turka v kamniški mrliški matici 5. maja 1734 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 23r).

drejevega tasta »gospoda« Jožefa Turka, je v mrliški matici obsežnejši zapis o tem, da je bil pokojnik 59-letni poročen mestni svétnik, ki je končal filozofijo (*Philosophus absolutus*), in eden prvih članov leta 1731 ustanovljenega kamniškega Akademskega združenja (glasbene akademije) sv. Cecilije, poleg tega tudi dober trobentač (*Tubicen celeberrimus*). Njegovo truplo je celotna akademija pospremila v cerkev sv. Jožefa na Žalah, od tam pa so ga prenesli v kripto Marijine župnijske cerkve na Šutni.¹⁵⁵ Podoben pogreb je imela dvanajst let pozneje, 1. maja 1746, Jožefova 54-letna vdova Elizabeta.¹⁵⁶ Ko se je Andrej Vidic kot kokrški mitničar priženil v Turkovo hišo, je bil tast že pokojni. Nevesta Sidonija je živela sama z materjo, saj so njena sorojenca in polsestra umrli že v zgodnjem otroštvu.¹⁵⁷

Razpoložljivi viri ne povedo, kakšen poklic je opravljal Jožef Turk. Bolj malo je verjetno, da bi se nekdo, ki naj bi končal filozofijo, v rodnem mestu

(NŠAM, Župnija Loka pri Zidanem Mostu, Matične knjige).

¹⁵² SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U-V-47, 9. 3. 1774, pag. 4.

¹⁵³ Marija Magdalena je sicer eno krstno ime. Materino ime je v krstni matici pomotoma navedeno kot Regina (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1710–1727, fol. 75v).

¹⁵⁴ Popis kamniških hiš s konca leta 1723 ali iz prvih mesecev leta 1724 navaja Karla Jožefa Turka (H. Carl Joseph Türckh) kot enega od 50 gospodarjev hiš v ožjem mestu (In der Stadt) brez 25 hiš v Svinjski ulici (Schwein Gassen), od katerih je poleg njega označen kot gospod le še eden; tak naziv je imelo samo 7 od skupno 176 kamniških hišnih gospodarjev (SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 275, I/139, lit. XIX S-I, Specification dern Contr. mössigen Häußer, s. d.). Datacija popisa hiš temelji na mestni knjigi listin 1715–1726. Na seznamu je namreč že ime Matije Pancerja, ki je dotlej pustil hišo na Klancu kupil od mesta 25. oktobra 1723, medtem ko je kot lastnik hiše na Šutni, stoječe med kaplanijo sv. Trojice in hišo Jožefa Rajha, naveden še Janez Hvale, in ne Blaž Jerlih, ki jo je kupil 20. maja 1724 od Hvaletove

svakinje, potem ko je ta neznanu kam pobegnil (SI AS 149, Mesto Kamnik, šk. 2, knjiga listin 1715–1726, s. p.).

¹⁵⁵ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 23r. – O Akademskem združenju sv. Cecilije gl. Kemperl, Akademska bratovščina, str. 38–40.

¹⁵⁶ NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, fol. 103v.

¹⁵⁷ O polsestri Mariji Drnovšek gl. op. 159. – Sidonijin brat Karel Leopold je bil krščen 2. novembra 1714, sestra Marija Doroteja pa se je rodila in bila krščena 28. decembra 1717 (prav tam, R 1710–1727, fol. 61v in 94r). Brata so pokopali 6. septembra 1716, sestro pa 21. marca 1719 (prav tam, M 1707–1731, fol. 68r in 86r).

lotil obrti. Prejkone si je našel kakšno uradniško službo, morda gosposčinskega upravitelja, ali pa se je ukvarjal s trgovino. Kot bomo videli, je njegov zelo verjetni ded Janez Turk izpričan kot ranocelnik, oče Mihael pa je bil vsaj nekaj časa kamniški mitničar, kar najbrž ni bila njegova glavna dejavnost. Neodgovorjeno ostaja tudi vprašanje, kdo in od kod je bila Jožefova žena Elizabeta, rojena okoli leta 1692. Ko sta se 18. januarja 1714 poročila,¹⁵⁸ je imel ženin 39 let, nevesta pa je bila mlada, približno 22-letna vdova po precej starejšem Kamničanu Tomažu Drnovšku. Vsekakor ni šlo za domačinko, saj njene prve poroke ni v kamniški poročni matici kot tudi ne v maticah obeh ljubljanskih župnij.¹⁵⁹

Elizabetin drugi mož in Sidonijin oče Jožef Turk, krščen 9. januarja 1675 kot Karel Jožef, je prihajal iz tedaj že trdno zakoreninjene kamniške meščanske rodbine. Rodil se je kot predzadnji od dvanajstih otrok večkratnega mestnega sodnika Mihaela Turka in njegove žene Rozine, ki sta oba doživela visoko starost: leta 1710 umrlemu Mihaelu, naj bi bilo ob smrti 90 let, njegovi naslednje leto preminuli ženi pa 80.¹⁶⁰ Mihael Turk se je potemtakem rodil okoli leta 1620. Sklepati smemo, da je bil rojen Kamničan ali pa je v Kamnik prišel s starši v zgodnjem otroštvu. V mestu sta tedaj živeli vsaj dve družini Turk, ena revna in druga gosposka.¹⁶¹ V najstarejši

kamniški krstni matici, ki se začneta dve leti pozneje (1622), najdemo krsta dveh hčerk ranocelnika Janeza Turka in njegove žene Lucije, obeh rojenih v mestu (1625 in 1630), pri čemer krstna matica vmes dobri dve leti ni bila vodena.¹⁶² Mihael je skoraj brez dvoma identičen z Mihaelom Turkom s Kranjskega, vpisanim leta 1638 v ljubljansko jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete,¹⁶³ v katero so množično vstopali ljubljanski gimnazijci, tedaj še ne samo tisti iz zadnjih dveh gimnazijskih razredov tako kot po letu 1640.¹⁶⁴ V Kamniku je nato živela ena sama družina Turk, Mihaelova¹⁶⁵ in Rozinina, pri čemer lahko predvidevamo, da je tudi Mihael opravljal ranocelniški poklic in da je bila kakšnih deset let mlajša Rozina glede na osebno ime meščanskega izvora.¹⁶⁶ V kamniških župnijskih maticah so jima včasih namenili laskavo oznako »generosus/a«, ki so je bili deležni le zelo redki kamniški meščani in še to poredko.¹⁶⁷ Rojstva dvanajstih otrok zakoncev Turk so se zvrstila v četrstoletnem razponu

samo s priimkom kot gospod in špitalski mojster (den herrn Spitalmaister Türckh) (prav tam, s. p.), bi glede na znana dejstva utegnil biti oče Mihaela Turka. Kamniške župnijske matice v 17. stoletju poznajo tudi več družin Turkov, ki niso živele v mestu, ampak na podeželju.

¹⁵⁸ NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1622–1642, dol. 9v in 14v. – Kraj rojstva (in Camnik) je naveden pri starejši Marjeti, očetov ranocelniški poklic (Joannis Chyrurgih Turcici) pa pri mlajši Jeri. V krstni matici je vrzel od 31. decembra 1625 do 15. aprila 1628. Zakoncev Turk ni najti med krstnimi botri.

¹⁵⁹ Prim. NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, P 1673–1711, P 1712–1744; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1682–1718; ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Maticne knjige, P 1677–1715. – Tomaž Drnovšek, krščen 16. decembra 1670, se je rodil v Kamniku kot sin zakoncev Janeza in Marije (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1662–1673, fol. 114r), umrl pa kot kamniški meščan in najemnik (civis Stainensis et Stanarius) v mestu v začetku leta 1713; mrliška knjiga navaja datum pokopa 7. januar in starost 45 let (prav tam, M 1707–1731, fol. 31v). Edina hči Tomaža in Elizabete Drnovšek, Marija, je luč sveta zagledala v mestu in bila krščena 18. marca 1712, pokopali pa so jo 29. junija 1713 (prav tam, R 1710–1727, fol. 26r; M 1707–1731, fol. 34v).

¹⁵⁸ Prav tam, P 1712–1744, fol. 10r.

¹⁵⁹ Prim. NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, P 1673–1711, P 1712–1744; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1682–1718; ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Maticne knjige, P 1677–1715. – Tomaž Drnovšek, krščen 16. decembra 1670, se je rodil v Kamniku kot sin zakoncev Janeza in Marije (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1662–1673, fol. 114r), umrl pa kot kamniški meščan in najemnik (civis Stainensis et Stanarius) v mestu v začetku leta 1713; mrliška knjiga navaja datum pokopa 7. januar in starost 45 let (prav tam, M 1707–1731, fol. 31v). Edina hči Tomaža in Elizabete Drnovšek, Marija, je luč sveta zagledala v mestu in bila krščena 18. marca 1712, pokopali pa so jo 29. junija 1713 (prav tam, R 1710–1727, fol. 26r; M 1707–1731, fol. 34v).

¹⁶⁰ »Gospod« Mihael Turk (Türk), ki so ga pokopali 13. marca 1710, je v mrliški matici naveden kot notranji mestni svetnik (Senator Stainensis), »gospo« Rozino Turk (Türkin), prav tako iz mesta, pa so pokopali 21. maja 1711 (prav tam, M 1707–1731, fol. 17r in 24v).

¹⁶¹ V mestnih sodnih protokolih za obdobje 1613–1622 sta izpričana dva Turka. Prvi je pokojni Matija Turk, čigar hišico na Grabnu pred mestnimi vrati je mesto zaradi zadolženosti prodalo, pokojnik pa je zapustil več osirotelih otrok (SI AS 149, Mesto Kamnik, šk. 1, sodni protokoli 1613–1622, s. p., 21. 1. 1621, 19. 5. 1622). Drugi, naveden neznanega dne

¹⁶² NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1622–1642, dol. 9v in 14v. – Kraj rojstva (in Camnik) je naveden pri starejši Marjeti, očetov ranocelniški poklic (Joannis Chyrurgih Turcici) pa pri mlajši Jeri. V krstni matici je vrzel od 31. decembra 1625 do 15. aprila 1628. Zakoncev Turk ni najti med krstnimi botri.

¹⁶³ Michael Carniolus (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 145). – Kongregacijska knjiga v tem času navaja le pokrajinske oznake izvora, pri čemer loči Ljubljancane od ostalih Kranjcev, kar je bil tudi Turk. Tako kot pri večini sočasno sprejetih članov je tudi pri njem dodan križec, znamenje, da je umrl. Pri mnogih je zapis, da so postali duhovniki (sacerdos).

¹⁶⁴ Bizant, Marijine kongregacije, str. 142–144 in 147.

¹⁶⁵ Ime Mihaela Turka prvič srečamo 11. novembra 1650, ko je bil krstni boter (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1640–1650, fol. 124r).

¹⁶⁶ Kamniška poročna matica iz tega časa ni ohranjena. Zakonca se nista poročila v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Maticne knjige, P 1632–1751, P 1651–1682). V Kamniku v letih okoli Rozininega rojstva (1631) ni bila krščena nobena deklica s tem imenom (NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1622–1642).

¹⁶⁷ NŠAL, ŽA Kamnik, Maticne knjige, R 1662–1673, fol. 65r (10. 2. 1668); R 1685–1699, fol. 2r (19. 12. 1685), fol. 50r (20. 7. 1689). »Generosus« je bil npr. mestni sodnik Bernard Jurij Šter (prav tam, fol. 8r in 10v), naslednje leto pa Lovrenc Klančnik (prav tam, fol. 20v), neplemiški svak Janeza Vajkarda Valvasorja (Golec, Valvasor, njegove korenine, str. 195, 201 in 211). Leta 1685 za botra Mihaela Turka in botro

med letoma 1653 in 1678.¹⁶⁸ Štiri srečamo samo ob krstu in so najverjetneje umrli, preden se leta 1671 začnjenja najstarejša kamniška mrliška matica,¹⁶⁹ ena hči pa se je dvakrat omožila v domačem mestu.¹⁷⁰

Mihael Turk je v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih izpričan tudi kot mestni mitničar,¹⁷¹ kot ključar z mestom tesno povezane cerkve sv.

Jero Rece poleg oznake generosus beremo »nobili, quia habet nobilitatem« (prav tam, fol. 504).

¹⁶⁸ Otroci so si sledili takole: Volfgang Sigmund (kršč. 3. novembra 1653), Katarina Elizabeta (kršč. 2. oktobra 1655), Marjeta (kršč. 27. junija 1657), Uršula (kršč. 10. septembra 1659), Dominik Roman (kršč. 27. junija 1661), Janez Zlatoust (kršč. 25. januarja 1663), Julij Emanuel (kršč. 5. marca 1667), Feliks Anton (kršč. 17. januarja 1669), Marija Magdalena (kršč. 20. julija 1671), Mihael Sigmund (kršč. 30. maja 1673), Karel Jožef (kršč. 9. januarja 1675) in Samuel (kršč. 29. januarja 1678) (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, R 1651–1661, fol. 33r, 57r, 77r, 99r, 118v; R 1662–1673, fol. 13v, 70r, 94r, 119r; R 1673–1685, fol. 1r, 14r, 36v).

¹⁶⁹ V kamniških maticah pogrešamo smrt in poroko Marjete, Uršule, Dominika Romana in Marije Magdalene (prim. prav tam, M 1671–1707, M 1707–1731, M 1731–1747, M 1747–1765, P 1673–1711). Pri tem je treba opozoriti, da prva mrliška matica pogosto ne navaja imen in priimkov otrok, v prvi poročni pa mestoma pogrešamo priimke nevest. Morda je Uršula istovetna z Uršulo Turk (Vrsula Turkouka), pokopano 14. oktobra 1681, v mrliški matici brez navedbe starosti in drugih podatkov (prav tam, M 1671–1707, fol. 29v). Marija Magdalena bi bila lahko samska Marija Turk (virgine Maria Türkin), ki se je 15. februarja 1708 omožila z mestnim svetnikom Jakobom Čebuljem (Zebail) (prav tam, P 1707–1731, fol. 98r), s katerim v naslednjih letih nista imela otrok (prav tam, R 1700–1710, R 1710–1727). Če gre za pravo osebo, je bila ob poroki že v 37. letu.

¹⁷⁰ Katarina Elizabeta je prvič stopila pred oltar pri 20-ih 3. julija 1675 z »gospodom« Jurijem Drnovškom in drugič 19. maja 1688 z »gospodom« Janezom Jakobom Huberjem (prav tam, P 1673–1711, fol. 4v in 39v).

¹⁷¹ V mestnih sodnih protokolih ga kot mitničarja (als Mauthner) srečamo med letoma 1676 in 1680 (SI AS 149, Mesto Kamnik, šk. 3, sodni protokoli 1675–1682, pag. 90, 92, 404, 421 in 426); zanimivo je, da je njegova hiša (des Herrn Türken behausung) leta 1676 označena tudi kot cesarska mitninska hiša (Khajl. Mauthhauß), očitno ker so na tej mitnici deloma pobirali tudi cesarske pristojbine. Iz spisov kranjskega vicedomskega urada o kamniški mitnici jasno izhaja, da je šlo za mestno mitnico (Statthauth) (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 150, I/187, lit. S V–12). Ko so leta 1681 v Kamniku vzpostavili novo državno mitnico, t. i. nakladninski urad, je prišlo do manjših napetosti med novim uradom in Turkom, kje bodo mitnino pobirali čigavi ljudje (prav tam, lit. S V–10, 6. 12. 1681). Mestno mitnico je vsakokratni mestni sodnik sicer oddajal v zakup (prav tam, lit. V–8, 5. 8. 1642).

Primoža nad Kamnikom (1676)¹⁷² in kot špitalski mojster (1680).¹⁷³ Njegovo ime se redno pojavlja med mestnimi svetniki, večkrat je opravljal funkcijo sodnega upravitelja¹⁷⁴ in bil med letoma 1666 in 1698 vsaj 11-krat izvoljen tudi za predstojnika mestne samouprave, v enoletni mandat mestnega sodnika.¹⁷⁵ Veliko je dal na izobrazbo, saj najdemo kar pet njegovih sinov na ljubljanski jezuitski gimnaziji: Volfa Sigmunda (roj. 1653), Janeza Zlatousta (roj. 1663), Feliksa (roj. 1669), Karla Jožefa (roj. 1675) in Samuela (roj. 1678). Kot kaže, niso bili vsi enako uspešni dijaki, saj sta Volfgang Sigmund in Feliks (Anton) izpričana samo v nižjih razredih.¹⁷⁶ Prvi od njiju se ni vrnil v rodni Kamnik, drugi pa je morda opustil šolanje zaradi bolezni, glede na to da je umrl v domačem mestu v starosti samo 29 let (1698).¹⁷⁷ Naš Karel Jožef naj bi, kot pravi mrliška matica, končal filozofijo, kar pomeni, da je moral po gimnaziji oditi vsaj v Gradec. Tam je višje je-

¹⁷² SI AS 149, Mesto Kamnik, šk. 3, sodni protokoli 1675–1682, pag. 172–173.

¹⁷³ Prav tam, pag. 400.

¹⁷⁴ Prav tam, npr. pag. 239, 360, 408.

¹⁷⁵ Mihael Turk je bil za mestnega sodnika izvoljen v letih 1666, 1667, 1682, 1683, 1684, 1687, 1688, 1691, 1692, 1697 in 1698 (SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 275, I/139, lit. S XVIII–1, 29. 7. 1666, 4. 8. 1667, 6. 8. 1682, 27. 7. 1683, 13. 7. 1684, 27. 7. 1687, 27. 7. 1688, 27. 7. 1691, 13. 7. 1692, 28. 7. 1697, 27. 7. 1698). Prim. Stiasny, Kamnik, str. 62–63.

¹⁷⁶ Volf Sigmund oz. samo Sigmund je med alumni in konviktorji izpričan v letih 1668–1670, ko je obiskoval prve tri gimnazijske razrede (Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki, str. 94, 95 in 97), Feliks pa v letih 1683 in 1684, ko je bil dve leti zapored v prvem razredu kot alumen (štipendist) alumnata kamniškega župnika Krištofa Plancka (prav tam, str. 112, 113 in 114). Planckov alumen je bil prav tako Janez Zlatoust Turk, ki ga kot takega srečujemo med letoma 1675 in 1682, do šestega, zadnjega razreda gimnazije; imenovan je Janez Krištof in dvakrat označen tudi kot Kamničan (prav tam, str. 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110). Jožef, izpričan najprej leta 1692 kot konviktor, se v letih 1692 do 1695, ko je bil v petem razredu, pojavlja kot Lenkovičev alumen in trobentač (tubista) (prav tam, str. 123, 1256, 127 in 128). Isti instrument je kot gojenec jezuitskega seminarja igral Samuel, sicer konviktor in Škofičev alumen, izpričan med letoma 1693 in 1696, do petega razreda, enkrat tudi kot Kamničan (prav tam, str. 126, 129 in 130). Kot petošolci, v razredu poetika, so bili v kongregacijo Marije Vnebovzete sprejeti Janez (Zlatoust) leta 1680, Jožef 1695 in Samuel 1696 (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 330, 426 in 431). O alumnatih gl. Mlinar, Ustanove za revne študente, str. 84–86.

¹⁷⁷ Pokopali so ga 13. maja 1698; v mrliški matici je vpisan kot »gospod« Feliks Turk (Türk), star okoli 28 let (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, fol. 99v).

zuitske študije potrjeno obiskoval Janez Zlatoust,¹⁷⁸ ki je tako kot najmlajši Samuel postal duhovnik. Brata sta mašniško posvečenje najverjetneje prejela v Vidmu od svojega krajevnega škofa, oglejskega patriarha.¹⁷⁹ O mlajšem Samuelu je znanega zelo malo. Potem ko so ga leta 1706 sprejeli v znamenito duhovniško bratovščino sv. Mihaela v Mengšu, so ga osem let pozneje (1714) iz nje izbrisali, ker je odšel neznano kam.¹⁸⁰ Ni nujno, da je zapustil duhovniške vrste, gotovo je le to, da se je nekam preselil in da ni izpolnjeval članskih obveznosti do bratovščine. Starejši Janez Zlatoust je bil beneficiat sv. Mihaela v Kamniku in od leta 1694 do smrti celih 34 let spiritual klaris v bližnjih Mekinjah, kjer so ga 10. septembra 1728 tudi pokopali v kripto samostanske, danes župnijske cerkve. Veljal je za pobožnega, zglednega duhovnika in človeka.¹⁸¹ Od sedmih bratov Turk ne najdemo v šolah samo dveh, Julija Emanuela (roj. 1667) in Mihaela (roj. 1673),¹⁸² ki sta oba umrla samska v domačem mestu: Julij Emanuel se je poslovil pri 29-ih (1696),¹⁸³ Mihael pa pri 51-ih (1724).¹⁸⁴

Kamniški Turki so tako po moški strani ugasnili leta 1734 s smrtjo Karla Jožefa, mestnega svétnika in člana Cecilijine bratovščine. Njegov rod se je nadaljeval z edino preživelo hčerko Sidonijo, po-

ročeno Vidic, ki je večino življenja preživela ob možu mitničarju v Kokri. V Kamnik sta se poleg nje vrnila nikoli poročena hči Cecilija in sin Franc Vidic, čigar hči Jožefa je pozneje svojemu stricu Janezu Antonu rodila hčerko.

Odperto ostaja vprašanje, v kakšnem sorodstvu so bili Vidici s plemenitenimi Kamničani Škerpini pl. Oberfeldi, prek katerih je bilo mogoče ugotoviti njihove kamniške korenine. Kot smo videli, je zadnja iz Škerpinevega rodu, Marija Ana (1723–1801), Cecilijo Vidic (1745–1816) v oporoki leta 1801 naslovila kot »meine Mam« in jo imenovala za svojo glavno dedinjo, spomnila pa se je tudi vseh njenih sorojencev.¹⁸⁵ Na družinskem deblu leta 1722 plemenitenih kamniških meščanov Škerpinov ni nobene povezave ne z Vidici ne s Turki, je pa nekaj odprtih možnosti. Med temi se zdi najbolj verjetna ta, da sta bili sorodnici, morda sestre, Marija Magdalena (ok. 1697–1774), mati Marije Ane, o kateri je iz plemenitvene listine (1722) znano le to, da se je pred poroko v Škerpino družino pisala Aparnik,¹⁸⁶ in babica Cecilije Vidic in njenih sorojencev Elizabeta N. (ok. 1692–1746), ki je v Kamnik prav tako prišla od drugod. Ko se je Elizabeta že kot vdova po Kamničanu Tomažu Drnovšku leta 1714

¹⁷⁸ Leta 1684 je bil vpisan kot Kranjec iz Kamnika na stopnji fizika (Physici): Joannes Christ. Turck, Carniolus, Litopolitanus (Andritsch, Die Matrikel. 3. Band, str. 87).

¹⁷⁹ Samuel Turk je v Ogleju prejel prve štiri kleriške redove neznanega dne leta 1701 (Samuel Turgh, Carniolus) in subdiakonsko posvečenje 23. septembra 1702 (Samuel Thurek ex Camnichn Carniolus) (Volčjak, Ordinacijski zapisniki, str. 37 in 218). Ni znano, kdo mu je podelil diakonat in prezbiterat; prejkone prav tako oglejski patriarh, saj ohranjene evidence posvečenj niso popolne. Dejstvo, da je mizni naslov prejel »ad titulum sui patrimonii«, priča o zadostni imovitosti njegovih staršev.

¹⁸⁰ [Anonimus], Duhovniška bratovščina, stolpec 414. Prim. SI PAM/1537, Slekovec Matej, Kartoteke: duhovniki 18. stoletje, št. 3300, Türk Samuel.

¹⁸¹ NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 378, Mekinje, pola B; ŽA Mekinje, Matične knjige, M 1728–1784, pag. 1.

¹⁸² Prim. Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki; SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r.

¹⁸³ Pokopali so ga 26. maja 1696, starost v mrliški matici je pravilna, kot kraj smrti pa je navedeno mesto (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, fol. 90r).

¹⁸⁴ Ob pokopu 11. maja 1724 je naveden kot »gospod« in samski, stanujoč v mestu, za navedbo starosti pa je ostal prazen prostor (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1707–1731, fol. 91v).

¹⁸⁵ Oporoko je napisala in pečatila v navzočnosti dveh prič 7. julija 1801 v Kamniku, odprli in razglasili pa so jo 20. julija. Poleg voska, namenjenega trem kamniškim cerkvam, 250 goldinarjev za mašne namene (350 maš) ter dveh manjših volil kamniški šoli in ubožnici so po pokojnici dedovale naslednje osebe: »gospod« Anton Vidic, bankalni prejemnik v Kostanjevici, 50 goldinarjev, »gospod« Avguštin Vidic, upošteva njegovih veliko otrok, 150 goldinarjev, otroci »gospoda« Franca Vidica Jožef, Johana in Jožefa vsak po 20 goldinarjev, Jožef Sebastjan, sin kamniškega meščana »gospoda« Jodoka Ramuša, 10 goldinarjev, obe služkinji vsaka svojo posteljo in veliko svečo, ter Cecilija Vidic kot glavna dedinja in izvršiteljica oporoke. SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. S 159–E, testament S–178, 7. 7. 1801. – Pokojnično premoženje, inventarizirano v Kamniku 21. avgusta 1801 (kot priči sta bila navzoča tudi dediča Cecilija in Avguštin Vidic), so ocenili na dobrih 1805 goldinarjev, od česar je 1450 goldinarjev odpadlo na tri zadolžnice, 355 pa na premičnine (SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 111, fasc. XXXV, lit. S–283, 21. 8. 1801). Hišo št. 66 na kamniškem trgu je Cecilija že pet let prej, leta 1796, prodala meščanskemu vinotoču Leopoldu Jožefu Schüllerju (SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj Kamnik, Kamnik mesto, knj. 1, Tom. I, lit. A, fol. 66; prim. Polec, Kamniške meščanske hiše, str. 67).

¹⁸⁶ Preinfalk, Plemiške rodbine, str. 236 in 267.

omožila s Karlom Jožefom Turkom (1675–1734), je bil prva poročna priča domačin Sigmund Konrad Škerpin (1690–1729),¹⁸⁷ skorajšnji mož Marije Magdalene Aparnik. In ko se je njuna edina preživela hči Magdalena Sidonija leta 1735 omožila z Andrejem Vidicem, ju je prišel v Kamnik poročiti Škerpinov tedaj že plemeniteni brat, ljubljanski kanonik Janez Andrej (1692–1748).¹⁸⁸ Vdova Marija Magdalena Škerpin je bila tudi krstna botra prvima Vidičevema otroku, ki sta se rodila še v Kamniku v letih 1736 in 1737.¹⁸⁹ Pri tem nikakor ne gre prezreti, da so botrstva Škerpinov Turkovim krščencem izpričana že veliko prej, v tretji četrtini 17. stoletja, in to v velikem številu.¹⁹⁰ Ne nazadnje sta bili družini v Kamniku na glavnem trgu skoraj sosedi. Dobroti Cecilije, zadnje pripadnice plemenitenih Škerpinov pl. Oberfeldov, pa gre zasluga, da je bilo sploh mogoče ugotoviti, kdo in od kod sta prihajala naša »kostanjeviška grešnika« Janez Anton in Jožefa Vidic, ki sta štiri leta po njeni smrti spravila na svet »incestno dete« in z njim zaplodila nov razvejen rod.

Viri in literatura

Arhivski viri

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 122, Zbirka merijskih matičnih knjig

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn

ŠAL/Ž – Škofijski arhiv Ljubljana/Župnije

ŽA Čatež ob Savi

ŽA Jesenice

ŽA Kamnik

ŽA Kostanjevica ob Krki

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj

ŽA Ljubljana–Sv. Peter

ŽA Ljubljana–Marijino oznanjenje

ŽA Loški Potok

ŽA Mekinje

ŽA Motnik

ŽA Podbrezje

ŽA Radovljica

ŽA Raka

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Župnija Loka pri Zidanem Mostu

Župnija Videm ob Savi

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien

AVAFHK – Allgemeines Verwaltungsarchiv –
Finanz- und Hofkammerarchiv

Bancale Krain

Neueres Bancale

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko

SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem,
politični oddelek

SI AS 149, Mesto Kamnik

SI AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko

SI AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko

SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko

SI AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča
v Ljubljani

SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev
Deželnega sodišča v Ljubljani

SI AS 315, Deželna deska za Kranjsko

SI AS 330, Zemljiška knjiga za sodni okraj
Kamnik

SI AS 1073, Zbirka rokopisov

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM/1537, Slekovec Matej, Kartoteke:
duhovniki 18. stoletje

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

SI ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI ZAL 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige

ŠAK – Škofijski arhiv Koper

¹⁸⁷ NŠAL, *ŽA Kamnik, Matične knjige*, P 1712–1744, fol. 10r.

¹⁸⁸ Prav tam, fol. 96r.

¹⁸⁹ Prav tam, R 1727–1738, fol. 146v in 171v.

¹⁹⁰ Jakob Škerpin je bil leta 1653 krstni boter prvorojencu Mihaela in Rozine Turk, njegova žena Katarina pa je med letoma 1657 in 1671, ko je umrla, botrovala kar sedmim otrokom istega para (prav tam, R 1651–1661, fol. 99r, 77r in 118v; R 1662–1673, fol. 13v, 70r, 94r in 119r).

ŠAK Ž Raz – Župnija Razdrto
ŠAK Ž Rut – Župnija Rut
ŠAK Ž Šta – Župnija Štanjel

Župnijski arhiv Čatež ob Savi

Statusi animarum

Literatura in objavljeni viri

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 3. 1663–1710.* Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1987.

[Anonimus]: Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu. *Zgodovinski zbornik. Priloga »Laibacher Dioecesanblatt-u«* 5 (1892), št. 21, stolpci 321–326; št. 22, stolpci 337–346; št. 23, stolpci 353–360; št. 24, stolpci 377–384; št. 25, stolpci 393–400; št. 26, stolpci 409–416; št. 27, stolpci 425–432; št. 28, stolpci 445–448; št. 29, stolpci 461–464; št. 30, stolpci 475–480; št. 31, stolpci 493–496.

Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1974.

Bizant, Milan: Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju. V: Reisp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997).* Zbornik razprav. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998 (Redovništvo na Slovenskem 4), str. 137–156.

Catalogus cleri Archi-dioecensis Labacensis anno 1793; 1794; 1795; 1796; 1797; 1798; 1799; 1800; 1801; 1802; 1803; 1804; 1806; 1808; 1809; 1813; 1815; 1817; 1819; 1820; 1822; 1823; 1824; 1825; 1826; 1827; 1828.

Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965.* Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske. Ljubljana 1744. Faksimile.* Ljubljana: Slovenska knjiga, 1995.

Gartner Lenac, Nadja: *Radovljiške družine v 18. stoletju: Radovljica Mesto.* Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2007.

Golec, Boris: Dunajska policija nima posluha za prinašalce peticij »civilne družbe« s Kranjskega: kako je Kostanjevica leta 1795 dokončno izgubila boj za ohranitev mestne avtonomije? *Acta Histriae* 18, 2010, št. 3, str. 597–626.

Golec, Boris: Glavni poudarki k topografiji Kostanjevice v stoletjih mestne avtonomije. V: Smrekar, Andrej (ur.): *Vekov tek: Kostanjevica na Krki 1252–2002: zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta.* Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost, Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe mesta, 2003, str. 145–180.

Golec, Boris: Raka – nekoč trg, nato spet vas. V: Vizlar, Ivan (ur.): *Raka, ljudje in vino. Zbornik ob deseti obletnici delovanja Društva vinogradnikov Raka.* Raka: Društvo vinogradnikov, 2015, str. 23–44.

Golec, Boris: *Valvasor, njegove korenine in potomstvo do danes.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 13).

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.

Golia, Modest: Pezdič (Pesdizh) Jurij Vincenc. *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–Švikaršič.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 322.

[Gratzy, Oskar]: Laibachs Bürgerschaft von 1720 bis 1786. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 16, 1903, str. 70–88.

Instandskalender für das Herzogthum Krain auf das Jahr 1793. Laibach, [1793]; 1797.

Instand Schematismus für das Herzogthum Krain 1796. Laibach, [1796]; 1798; 1799; 1801; 1802.

Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain. Nebst Kalender für das Jahr 1803. Laibach, [1803].

Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain, dann der gefürsteten Grafschaften Görz und Gradiska. Für das Jahr 1804. Laibach, [1804]; 1806.

- Kemperl, Metoda:** Akademsko bratovščina sv. Cecilije v župnijski cerkvi v Kamniku. *Kronika* 46, 1998, št. 1–2, str. 34–40.
- Korošec, Branko:** *Ljubljana skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.
- Land=Krainischer Schematismus auf das Jahr MCCLXXV*. Laibach, [1775]; *MCCLXXVI* [1776]; *MCCLXXVII* [1777].
- Lavrič, Ana:** Likovna umetnost v Herbersteinovem času. V: Škulj, Edo (ur.): *Herbersteinov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 2004, str. 455–476.
- Mlinar, Janez:** Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju. V: Rajšp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997)*. Zbornik razprav. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske redovne province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Teološke fakultete, 1998 (Redovništvo na Slovenskem 4), str. 77–91.
- Neuer Instanzkalender auf das Jahr MDCCLXXX* [1780]; *MDCCLXXXI* [1781], fol. M3; *MDCCLXXXII* [1782].
- Orožen, Ignaz:** *Das Dekanat Tüffer: mit den Seelsorgestationen Tüffer, St. Ruprecht, St. Leonhard, Gairach sammt dessen Kloster, St. Nikolaus, St. Margarethen, St. Gertraud, St. Jakob in Dolj, Trifail, St. Egyden in Steinbrücken, Lak, St. Johann in Razbor, (Ratschach in Krain) und Maria Scheuern*. Cilli: J. Rakusch, 1881 (Das Bisthum und die Diözese Lavant. IV. Theil/2).
- Ožinger, Anton:** *Vizitacije savinjskega arhidiaconata goriške nadškofije 1751–1773*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991 (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsja 1752–1774, Zvezek 2).
- Polec, Janko:** Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dve sto letih. *Kamniški zbornik* 1955. Kamnik: Uredniški odbor, str. 51–110.
- Preinfalk, Miha:** *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 2 del. Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022 (Zbirka Blagoslovljeni in prekleti. Sedma knjiga).
- Schematismus des Laibacher Gouvernements=Gebiets für das Jahr 1819*. Laibach [1819]; 1821; 1824.
- Schematismus für das Herzogthum Krain 1795*. Laibach, [1795].
- Schematismus für Krain, Görz und Gradiska auf das Jahr 1807*. Laibach, [1807].
- Stiasny, Ljudevit:** *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: Ljudevit Stiasny, 1894.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja:** *Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.
- Suhadolnik, Jože – Anžič, Sonja:** *Sari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Šturm, Lovro (ur.):** *Gorenjske družine v 18. stoletju*. Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2016.
- Šturm, Lovro (ur.):** *Ljubljanske družine v 18. stoletju*. Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.
- Umek, Ema – Kos, Janez (ur.):** *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije*. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972 (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki. 1. zvezek).
- Valenčič, Vlado:** Trgovina na Kranjskem v 18. stoletju. *Zgodovinski časopis* 48, 1994, št. 2, str. 217–230.
- Volčjak, Jure:** *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31).
- Volčjak, Jure:** *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36).
- Volčjak, Jure:** *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020 (Viri 43).

Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja.*

Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Digitalni viri

<http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GV07065>
(pridobljeno novembra 2023);

<https://www.stat.si/imenarojstva#/names?lastname=Curhalek> (pridobljeno oktobra 2023).

Zusammenfassung

»DIE TAT IST, AUSSER EINIGEN FRAUEN, IN DER ÖFFENTLICHKEIT SOZUSAGEN UNBEKANNT«

Über ein verbotenes Verhältnis und dessen Frucht in einem »etwas besseren Haus« am Beginn des 19. Jahrhunderts

Im Jahr 1805 wurde dem verwitweten, 63 Jahre alten Mautner Janez Anton Vidic in Kostanjevica bei Krka eine uneheliche Tochter aus seinem Verhältnis mit der 28-jährigen Nichte Jožefa, der Tochter seines verstorbenen Bruders, geboren. Ihre Tochter Kristina wurde in der Nachbarpfarre Raka getauft und Vidic suchte beim Laibacher erzbischöflichen Ordinariat um eine Eheerlaubnis an, die er jedoch wegen des komplizierten und teuren Verfahrens nicht bekam. Über sein Ansuchen hätte nämlich zuerst Wien und danach Rom entscheiden müssen, wobei die Diözese die Vermittlung nicht übernehmen wollte. Als Vidic nach sieben Jahren verstarb, heiratete Jožefa den Lederer Vincenc Curhalek (1782–1840) und übersiedelte bald danach mit ihm und der Tochter nach Čatež an der Sava. Sie starb in Jahr 1840 als Witwe in unmittelbarer Nähe des Heimes ihrer Tochter in Raka bei Krško, dort, wo die Tochter 35 Jahre zuvor getauft wurde und seit dem Jahr 1830 mit dem Fleischer Franc Zupančič verheiratet war.

Der reine Zufall führte zur Entdeckung, von wo die zwei nicht füreinander bestimmten Eheleute – Onkel und Nichte Vidic – nach Kostanjevica kamen. Sie wurden im Testament ihrer Verwandten

Marija Ana Škerpin von Oberfeld (1723–1801), der letzten Vertreterin eines in den Adelsstand erhabenen bürgerlichen Geschlechts in Kamnik, unter den Erben genannt.

Der zweite Teil des Beitrags behandelt die Frage, aus was für einem Umfeld die zwei Personen stammten, die durch ihre verbotenen fleischlichen Gelüste für immer verbunden waren. Eine kompakte Charakterisierung des sozialen und genealogischen Hintergrundes ihrer Tochter Kristina (1805–1857) lautet wie folgt: Herkunft aus den Städten Ljubljana, Kamnik und Radovljica, tiefe bürgerliche Wurzeln, Mautner und Händler, unter den Verwandten viele Geistliche.

Jožefa Vidic (1777–1840) wuchs in einer Familie von Bürgerlichen und Händlern in Kamnik auf. Ihre Mutter verlor sie bereits im Alter von zwei Jahren, ihren Vater dann, als sie 19 und ein halbes Jahr zählte. Sie hatte noch einen Bruder und eine Schwester, beide älter als sie, galt jedoch aufgrund der Minderjährigkeit als Waise, obendrauf wurde das heimische Haus drei Jahre später versteigert. Obwohl Jožefa bereits reif für die Ehe war, heiratete sie nicht, was wahrscheinlich mit ihrer ungünstigen materiellen Lage zusammenhing. Im Alter von 25 Jahren lud sie im Jahr 1802 ihr frisch verwitweter Onkel Janez Anton – ein kinderloser Mautner bzw. Bankalbeamter in Kostanjevica – als Hausfrau zu sich ein.

Jožefas Eltern heirateten (1767) sehr jung, weil ein Kind auf dem Weg war, und übersiedelten nach der Heirat in Kranj nach Kamnik, wo sie ein Haus kauften. Der Vater Franc Vidic (1750–1796) wuchs als Sohn des Mautners in Kokra bei Preddvor auf und erlernte den Händlerberuf, die Mutter Neža Pezdič (1746–1779) stammte aus einer Handels- und Bürgerfamilie in Radovljica. Ihr Vater Jurij Pezdič, der im Unterschied zur Mutter noch in einer bäuerlichen Familie geboren war, war einer der vermögenden Oberkrainer Händler und übte mehrere Jahre auch die Funktion des Stadtrichters von Radovljica aus. Einer seiner Söhne wurde Geistlicher mit einer soliden theologischen Ausbildung, aber einem kontroversen Lebensstil.

Jožefa Vidic hatte mit ihrem Onkel Janez Anton (1742–1812) gemeinsame Wurzeln nach ihrem

Vater Franc, dem leiblichen Bruder des Onkels. Die Brüder wuchsen in Kokra auf, wo ihr Vater Andrej Vidic vier Jahrzehnte Mautner war. Auch zwei seiner vier Söhne wurden Mautner, Franc war wie erwähnt Händler und der vierte Bruder verstarb jung als Geistlicher Benefiziat.

Der Vater Andrej Vidic (1707–1784) kam aus den Vororten von Ljubljana, aus einer nicht bürgerlichen Familie, und hatte einen Bruder, der Geistlicher war. Seine Wurzeln in der Krainer Landeshauptstadt dürften väterlicherseits wohl bis ca. in das Jahr 1620 zurückreichen, mütterlicherseits sind sie bis in die achtziger Jahre des 17. Jahrhunderts belegt. Bereits als Mautner in Kokra heiratete er im Jahr 1735 in Kamnik Marija Sidonija Turk (1716–1791) aus einer alten und angesehenen Bürgerfamilie in Kamnik, die ein Haus auf dem Hauptplatz hatte und in der Stadt seit den zwanziger Jahren des 17. Jahrhunderts nachgewiesen ist, beginnend mit dem Urgroßvater, dem Wundarzt Janez Turk. Der Großvater Mihael war in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts viele Jahre Stadtrichter und legte großes Augenmerk auf die Ausbildung, schickte er doch fünf Söhne in das Laibacher Jesuitengymnasium, von denen zwei Geistliche wurden. Der Vater von Sidonija, Karel Jožef, schloss die Philosophie ab und war eines der Gründungsmitglieder der im Jahr 1731 gegründeten Akademischen Vereinigung (Musikakademie) der hl. Cäcilia in Kamnik.

Schlagwörter: Inzest, Geschlecht Vidic, Genealogie, Kostanjevica na Krki, Raka, Kamnik, Radovljica, Kokra, Ljubljana

Filip Čuček

Poplava »mesto Celje z njegovo okolico skoraj vsako leto enkrat ali celo dvakrat zadene.«

*Protipoplavni ukrepi v Celju in Savinjski dolini v prvi polovici 19. stoletja**

ČUČEK Filip, dr., znan. sod., Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; filipc@inz.si

556.166(497.31)"1800/1850"

POPLAVA »MESTO CELJE Z NJEGOVO OKOLICO SKORAJ VSAKO LETO ENKRAT ALI CELO DVAKRAT ZADENE.«

Protipoplavni ukrepi v Celju in Savinjski dolini v prvi polovici 19. stoletja

Zaradi taljenja snega in nalivov je bila »planinska« Savinja s pritoki v preteklosti precej poplavna. V prvi polovici 19. stoletja so obilnejše poplave Savinjsko dolino prizadele v letih 1805, 1807, 1814, 1820, 1824, 1833 in 1847. Okrožni urad Celje se je vse od začetka 19. stoletja ukvarjal z reko in njenimi pritoki. Čiščenje struge, gradnjo nasipov in utrjevanje bregov so morali vse do srede 19. stoletja prevzemati prizadeti posestniki, načrte pa je izdeloval okrožni (kasneje okrajni) inženir. Toda delo je počasi napredovalo, dela so bila zgolj zasilne narave, tako da pri večjih poplavah niso bila prav posebej učinkovita.

Ključne besede: poplave, okoljska zgodovina, čiščenje in utrjevanje bregov, Savinja, Celje, Savinjska dolina

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa št. P6-0280 Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ČUČEK Filip, PhD, Scientific Associate, Institute of Contemporary History, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; filipc@inz.si

556.166(497.31)"1800/1850"

FLOODING "HITS THE CITY OF CELJE AND ITS SURROUNDINGS ONCE OR EVEN TWICE ALMOST EVERY YEAR."

Flood Protection Measures in Celje and the Savinja Valley in the First Half of the 19th Century

Due to snowmelt and heavy rainfall, Savinja, which originated in the mountains, together with its tributaries often flooded considerably in the past. In the first half of the 19th century, the Savinja Valley was hit by major floods in 1805, 1807, 1814, 1820, 1824, 1833 and 1847. The Celje District Office dealt with the river and its tributaries since the beginning of the 19th century. Up until the mid-19th century, the clearing of the riverbed, the construction of embankments and the consolidation of the banks had to be undertaken by the affected landowners, with plans drawn up by the district (later county) engineer. But the work progressed slowly, and was of an emergency nature, so that it was not particularly effective in major floods.

Keywords: floods, environmental history, bank cleaning and consolidation, Savinja, Celje, Savinjska dolina

Uvod

Hudourniška »planinska« Savinja ima dežno-snežni režim; zaradi večje količine padavin in zmanjšane evapotranspiracije je prvi višek preto-kov v jesenskih mesecih, drugi višek pa zaradi talje-nja snega v spomladanskih mesecih.¹ Zaradi tega je bila v preteklosti precej poplavna. V zgornjem toku je imela močan padec, ki se je v dolini zmanjšal. Reka si je s številnimi meandri utirala pot skozi prodnate nanose.² Z enostavnim (in delnim) uravnavanjem Savinje so se pričeli ukvarjati že konec 17. stoletja, toda dela so bila zgolj zasilna in neuspešna. Prelom 17. in 18. stoletja je bil posebej težaven (in poplaven). Savinja je s prestavljanjem svoje struge na odseku med Šempetrom (Sv. Petrom) in Žalcem (Sachsenfeld) povzročala številne težave, saj so morali prebivalci glede na spremenjen tok predstavljati svoja bivališča (v Šeščah (Schönbichel) pri Preboldu (Pragwald) je npr. reka po vsaki poplavi spremenila strugo, pri vasi Griže (Greis) pa se je razcepila na številne rokave. Po mnogih rokavih je tekla tudi višje pri Malih Braslovčah (Kleinfrasslau), globi-no in širino pa spreminjala glede na dvig in padec vode). Spreminjajoča struga je ogrožala tudi glavno cestno povezavo s Kranjsko, kar so skušali sanirati z gradnjo nasipov. Konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja so Celje (in širšo dolino) prizadele obilnejše poplave v letih 1770, 1778, 1789, 1798, 1805, 1807, 1814,³ 1820, 1824, 1833, 1841 in 1847. Okrožni urad Celje se je vse od začetka 19. stoletja resneje ukvar-jal s Savinjo in njenimi pritoki. Čiščenje struge, gra-dnjo nasipov in utrjevanje bregov so morali vse do srede 19. stoletja prevzemati prizadeti posestniki, načrte pa je izdeloval okrožni (kasneje okrajni) in-ženir. Toda delo je počasi napredovalo, dela so bila zgolj zasilne narave, tako da pri večjih poplavalah niso bila prav posebej učinkovita. Savinjska dolina se je dejansko soočala z letnimi poplavami. *Novice*

so sredi stoletja (po katastrofalni poplavi leta 1851) poročale, da poplava »mesto Celje z njegovo okolico skoraj vsako leto enkrat ali celo dvakrat zadene, /.../ sicer majhna in pohlevna Savinja« pa da »silno naraste, svoje bregove prestopi ter se na daleko in široko po vsej dolini razlije.«⁴

Poplave in regulacije

Ko so katastrofalne poplave pozno pomladi leta 1827⁵ precej prizadele tudi Štajersko (najbolj v judenburškem, bruškem, graškem in deloma v mariborskem okrožju), so o njih prav tako po-ročali iz celjskega okrožja. Potoki in reke so tudi tam prestopili bregove, poplavalili ceste in polja ter povzročili nemajhno razdejanje.⁶ Težave je goto-vo povzročala tudi Savinja (za kar sicer nimamo podrobnih poročil), toda v manjši meri kot Mura ali Drava. Reka je sicer močnejše poplavalila že leta 1805, 1807 in 1813 (1814),⁷ ko je sredi oktobra voda v Celju segala vse do Glavnega trga, nato pa v le-tih 1820 in 1824. Večdnevno deževje je ob zadnji poplavi povzročilo na Štajerskem ogromno škode. Še najhuje je bilo na Zgornjem Štajerskem,⁸ toda tudi Spodnja Štajerska je tedaj utrpela velike izgube (čeprav časopisje ni poročalo konkretno o Spodnji Štajerski, naj bi bila poplava leta 1824 ena najhuj-ših poplav v prvi polovici stoletja tudi v celjskem okrožju). Sicer je bilo več obsežnih poplav še v 30. in 40. letih.⁹ Glavni vzroki savinjskih poplav so bili hudourniški značaj reke, vijugasta in ob vsaki poplavi spreminjajoča struga ter ogromne količine rečnega transportnega gradiva, ki se je odlagalo na vsem območju Spodnje Savinjske doline.¹⁰

¹ Prim. Matija Zorn, »Poplave – stalnica v Spodnji Savinjski dolini,« *Kronika* 65, št. 3 (2017): 530, 531. Savinja – Wiki-pedija, prosta enciklopedija, pridobljeno 5. 7. 2011, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Savinja>.

² Prim. Blaž Pristovšek, »Regulacijski problemi Savinje,« *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934): 217, 218.

³ Drugi viri sicer navajajo leto 1813. Prim. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, »Premišljevanje, kako se pri-hodnjič povodnjim ubraniti,« 3. 1. 1852, 1. Miran Trontelj, *Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. stoletja* (Lju-bljana: Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, 1997), 109.

⁴ Več gl. Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848, Celje: Cetis, 1971, 580-83. Janko Orožen, »Zgodovinski pregled regulacije Savinje in njenih pritokov,« *Kronika* 4, št. 1 (1956): 16, 17. Prim. Zorn, *Poplave*, 532-34.*

⁵ Hrvoje Petrić in Nikola Cik, »Contributions to the Kno-wledge of the River Drava Flood in 1827,« *Ekonomika i ekohistorija* 17 (2021): 15-33.

⁶ *Österreichischer Beobachter*, »Vermischte Nachrichten,« 23. 6. 1827, 820.

⁷ *Gl. opombo* 3.

⁸ *Grätzer Zeitung*, »Kaiserthum Oesterreich,« 31. 8. 1824, 1.

⁹ Andreas Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart* (Graz: Moser, 1909), 337, 347, 354, 360-62. J. Hoisel, *Cilli und dessen Sannbäder* (Wien: Wilhelm Braumüller, 1877), 16.

¹⁰ Zorn, *Poplave*, 532-34.

Savinja pri Celju in pri Novem Celju, 1827

(SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, Sava, Savinja, vodne in kopenske poti, s. 83/599)

Z gradnjo enostavnih nasipov in prekopov so (kot že omenjeno) pričeli že konec 17. stoletja, s čimer so želeli zadržati Savinjo (in pritoke) v strugi in povečati pretok. Toda takšna rešitev je bila začasna, saj je reševala zgolj krajevno problematiko, problem pa prestavljala dolvodno. Zato je v 18. stoletju prihajalo do številnih sporov (celo spopadov) med gospostvi ob reki. Resnejša regulacijska dela so se pričela šele v začetku 19. stoletja, a so bila še zmeraj precej lokalna in na več mestih neuspešna. Tehnično osebje in prizadeti kmetje so morali biti zmeraj v pripravljenosti, čistiti strugo, kopati nasipe in zasajati bregove. Za nedelo so bili tudi kazensko odgovorni.¹¹

Dela na Savinji so v Celju potekala tik pred veliko poplavo leta 1813 (1814).¹² V letih 1812 in 1813 so na reki zgradili nekaj vodogradenj, katastrofalna poplava pa je dela očitno prekinila, saj so z njimi

nadaljevali šele čez dve leti, leta 1816, do leta 1818 pa končali začeto delo.¹³

V začetku 20. let so postavili nekaj zasilnih obrambnih nasipov med Medlogom (Mellach) in Levcem (Lehndorf),¹⁴ v začetku 30. let (leta 1832) pa so pričeli utrjevati poškodovana oziroma uničena nabrežja pri Vrbju (Felberndorf), Žalcu (Sachsenfeld), Dobriši vasi (Dobritschendorf), Petrovčah (Pletrowitsch) in Zgornjih Rojah (Oberroje). Načrt je predvideval izgradnjo prekopa pri mostu v Dobriši vasi v dolžini 170 m, prav tako pa še predelavo 100 m odseka z več zaporami. Pri Sv. Petru je bila v načrtu izgradnja kratkega okljuka, več zapor, ki bi preprečile poplave, so načrtovali tudi pri Zgornjih Rojah, Žalcu in Vrbju, na več mestih pa nove nasipe. Pri Petrovčah naj bi nabrežja utrdili s piloti, postavili več zapor, prav tako pa na novo izkopali skoraj pol kilometra dolg prekop. V Levcu je voda ogroža-

¹¹ *Ibidem*.¹² Gl. opombo 3.¹³ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833-1835, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 473-75, s. 83/603.¹⁴ Prim. Orožen, Zgodovina Celja, I. del, 584.

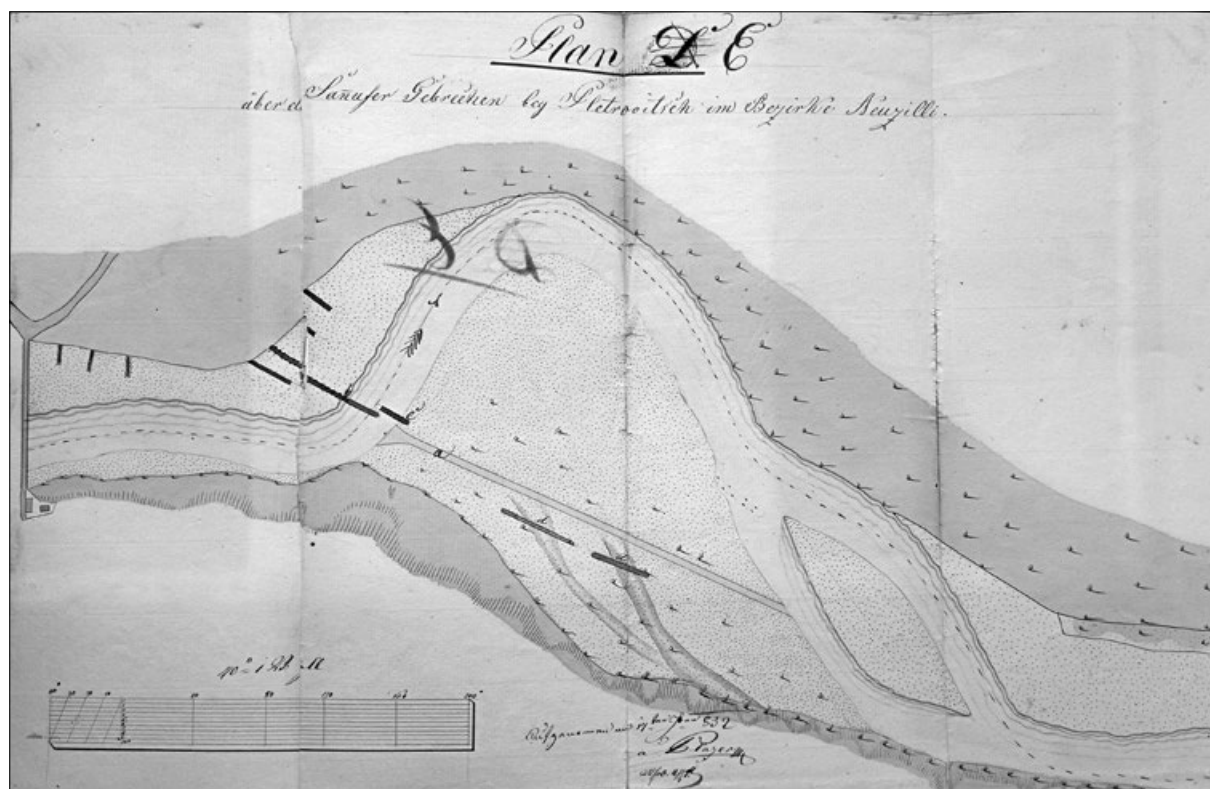
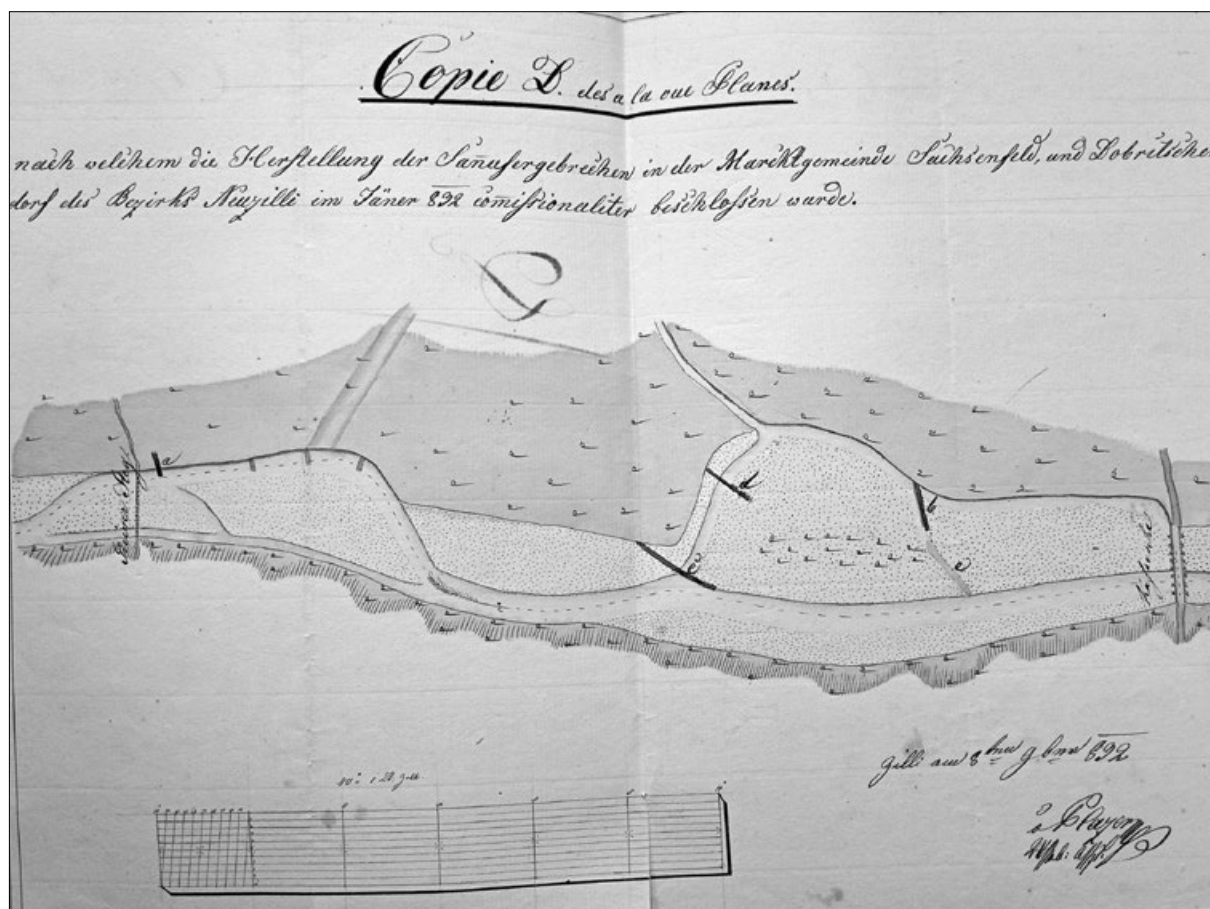
la okoliška polja, zato je bila predvidena prestavitev struge, ki bi jo tudi nekoliko zaježili.¹⁵ Poleg tega naj bi reko naredili bolj plovno. Z deli, ocenjenimi na dobrih 2000 gld. (na relaciji slabih 4 km),¹⁶ so spomladi res pričeli, toda zavleklo se je v zimo, zato del niso uspeli dokončati. Lokalni občinski urad je tako februarja 1833 pozival k nadaljevanju del, saj je bila voda dovolj nizka, kmetje pa še niso pričeli z deli na poljih. Za omenjeno regulacijo Savinje je bilo potrebnih 4000 lesenih fašin, 100 pilotov in 2000 kolov (v vrednosti dobrih 200 gld.), česar pa občina Petrovče zaradi pomanjkanja gozda ni bila zmožna zagotoviti sama. 70 fašin je tako prispevala občina Žalec, ostalo pa je pokrilo okraj Novo Celje (Neu Cilli). Sredi marca je graška gradbena

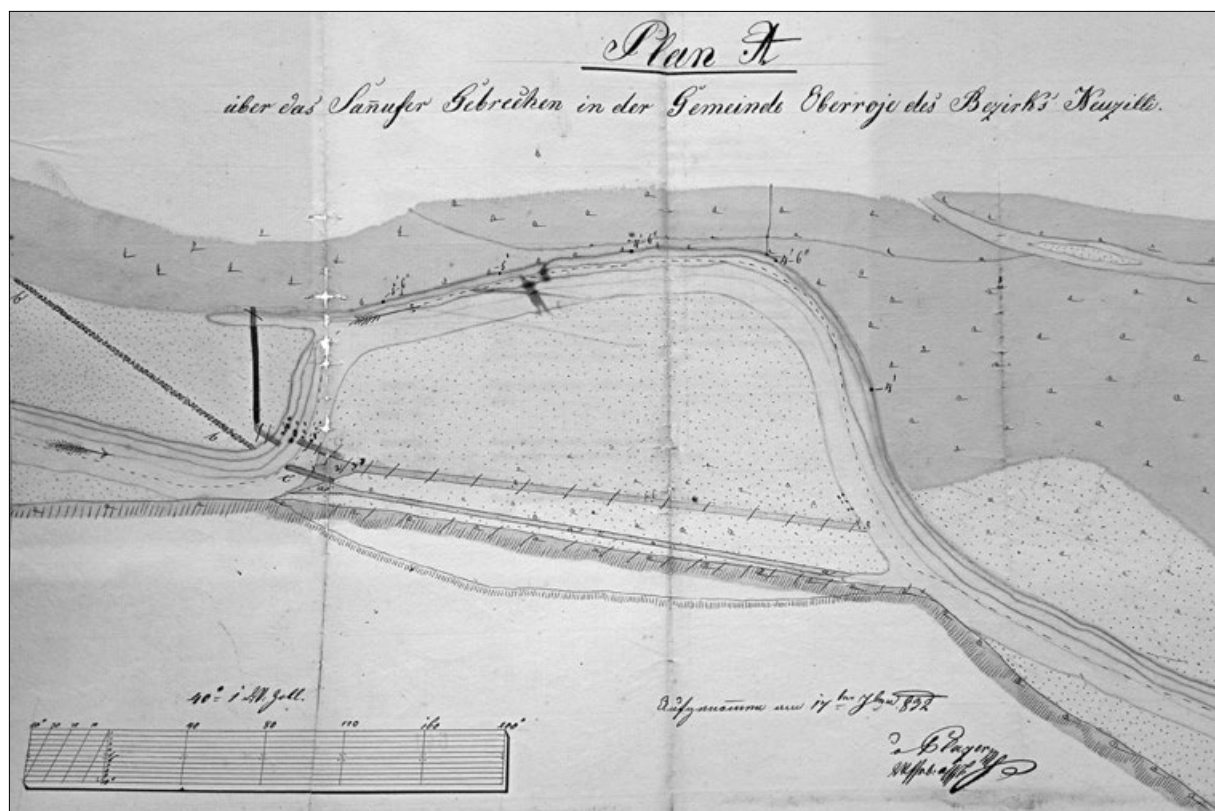
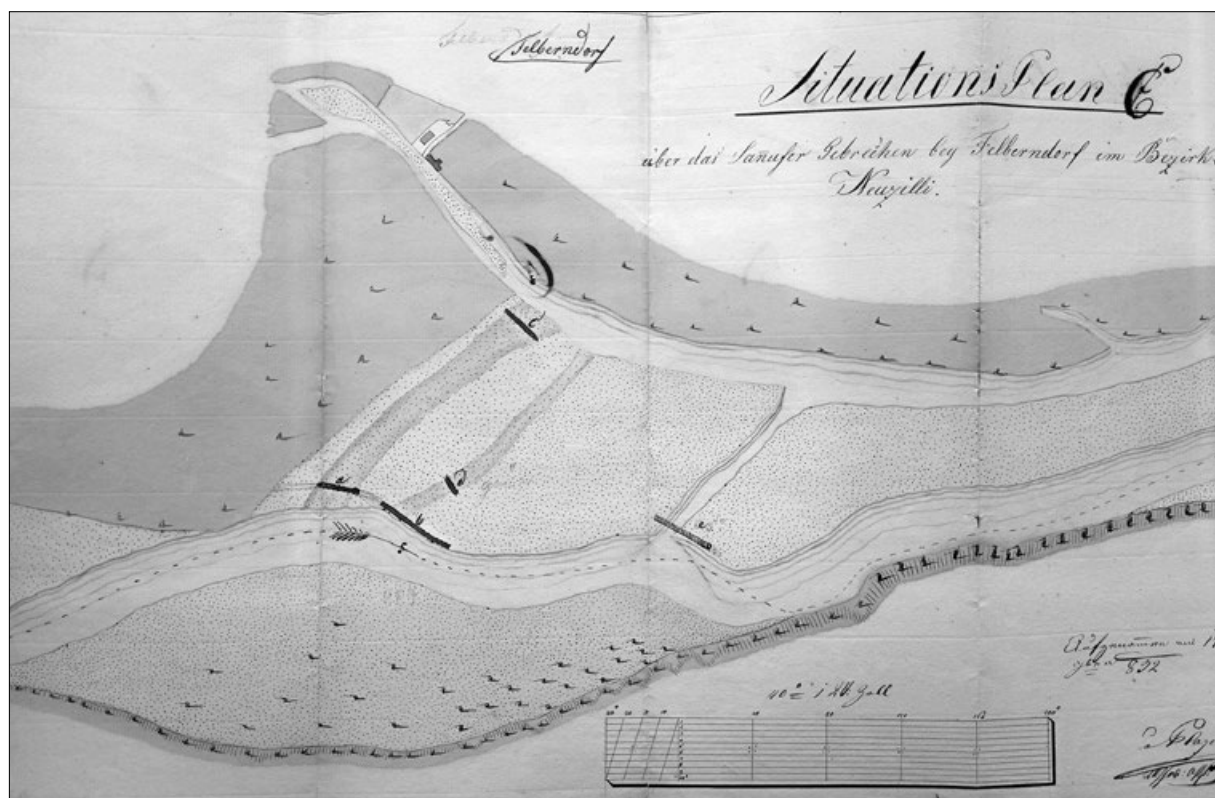
direkcija poročala o skorajšnjem začetku del med Sv. Petrom in Levcem pod vodstvom inženirja Franza Vincenza Artnerja. Toda očitno je prav tedaj voda pričela naraščati, kmetje pa so že pričeli z deli, zato je bilo nemogoče začeti z regulacijo, razen tega pa se je kmetom zdela cena materiala previsoka. Toda to ni bilo vse. Marčevsko slabo vreme se je stopnjevalo, sredi aprila pa je voda (ne zgolj Savinja, pač pa tudi pritoki v Celju) vsled snega in deževja prestopila bregove in poplavlila področje gorvodno od Celja. Najbolj jo je skupil okraj Novo Celje, kjer je voda poplavlila slabega pol kilometra posesti na levem rečnem bregu. Še nedokončani nasip v Petrovčah je voda precej poškodovala, porušila več mostov in brvi, uničila zadrževalnik v Dobriši vasi, pri Zgornjih Rojah pa naredila nov nevaren okljuk, ki je precej ogrožal prebivalce Sv. Petra. Poplava je onemogočila tudi splavarjenje do Celja, v glavnem, poplava spomladi 1833 je toliko prizadela okolico, da je okraj Novo Celje nemudo-

¹⁵ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833, 1834, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 644-47, s. 83/605b.

¹⁶ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833, 1834, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 651-61, s. 83/605b.

Načrti za utrjevanje bregov Savinje v soseskah Vrbje, Žalec, Dobriša vas, Petrovče in Zgornje Roje, 1832
(SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833, 1834, Regulacija Savinje, vodne zgrade, s. 83/605b)

ma pozval okrožni urad, naj zagotovi prepotrebna sredstva in material, da se začeta (in prekinjena) regulacija zaključi še v istem letu. Lokalne oblasti so k zadevi želele pristopiti celostno; z regulacijo so nameravali urediti območje okraja Novo Celje, prav tako pa tudi dolvodno od Celja vse do izliva v Savo (kar je bilo predvideno že konec 20. let) reko plovno urediti in dodelati.¹⁷

Medtem je Savinja septembra znova poplavlila in najbolj prizadela posestnike pri Levcu. V obsežni korespondenci so lastniki zemljišč napisali več dopisov na lokalne oblasti, v katerih so kazali na neurejeno strugo, ki je periodično najbolj ogrožala levi rečni breg, in opozarjali, da so parcele ob visoki vodi praviloma pod vodo, prav tako pa je bila vožnja s splavi nemogoča. Kljub obstoječim načrtom in zastavljenemu planu del so bili pred začetkom posgov precej skeptični, da bodo načrtovane vodne zapore in ostale vodne zgradbe dovolj za zaježitev preteče vodne sile.¹⁸ Na drugi strani je okrožni urad v začetku leta 1834 ugotavljal, da je potrebno reko regulirati vse od Letuša dolvodno, saj da se problem ne začne tik nad Celjem, pač pa že višje v Savinjski dolini. Tudi v poročilu okrožnega inženirja Antona Brunaderja je bilo definirano, da morajo z deli nadaljevati in preprečiti škodo na okoliških posestvih, sanirati nabrežja ter reko urediti kot plovno.¹⁹ Po zadnji poplavi je reka postala nevarna za plovbo pri Petrovčah, zato jo je bilo treba tozadevno zavarovati, hkrati pa preprečiti poplavljanje najboljših obrečnih predelov. Pri Latkovi vasi je bilo potrebno predelati rečno vijugo, s čimer bi prav tako dosegli boljšo plovnost. Komisija gradbene direkcije je 18. in 22. aprila 1834 preverjala razmere na reki in ugotovila, da je regulacija potrebna med Latkovo vasjo in Žalcem, se pravi na relaciji približno ene milje (7,5 km). Kljub temu, da je bilo zagotovljenih 1500 kubikov gramoza, je jesensko poročilo navajalo, da bo pri gradnji prekopa pri Petrovčah prišlo vsaj do tri- ali celo štirimesečne zamude, saj da kmetje iz štirih okoliških vasi niso hoteli poprijeti za dela.

Februarja 1835 je bilo dostavljenih 5000 fašin, 800 pilotov in 5000 kolov, toda dela se zaradi visoke vode še zmeraj niso nadaljevala. V začetku marca so kljub slabemu vremenu vendarle postavili pilote in ostali pomožni material za dokončanje prekopa. Da bi zagotovili dovolj delovne sile, je bila prisotna celo vojaška asistenca, pomagati pa so morali tudi okoliški otroci.²⁰ Čeprav je aprilsko poročilo navajalo, da so bila celotna dela opravljena v skladu z načrtom, so jeseni načrtovali ponovne popravke sanacije, prav tako pa tudi revizijo opravljenih del pri Petrovčah.²¹ Tudi nekaj posestnikov iz Levca je menilo, da so dela pomanjkljivo izvedena oziroma da bi bilo bolje, če bi se reka iz približno 150 metrskega prekopa vrnila v staro strugo.²²

Ob močnih nalivih je Savinja najbolj poplavljala spomladi in jeseni, ko se je celotna Savinjska dolina praviloma v nekaj urah spremenila v jezero.²³ Seveda tudi v ostalih letnih časih ni bila ravno »pohlevna« reka. V Mozirju (Prassberg), je poplavlila pozimi 1835/36, zalila cesto in okolico ter napravila precej škode. Nabrežja so do aprila 1836 utrdili s koli in piloti ter postavili še nekaj zapor.²⁴ Za območje nad Celjem pa so lokalni uradi od jeseni 1835 do konca leta 1836 okrožnemu inženirju priskrbeli ustrezno dokumentacijo in načrte.²⁵ Več posestnikov se je namreč pritoževalo nad poplavami tik nad Celjem, v Medlogu in okolici, saj je tudi njim zadnja poplava precej prekrizala načrte. Reka je zalila številna posestva in jim prizadejala veliko škode.²⁶

¹⁷ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 571-74, 579-81, 588-89, 606-09, 619-20, s. 83/605a.

¹⁸ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1835-1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 62, 64-72, 74, 77, 79, 81, 83, 85-87, 89, 91, 93, 95, 97-99, 104, s. 85/609b.

¹⁹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 83, 1833, 1834, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 682-87, s. 83/605b.

²⁰ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1834, 1835, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 689-91, 693, 696-98, 700-01, 704-07, 710-11, 728-30, s. 84/605c.

²¹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1835-1837, Regulacija Savinje pri Latkovi vasi, f. 947-48, 955, 970-71, 974, 978, 996, s. 84/608.

²² SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1835-1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 106, s. 85/609b, f. 109-10, 115, 117, 120, 127-28, s. 85/609c.

²³ Johann Gabriel Seidl, »Die untersteirische Schweiz,« Steyermarkische Zeitschrift (1836): 32.

²⁴ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1834-1837, Regulacija Savinje, preprečevanje poplav, f. 899-900, 906-07, 909-14, s. 84/607.

²⁵ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1835, 1836, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 760-61, 769, s. 84/605d. SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1836, 1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 785-87, 792, 794, 796, s. 84/605e.

²⁶ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838, 1839, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 707-13, 719-23, s. 86/612b.

Načrt jezov pri Latkovi vasi

(SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1835, 1836, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, s. 83/605d)

Pozimi in spomladi 1837 je več poročil navajalo, da je precej ogroženo območje Šempetra, Zgornjih in Spodnjih Roj ter Vrbja, kjer so po nedavni visoki vodi predvideli izgradnjo nasipov v dolžini slabega kilometra. Problematično je bilo tudi območje Petrovč in Dobriše vasi, kjer je narasla voda hitro poplavlila polja in travnike ter precej prizadela območje.²⁷ Poleti 1837 so začeli z deli pri Levcu in v dolžini slabih 450 m (do mostu v Kasazah) bregove utrdili s piloti,²⁸ z deli pa nadaljevali tudi pri Petrovčah in reko vsled nizkega vodostaja za lažjo plovbo v začetku avgusta tudi očistili (odstranili so poškodovane oziroma moteče pilote in izvlekli podrti drevesa). Toda konec meseca je strugo zalila voda in prestopila bregove, zalila posesti in ogrozila plovbo.²⁹ Jeseni je komisija ugotavljala, da ima reka na tem mestu precej nevaren karakter in da bo vožnja brez ukrepov kmalu postala nemogoča, nadaljevalo pa se bo poplavljanje okolice. Zato so oblasti

v poročilu navajale, naj se pripravijo novi načrti in da je treba z deli nadaljevati (kar bi morali v veliki meri opraviti posestniki sami). Pri Petrovčah in v Kasazah je bilo treba za plovbo utrditi oba bregova, kar je zneslo slabih 1500 gld. V Kasazah je ob visoki vodi poplavlilo tudi most, zaradi česar posestniki (zraven pa še novoustanovljena steklarna v Libojah) niso mogli prečiti reke. V načrtu je bila tako nova povezava obeh rečnih bregov kakor tudi sanacija levega rečnega brega v več okoliških občinah, saj je voda ob visoki vodi še zmeraj poplavljala obrečna posestva.³⁰ Februarja 1838 je bila predvidena sanacija levega rečnega brega od Latkove vasi vse do Kasaz, saj je voda ob poplavih zalila rodovitne površine in opustošila okolico.³¹ Po ponovni marčevski poplavi³² je bil maja 1838 predviden rečni

²⁷ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838-1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 473-88, s. 86/611a.

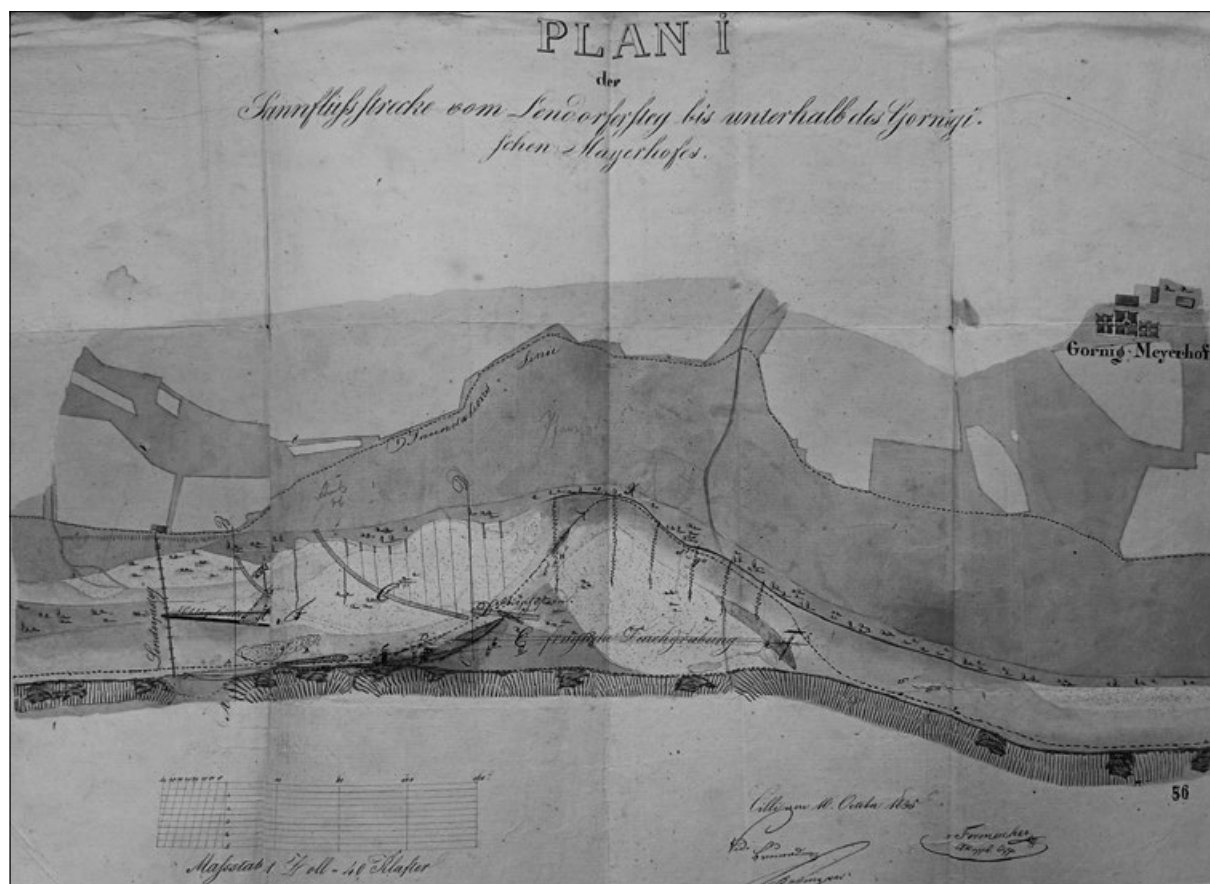
²⁸ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1835-1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 129-44, s. 85/609c.

²⁹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 847, 855, 858-60, s. 84/605f.

³⁰ Nekateri posestniki so sicer imeli pomisleke glede regulacije, kljub temu da je načrt predvideval izboljšave in lažjo plovbo s splavi. – SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1835-1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 144-66, s. 85/609c.

³¹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838-1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 489-92, s. 86/611a.

³² SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1835-1837, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 172, s. 85/609c.

Načrt struge pri Levcu

(SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1836-1838, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, s. 84/609a)

ogled omenjenega območja zaradi neustreznih nabrežij, ki jih je bilo treba ponovno utrditi. Ob reki pri Petrovčah je bilo veliko kozjih hlevov in proste paše, kar je predstavljalo dodaten problem, saj je voda ob poplavi zlahka zalila objekte in ogrozila domače živali.³³ V ta namen so predvideli postavitev obrambnih nasipov, ki bi preprečili, da bi se narasla voda, ki je julija spet poplavlila območje Petrovč in Levca (v obsegu dobrega pol hektarja), razlivala in uničevala imetje ob reki.³⁴

Medtem so spomladi 1838 pričeli s čiščenjem rečne struge od Mozirja dolvodno (žovneški okraj), saj je marčevska poplava nanosila precej odvečnega materiala, ki je oviral splavarski promet, prav tako pa na več mestih (Ljubija, Braslovče, Preserje, To-

pole, Orlova vas) strugo prestavila in poškodovala nabrežja. Le-te je bilo treba popraviti, dela pa je izvedel Mozirčan Johann Lippold. (Sicer je istočasno poplavelo tudi območje pri Nazarjih; najbolj jo je skupila vas Ternovec gorvodno od Nazarij.³⁵) Novembra je sledil komisijski ogled opravljene regulacije, ki so se ga udeležili tudi predstavniki prizadetih vasi. Komisija je ugotovila, da so dela dobro narejena, da pa bo potrebno reko še dodatno sanirati (za kar je predvidela tudi določena državna sredstva).³⁶ Toda kljub omenjenim delom, začeti regulaciji od Latkove vasi dolvodno, in ugotovitvam, da je treba reko za lažjo plovbo sanirati vse od Letuša do izliva v Savo,³⁷ so nekateri posestniki opozarjali, da je reka ob močnih nalivih oziroma

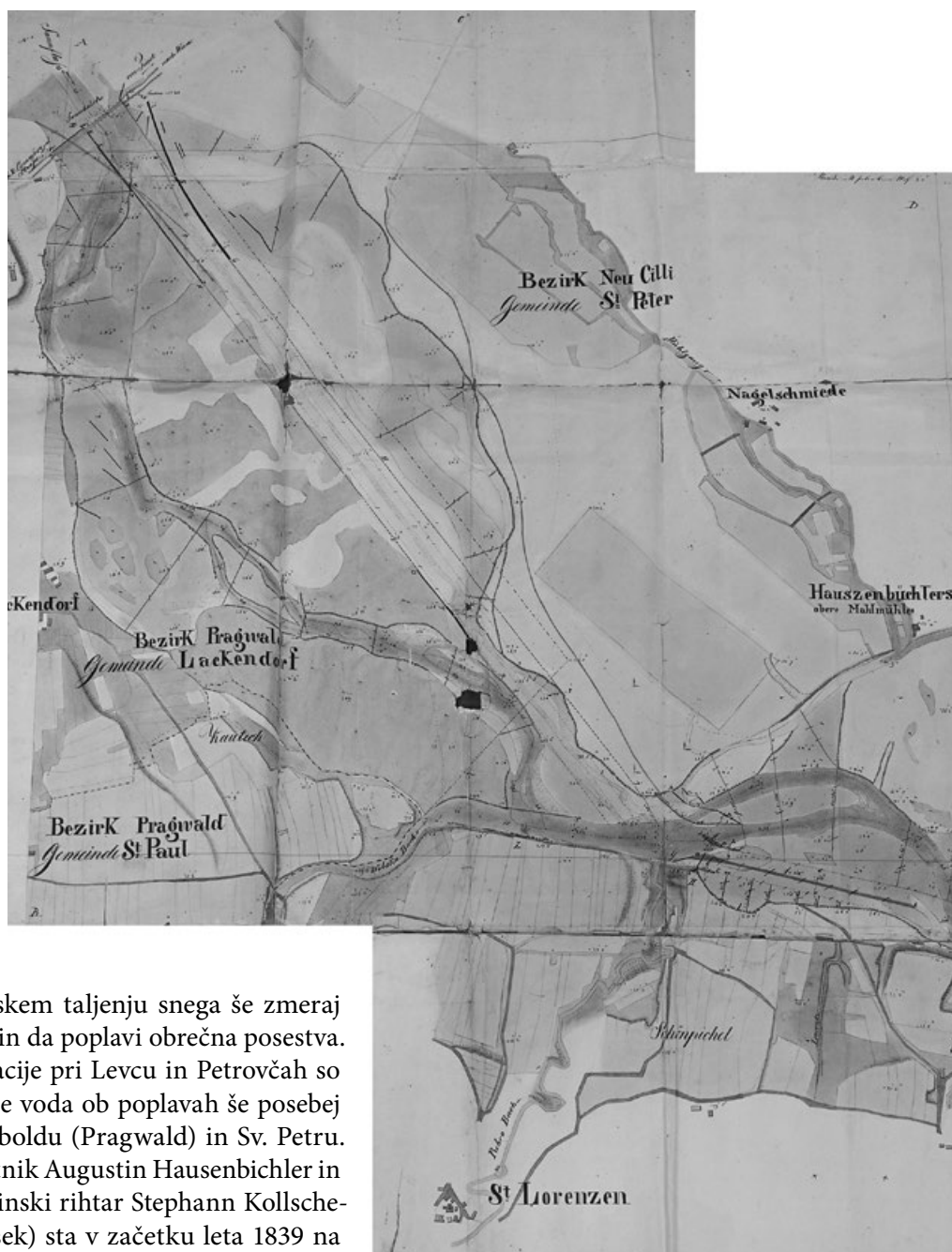
³³ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 84, 1836-1838, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 1-2, 6, 8, 23, 28, 30-35, 36, 40, s. 84/609a.

³⁴ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1837-1839, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 170-73, 176, 179, 181, 189, 191, s. 85/609d.

³⁵ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838, 1839, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 698-99, s. 86/612b.

³⁶ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 644-45, 654-61, 676-90, s. 86/612a.

³⁷ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838-1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 494-98, 504, 507, 509, s. 86/611a.

ob spomladanskem taljenju snega še zmeraj precej nevarna in da poplavi obrečna posestva. Nedavne regulacije pri Levcu in Petrovčah so povzročile, da je voda ob poplavah še posebej narasla pri Preboldu (Pragwald) in Sv. Petru. Poštar in posestnik Augustin Hausenbichler in šempetrski občinski rihtar Stephann Kollsche-gg (Štefan Kolšek) sta v začetku leta 1839 na pristojne urade naslovila dopis, kjer sta svarila glede neposredne nevarnosti v primeru narasle Savinje. Še posebej je poplavljal polja na levem bregu Savinje pri Sv. Lovrencu (St. Lorenzen), kjer je bila potrebna nujna sanacija nabrežja, sicer je grozilo tudi poljem (in hišam) v Zgornjih in Spodnjih Rojah ter v Vrbju. Reka je ob poplavi (še posebej zaradi pomanjkanja gozda ob strugi) pač ubrala svojo pot in močno prizadela okolico. Že septembra so bili narejeni načrti, kako bi pristopili k regulaciji tega dela reke. Odločili so se za izdelavo prekopa pri Latkovi vasi, s katerim

Savinja, pritok Bolska in načrtovani prekop pri Latkovi vasi (SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1839, 1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, s. 85/610a)

bi zaobšli številne ovinke, ki jih je ustvarila reka in ki so povzročali dvig vode.³⁸

Toda voda je, kot je pokazala zadnja poplava leta 1840, kljub številnim lokalnim vodogradnjam ponovno

³⁸ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1839, 1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 262-64, 272-76, s. 85/610a.

ogrožala območje. (Revizija že opravljenih del je pokazala, da je izvajalec Johann Picco na območju Latkove vasi in okolice leta 1836 zastavljena dela sicer izvedel v skladu z načrtom,³⁹ toda to očitno ni bilo dovolj.) Narasla voda je 24. junija prestopila bregove in poplavlila območje vse od Mozirja dolvodno do Prebolda oziroma Latkove vasi. Pri Mozirju je reka prestopila bregove in zalila polja, prav tako pri Ljubiji nižje Mozirja, kjer je tudi ustvarila nov rokav in s prodom zasula vodno žago. Tudi pri Braslovčah je reka spremenila strugo, pri čemer so škodo utrpeli mlini in žage, ki jih je voda zasula z gramozom oziroma jim odtegnila prepotrebni vodni vir. V nočnih urah na 25. junij je reka poplavlila tudi Latkovo vas in najbolj prizadela posestvo (travnike) Josepha Kollarja in Andreasa Skette na desnem rečnem bregu. Poplavno območje je v tem delu skupaj znašalo dobrih 600 hektarjev obdelovalnih površin. Poplave so območje prizadele tudi jeseni, oktobra in novembra. Posebna komisija si je območje med Letušem in Latkovo vasjo sicer ogledala že jeseni 1838, toda z deli na reki so odlašali. Zato so se marca 1841 prebivalci Braslovč, Polzele in ostalih manjših okoliških krajev (Parižlje, Preserje, Topole, Orla vas) pri okrajnem uradu Žovnek zavzeli za čimprejšnjo sanacijo nabrežij, saj je voda ogrožala njihovo imetje, celjski okrožni urad pa da na poplave ni ustrezno odreagirala.⁴⁰ Ker se čez leto ni zgodilo nič, so na devastacijo narasle reke opozarjali spet novembra in zahtevali zavarovanje svoje lastnine. Okrožni inženir Brunader je po poročilu gradbenega asistenta Franza Czerwinke ugotavljal, da je dejansko potrebno zavarovati sporne dele ob reki in preprečiti, da voda nadalje poplavlja travnike in polja, ki so bili življenjskega pomena za okoliško prebivalstvo.⁴¹

Posestniki iz Braslovč so po poročilu iz aprila 1842 res pričeli z deli na reki, jeseni pa še prebivalci ostalih prizadetih vasi iz gospostva Žovnek. Medtem je novembra pri Latkovi vasi in gorvodno pri Braslovčah (Preserje, Parižlje) spet poplavlilo ter

zalilo polja in travnike. Poplava je pokazala, kakšno škodo lahko napravi narasla Savinja. Reka je tokrat prestopila 6 metrov visok obrambni nasip, zalila cesto in posebej v Preserju povzročila ogromno razdejanje. Kot da to ni bilo dovolj, je sredi januarja 1843 ponovno poplavlila. Kmetje iz Preserij so bili popolnoma na dnu. V dopisu na žovneški urad so podali neugodne razmere in navedli škodo, ki jo je naredila zadnja januarska poplava. Kmetu Martinu Roiniggu, ki je bil najbolj prizadet, je voda zalila hišo in gospodarsko poslopje, pa tudi ostali prebivalci Preserij so bili precej oškodovani, saj je reka poplavlila polja in travnike ter grozila sami vasi. Januarsko razdejanje je prizadelo tudi kmete iz Podvina. Reka je uničila celotno levo nabrežje in poplavlila obširne dele zemljišč (uničenih je bilo več mlinov, žag in ostalih delavnic). Tukaj je posebej izstopal kmet Jakob Rismaul, ki mu je zalilo vso imetje. Zato so ponovno prosili lokalne oblasti, da se jim dovoli sanirati reko in preprečiti, da bi reka okolico, vas in okrajno cesto ponovno tako devastirala. V načrtu je bila izgradnja prekopa in nasipov, s čimer so nameravali zaščititi mline, delavnice in prisotno prebivalstvo.⁴²

V začetku 40. let je Savinja vse bolj ogrožala območje Žalca. V nevarnosti sta se znašla Hausenbichlerjev in Tapeinerjev mlin, ob poplavah je bila vožnja s splavi praktično nemogoča. Nabrežja so skušali sanirati s fašinami, toda izkazalo se je, da zgolj to ne bo zadostovalo. Na levem rečnem bregu so morali najprej navoziti gramoz, šele nato so nabrežje v dolžini 350 in širini 6 metrov tudi utrdili. Ker je bilo nedaleč Lave več podzemnih izvirov, je ob narasli vodi poplavlilo območje vse do Dobriše vasi in Petrovč, prav tako je bila problematična vožnja s splavi. Težavno je bilo tudi med Grižami in mostom v Kasazah, kjer so v prid normalnega splavarjenja sklenili nabrežja utrditi z nasipi. Septembra 1842 so pristojni organi sklenili, da se levi rečni breg v dolžini 150 metrov utrdi še isto jesen.⁴³

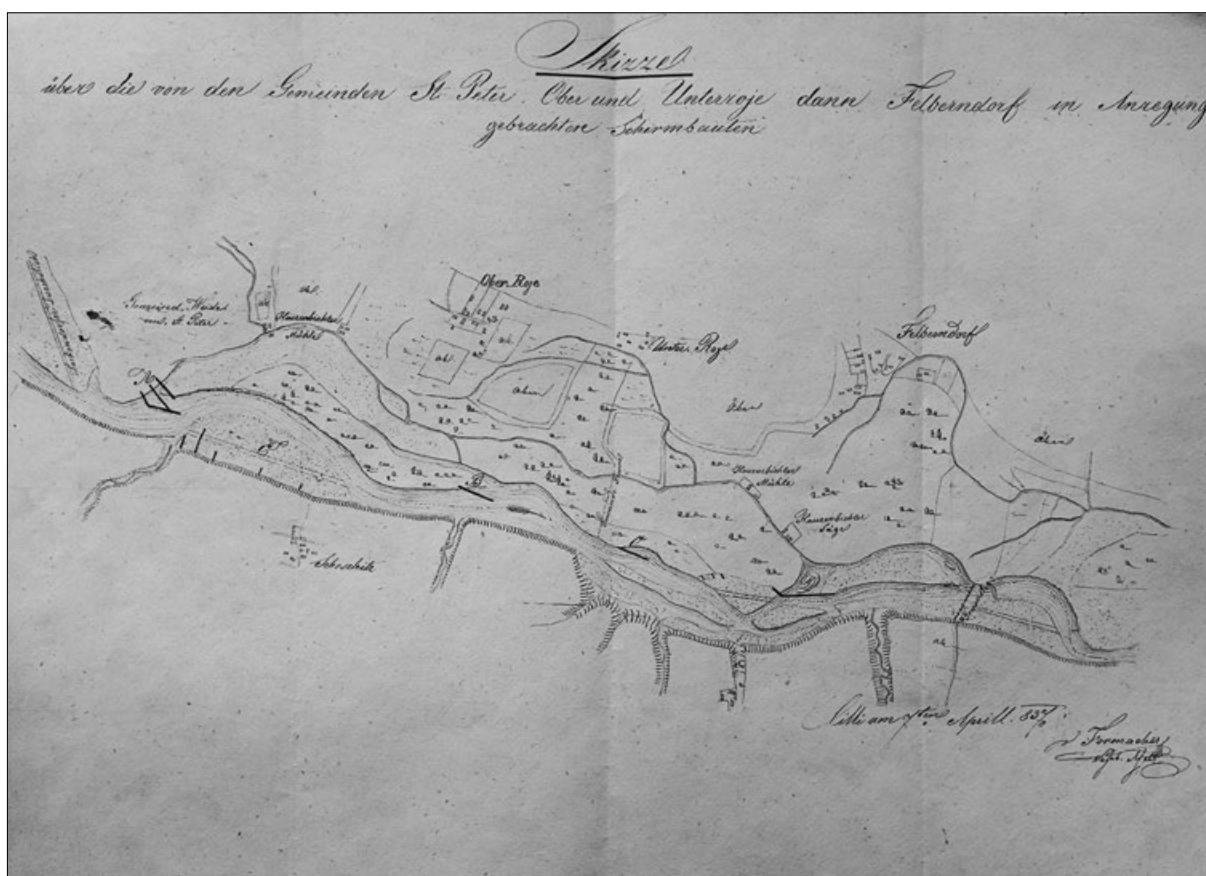
³⁹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1840, 1841, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 519-20, 522, 525, 527, 531, 536-38, s. 86/611b.

⁴⁰ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1840, 1841, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 539, 541-42, 546-47, 550-52, 554-555, 557, 560, 567-69, s. 86/611b.

⁴¹ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1841-1843, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 572-73, 576-81, s. 86/611c.

⁴² SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1841-1843, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 597, 603, 607-08, 611-13, 615-17, 628-33, s. 86/611c.

⁴³ SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 85, 1841-43, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, f. 354-56, 365-68, 371, 376-77, 411, s. 85/610c.

Struga Savinje pri Šempetru, Rojah in Vrbju ter predvideni nasipi
(SI_ZAC/0008, Okrožni urad Celje, t. e. 86, 1838-1840, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, s. 86/611a)

Namesto zaključka

Medtem so v prvi polovici 40. let pričeli na pritočku Bolska z izgradnjo jezusa, saj je tržaški veletrgovec Gustav Adolf Uhlich tam načrtoval izgradnjo predilnice in tkalnice na vodni pogon. Toda več okoliških kmetov-posestnikov se je pritoževalo, da je zgrajeni jez višji kot načrtovano, zato je bila pri narasli vodi večja možnost za poplave, pri nižjem vodostaju pa nekateri mlini niso dobivali dovolj vode za obratovanje.⁴⁴ Vsekakor je kmetom poleg jezusa težave še zmeraj povzročala tudi Savinja, ki je ob visoki vodi še naprej poplavljala površine ob svojem rečnem koritu. Kljub temu da so poročila o regulacijah Savinje oziroma poplavlanih po letu 1843 precej skopa, vemo, da je reka v začetku septembra 1847 v Savinjski dolini spet obilneje poplavlala in prizadela okolico. Na udaru se je v Celju znašla

tudi novozgrajena južna železnica, saj je voda v mestu ob Savinji (in dolvodno) ogrožala železniške nasipe.⁴⁵ Toda monarhija se je tedaj že ubadala z drugimi problemi; slabe letine, suša in lakota so vse bolj netili splošno nezadovoljstvo nižjih slojev. Gotovo so negotove razmere občutili tudi prebivalci Spodnje Savinjske doline, ki se v drugi polovici 40. let očitno niso več utegnili toliko ubadati z nepredvidljivo reko.

⁴⁴ SI_ZAC/0012, Okrožni urad Celje, t. e. 51, 1840-1846, Gradnja jezusa na Bolski pri Preboldu, 1840-1846, s. 51/80, 1844-51, s. 51/81.

⁴⁵ Laibacher Zeitung, »Steiermark«, 28. 9. 1847, 1. Gubo, Geschichte, 362.

Literatura in viri**Arhivski viri**

SI_ZAC, Zgodovinski arhiv Celje, fond Okrožni urad Celje:

SI_ZAC/0008, Regulacija Savinje, vodne zgradbe, t. e. 83-86.

SI_ZAC/0012, Gradnja jezua na Bolski pri Preboldu, t. e. 51.

Časopisni viri

Grätzer Zeitung, 1824.

Laibacher Zeitung, 1847.

Österreichischer Beobachter, 1827.

Literatura

Gubo, Andreas. *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*. Graz: Moser, 1909.

Hoisel, J. *Cilli und dessen Sannbäder*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1877.

Orožen, Janko. »Zgodovinski pregled regulacije Savinje in njenih pritokov,« *Kronika* 4, št. 1 (1956): 15-20.

Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848. Celje: Cetis*, 1971.

Petrić, Hrvoje in Nikola Cik, »Contributions to the Knowledge of the River Drava Flood in 1827,« *Ekonomika i ekohistorija* 17 (2021): 15-33.

Pristovšek, Blaž. »Regulacijski problemi Savinje,« *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934): 217-21.

Seidl, Johann Gabriel. »Die untersteirische Schweiz.« *Steyermärkische Zeitschrift* (1836): 26-66.

Trontelj, Miran. *Kronika izrednih vremenskih dogodkov XX. stoletja*. Ljubljana: Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije, 1997.

Zorn, Matija. »Poplave – stalnica v Spodnji Savinjski dolini,« *Kronika* 65, št. 3 (2017): 529-40.

Spletni viri

Savinja – Wikipedija, prosta enciklopedija, pridobljeno 5. 7. 2011, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Savinja>.

Zusammenfassung

EINE ÜBERSCHWEMMUNG »TRIFFT DIE STADT CELJE MIT UMGEBUNG FAST JEDES JAHR EINMAL ODER SOGAR ZWEIMAL.«

Maßnahmen gegen Überschwemmungen in Celje im Tal der Savinja in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Die Savinja, ein aus den Bergen kommender Wildbach, hat ein Regen-Schnee- Abflussregime; wegen der größeren Niederschlagsmenge und der verringerten Evapotranspiration liegt der erste Höhepunkt des Abflusses in den Herbstmonaten, der zweite wegen der Schneeschmelze in den Frühlingmonaten. Aufgrund dessen neigte die Savinja in der Vergangenheit oft zu Hochwassern. Im oberen Flusslauf hatte sie ein starkes Gefälle, das sich im Tal verringerte. Der Fluss bahnte sich mit zahlreichen Mäandern den Weg durch Kiesablagerungen. Für das 17. und 18. Jahrhundert verfügen wir über Berichte, dass die Savinja mit den Verlagerungen ihres Flussbettes im Abschnitt zwischen Sv. Peter (Šempeter) und Žalec (Sachsenfeld) zahlreiche Schwierigkeiten verursachte, mussten doch die Bewohner abhängig von der veränderten Strömung ihre Wohnsitze verlegen. Der sich verändernde Flusslauf bedrohte auch die wichtigste Straßenverbindung mit dem Land Krain, was man durch den Bau von Deichen zu sanieren versuchte. In den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts überschwemmte der Fluss bei Latkova vas (Lackendorf) in der Regel bis ins Dorf, kehrte aber schon innerhalb von 24 Stunden in das alte Flussbett zurück; um die Befahrbarkeit zu gewährleisten wurde entlang der Straße das Ufer angehoben. Anders war die Situation in Šešče (Schönbichel) bei Prebold (Pragwald), wo der Fluss nach jeder Überschwemmung den Lauf änderte, beim Dorf Griže (Greis) spaltete er sich wiederum auf zahlreiche Flussarme auf. Entlang vieler Arme floss die Savinja auch bei

Male Braslovče (Kleinfrasslau) höher, während sie ihre Tiefe und Weite aufgrund des Ansteigens und Sinkens des Wassers veränderte. Am Ende des 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde Celje (und das weitere Tal) in den Jahren 1770, 1778, 1789, 1798, 1805, 1807, 1814, 1820, 1824, 1833, 1841 und 1847 von größeren Überschwemmungen heimgesucht. Das Kreisamt Celje befasste sich seit Beginn des 19. Jahrhunderts ernsthafter mit der Savinja und ihren Zuflüssen. Die Säuberung des Flussbettes, der Bau von Deichen und die Befestigung der Ufer mussten bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts die betroffenen Grundbesitzer übernehmen, wobei die Pläne vom Ingenieur des Kreises (später Bezirkes) ausgearbeitet wurden. Doch die Arbeiten schritten nur langsam voran und hatten nur einen behelfsmäßigen Charakter, so dass sie bei größeren Überschwemmungen nicht besonders wirksam waren. Das Tal der Savinja war tatsächlich mit jährlichen Überschwemmungen konfrontiert. Die Zeitung Kmetijske in rokodelske novice berichtete Mitte des 19. Jahrhunderts, dass eine Überschwemmung »die Stadt Celje mit Umgebung fast jedes Jahr einmal oder sogar zweimal trifft, /.../ die sonst kleine und zahme Savinja« dann aber »gewaltig anschwillt, ihre Ufer übertritt und sich der Weite und Breite nach über das ganze Tal ergießt.«

Schlagwörter: Überschwemmungen, Umweltgeschichte, Reinigung und Befestigung der Ufer, Savinja, Celje, Savinjska dolina

Andrej Rahten

Habsburški prestolonaslednik na Brionih

*Iz celjske zapuščine slovenskega finančnega stražnika**

RAHTEN Andrej, prof. dr., znanstveni svetnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, andrej.rahten@zrc-sazu.si

929Franc Ferdinand, avstrijski nadvojvoda(497.5Brioni)

HABSBURŠKI PRESTOLONASLEDNIK NA BRIONI

Iz celjske zapuščine slovenskega finančnega stražnika

V članku je na podlagi družinske zapuščine slovenskega finančnega stražnika Jurija Turka predstavljena imperialna doba turističnega letovišča Brioni. V središču pozornosti je prestolonaslednik Franc Ferdinand, ki je bil kot zagovornik krepitev vojne flote habsburške monarhije pogost obiskovalec Jadranskega morja, na Brioni pa je rad zahajal tudi iz zdravstvenih razlogov. Poleg virov iz arhiva Turkovih je ovrednoteno tudi poročanje tiska, med drugim otoškega časopisa Brioni Insel-Zeitung.

Ključne besede: Brioni, habsburška monarhija, turizem, Franc Ferdinand, Jurij Turk

RAHTEN Andrej, PhD, Professor, Scientific Councillor, Faculty of Arts, University of Maribor and Milko Kos Historical Institute ZRC SAZU, andrej.rahten@zrc-sazu.si

929Franc Ferdinand, avstrijski nadvojvoda(497.5Brioni)

THE HABSBURG HEIR TO THE THRONE IN BRIJUNI

From the legacy of the Slovenian financial watchdog

This article presents the imperial era of the Brijuni tourist resort, based on the family legacy of the Slovenian financial guard Jurij Turk. The focus is on the heir to the throne, Franz Ferdinand, who was a frequent visitor to the Adriatic Sea as an advocate of strengthening the Habsburg Monarchy's naval fleet, and who also visited Brijuni for health reasons. In addition to sources from the Turks' archives, press reports, including those of the Brioni Insel-Zeitung, are also evaluated.

Key words: Brijuni, Habsburg Monarchy, tourism, Franz Ferdinand, Jurij Turk

* Članek temelji na avtorjevih raziskavah, izvedenih v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Meščanstvo kot umetnostni naročnik na Kranjskem in Štajerskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja (J6-3136)*, ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Uvod

Zgodovino turistično močno obleganega Nacionalnega parka Brioni običajno povezujemo s spominom na bivanje Josipa Broza Tita in glamurozne obiske različnih državnikov iz neuvrščenega sveta ter hollywoodskih zvezdnikov. V tamkajšnjem muzeju je večino prostora tako še danes namenjenega Titovim »mirovnim potem«, le redki pa zaidejo v kotic, ki obravnava imperialno dobo otočja. Ta je med poznavalci pogosto poimenovana po znamenitem industrialcu Paulu Kupelwieserju, ki velja za ustanovnega očeta sodobnih Brionov.¹ Ob pomoči slovenskega gozdarskega uradnika Alojza Čufarja je uspel že iz antičnih časov znano otočje, ki ga je v novoveških stoletjih preraslo grmovje, na njem pa so komarji neusmiljeno širili malarijo, spremeniti v letovišče, ki je kmalu postalo slavno in mednarodno prepoznavno. O zdravih blagodatih otoka se je prepričal tudi habsburški prestolonaslednik Franc Ferdinand, ki mu je kot tuberkuloznemu bolniku tamkajšnja klima zelo prijala.

O aristokratskem blišču Brionov pred prvo svetovno vojno je nastalo že več razprav, ne vemo pa veliko o življenju uradnikov, ki so takrat skrbeli za delovanje otoške infrastrukture in spoštovanje državnih predpisov. Poleg že omenjenega Čufarja velja med Slovenci v tem kontekstu omeniti zlasti slovenskega finančnega stražnika Jurija Turka, ki je po razpadu habsburške monarhije dve desetletji z družino med drugim živel v Celju, kjer je leta 1943 tudi umrl. Po zaslugi njegove hčere Ane in vnukinje Nete se je o življenju slovenske družine na Brionih ohranila zanimiva zapuščina, na kateri temelji tudi pretežni del te razprave. Nastala je v luči 110. obletnice atentata na Franca Ferdinanda v Sarajevu, hkrati pa kot neke vrste preludij v razstavo, ki bo jeseni postavljena v Pulju.²

»Pomorski samouk« na Jadranu

V knjižici prve slovenske poklicne novinarke Ivanke Anžič Klemenčič, ki je izšla v Ljubljani neposredno po sarajevskem atentatu, je Franc Ferdinand prikazan kot velik podpornik južnih Slovanov tudi v luči prizadevanj za krepitev habsburške monarhije kot pomorske velesile: »Nadvojvoda je dobro vedel, koliko je naša zvestoba do habsburškega prestola vredna za državo, in ako bi bilo po njegovem, bi se nam tu doli že nekoliko drugače godilo, nego se nam godi. Sedaj je mrtev; Slovenci in Hrvati res nimamo sreče!« Vloga Slovencev in Hrvatov kot »železne straže na morju« naj bi bila kot nalašč za uresničitev prestolonaslednikovih velikopoteznih načrtov o razvoju avstro-ogrske vojne mornarice.³ Pod pokroviteljstvom nadvojvode, ki ga je cesar 4. septembra 1902 imenoval za admiral, je namreč ta začela pospešeno krepiti svojo vojno floto.⁴ Med najodločnejšimi zagovorniki prestolonaslednikovih pomorskih načrtov so bili prav slovenski in hrvaški politiki.

Jadranske pokrajine je Franc Ferdinand zelo rad obiskoval, še preden je postal prestolonaslednik. Bil je pogost stanovalec na gradu Miramar pri Trstu, kjer je nekoč prebival njegov stric Ferdinand Maksimilijan, ki je bil pred sprejemom mehiške krone poveljnik habsburške vojne mornarice. Za razliko od cesarja Franca Jožefa, ki se za njen razvoj ni veliko zanimal, je bila njena izgradnja tako v očeh mlajšega brata Maksimilijana kot tudi nečaka Franca Ferdinanda pomembna točka oboroževalnega programa države. Če si je slednji rad nadel admiral-sko uniformo, pa si Franc Jožef te nikoli ni izbral za nošnjo v javnosti.⁵ Čeprav je slovel kot velik ljubitelj uniform in je pri različnih priložnostih izkazoval veliko veselje tudi za njihovo menjavanje, si menda admiral-ske sploh ni dal sešiti.⁶ Po drugi strani pa je bila za razliko od strica, ki se je najbolje počutil v uniformi, Francu Ferdinandu ljubša civilna obleka. Uniformo si je oblekel praviloma le iz službenih in protokolarnih razlogov.⁷

¹ Skupna površina vseh štirinajstih Brionskih otokov znaša 10 kvadratnih kilometrov, delijo pa se na dve skupini: Veliki Brion in Mali Brion. Radišič, Brioni, str. 6.

² Zahvaljujem se celjski rojakinji Neti Timer, ki mi je prijazno omogočila vpogled v družinski arhiv [dalje: ADT]. Prim. Osebni arhiv avtorja [dalje: OAA], pismi Nete Timer avtorju, 11. 11. 2023 in 6. 4. 2024. O slovenskih pogledih na sarajevski atentat prim. Cvirn, Obesiti za pete, str. 9–15; Rahten, Prestolonaslednikova smrt.

³ Klemenčič, Zločin, str. 50–51.

⁴ Aichelburg, Erzherzog, str. 46.

⁵ Bled, Franz Ferdinand, str. 257.

⁶ Von Reden, Hoffnung, str. 213.

⁷ Aichelburg, Erzherzog, str. 42.

Prestolonaslednik Franc Ferdinand z družino na Brionih
(Arhiv družine Turk Celje)

Od konca leta 1892 do srede oktobra 1893 je Franc Ferdinand opravil znamenito svetovno turnejo, med katero je obiskal številne dežele v Aziji, Oceaniji in Ameriki.⁸ Mogoče je sklepati, da je prav na tem potovanju zrasel tudi njegov interes za krepitev pomorske moči habsburške monarhije. Na lastne oči se je namreč lahko na primeru britanskega imperija prepričal o pomenu močne vojne

mornarice za status države kot velesile.⁹ Po mnenju Klemenčičeve pa naj bi na prestolonaslednika vplivala tudi rusko-japonska vojna leta 1905, češ da je takrat prišel do prepričanja, »da mora tudi Avstrija poleg močne armade imeti močno mornarico, to pa ne samo za slučaj vojne, ampak tudi v oporo in varstvo avstrijske prekomorske trgovine«.¹⁰ Sebe sicer ni razglašal za eksperta, po lastnih besedah se je imel bolj za »pomorskega samouka«, zato se v poveljevalno verigo ni vmešaval. Je pa izkazoval vseskozi za pomorsko floto velik interes in se dal o njej podrobno informirati.¹¹

Nadvojvodovi obiski na Jadranu so bili tako uradnega kot zasebnega značaja. Iz dosedanjih raziskav izhajajo, da je bila njegova prva uradna obveznost na Jadranu sredi junija 1892, ko se je udeležil vaj vojne mornarice v bližini Trogirja. Od tam je odpotoval na Vis, kjer je ob četrstoletnici znamenite bitke, v kateri je leta 1866 premagal italijansko floto Mariborčan Wilhelm von Tegethoff, položil srebrni venec. Sledil je obisk Splita in Solina, kjer si je ogledal antične spomenike.¹² Prav ohranjanje kulturne dediščine jadranskih pokrajin je bila v naslednjih letih ena od njegovih pomembnih dejavnosti. V Istri je bil Franc Ferdinand zelo dejaven kot pokrovitelj centralne komisije za preučevanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov. Marsikatero istrsko umetnino je z odkupom

rešil pred trgovci s starinami, pri čemer so mu še posebej šli na živce tisti iz Italije.¹³ V tej luči je treba ocenjevati tudi njegove zasluge pri ustanovitvi muzeja v Kopru, ali pa odločitev, da z nakupom na lastne stroške obvaruje pred propadom cerkev v Žminju.¹⁴ Na poti v Istro se je Franc Ferdinand večkrat ustavil tudi v kobilarni v Lipici na Krasu, v

⁸ Na Dunaju so ob stoletnici sarajevskega atentata o nadvojvodovi poti okoli sveta organizirali posebno razstavo. Prim. Schicklgruber, *Franz is here!*

⁹ Bled, *Franz Ferdinand*, str. 257.

¹⁰ Klemenčič, *Zločin*, str. 50.

¹¹ Aichelburg, *Erzherzog*, str. 41–42.

¹² Piplovič, *Nadvojvoda*, str. 205–206.

¹³ Brückler, *Thronfolger*; Mader, *Sfinga*.

¹⁴ Hrausky, *Koželj in Kambič*, Maks Fabiani, str. 62.

(pra)domovini konjev znamenite Španske dvorne jahalne šole. Po pričevanju enega od slovenskih skrbnikov so sicer v kobilarno pogosto prihajali različni nadvojvode, princeze in grofi. A njemu je najbolj ostal v spominu prav Franc Ferdinand, ki so ga zelo slavili, čeprav se mu je zdel strog in nekoliko grozljiv.¹⁵ O njegovi strogosti se je ohranilo precej pričevanj, a tu in tam je v literaturi mogoče najti tudi kakšno anekdoto, ki ga kaže v prijaznejši luči. Ko se je nekoč v pogovor z njim med vožnjo z vlakom po Štajerski zapletel neki mornar z ladje *Babenberg*, ga je nadvojvoda vprašal, kako so se mu zdeli poletni manevri. Mornar, ki sogovornika v lovski opremlitvi očitno ni prepoznal, mu je odgovoril, »da so bili zelo zanimivi, toda zelo naporni, ker so morali zaradi navzočnosti prestolonaslednika storiti, kolikor je bilo mogoče«. Nadvojvoda mu je odvrnil, da je bil z manevri zelo zadovoljen, nato pa se je zapletel v pogovor z drugim sopotnikom. Ko ga je ta začel naslavljati s »cesarska Visokost«, se je mornar zdrznil in takoj vstal ter salutiral. Nadvojvoda mu je dejal, naj ne dela kravala, hkrati pa je izrazil začudenje, da ga mornar ni prepoznal, saj je bil tudi sam vkrcan na ladji *Babenberg*. Mornar se je opravičil, češ da je bil v oklopnem stolpu, kjer je bil tako zaposlen z upravljanjem topa, da ni videl, kaj se dogaja na krovu. Franc Ferdinand ga je zadovoljno potrepljal po ramenih in mu namenil pomirjujoč komentar: »Bravo! Take ljudi rabimo, ki se brigajo samo za svojo dolžnost in ničesar drugega.«¹⁶

Prav sredozemska klima naj bi Francu Ferdinandu po nasvetu zdravnikov dobro dela pri premagovanju tuberkuloze. Med drugim si je za kraj okrevanja izbral Lošinj, kjer je bival oktobra in novembra 1895. Poleti istega leta se je namreč iz zdravstvenih razlogov moral odpovedati poveljstvu 38. pehotnega polka v Českých Budějovicah, nato pa se je z boleznijo boril dobri dve leti. Res jo je premagal, a določene posledice so ga spremljale vse do smrti. Ni smel več intenzivno jezdit, kar je kot velik ljubitelj konj težko prenašal. Tudi napadov astme in kašlja se ni mogel nikoli povsem znebiti. Občutljiv je bil na vremenske razmere, še posebej ga je motila vročina.¹⁷ To je bil kasneje tudi eden od razlogov, da je odlašal z usodno potjo v Sarajevo.

Leta 1895 je Franc Ferdinand prevzel pokroviteljstvo nad Društvom za promocijo gospodarskih interesov Dalmacije, ki ga je na Dunaju ustanovila skupina podpornikov okoli Jana grofa Harracha. Njegov naslednji daljši obisk Dalmacije pa je bil šele v začetku pomladi 1899, ko se je med drugim udeležil vaj vojne mornarice pred Lokrumom.¹⁸ Po imenovanju za admirala se je število nadvojvodovih obiskov pri enotah vojne mornarice povečalo. Pomorska tekma med Veliko Britanijo in Nemčijo se je na prelomu stoletja zaostila, kar je Franca Ferdinanda še dodatno spodbudilo k aktivnejši vlogi pri izgradnji močne avstro-ogrske flote.¹⁹ Zamisel je tudi v javnosti dobivala vedno več podpornikov, o čemer priča ustanovitev Avstrijskega flotnega združenja leta 1904 pod njegovim pokroviteljstvom. Združenje, ki mu je predsedoval Alfred princ Liechtenstein, se je hitro širilo, na predvečer prve svetovne vojne je imelo že okoli 40.000 članov. V javnosti je nastopalo kot nadnacionalno in nadstrankarsko, njegov glavni cilj pa je bilo ozaveščanje prebivalstva o velikem pomenu pomorske in kolonialne politike. Šlo je za vplivno skupino, ki je s svojim delovanjem želela vplivati na odločitve državne politike, da podpira velikopotezno izgradnjo pomorske flote.²⁰ Lokalne podružnice je imela po celi državi, med drugim tudi na Brionih.²¹

Manj znano je, da je Franc Ferdinand načrtoval tudi preoblikovanje stare fregate *Ferdinand Max*, poveljniške Tegetthoffove ladje iz bitke pri Visu, v muzejsko ladjo. Njeno že načrtovano obnovo je preprečil sarajevski atentat.²² Med svojimi obiski v Dalmaciji je s finančnimi sredstvi večkrat podprl tudi tamkajšnje gradbene projekte, zlasti v povezavi z ohranjanjem kulturne dediščine. Septembra 1905 je opravil pregled trdnjav v Boki Kotorski, leto kasneje pa se je udeležil vojnih manevrov v okolici Dubrovnika. Ob tej priložnosti je položil tudi (cesarjev in svoj) venec v spomin na padle v bitki pri Visu. Kmalu nato je v Dubrovniku sprejel tudi delegacijo cerkvenih dostojanstvenikov iz Albanije.²³ A takratni obisk mu vseeno ni ostal v najlepšem spominu. Medtem ko so Dalmatinci sprejeli črno-

¹⁵ *Trost, Das blieb vom Doppeladler, str. 177–181.*

¹⁶ *Klemenčič, Zločin, str. 58.*

¹⁷ *Aichelburg, Erzherzog, str. 39–40.*

¹⁸ *Piplović, Nadvojvoda, str. 207–209.*

¹⁹ *Bled, Franz Ferdinand, str. 259.*

²⁰ *Von Reden, Hoffnung, str. 213.*

²¹ *Brioni Insel-Zeitung, 10. 7. in 31. 7. 1910.*

²² *Aichelburg, Erzherzog, str. 53.*

²³ *Piplović, Nadvojvoda, str. 210–215.*

gorskega prestolonaslednika Danila z ovacijami, je bil Franc Ferdinand globoko prizadet, saj je menil, da so ga pričakali hladno.²⁴

Leta 1906 je Franc Ferdinand prvič vodil izkrcevalne vaje na Jadranskem morju.²⁵ V povelju, ki ga je takrat izdal, je po pisanju Klemenčičeve »poudarjal, da se avstrijska vojna mornarica ne sme več omejevati na obrambo obali, kajti pomorske bitke se ne odločajo ob obalah, marveč na visokem morju«. ²⁶ O veliki pozornosti, ki jo je posvečal izgradnji vojne mornarice, pričajo tudi njegovi obiski ladjedelnic, kot je bila Danubius na Reki.²⁷ Njemu v čast so leta 1908 poimenovali tudi eno od bojnih ladij *Franz Ferdinand*.²⁸

Gradnja močne vojne mornarice je naletela na široko podporo tako v političnih krogih kot tudi v širši javnosti. Med slovenskimi politiki je tozadevno izstopal Ivan Šusteršič, med drugim tudi z izjavo, da naj bi bile edina garancija proti Italiji – bojne ladje.²⁹ Prav ob prestolonaslednikovih spodbudah je Avstro-Ogrska na predvečer prve svetovne vojne že začela splavljati prve dreadnoughte tipa *Viribus Unitis*.³⁰ Franc Ferdinand je takšne priložnosti izkoristil tudi za pogovore z južnoslovanskimi politiki.³¹ Poleg admiralske ladje *Viribus Unitis*, ki je bila dokončana leta 1912, je podonavska monarhija do julija 1914 imela v svoji floti še dva dreadnoughta, četrtega pa je zgradila leta 1915. Posebnost avstro-ogrskih dreadnoughtov je bila v tem, da so po moči topniške oborožitve prekašali celo britanske. Takrat je cesarsko-kraljevi mornarici poveljeval v Tolminu rojeni admiral Anton Haus, ki je pri svojem napredovanju v vojaški hierarhiji užival tudi prestolonaslednikovo podporo.³² Prav v Hausovem času je Avstro-Ogrska tudi vzpostavila približno ravnotežje z italijansko floto.³³ To je bila tudi ena od ključnih prioritet prestolonaslednikove politike.

Kupelwieserjev zahtevni gost

Franc Ferdinand je rad zahajal na Brione, saj mu je blaga klima zaradi težav s pljuči nedvomno koristila.³⁴ Prvič se je na Brione skupaj s soprogo odpravil sredi julija 1908.³⁵ Lastniku Brionov Kupelwieserju je s pomočjo slovenskega upravitelja Čufarja do takrat že uspelo spremeniti otočje v turistično destinacijo, popularno ne samo v habsburški monarhiji, ampak tudi izven njenih meja. V desetletju pred prvo svetovno vojno je Kupelwieser na Brionih zgradil štiri hotele in kakšen ducat vil, v katerih je bilo okoli 320 sob. Imeli so tako zimski bazen kot tudi zunanjo plažo s kabinami. Sloveli niso samo kot zdraviliška in poletna kopalna destinacija, ampak so postali prizorišče številnih kongresov in srečanj. Letno naj bi tja prihajalo kakšnih 30.000 gostov.³⁶ Nekdaj z grmovjem zaraščeno otočje, kjer so dolgo kraljevali komarji in prenašali malarijo, je postalo priljubljena točka za habsburško družbeno elito.³⁷ Brioni so takrat imeli celo svoj lastni časopis, ki je prinašal sveže novice o dogajanju na otočju in natančne sezname visokih gostov, ki so se tam mudili. Te je ob večerih zabavala godba 87. pehotnega polka, ki je imel svoj naborni okraj v Celju, štab pa v Pulju.³⁸

Na seznamih visokih gostov jih je največ prihajalo iz aristokratskih krogov, kot sta bila denimo Alois princ Liechtenstein in njegova soproga Elisabeth Amalia,³⁹ seveda pa tudi precej predstavnikov habsburške hiše. Poleg Franca Ferdinanda so tja zahajali tudi drugi nadvojvode. Med gosti sta bila tako nadvojvoda Franc Salvator in cesarjeva hči Marija Valerija.⁴⁰ Nadvojvoda Leopold Salvator, ki je slovel kot strasten voznik avtomobilov, je to dokazoval tudi z vožnjo po Velikem Brionu.⁴¹ Nadvojvodinja Marija Jožefa je bila prav tako večkrat gostja in je celo upodobljena na brionskih razgle-

²⁴ Gross, *Vladavina*, str. 120–121.

²⁵ Sokol, *Des Kaisers Seemacht*, str. 182.

²⁶ Klemenčič, *Zločin*, str. 50.

²⁷ Soča, 24. 8. 1911.

²⁸ Soča, 3. 10. 1908.

²⁹ Rahten, Ivan Šusteršič, str. 232–233.

³⁰ Splavitev prvega dreadnoughta je v navzočnosti Franca Ferdinanda potekala v Trstu 24. junija 1911. *Brioni Insel-Zeitung*, 11. 6., 18. 6., 25. 6. in 2. 7. 1911.

³¹ *Slovenec*, 22., 23. in 27. 3. 1912.

³² Marinac, *Čez morje*, str. 88.

³³ Prim. Halpern, Anton Haus; Sondhaus, *The Naval Policy*.

³⁴ *Slovenec*, 12. 2. 1912.

³⁵ Piplovič, *Nadvojvoda*, str. 216.

³⁶ Radišič, *Brioni*, str. 32.

³⁷ Podrobno o tem Kupelwieser, *Iz sjećanja starog Austrijanca; Waldhuber in Kruse, Aristokratischer Chic; Zuffar, Otok Brijuni*, str. 30–33.

³⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 6. 3. in 24. 7. 1910; 30. 4. 1911. Prim. Jedlovčnik in Maček, *Celjski 87. pehotni polk*, str. 13–14.

³⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 28. 5. 1911.

⁴⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 17. 4. 1910; 30. 4. in 14. 5. 1911.

⁴¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 4. 6. 1911.

dnicah, kako krmi živali.⁴² Včasih je prišel skupaj z njo na obisk tudi njen sin, nadvojvoda Karel Franc Jožef, bodoči cesar, ki je bil v nasledstveni liniji za prestol takoj za Francem Ferdinandom.⁴³ Marija Jožefa je svoje rojstne dneve večkrat praznovala kar na Brionih.⁴⁴ Med enim od svojih obiskov v začetku junija 1911 pa je Karel Franc Jožef tamkajšnjemu frizerju Johannu Sarosyju podelil naziv »komornega frizerja«.⁴⁵

Na Brione so sicer prihajali tudi najtesnejši sodelavci Franca Ferdinanda, kot sta bila načelnika njegove vojaške pisarne Alexander Brosch von Aarenau in Carl Bardolff.⁴⁶ Med obiskovalci iz sveta visoke politike velja omeniti tudi zunanjega ministra Aloysa Lexo von Aehrenthala in tržaškega cesarskega namestnika Conrada princa Hohenloheja.⁴⁷ Šestnajstega marca 1912 je Franc Ferdinand v avdienco sprejel tudi Oskarja Potioreka, deželnega šefa Bosne in Hercegovine.⁴⁸ Dobri dve leti kasneje je prav slednji moral skrbeti za varnost nadvojvode ob obisku Sarajeva, a kot se je izkazalo, tej nalogi očitno ni bil dorasel.⁴⁹ Konec poletja 1911 je Brione obiskal črnogorski kralj Nikola I. Petrović. Med opazovalci so veliko pozornosti vzbudili zlasti do zob oboroženi pripadniki kraljeve telesne garde v narodnih nošah.⁵⁰

Z Brionov se je Franc Ferdinand rad zapeljal v Pulj, kjer je bilo poveljstvo avstro-

-ogrške vojne mornarice, in se pogovarjal s tamkajšnjimi častniki.⁵¹ S svojo jahto *Lacroma* je večkrat obiskoval okoliške kraje, včasih je zaplul tudi v Dalmacijo.⁵² Na Brionih je njegova žena Zofija 1. marca 1910 praznovala svoj 42. rojstni dan.⁵³ Tisto pomlad sta ostala na Brionih kar devet tednov.⁵⁴ Dober mesec manj je trajal njun obisk naslednje leto, ko je bil prestolonaslednikov prihod 4. marca seveda prva novica v otoškem glasilu, na naslovnici pa je bila objavljena celo posebna pozdravna pesem v njegovo čast izpod peresa dunajskega literata Wolfganga Madjere.⁵⁵ Ob slovesu se je ob odhajajoči ladji zbrala množica uradnikov in gostov, ki so prestolonaslednika pospremili z ovacijami.⁵⁶ Tudi naslednje leto je Franc Ferdinand izbral za prihod na Brione isti datum – 4. marec.⁵⁷

Prihod Franca Ferdinanda na Brione 4. marca 1911, salutira mu Jurij Turk (Arhiv družine Turk Celje)

⁴² *Brioni Insel-Zeitung*, 1. 5. in 5. 6. 1910; 24. 2. 1912.

⁴³ *Brioni Insel-Zeitung*, 22. 5. in 29. 5. 1910; 7. 5., 14. 5. in 11. 6. 1911.

⁴⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 4. 6. 1911.

⁴⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 11. 6. 1911.

⁴⁶ *Prim. Rahten, Prestolonaslednikova smrt*, str. 39 in 51.

⁴⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 15. 5. in 22. 5. 1910; 23. 4. 1911; 26. 5. 1912.

⁴⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 24. 3. 1912.

⁴⁹ Potiorek je sicer že prej rad zahajal na Brione. *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 8. 1910.

⁵⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 17. 9. in 24. 9. 1911; 3. 12. 1911; 27. 10. 1912.

⁵¹ V puljskem okraju je po zadnjem ljudskem štetju pred razpadom habsburške monarhije živelo največ Italijanov, in sicer 20.108. »Srbo-Hrvatov« so našteli 13.697, Nemcev pa 3948. Slovencev je bilo 1779 in so bili po številu četrtri po vrsti. V omenjeni statistiki niso bile vštete vojaške osebe. *Brioni Insel-Zeitung*, 9. 7. 1911.

⁵² *Brioni Insel-Zeitung*, 3. 4. 1910; 19. 3. 1911; 10. 3. 1912.

⁵³ *Brioni Insel-Zeitung*, 6. 3. 1910.

⁵⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 24. 4. 1910.

⁵⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 5. 3. 1911.

⁵⁶ *Brioni Insel-Zeitung*, 9. 4. 1911.

⁵⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 2. 3., 10. 3. in 17. 3. 1912.

Spričo nadvojvodove pogoste navzočnosti so Brioni postali tudi prizorišče diplomatskih pogoovorov. Najprestižnejši je bil nedvomno obisk nemškega cesarja Viljema II., ki je tam Franca Ferdinanda obiskal 26. marca 1912. Zraven je pripeljal sina Augusta Wilhelma in njegovo soprogo Alexandro Viktorio, ki je pripadala dinastiji Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg. Zofiji Hohenberški je družbo delala tudi cesarjeva hči, pruska princesa Viktorija Luise. Nadvojvoda je cesarja pričakal v nemški admiralski uniformi. Brione sta si ogledala med vožnjo z avtomobili, pri čemer se je cesar kot navdušenec nad arheologijo zanimal zlasti za izkopanine iz rimskih časov.⁵⁸ Visoke goste je sicer pozdravil tudi Carl Hagenbeck, znani nemški trgovec z divjimi živalmi, ki je z njimi oskrboval številne živalske vrtove po Evropi, manjšega pa je uredil tudi na Brionih.⁵⁹ Viljem II. je še isti dan na krovu ladje *Hohenzollern* odplul na Krf. Franc Ferdinand je želel takratni obisk Brionov podaljšati čez velikonočne praznike, a se je moral zaradi »nejasnih notranjepolitičnih razmer« predčasno posloviti. Na predvečer odhoda so mu prebivalci Fažane pripravili posebno slovesnost, za katero jih je Franc Ferdinand nagradil s 100 kronami.⁶⁰

Seveda na Brionih ni manjkalo popularnih literatov, med katerimi velja omeniti zlasti Thomasa Manna in Arthurja Schnitzlerja.⁶¹ Tudi igralski svet je bil dostojno zastopan, velja izpostaviti predvsem slavno igralko dunajskega Burgtheatra Else Wohlgemuth in njene stanovske kolege Rudolfa Tyrolta, Ernsta Hartmanna in Carla von Zesko.⁶² Prihajali pa so tudi glasbeniki, med brionskimi gosti najdemo med drugim češkega skladatelja Oskarja Nedbala in dunajskega libretista Lea Steina, ki sta opereto *Poljska kri* končala prav na Brionih.⁶³

Na povečan obisk so nedvomno vplivale tudi dobre ladijske in železniške povezave. Tako je od 1. februarja 1910 vozil z Dunaja vlak, ki je imel od Divače neposredno povezavo s Puljem. Z Duna-

ja je krenil zvečer ob 19:20 in je prispel v Pulj ob pol desetih zjutraj, od tam pa je potnik nato plul do Brionov s parnikom.⁶⁴ Zaradi velikega povpraševanja je uprava na Brionih pozivala goste, da si morajo rezervirati spalne vagone že več dni vnaprej.⁶⁵ Približno polovica gostov je prihajala z Dunaja, desetina iz Gradca, ostali pa iz drugih krajev Cislitvanije in iz tujine. Iz Translitvanije jih ni bilo niti en odstotek.⁶⁶ Na Brionih je bilo mo- goče srečati tudi goste iz slovenskih mest, zlasti iz Ljubljane in Maribora, vendar večinoma ni šlo za politike. Iz mesta ob Dravi si je tako na Brionih privoščil oddih znani podjetnik Gustav Scherbaum z družino.⁶⁷ Iz ljubljanske rodbine gradbenih podjetnikov švedskega rodu Tönnies se je na seznamu znašla Fridericke.⁶⁸ Za veliko oboževalko Brionov je veljala tudi v Gorici živeča pisateljica Marie pl. Egger-Schmitzhausen, ki je ustvarjala pod psevdonimom Paul Maria Lacroma.⁶⁹ Ena redkih izjem iz slovenskih političnih vrst, ki je bil gost na Brionih, je bil Fran pl. Šuklje, predzadnji kranjski deželni glavar.⁷⁰ Na podlagi objavljenih seznamov v otoškem glasilu lahko ugotovimo, da so gostje prihajali celo iz Glasgowa, Southamptona, Odeše, Bakuja in Hong Konga. V začetku septembra 1911 je veliko pozornosti vzbudil obisk japonskih mornariških častnikov na Brionih.⁷¹

Nič čudnega, da si je tudi prestolonaslednik za- želel, da bi tam imel lastno vilo. Sicer je ob obiskih stanoval v *Hotelu Carmen*, ki so ga za bivanje njegove družine ustrezno preuredili. Tako so pomladi 1911 zanj in njegovo spremstvo rezervirali kar 42 sob.⁷² Da naj bi si nadvojvoda želel na Brionih ustvariti lastno bivališče, je v začetku marca 1912 poročal tudi *Brioni Insel-Zeitung*.⁷³ Za izdelavo načrtov za izgradnjo vile naj bi najel slovenskega arhitekta Maksa Fabianija. Po Kupelwieserjevem pričevanju sta bila Franc Ferdinand in Zofija že ob prvem obisku Brionov zelo navdušena. Do te

⁵⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 31. 3. in 7. 4. 1912.

⁵⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 5. 1911 in 20. 4. 1912. Več o tem Waldhuber in Kruse, *Aristokratischer Chic*, str. 41–44.

⁶⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 4. 1912.

⁶¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 5. in 21. 5. 1911; 14. 5. in 7. 7. 1912.

⁶² *Brioni Insel-Zeitung*, 19. 3. in 23. 4. 1911; 10. 3. 1912; 17. 8. 1913.

⁶³ *Brioni Insel-Zeitung*, 7. 7. 1912 in 1. 11. 1913.

⁶⁴ *Brioni Insel-Zeitung*, 13. 2. 1910.

⁶⁵ *Brioni Insel-Zeitung*, 5. 5. 1912.

⁶⁶ *Brioni Insel-Zeitung*, 31. 7. 1910.

⁶⁷ *Brioni Insel-Zeitung*, 21. 5., 4. 6., 11. 6. in 2. 7. 1911.

⁶⁸ *Brioni Insel-Zeitung*, 14. 5. 1912.

⁶⁹ *Brioni Insel-Zeitung*, 8. 5. 1910; 2. 4., 13. 8., 20. 8. in 27. 8. 1911; 8. 6. 1913.

⁷⁰ *Brioni Insel-Zeitung*, 26. 2. 1911.

⁷¹ *Brioni Insel-Zeitung*, 10. 9. in 17. 9. 1911.

⁷² *Brioni Insel-Zeitung*, 19. 2. 1911.

⁷³ *Brioni Insel-Zeitung*, 2. 3. 1912.

mere, da sta že takrat razmišljala celo o nakupu zemljišča. Kupelwieser sicer nad njuno namero ni bil navdušen, a jima je bil pripravljen priti naproti s predlogom, da jima brezplačno ponudi primerno zemljišče za izgradnjo vile, ki pa naj bi po dvajsetih letih prešla v lastništvo Kupelwieserjeve družine. V imenu nadvojvode je vodil pogajanja Brosch. Vendar ta niso bila uspešna, zato so se odnosi med prestolonaslednikom in Kupelwieserjem ohladili. Slednji se je celo zbal, da naj bi prišlo pod pretvezo italijanske nevarnosti do nacionalizacije otočja. Po navedbah Fabianijevega biografa Marca Pozzetta si je menda Franc Ferdinand res prilastil zahodni del Brionov, vendar o tem doslej še ni bila najdena nobena dokumentacija. Kaže pa, da so se Fabianijevi načrti prestolonaslednikove vile vendarle uresničili. Bili naj bi namreč osnova za leta 1957 zgrajeno *Vilo Brionko*, enega od treh predsedniških reprezentativnih objektov za Tita in njegove goste.⁷⁴ Zasnoval pa jo je v Kotorju rojeni Plečnikov učenec Vinko Glanz, sicer znan tudi kot arhitekt stavbe Ljudske skupščine Slovenije.⁷⁵

Nadvojvodova srečanja z družino Turkovih

Slovensko časopisje je redno spremljalo prestolonaslednikove obiske na Brionih in v primorskih krajih.⁷⁶ Občasno je objavilo tudi kakšno anekdoto, kot je bila tista o pastirju iz Vrsarja, od katerega je nadvojvoda odkupil jagnje za svojega sina.⁷⁷ Po spletu zgodovinskih naključij je to jagnje pristalo v rokah otrok finančnega stražnika na Brionih Jurija Turka, ki je imel v času nadvojvodovih obiskov naziv višjega respicienta oz. nadpreglednika.⁷⁸ V njegovi družinski zapuščini se je namreč ohranila celo fotografija Turkovih otrok z ovco. Ko je namreč nadvojvoda odhajal z Brionov, so jagnje pustili v varstvu pri otrocih finančnega stražnika.

⁷⁴ Casapicola, *Priestolonasljednik*, str. 231–232. Poleg Vile Brionke sta bili to še Bela vila in Jadranka. Radišić, *Brioni*, str. 34.

⁷⁵ Pozzetto, *Max Fabiani*, str. 35.

⁷⁶ *Slovenski narod*, 1. 4. 1908 in 6. 3. 1911.

⁷⁷ *Slovenec*, 2. 5. 1912.

⁷⁸ Dosedanje poizvedbe o poklicni poti Jurija Turka v dunajskih arhivih niso bile uspešne. Prim. OAA, dopis Romana Hansa Grögerja avtorju, 17. 11. 2023. O organiziranosti in delovanju avstrijske finančne straže podrobno Hradsky, *Geschichte*; Krenn in Hirsch, *Zoll*; Čelik, *Cesarsko-kraljeva finančna straža*.

To je samo ena od anekdot, ki jo je mogoče rekonstruirati na podlagi družinske zapuščine v Celju.⁷⁹

Jurij Turk se je rodil v Metuljah na Blokah 24. aprila 1866, le tri mesece pred znamenito Tegetthoffovo zmago nad italijansko floto pri Visu. Družina je bila revna, zato je odrasčal v težkih razmerah.⁸⁰ Izučil se je za čevljarja, imel pa je srečo, da je postal uslužbenec cesarsko-kraljeve straže. Služboval je na Krku, Cresu, nato pa je bil napoten na Brione. Na Cresu je spoznal Julijano Vodenik, ki je bila doma iz Dobrneža pri Slovenskih Konjicah, kjer se je pri rodbini Windischgrätz izučila za kuharico. 24. novembra 1902 sta se poročila, v zakonu pa so jima rodili trije otroci: Jožef, Bogomir in Ana.⁸¹

V navzočnosti visokih gostov na Brionih je mati Julijana skrbela, da so bili Turkovi otroci vedno snažno oblečeni in dobro vzgojeni. Ana je tako imela po lastnem pričevanju vsak dan svež bel predpasnik. Če se je slučajno umazala, se je zjokala in se opravičila mami. Veliko časa je preživela v igri s Kupelwieserjevimi vnukinjami, zlasti z najmlajšo Annerli, ki je bila njena vrstnica. Ana je postala vsakodnevna gostja v »kastelu«, kjer je živel družina lastnika otoka. Vsak dan je takoj po šoli odšla k njim na obisk, gospa Kupelwieser pa se je celo oklicala za njeno »krstno botro«. Ana je bila seveda srečna, saj je imela Annerli polno lepih in dragih igrač. O tem je v starih letih rada pripo-

⁷⁹ ADT, *Spominski zapisi Nete Timer*. Kjer ni navedeno izrecno drugače, v nadaljevanju povzemam biografske podatke o družini Turk po citiranih zapisih, kot si jih je zabeležila Neta Timer po pripovedovanju njene matere Ane.

⁸⁰ V spominskih zapisih Timerjeve najdemo naslednji opis Jurijeve mladosti: »Kot malega fantiča je spremljal mraz bloške planote. Bil je pomanjkljivo oblečen in obut. Hrana je bila skromna. Kruha skoraj niso poznali. Kot odrasel je izjavil: 'Kruh smo jedli dvakrat v letu in sicer takrat, ko Bog ni videl: o božiču, ko se je rodil in o veliki noči, ko je umrl.' Za 'šolsko malico' mu je mati nasula v žep fižol ali bob. Izučil se je pri čevljarju v okolici domačega kraja. Vajensko dobo je opravljal ob leščerbi, zadolžen je bil, da je bilo v prostoru dovolj svetlo za delo in da leščerba ni ugasnila. Pri delu je bil večkrat tako utrujen, da je na čevljarskem stolčku zadremal in mojster ga je zbudil z uporabo šila – zbedel ga je v zadnjo plat.«

⁸¹ Jožef, ki se je učil za mehanika, se je rodil 19. novembra 1903, umrl pa je 20. septembra 1985. Njegov mlajši brat, 8. februarja 1905 rojeni Bogomir, je bil sodnik v Gornjem gradu, umrl pa je 22. junija 1942. Ana se je rodila na Brionih 8. junija 1908, umrla pa je 4. novembra 1998. Bila je gospodinja in mati petih otrok.

Slovenski finančni stražnik na Brionih: Jurij Turk z otroci Ano, Bogomirjem in Jožefom (Arhiv družine Turk Celje)

vedovala svojim otrokom. Včasih so od nje slišali tudi zgodbe o gostih, ki so počitnikovali na Brionih. Povedala je, da se je igrala z otroci španskega kralja Alfonza XIII., bila pa je v tudi v družbi otrok Franca Ferdinanda. Aninega očeta so sicer visoki gostje na otoku lahko spoznali že ob prihodu. Kot pričajo ohranjene fotografije ob prihodu prestolonaslednika na Brione 4. marca 1911, je bil med tistimi, ki so mu salutirali – tudi Jurij Turk.⁸² In ko je, denimo, 23. januarja 1912 prispela na Brione nadvojvodinja Marija Jožefa, jo je na pomolu pričakal tudi Turk, fotografija pa je izšla v otoškem glasilu.⁸³

Slovenska javnost je za zgodbo o družini slovenskega finančnega stražnika izvedela dva tedna po sedemdeseti obletnici sarajevskega atentata. *Nedeljski dnevnik* je namreč objavil intervju Turkove hčere Ane, v katerem je opisala svoja otroška leta. Poudarila je, da je Franc Ferdinand Brione pogosto obiskoval, spomnila se je, da je otrokom dajal dari-

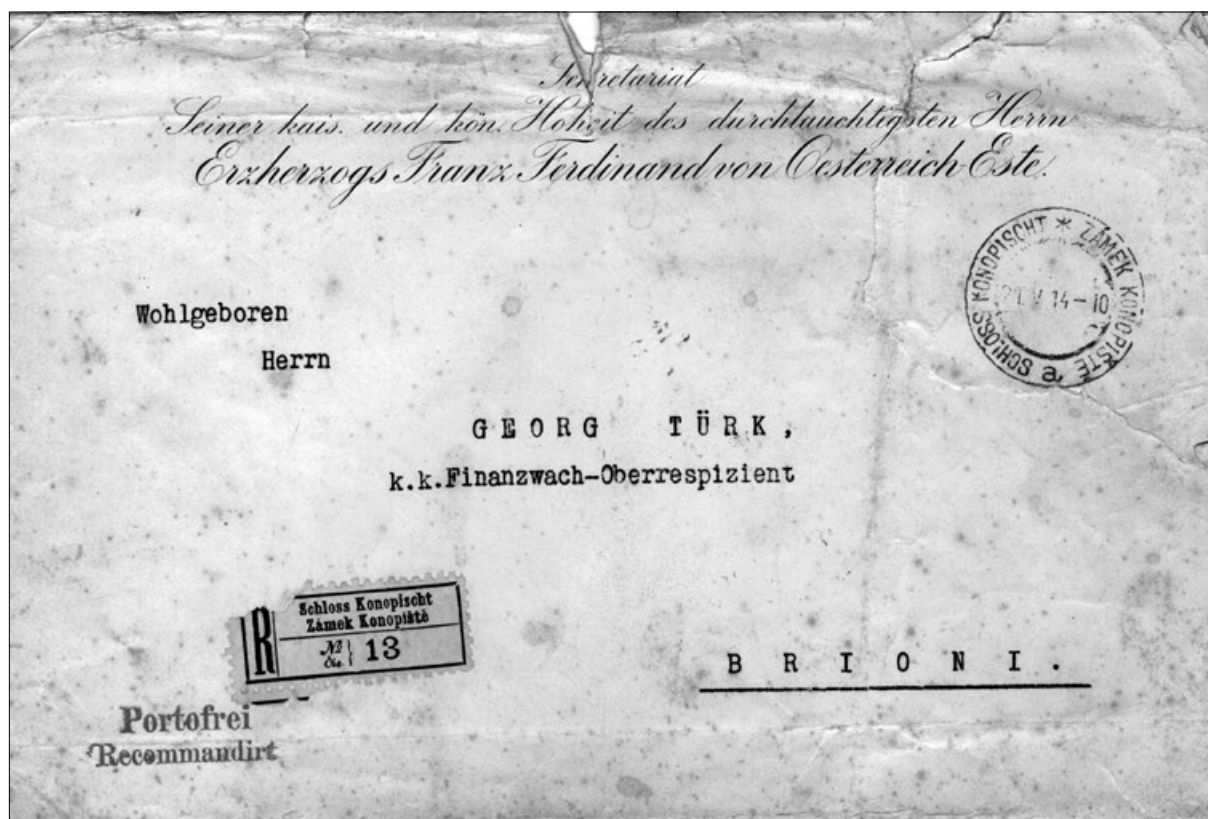
la.⁸⁴ O tem je pisal že v začetku aprila 1911 tudi *Neues Wiener Journal*, ko je poročal o nadvojvodovem življenju na Brionih. Pisec članka je pri tem omenil tudi prijazne geste Franca Ferdinanda, ki je Turkova mala sinova Bogomira in Jožefa vedno nagovoril in jima podarjal sladkarije ali srebrnike.⁸⁵ Še bolj pa se je o tem razpisala *Österreichische Volkszeitung*, ki je neposredno po sarajevskem atentatu enega od prispevkov nasloвила kar *Nadvojvoda in preglednik finančne straže*. Opisana so bila srečanja Franca Ferdinanda s Turkovimi otroci, med drugim tudi njegova reakcija ob svečanem spuščanju cesarske zastave na pomolu. Ker sta fanta pomagala pri zlaganju zastave, je ganjeni prestolonaslednik pristopil k njima in jima podaril petkronska kovanca. Turkovi otroci so prejeli tudi darila od nadvojvodih sinov Ernsta in Maxa, kar je bilo v omenjenem prispevku tudi zabeleženo. Avtorjevo pozornost pa je pritegnila zlasti epizoda, ko je nadvojvoda povprašal stražnikove otroke, kaj želijo početi, ko

⁸² *Brioni Insel-Zeitung*, 12. 3. 1911.

⁸³ *Brioni Insel-Zeitung*, 3. 2. in 10. 2. 1911.

⁸⁴ *Nedeljski dnevnik*, 15. 7. 1984.

⁸⁵ *Neues Wiener Journal*, 6. 4. 1911.

Kuverta dopisa iz leta 1914, namenjenega Juriju Turku iz tajništva nadvojvode Franca Ferdinanda
(Arhiv družine Turk Celje)

bodo odrasli. Zelo zadovoljen je bil, ko mu je Jožef zaupal, da želi postati vojak. Bogomirjev odgovor, da bi rad postal duhovnik, je komentiral z besedami: »To tudi ni slabo.« V smeh pa ga je spravila izjava male Ane, ki mu je povedala, da bi bila rada kuharica. Seveda je na koncu pogovora spet vse obdaril s kovanci.⁸⁶ Opisana srečanja je nekoliko kasneje povzel tudi *Wiener Tagblatt*.⁸⁷

Darila članom družine slovenskega finančnega stražnika niso prihajala samo od prestolonaslednika, ampak tudi od njegove soproge. O tem priča pismo vzgojiteljice njunih otrok Caroline Nowotny, ki je pred božičnimi prazniki leta 1912 obvestila Julijano Turk, da jima je po naročilu vojvodinje Hohenberške dala poslati darila, ki naj bi si jih otroci želeli: za deklico klavir, za fanta pa piščalki.⁸⁸ Uslug nadvojvodovih uslužbencev pa niso bili deležni

samo otroci, ampak tudi sam finančni stražnik.⁸⁹ Da je bila njegova družina dobro zapisana tudi v očeh nadvojvodovih otrok, pa kaže zahvalno pismo, ki ga je Sophie po smrti svojih staršev v Sarajevu lastnoročno napisala družini Turk z gradu Chlumetz (danes je to Chlum u Třeboně), ki je bil druga češka rezidenca prestolonaslednika in od koder je slednji tudi začel svojo usodno pot v Sarajevo. V pismu se je deklica, ki je prav tisti mesec dopolnila šele trinajst let, v svojem in v imenu bratov zahvalila za poslano sožalje.⁹⁰ Turkovi so po pošti dobili tudi knjižico z molitvijo v spomin na umorjeni par.⁹¹

⁸⁶ *Österreichische Volkszeitung*, 30. 6. 1914.

⁸⁷ *Wiener Tagblatt*, 7. 7. 1914.

⁸⁸ ADT, pismo Caroline Nowotny Julijani Turk, 17. 12. 1912.

⁸⁹ To je možno sklepati na podlagi dopisa nadvojvodovega sekretariata na gradu Konopišče, da bodo na ministrstvu za uk in bogočastje ugodno rešili neko prošnjo njegove sestre. ADT, dopis nadvojvodovega sekretariata Juriju Turku, 21. 5. 1914.

⁹⁰ ADT, pismo Sophie Hohenberške družini Turk, brez datuma.

⁹¹ ADT, knjižica s spominsko molitvijo je bila Turkovim poslana z gradu Chlumetz 21. avgusta 1914.

Epilog

Prvo svetovno vojno je Jurij Turk preživel v službi na Brionih, mlajši sin je takrat obiskoval škofjsko gimnazijo v Ljubljani, ženo in hčer je zaradi varnosti preselil k svoji sestri v Sodražico. Tam je tudi obiskovala drugi in tretji razred ljudske šole, v zadnjem šolskem letu pred koncem prve svetovne vojne pa je na Brionih opravila četrti razred. Sledil je razpad habsburške monarhije, Turk pa je na Brionih še naprej vztrajal. Italijanska oblast je sicer Ani ostala v najslabšem spominu. Kot je izjavila v pozni starosti, je italijansko šolo na Brionih »veliko špricala«. Za razliko od medkulturne tolerance, ki je vladala na otočju v imperialni dobi, se je sedaj morala soočiti z nacionalistično nestrpnostjo: »Ni smo smeli govoriti hrvaško, kaj šele slovensko!«⁹²

Očitno je Turkova družina ostala zanimiva za medije tudi po prevratu, o čemer priča poročanje *Il popolo di Trieste* z začetka februarja 1921. Tržaški dnevnik je namreč ogorčeno poročal, da si je Ana, ki je takrat še obiskovala šolo na Brionih, drznila prirediti znamenito iredentistično pesem *La campana di San Giusto* Giovannija Drovettija. Znameniti refren *O Italia, o Italia del mio cuore, tu ci vieni a liberar* je namreč pela v provokativni varianti – *O Lubiana, o Lubiana del mio cuore, tu ci vieni a liberar*.⁹³ Nadobudna Ana je na ta način namreč izzivalno odgovorila na petje neke Italijanke. A že poldrugi teden kasneje je lahko *Il popolo di Trieste* zadovoljno poročal, da je bil Turk premeščen na Krk. »Jugo-avstrijskega« finančnega stražnika je označil za »najdražjega prijatelja pokojnega Franca Ferdinanda«.⁹⁴

Po preselitvi v Jugoslavijo se je Turkova pot finančnega stražnika kmalu končala, in sicer v Petrinji ob Kolpi leta 1922. Upokojen je bil po dobrih triinštiridesetih letih službe. Naslednje leto se je družina preselila v Celje in se tam tudi ustalila. Ana – slovenska hči Brionov – je dovoljenje, da lahko obiše svoj rojstni kraj, dobila šele štiri leta po Titovi smrti.

⁹² *Nedeljski dnevnik*, 15. 7. 1984.

⁹³ *Il popolo di Trieste*, 8. 2. 1921.

⁹⁴ *Il popolo di Trieste*, 18. 2. 1921.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv družine Turk, Celje

Družinske fotografije in korespondenca.
Spominski zapisi Nete Timer.

Osebni arhiv avtorja

Korespondenca z Romanom Hansom Grögerjem, Rudolfom Krtino in Neto Timer.
Zapiski s predavanja Borisa Podrecce, *Lebenskunst und Baukultur an der Adria*, Wien Museum, 20. 2. 2014.

Časopisni viri

Brioni Insel-Zeitung, 13. 2., 27. 2., 6. 3., 3. 4., 5. 3., 17. 4., 24. 4., 1. 5., 15. 5., 22. 5., 29. 5., 5. 6., 10. 7., 24. 7., 31. 7., 14. 8. 1910; 19. 2., 26. 2., 19. 3., 2. 4., 9. 4., 23. 4., 30. 4., 7. 5., 14. 5., 21. 5., 4. 6., 11. 6., 18. 6., 25. 6., 2. 7., 9. 7., 13. 8., 20. 8., 27. 8., 10. 9., 17. 9., 24. 9. in 3. 12. 1911; 3. 2., 10. 2., 24. 2., 2. 3., 10. 3., 17. 3., 24. 3., 31. 3., 7. 4., 5. 5., 14. 5., 26. 5., 7. 7. in 27. 10. 1912; 20. 4., 8. 6., 17. 8. in 1. 11. 1913.
Il popolo di Trieste, 8. 2. 1921.
Nedeljski dnevnik, 15. 7. 1984.
Neues Wiener Journal, 6. 4. 1911.
Österreichische Volkszeitung, 30. 6. 1914.
Slovenski narod, 1. 4. 1908 in 6. 3. 1911.
Slovenec, 12. 2., 22. 3., 23. 3., 27. 3. in 2. 5. 1912.
Soča, 3. 10. 1908 in 24. 8. 1911.
Wiener Tagblatt, 7. 7. 1914.

Literatura

Aichelburg, Wladimir: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este und Artstetten*. Wien: Verlagsbüro Mag. Johann Lehner, 2000.
Bled, Jean Paul: *Franz Ferdinand. Der eigensinnige Thronfolger*. Wien: Böhlau, 2013.
Brückler, Theodor: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger. Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2009).

- Casapicola, Christine:** Prijestolonaslednjik Franjo Ferdinand i Brijuni – kratka kronika i nove spoznaje?. *Paul Kupelwieser na Brijunima. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice smrti Paula Kupelwiesera (1843.–1919.)* (ur. Brigitta Mader in Bruno Dobrić). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, 2022, str. 227–234.
- Cvirn, Janez:** Obesiti za pete in scvreti nad ognjem. Slovenci in Habsburška monarhija. *Zgodovina za vse* 2, 1995, št. 2, 9–15.
- Čelik, Pavel:** *Cesarsko-kraljeva finančna straža na Slovenskem (1843–1918)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2015.
- Gross, Mirjana:** *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906–1907*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1960.
- Halpern, Paul G.:** *Anton Haus. Österreich-Ungarns Großadmiral*. Graz – Wien – Köln: Styria, 1998.
- Hradsky, Eduard:** *Geschichte der österreichischen K. K. Finanzwache 1526–1916*. Prerau: samozaložba, 1918.
- Hrausky, Andrej, Koželj, Janez in Kambič, Miran:** *Maks Fabiani. Dunaj, Ljubljana, Trst*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2010.
- Jedlovčnik, Janja in Maček, Srečko:** *Celjski 87. pehotni polk: ob 100-letnici bojev za Škabrijel v 11. soški bitki*. Celje: Osrednja knjižnica, 2018.
- Klemenčič, Ivanka:** *Zločin v Sarajevu. Tragična smrt Fran Ferdinanda in njegove soproge vojvodinje Hohenberg*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1914.
- Krenn, Walter in Hirsch, Heinz:** *Zoll im Wandel der Zeit*. Wien: Krenn Verlag, 2004.
- Kupelwieser, Paul:** *Iz sjećanja starog Austrijanca*. Pula: Amforapress, 2006.
- Mader, Brigitta:** *Sfinga z Belvederja in spomeniško varstvo v Istri/Die Sphinx vom Belvedere und die Denkmalpflege in Istrien*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstvenoraziskovalno središče, Pokrajinski muzej, 2010.
- Marinac, Bogdana:** *Čez morje na nepoznani Daljni vzhod. Potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrške vojne mornarice v Vzhodno Azijo*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2017.
- Piplović, Stanko:** Nadvojvoda Franz Ferdinand u Dalmaciji i Istri. *Godišnjak njemačke zajednice – DG [Osijek] Jahrbuch* 24, 2017, str. 203–230.
- Pozzetto, Marco:** *Max Fabiani*. Trieste: MGS Press, 1998.
- Radišić, Franjo:** *Brioni*. Zagreb: NIRO Privredni vjesnik, 1985.
- Rahten, Andrej:** *Ivan Šusteršič. Der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Rahten, Andrej:** *Prestolonaslednikova smrt. Po sledeh slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- Von Reden, Alexander Sixtus:** *Hoffnung aus der Vergangenheit. Die Wiederentdeckung Österreichs in Norditalien*. Graz: Styria, 1982.
- Schicklgruber, Christian (ur.):** *Franz is here! Franz Ferdinands Reise um die Erde*. Wien: Weltmuseum, 2014.
- Sokol, Hans Hugo:** *Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Die k. k. österreichische Kriegsmarine*. Wien – München: Amalthea, 2002.
- Sondhaus, Lawrence:** *The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918. Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. West Lafayette: Purdue Univ. Press, 1999.
- Trost, Ernst:** *Das blieb vom Doppeladler. Auf den Spuren der versunkenen Donaumonarchie*. Wien – München: Verlag Fritz Molden, 1966.
- Waldhuber, Heinz in Kruse, Katrin:** *Aristokratischer Chic auf der Insel Brioni 1893–1919*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau 2006.
- Zuffar, Robert:** *Otok Brijuni. Sjećanja*. (ur. Mira Pavletić in Gordana Božić-Goldstein). Pula: Javna ustanova »Nacionalni park Brijuni«, 2017.

Zusammenfassung

DER HABSBURGISCHE THRONFOLGER AUF BRIONI

Aus dem Cillier Nachlass eines slowenischen Finanzwächters

Die Geschichte des touristisch sehr beanspruchten Nationalparks Brioni verbinden wir üblicherweise mit der Erinnerung an die Aufenthalte von Josip Broz Tito und glamouröse Besuche von verschiedenen Staatsmännern aus der blockfreien Welt sowie Stars aus Hollywood. Im dortigen Museum ist die Mehrheit des Ausstellungsraums auch heute noch Titos „Friedenswegen“ gewidmet und nur wenige verirren sich in jenen Teil, der die imperiale Zeit der Inselgruppe behandelt. Diese ist unter Kennern meist nach dem berühmten Industriellen Paul Kupelwieser benannt, der als Gründervater der modernen Brioni gilt. Mit Hilfe des slowenischen Forstbeamten Alojz Čufar gelang es ihm, die bereits in der Antike bekannte Inselgruppe, die durch die neuzeitlichen Jahrhunderte vom Dickicht überwachsen wurde und wo Gelsen unerbittlich Malaria verbreiteten, in ein Urlaubsressort zu verwandeln, das bald berühmt und international bekannt war. Von den heilsamen Wohltaten der Insel konnte sich auch der habsburgische Thronfolger Franz Ferdinand überzeugen, da ihm als Tuberkulosekranken das dortige Klima sehr zusagte. Über den aristokratischen Glanz der Brioni vor dem Ersten Weltkrieg wurden schon mehrere Abhandlungen verfasst, wenig ist aber über das Leben der Beamten bekannt, die damals für das Funktionieren der Inselinfrastruktur und die Einhaltung staatlicher Vorschriften sorgten. Neben dem bereits genannten Čufar ist in diesem Kontext unter den Slowenen insbesondere der slowenische Finanzgendarmer Jurij Turk zu erwähnen. Dank seiner Tochter Ana und seiner Enkelin Neta blieb über diese slowenische Familie auf Brioni ein interessanter Nachlass erhalten, auf dem der überwiegende Teil der vorliegenden Abhandlung beruht. Einleitend wird das größte Augenmerk auf die Besuche Franz Ferdinands an der Adria gelegt, die insbesondere im Kontext seiner Bemühungen um Stärkung der Seemacht der Habsburgermonarchie zu betrachten sind. Unter der Schirmherrschaft des Erzherzogs, der von Kaiser Franz Joseph im

Jahr 1902 zum Admiral ernannt wurde, begann die Monarchie nämlich ihren Flottenausbau zu beschleunigen. Brioni wurden ein beliebtes Ausflugsziel für die Vertreter der gesellschaftlichen Elite aus dem gesamten Staatsgebiet und auch aus dem Ausland. Im letzten Teil des Beitrags werden Anekdoten vorgestellt, die auf Grundlage der Treffen zwischen dem Thronfolger und der Familie des slowenischen Finanzgendarms Jurij Turk entstanden. In den Augen der Familienmitglieder galt Franz Ferdinand als wohlwollender, wenn auch strenger Aristokrat. Die Gewohnheit des Thronfolgers, dass er die Kinder gerne beschenkte, wurde zu seinem Markenzeichen, das auch seine allgemeine Hinwendung zu Familienwerten bestätigte. Die imperiale Epoche der Brioni prägte sich der Familie Turk so als schönster Teil der Familiengeschichte ein, der durch den Tod des Thronfolgers und den Zerfall der Habsburgermonarchie tragisch unterbrochen wurde.

Schlagwörter: Brioni, Habsburgermonarchie, Tourismus, Franz Ferdinand, Jurij Turk

Franc Križnar, Milko Bizjak¹

Prva slovenska opera Belin (1780–2018)

Uvod: Nastanek dela in pozaba

Osnova ali uvodni izziv za uglasbitev dela je libreto Antona Feliksa Deva,² natisnjen v *Pisanicah*³ s skrito letnico 1780 v dvodelnem kronogramu⁴ ob koncu »te prepevne preše.«⁵ Libreto je nastal v času narodnostnega prebujanja, ko se je slovenska inteligenca začela zavedati svojih narodnostnih korenin. Alegorično sporočilo opere⁶ *Belin* niti ne

bi tako izrazito narodnostno zavedno izstopalo, če si ne preberemo Devove predhodne proze, ki je v isti brošurici *Pisanic* objavljena tik pred libretom.⁷ *Opera Belin* je posvečena umestitvi novega glavarja Kranjske dežele Franca Adama plemenitega Lambergga.⁸ Na to mesto ga je imenovala cesarica Marija Terezija, ki je umrla 29. novembra 1780.⁹ Lamberg je nastopil novo funkcijo 13. decembra 1780.¹⁰ Natis libreta skorajda ni mogel biti realiziran v letu 1780,

¹ Franc Križnar, dr. glasbenih znanosti, Reteče 127, 4220 Škofja Loka. E-mail: franc.kriznar@siol.net; Milko Bizjak, diplomirani glasbenik – organist, Srednji Globodol 3, 8216 Mirna Peč. E-mail: edition.bizjak@siol.net

² Feliks Anton (Janez Damascen) Dev, slovenski pesnik, prevajalec in urednik, 15. 1. 1732 v Tržiču – 7. 11. 1786 v Ljubljani. Dev je bil rojen v ugledni meščanski družini. Po šolanju v Ljubljanskem jezuitskem kolegiju je stopil v red bosonogih avguštincev, ter nato na Dunaju doštudiral teologijo. Prevajal je poezijo Vergilija in Ovidija, sam pa je pisal nabožne, priložnostne in ambicioznejše posvetne pesmi v klasicističnem, baročnem in predromantičnem slogu, ki so bile objavljene v zborniku *Pisanice od lepih umetnosti* (1779–1781), ki jih je tudi sam urejal.

³ *Almanah Pisanice od lepeh umetnost*, 1781, str.13–47, vir: NUK Ljubljana.

⁴ Kronogram se glasi: bUh shIVi VIsoKv roJenega gr. franc. / LaMberga DoLgV LeJt; // katlre Je oD sVIItLe CesarIze sa / pogLaVarJa zhes Vso kraYnsko Dvshe- / Lo Dan. (Bog živi visoko rojenega gr(ofa). Franc. / Lambergga dolgo let; // kateri je od svetle cesarice za / poglavarja čez vso Kranjsko Deže- / lo dan.). Prvi in drugi del kronograma z izdvojitvijo velikih črk, vkolikor jih seštejemo kot rimske številke, daje obakrat rezultat 1780, kar pomeni letnico.

⁵ Preša = tisk.

⁶ V libretu je delo poimenovano kot »Opereta,« prav tako tudi na ovitku glasbenega rokopisnega svežnja ležečega formata: »Opereta Bellin / Canto Primo – Sejvina / Canto Secundo

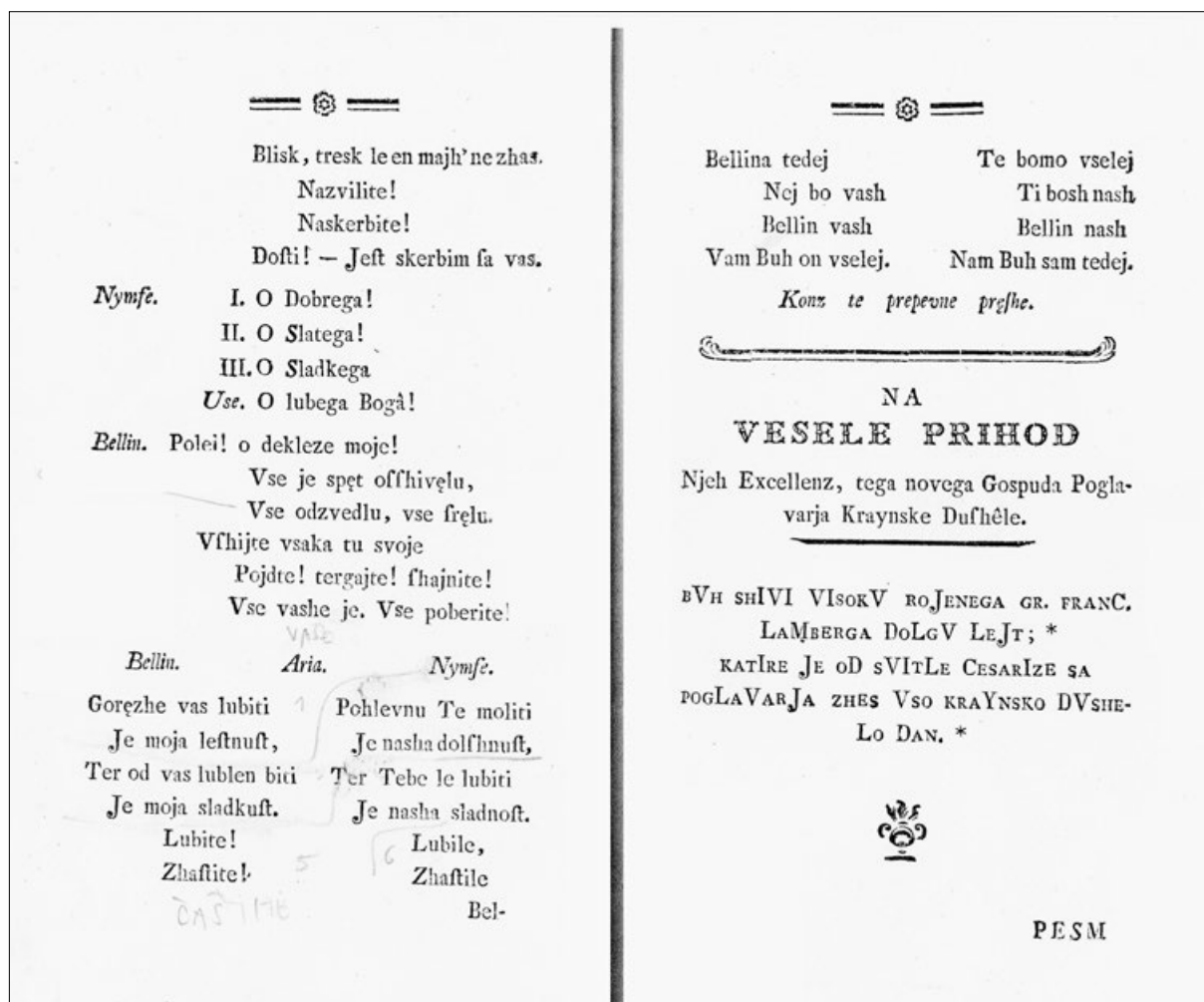
– Rozhnezvitarza / Alto – Sadjanka / Tenore – Bellin / Bas-so – Burja / con / Violino Primo / Violino Secundo / Viola / Violone / Clarino Primo / Clarino Secundo / Tympano e / Cempalo / Auth(ore). Jacobo Francisco Suppan.«

⁷ *Almanah Pisanice od lepeh umetnost*, 1781, stran 30: »... Us Krajnz bode vesel / Zel v' kratkem o Bellin! Tvojo lubesn pejl. / S' njim usa Lublana bo zhast, hvalo Tebi pejla, / De slate zhase je skus Te ona prejela.« ... »Nje posni nuzhezhi bodo Tebe zhastili, / De skus Tebe ony so jesik zhist dobili. / Vezhne, vesel, zhastit bodi vsem tvoj spomin, / – – O lube nash Bellin!« – Vs(ak) Krajnc bode vesel / – Že v kratkem o Bellin! Tvojo ljubez(e)n pel. / Z njim vsa Ljubljana bo čast, hvalo Tebi pela, / Da zlate čase je skoz(i) Te(be) ona prejela.«... »Nje pozni vnučeci bodo Tebe častili, / Da skoz(i) Tebe oni so jezik dobili. / Večno, vesel, častit bodi vsem tvoj spomin, / – – O ljubi naš Belin!«

⁸ Franc Adam pl. Lamberg (1730–1803), »Graf zu Stein und Gutenberg« spada v kamniško vejo Lambergov, ki je v 18. tol. živela na gradu Brdo pri Lukovici (Egg bei Podpetsch). F. A. Lamberg je posedoval še gradove Beli kamen, Groblje, Volčji potok, Kamen pri Begunjah, Zagorice pri Bledu. Ob koncu 18. stol. se je Lamberg soočal s finančnimi težavami, saj je avgusta 1799 na Brdu izročil hubo v Št. Vidu št. 15 Andreju Igliču (prejšnjemu najemniku) za 880 goldinarjev. Prim. še: Potočnik, Grad Brdo skozi stoletja.

⁹ http://sl.wikipedia.org/wiki/Marija_Terezija.

¹⁰ Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute, <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>.

Posvetilo s kronogramom ob zaključku libreta opere *Belin* (*Almanah: Pisanice od lepeh umetnosti, Arhiv Milko Bizjak*)

saj je ob koncu libreta posvetilo s kronogramom z letnico 1780. Verjetno je ta zvezek *Pisanic* izšel šele naslednje leto, v vsakem primeru pa je njegova vsebina naletela na buren odmev šele v letu 1781.

Izpopolnjen libreto z natančnimi koreografsko-scenskimi opombami, določitvami arij in recitativov daje slutiti, da je *opera* nastala še pred natisom libreta in je bil libreto pred tiskom prilagojen *operi*. Morda uglasbitev libreta v začetni fazi sploh ni bila namenjena umestitvi Lamberga in sta se avtorja za tako potezo odločila samo zato, da pridobita finančno pomoč za postavitve dela.¹¹ Če se poglobimo v alegorično sporočilo libreta, nikakor

ne moremo najti pozitivnega odnosa do novega deželnega glavarja, ki je bil pripadnik nemškega plemstva – vsebina *opere* je namreč sovražno nastrojena do tujcev in povečuje Slovenstvo. Zelo pomembno vprašanje je – ali je bila *opera Belin* sploh kdaj izvedena – ali pa je bila tik pred postavitvijo cenzurirana in umaknjena s strani oblasti, zaradi izrazite proti oblastniške naravnosti, ki jo še dodatno podkrepljuje ostala Devova literatura v *Pisanicah*.¹² Eno je gotovo – ni znano, da bi se *opera Belin* pojavljala na repertoarjih kranjskih gledališč, čeprav je iz zgodovine znano, da je bilo glasbeno dogajanje v Ljubljani v tistem času dokaj pestro in se je z ustanovitvijo *Filharmonične družbe* v letu 1794 še dodatno okrepilo. Franc Adam Lamberg je mesto deželnega glavarja izgubil prej kot v letu

¹¹ Podobno je krstno predstavo Linhartove Županove Micke politično, gospodarsko in kulturno zavaroval (in sponzoriral) ob koncu leta 1789 plemič na pol domačega rodu, baron Žiga Zois (1747-1819).

¹² Prim. Devov tekst iz *Pisanic* (cit. v op. 7) (á Primož Ramovš; 2005).

in pol, že 18. marca 1782.¹³ Kolikšno vlogo so imele pri vsem tem po smrti cesarice Marije Terezije tudi *Jožefinske reforme* v osemdesetih letih (1782-1790), lahko le ugibamo. Leta 1782 *Patent o tlaki za Kranjsko* obremeni manjša gospodstva, leta 1784 pa proglasitev nemščine kot uradnega jezika na območju celotne monarhije¹⁴ gotovo ni bila naklonjena slovenski operi. Jakoba Frančiška Zupana, ki je deloval tudi kot učitelj, leta 1787 doleti prepoved poučevanja s strani deželnih oblasti, naslednje leto pa mu pogori še hiša na Šutni v Kamniku. Leta 1802 mu umre žena in v letu smrti F. A. Lamberga (1803) in Zupanovi upokojitvi nastopijo za skladatelja hudi časi. Oblasti prosi za višjo pokojnino, vendar neuspešno. Preseli se v Kranjsko goro, kjer živi vse do smrti leta 1810. Z doslej nerazložljivo Zupanovo preselitvijo iz Kamnika v Kranjsko goro je povezana tudi najdba rokopisa *opere Belin*.¹⁵ Da je Zupanova glasbena zapuščina danes »raztresena« vsenaokrog, je v prvi vrsti kriv splet mnogih nesrečnih okoliščin, ki so Zupana spremljale v drugi polovici njegovega življenja. Zupan si je ob prihodu v Kamnik leta 1757 s »cehovsko« poroko z Jožefo, hčerko Valentina Goetzla (1707-1772), župana, organista in pevovodjo, utrdil družbeni položaj. V tem zakonu se mu je od leta 1757 dalje rodilo 10 otrok.¹⁶ Jožef Zupan, ima glavne zasluge, da se je večina Zupanovega opusa ohranila po arhivih Frančiškanskih samostanov Slovenije in Hrvaške.¹⁷ V frančiškanski red je najverjetneje vstopil že v Kamniku. Orgljanja in glasbenega znanja se je bržkone izučil pri Jakobu Frančišku Zupanu. Bil je odličen organist¹⁸ in je najverjetneje tudi kot kopist prepisal veliko število del Jakoba Frančiška Zupana. S premostitvami frančiškanov glasbenikov po samostanih je z njimi naokrog krožila tudi glasba. Tako

je edina avtorizirana Zupanova orgelska *sonata* ohranjena v orgelski knjižici v arhivu frančiškanskega samostana v Klanjcu na Hrvaškem.¹⁹ Iz teh dragocenih rokopisov, ki vsebujejo največ enostavnih orgelskih *sonat* neznanih mojstrov, lahko danes po najdbi Zupanove *opere Belin*, z gotovostjo pripisemo Zupanu na podlagi iste motivike, še vsaj dve *sonati*, čeprav so tudi podobnosti v drugih *sonatah* številne.²⁰ *Opera Belin* je edino znano delo, kjer se je Jakob Frančišek Zupan »spopadel« s slovenskim besedilom. Vsa ostala znana Zupanova dela imajo uglasbene le latinska in nemška besedila.

Dokazana in prva znana pisna omemba *opere Belin* se pojavi šele leta 1868. Josip Noll (1841-1902)²¹ navaja v *Imeniku slovenskih gledaliških igrokazov*,²² da je *opereta Belin* prvo slovensko dramsko delo. Avtorstvo *opere* z libretom vred je tedaj Noll v celoti pripisal kar Jakobu Zupanu.²³ Noll kot »izborni izurjen operni pevec in prijatelj dramatike.« ki je kot uspešen baritonist kar 15 let (med 1875-1890) gostoval po raznih evropskih odrih,²⁴ očitno ni poznal v *Pisanicah* natisnjene Devovega libreta *Operete Belin*. To potrjujeta dve naslednji dejstvi:

1. V natisu Devovega libreta Zupanovo ime ni nikjer omenjeno. Pač pa je bilo verjetno Zupanovo ime pripisano kot ime avtorja (glasbe) na partituri, s katero je razpolagal Noll in je tako pripisal avtorstvo celotnega dela Zupanu.

2. Iz Devovega libreta je jasno razvidno, da *opereta* vsebuje 3 dejanja (I., II, in III. *Nastopje*), Noll pa navaja delo kot: »*Belin, opereta v 1 dejanju, sp(isal). J(akob). Zupan*«.

¹³ Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute, <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>.

¹⁴ Gl. *Jožefinske reforme 1782-1790*.

¹⁵ *Popolnoma v celoti ohranjen rokopis opere Belin* (ali njegov prepis) se je ohranil v zasebni lasti Zupanovih zunajzakonskih potomcev in je bil najden leta 2008.

¹⁶ Pokorn, Jakob Frančišek Zupan. V: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>.

¹⁷ Frančiškanski samostani današnje Slovenije, Hrvaške in Bosne so bili tedaj vključeni v enotno Provincio Sv. Križa.

¹⁸ V arhivu frančiškanskega samostana v Novem mestu je na orgelskem tisku tokat Georga Muffata, *Apparatus Musico Organisticus*, 1680, pripis uporabnika »Ex rebus 1783 / Joseph Suppan.« Muffatove tokate spadajo med izvajalsko tehnično zelo zahtevno orgelsko literaturo.

¹⁹ Bizjak, Baročna orgelska glasba iz Slovenije in Hrvaške, I., II., Edition Bizjak 8712, 8713, Ljubljana 1987, 1988.

²⁰ Isti, nav. delo, 1988; prim. Anonimus: Sonata 14 – takti 7-9 / J. F. Zupan: Belin: Uvertura v III. dejanje – takti 54-56; Anonimus: Aria 25 -T 15, 16 / J. F. Zupan: nav.delo – T 29, 30, 33, 34.

²¹ Mantuani, Josip Noll. V: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1831/VIEW/>.

²² Noll, Priročna knjiga za gledališke diletante, Dramatično društvo Ljubljana, 1868.

²³ Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, IV. zvezek, str.180,181.

²⁴ Mantuani, nav. delo.

Nolli je imel v rokah najverjetneje le prepis edine arije (z recitativom) za bas-bariton iz opere *Belin* »Ha, Burja je mož!« Na partituri je morala biti navedena tudi letnica (1780 ali 1781), saj je delo uvrstil kot najstarejše slovensko »dramsko« delo, še pred Linhartovo *Županovo Micko* (1789).²⁵ Z ozirom na to, da uvršča *opereto Belin* med dramska dela, je očitno, da je Nolli poznal tudi del »dramskega« – ne uglasbenega teksta iz *Belina*, najverjetneje dialoge med nimfami in Burijo, ki sledijo ariji in recitativu Burije. Povsem možno je, da je Nolli kopijo bas-baritonske arije, nabavil za lastno uporabo in jo ob priložnostih kot baritonist tudi sam izvajal. Nikakor pa ni poznal celotne opere, ki vsebuje šest arij v treh dejanjih, iz česar gre sklepati, da je *opera Belin* že tedaj veljala za nepoznano in torej že delno izgubljeno. V kakšnem položaju je bil slovenski jezik še v začetku druge polovice 19. stoletja, najbolje pove naslednji Nollijev zapis iz leta 1867: »V Ljubljani sami vladala je, in vlada še zdaj na javnem gledališkem odru le nemščina ... in «... slovenska dramatika imela je le prostor na čitalniškem odru, in le pri posebnih prilikah pokazali so se slovenski diletanti tudi na javnem gledišču, a to večidel v polletnem času, da ne bi motili nemške muze.«²⁶

Naslednji zapisi in razmišljanje o »prvi slovenski opereti« se ponovno pojavijo v tisku šele na podlagi recenzije teksta Devovega libreta, ki ga objavi Janko Šlebinger v začetku 20. stoletja, Pintarjevim odgovorom v Ljubljanskem Zvonu (1906) in Glonarjevim domnevam objavljenim v *Novih Akordih* leta 1910.²⁷ V tem času se za Zupanovo glasbo opere

Belin izgubi vsaka sled in opera obvelja za izgubljeno vse do začetka 21. stoletja.

Od rokopisa do realizacije te dokumentacije

Z najdbo Zupanove opere *Belin* leta 2008 je bilo mogoče na kraju samem ob navzočnosti lastnika pribeležiti naslednje podatke.²⁸ Zajeten fascikel listov ovit v nerazrezan ležeči dvojni list z naslovnico je bil križno povezan s skoraj preperelo laneno vrvico. Zunanji ovitek z navedbo dela, zasedbe in avtorja je bil slabše ohranjen in je bil očitno izpostavljen vlagi in svetlobi daljše časovno obdobje. Nekateri listi v notranjosti so bili tako dobro ohranjeni, da niso dajali vtisa, da bi bila partitura sploh kdaj v uporabi. Načeti so bili le robovi tistih listov večjega formata, ki so štrleli iz šopa. Na nekaterih listih so bile opazne packe rdečega pečatnega voska. Na listih ni bilo zaznati sledov ožiga. Rokopis je bil ohranjen na posamičnih listih v ležečem formatu 31,5 cm – 32 cm × 22,5 cm – 23 cm oziroma v nerazrezani obliki 63 cm – 64 cm × 22,5 cm – 23 cm. Iz strukture papirja in razreza vodnega znaka je bilo mogoče razbrati, da so bile papirne pole pred razrezom formata velikosti 64 cm × 46 cm. Velikost vodnega znaka je bila 5 cm × 10 cm. Znak je imel obliko jajčastega grba s krono na vrhu, ter tremi šesterokrakimi zvezdami, od katerih sta bili dve locirani v zgornjem delu, ena pa centralno v spodnjem delu grba.

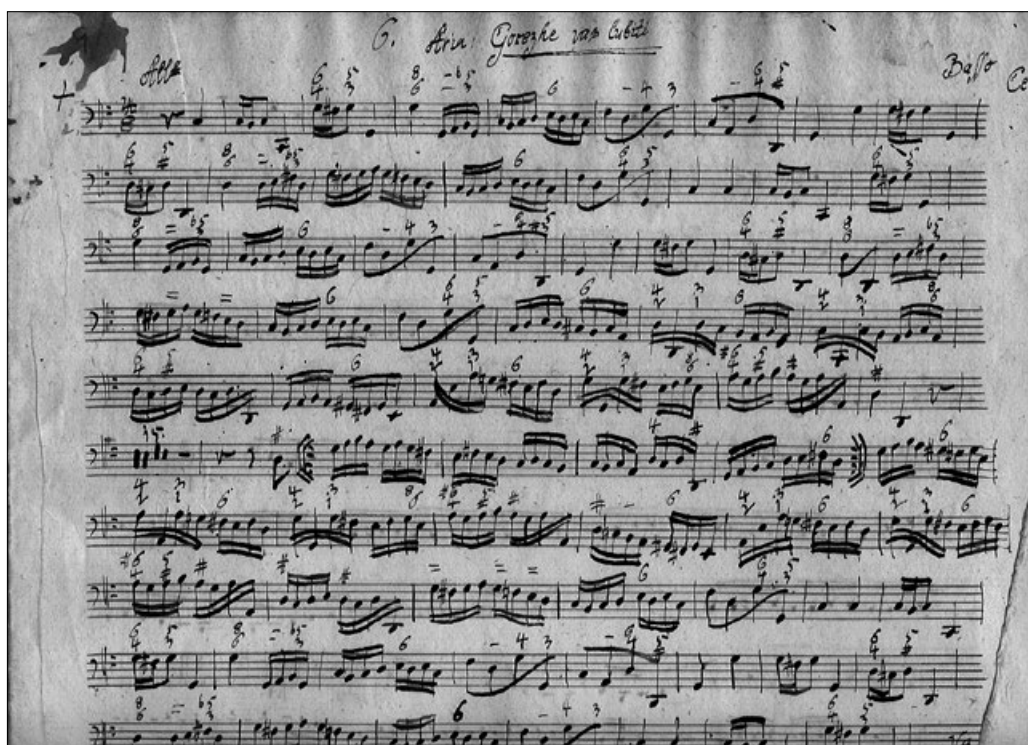
naši prvi opereti prezrl (priloga *Novim Akordom* IX, 30), je podal L. Pintar (Ljubljanski Zvon 1906, 569) precej verjetne razloge, da Dev z Belinom ni mislil cesarja Jožefa II., ampak Franca Adama grofa Lamberga, ki je baš leta 1780 nastopil deželno glavarstvo na Kranjskem. To domnevo je povzročilo Pintarju dejstvo, da sledi koj za Belinom pozdrav ali čestitka 'na veseli prihod njega ekscelece novega gospoda poglavarja kranjske dežele grofa Franca Lamberga' in da ima ta pozdrav kronogram 1780. Da se ta domneva še bolj potrdi, trebalo bi dokazati, da je Lamberg prišel na Kranjsko iz Italije. Ta Pintarjev apel na naše zgodovinarje pa je doslej ostal brez vspeha / A. Glonar.«

²⁸ Nekaj dni kasneje sem ob navzočnosti lastnika previdno preskeniral celoten dokument in ga po zaključenem delu vrnil. Rekonstrukcija (sestava) partiture je potekala iz kasneje natisnjenih datotek. Za primerjavo pri mnogih nejasnostih v zapisih tekstov je bil uporabljen natisnjen Devov libretto iz Pisanic. Slovenski teksti so v obdelavi zapisani v originalni narečni obliki. Zaradi lažjega razumevanja in izgovarjave so zamenjani le znaki: f (=s, =z), zh (=č), q (=k), w (=b), sh (=š), tsh (=č), z (=c), u (=i) včasih, fh (=ž), y (=I), f (=v), kar ne vpliva na spremembo pri izgovarjavi.

²⁵ V tem seznamu iz leta 1868 navaja Nolli kar 150 slovenskih dramskih del. Tako številčen spisek dramskih del nas ne sme zavesti, saj je Nolli štel neko dramo za slovensko, četudi je bila samo prevedena v slovenski jezik. Prim. še: Filip Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*.

²⁶ Prav tam. Nolli v nadaljevanju zapisa ni povsem zanesljiv. Belinu ne sledi Županova Micka, kakor jo je napisal Linhart, ampak »Županova Micka kratkočasna igra s petjem v 2 aktih. Po Linhartovi predelal Dr. J. Bleiweis.« Avtor za Nollija ni Richter in ne Linhart, ampak že drugostopenjski predelovalec. Za dramo Veseli dan, ali Matiček se ženi je navedeno, da je to »komedijo v 5 delih po francoskem prenaresil A. Linhart,« kar je analogno kot v primeru Bleiweisa, ki je »predelal« Micko. Ne v enem ne v drugem primeru Beaumarchais ni naveden. Le dva sta za Nollija »prava avtorja« dram.

²⁷ Cit.: »Prva slovenska opereta Belin. V recenziji Šlebingerjevih Pisanic, ki jo je dr. Zupan pri navajanju gradiva o tej

Faksimile separata bassa continua zaključne arije »Goreče vas lubiti« opere »Belin« (Arhiv Milko Bizjak)

Aria: "Goreče vas lubiti"

Zupan: Aria "Goreče vas lubiti" / iz opere Belin
Jakob Zupan (1734-1810)

All(egro)

clno.I
clno.II
VI.I
VI.II
Viola
Vlne
Timp
C I
C II
A
T
B
Cemb

Go - re - če vas lu - bi - ti Je mo - ja le - stnost,

Po - hlev - nu Te mo -
Po - hlev - nu Te mo -
Po - hlev - nu Te mo -

Edition Bizjak

Copyright © 2009 Milko Bizjak. All rights reserved.

Partitura začetka zadnje tenorske arije (Arhiv Milko Bizjak)

Prisotni so bili popravki zapisovalca. Največ jih je v separatih *bassa continua* (recitativih), kjer je poleg dopisan tudi tekst vokalistov. Vokalni parti so kot samostojni separati prepisani dodatno tudi posebej. »Rdečo nit« *opere* predstavlja čembalski part, kjer je tudi na mestih, ko gre samo za dialoge med igralci, ves tekst dosledno izpisan. Lahko bi rekli, da je Devov libreto, ki je natisnjen v *Pisanicah*, tu ponovno razpisan in obogaten z glasbenimi dodatki. Zupanovo ime je poleg naslovnice pripisano na več mestih prve strani posameznih separatov v levem ali desnem kotu zgoraj (čembalo, violine, vokalni separati), nikjer v celotnem fasciklu pa ni niti omembe imena libretista Deva, niti posvetila F. A. Lambergu. Če je kdorkoli kasneje prepisoval odlomke dela po tej predlogi, ni mogel vedeti, kdo je avtor besedila. Na podlagi takšne kopije je leta 1868 Josip Noll pripisal celotno avtorstvo *Belina* Jakobu Frančišku Zupanu.

Literarna predloga, libretto: vsebina zgodbe

Začetek predstavljajo tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona,²⁹ ki v čolnu veslajo na otok. Na žgalnem oltarju v času bogu *Belinu*³⁰ darujejo svoje prinese ne darove. Obred jim prepereči »ta hude vetr« Burja, ki od njih zahteva, naj častijo njega in ne Belina. Ker ga nimfe ne ubogajo, se Burja maščuje z bliski, gromom, ognjem, vetrom in točo, čemur sledi popolno razdejanje. Uniči vse, tudi oltar boga Belina. Boginje se razbežijo. Nastopaški Burja se šopiri kot zmagovalc in ponovno zahteva, da ga morajo častiti. Nimfe se mu odločno uprejo. V prošnji se zatečejo k Belinu. Ta se pojavi na sončnem vozu in prežene Burjo. Ko Belin vidi, kako se nimfe potrto ozirajo po uničenem otoku, z zlatim dežjem oživi cvetlice, drevje, trte, klasje. Vse naenkrat bogato obrodi. Nimfe se veselijo sadov, ter se s hvalnico zaobljubijo Belinu.³¹ Nimfe (prisposoda slovenske-

ga naroda) častijo Belina (slovenska bit, jezik), kar jim preprečuje Burja (»*trinog*«, tujec). Hrepenenje po lastni svobodi odločanja jih kljub nepremagljivi in superiorni oviri (tuji oblastnik) pripelje k uporu za vsako ceno. Ne glede na posledice na koncu zmagajo. Poleg uglasbitve opere, kjer se v treh dejanjih prepleta 6 arij (po dve v vsakem dejanju), dve uverturi in vmesni recitativi ob spremljavi čembala z violonom, je tudi velik del teksta prepuščen recitaciji. Bombastičen baročni slog staroslovenskega narečja je dodatno podkrepljen z obilico sičnikov in šumnikov ter zvenceimi konzonanti. Zupan se je izognil uglasbitvi tistih delov, kjer izmenjujoči kratki dialogi v bistvu ne potrebujejo glasbe, saj beseda poje sama od sebe. V primerjavi z Devovim libretom, objavljenim v *Pisanicah*, je ves tekst dosledno obdelan – razen v enem samem primeru. Izpuščen je zadnji, »najmočnejši« del teksta tretje kitice arije »Roj trinog!«: »*K(a)teri s silo bit(i) častiti / (H)oč(e)jo, so le trinogi. / K(a)teri ljubljene le biti / (H)oč(e)jo, so modri Bog(ov)i.*«³² Je bila vzrok za izpustitev tega dela teksta »pretežka« rima, ali nemara cenzura?

Opera: analiza, razčlenitev

Belin je napisan v treh dejanjih. Izvajalska zasedba predvideva pet vokalnih solistov: dve sopranistki (Sejvina=Ceres in Rožnesvitarca=Flora), altistko (Sadjanka = Pomona), tenorista (Belin=Sonce), basista (Burja³³ = »ta hude vetr«) ter godalni orkester (prva in druga violina,³⁴ viola,³⁵ violon,³⁶ čembalo,³⁷ dva klarina³⁸ in timpane.³⁹ Zvočno podporo sopranistkama predstavljata prva in druga violina, altistki pa viola. Že ob bežnem pogledu na zgradbo opere

²⁹ Ceres (Sejvina), boginja rodnosti in poljedelstva / Flora (Rožnesvitarca), boginja pomladi, cvetic in vrtov / Pomona (Sadjanka), boginja sadnega drevja.

³⁰ Belin, bog sonca, v slovanski mitologiji bog svetlobe.

³¹ Devov »Zapopadk« je opisan takole: »Bellin (sonce) ena senca dobruiliveh Oblastnikov bode za svoje lubeznivoste, inu krotkoste volo od Rhodarjov za Boga gorizet; za leto čast se Burja (vetr) teh nausmileneh Gospodarjov senca, zastojn muja. On bo zaveržen, ter is špotan za časte hudobnoste volo iz Rhodarskeh ottočec stiran.«

³² Originalno besedilo glasi: »*K'tiri s' silo bit' častiti / Otč' jo, so le trinogi. / K'tiri lubleni le biti / Otč' jo, so modri Bogi.*«.

³³ Burja (Burija) nastopa tu v osebi moškega spola, poosebljen kot »veter.«

³⁴ Nadaljna oznaka VI (1 ali 2).

³⁵ Nadaljnja oznaka Vla. Predvidena je altovska viola, čeprav to izrecno ne piše.

³⁶ Nadaljnja oznaka Vln. Violonov part izvaja danes poleg violončela še kontrabas (v nižji oktavi).

³⁷ Nadaljnja oznaka Cemb.

³⁸ Nadaljnja oznaka Clno. Klarino je predhodnik današnje trobente.

³⁹ Nadaljnja oznaka Timp. Tu sta predvidena timpana v C in G. Stari timpani (bobni) so bili uglasen vsak zase in je bil tako za vsak ton potreben po en timpan. Na modernih timpanih lahko danes na enem izvajamo več tonov.

izstopa število 3: – 3 dejanja, – 3 arije (od skupnih šestih) imajo vsaka po 3 kitice, – trije inštrumentalni bloki, ki posredujejo glasbeno dogajanje (godala – čembalo⁴⁰ – klarini s timpani), – *trije enakovredni akterji* (skupina treh nimf⁴¹ – Belin – Burja).

a) Pregled posameznih dejanj in zasedb

1. dejanje⁴²

1. Arija⁴³ »Vozimo, sestrice!« v C-duru (C 1, C 2, A, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
Allegro, 6/8 taktovski način, 134 taktov
2. Recitativno:⁴⁴ Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
3. Arija »Svitlu sonce!« v G-duru (C 1, C 2, A, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
All/egr/o (Recitativo) /a tempo/ 2/4 taktovski način, 188 taktov

2. dejanje

1. Inštrumentalna uvertura v G-duru (VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
All/egr/o, 2/4 taktovski način, 41 taktov
2. Recitativno: Burja
3. Arija »Ha! Burja je mož!« v G-duru (B, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
All/egr/o, 6/8 taktovski način, 98 taktov

4. Recitativ »Ha, sem lezejo spet« v e-molu (B, Vlne, Cemb)
/Recitativo/, 4/4 taktovski način, 14 taktov
5. Recitativ »Peklenska furija!« v e-molu (C1, C2, A, Vlne, Cemb)
All/egr/o, 4/4 taktovski način, 10 taktov
6. Recitativno: Burja, Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
7. Arija »Roj Trinog!« v g-molu (C 1, C 2, A, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
Alla breve, C, 169 taktov
8. »Chor:«⁴⁵ Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka

3. dejanje

1. Inštrumentalna uvertura v G-duru (VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
Allegro, 4/4 taktovski način, 134 taktov
2. Recitativ »Po hud'mu uremenu« v C-duru (T, Vlne, Cemb)
Recitativo, 4/4 taktovski način, 6 taktov
3. Recitativno: Belin, Burja, Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
4. Arija »Nacagujte, Nažalujte!« v C-duru (T, C 1, C 2, A, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
All/egr/o, (Recitativo), (Allegro), 2/4 taktovski način, 91+9+35 taktov
5. Arija »Goreče vas lubiti« v C-duru (T, C 1, C 2, A, VI 1, VI 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb)
All/egr/o, 4/8 taktovski način, 150 taktov

b) Glasbeno scenski oris dela

Iz opomb v libretu lahko sklepamo, da so bile za vsako dejanje posebej potrebne manjše spremembe

⁴⁰ Čembalo ima poleg vloge bassa continua tu tudi solistično vlogo. V teh primerih je izpisana tudi desna roka, nemalokrat s tehnično zahtevnejšimi figurami.

⁴¹ Dev v libretu dodaja opombo: »Nimfe teh Bogov Gospodične.«

⁴² Dev poimenuje »dejanje« kot »nastopje« izhajajoč iz samostalnika »nastop.«

⁴³ V libretu zapisano kot »Aria.« Pred prvo arijo je opomba: »Nimfe v barki pojo.«

⁴⁴ Zapis »Recitativnu« v libretu ne pomeni vedno recitativa, ampak lahko tudi recitacijo brez petja.

⁴⁵ Zapis »Chor« (zbor) v libretu tu ne pomeni zborovskega petja, ampak skupne recitacije.

v postavitvi scene. V kakšnem obsegu je bilo vse to izvedljivo, tega danes ne moremo vedeti, saj ni ohranjenih nobenih pisnih virov. Če se ozremo na postavitve baročnih *oper* tistega časa, uporabo raznih efektov in gibljivih mehanskih pripomočkov, lahko zaključimo, da ponuja Zupanova *opera* celo paleto možnosti, kako uprizoriti slikovno, scensko in z efekti podoživeto pravljico glasbeno zgodbo.

Ker je bila *opera* posvečena umestitvi novega deželnega kneza, morda prav iz tega razloga začetek prvega dejanja izzveni kot nekakšen slovesen uvod s solo timpani. Solističim timpanom (C, G) pritegneta v dvoglasju klarina v smislu slovesnih fanfar. Predpisani 6-osminski taktovski način podeljuje vezave osmink v skupine po dve in dve, kar nakazuje tri poudarke v vsakem taktu. Sledi vstop celotnega godalnega orkestra (violine, altovska viola, violon), ki že prinašajo melodijo, na katero se bodo v nadaljevanju v uvodni ariji »*Vozimo, sestrice!*« oglasile vse tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona – v zasedbi dveh sopranov in alta. Tu se isti 6-osminski takt nenadoma prelevi iz treh poudarkov v taktu (2×3 povezani osminki) na dva poudarka v taktu (2×3 povezane osminke). Čeprav ne moremo govoriti o hemiolski ritmični mutaciji, ki predstavlja tipično baročno kadenčno prakso v 3-dobnih taktovskih načinih, naredi ta nenadni ritmični preobrat poseben vtis na poslušalca. Ritem se prelevi v pulz v tem obdobju še vedno popularnih pastoral, ki so običajno pisane v 12-osminskem taktovskem načinu. Pred vstopom vokalistk sledi še repriza teme v čembalskem solo partu. Vokalno homofono triglasno arijo ves čas spremljajo godala in čembalo z izpisanimi akordičnimi figurami. Izpisana artikulacijska lokovanja v violinskih partih z naslonom na 1. in 4. osminko v taktu dodatno podpirajo posamične osminke v violonu. Ko se končno oglasijo nimfe s tekstom: »*Vozimo, sestrice, vozimo serčnu, gibajmo ročice, veslajmo ročnu,*« poudarek težke dobe še dodatno potrdi naglas v besedilu. Ritmični utrip glasbe odslikava veslanje z nagibi in zamahi. Med posameznimi kiticami so vpleteni kratki inštrumentalni sekvenčni vložki, ki v spuščajoči melodični liniji poslušalca razbremenijo neumornega ponavljajočega »*veslanja*.« Tekst ves čas spodbuja glasbeno motoriko in dinamiko gibanja:

Gonimo! / Trudimo! / Korajžnu vesle! / Kalimo!
Valajmo! / Penimo! Mešajmo! / Navtrudne morje!

O Glejmo sestrice! / Valovi **bejže**; / Kipe že gorice
/ Nakvišku **svite**; / Gojzdiči, / Borstiči; /

Sami sem **lejte**. / Nam jevke šupeče, / Nam smreke
bodeče / Napruti **hite**.

Vesele! **Želele** / Kar me smo toku: / Bellina **objele**

/ Zdej bomo sladku. / Mahnimo! / Pahnimo! / Le
enkrat še čovn, / Ter bomo **imele**, / Kar me smo
želele / *Belina za lon*.

Prvo ali uvodno arijo bi lahko označili kot arijo pričakovanja in optimizma. Nimfe veselo plujejo na otok, da bi opravile daritve svojemu bogu Belinu.⁴⁶ Glasbeno slikanje je v uvodni ariji še posebno izrazito. Pojav programske glasbe v baroku na naših tleh je najbolj izrazit v delih posvetnega značaja.⁴⁷ Že ob prvi uglasbitvi slovenskega teksta v starem narečju se soočimo s poudarki posameznih besed, ki jih jasno določa utrip glasbe. Ker je to zagotovo najstarejša profesionalna uglasbitev slovenskega jezika, če izvzamemo Trubarjeve nerodne poskuse predstavitev slovenskih tekstov pod koralne melodije nemških napevov, pomeni odkritje glasbe *opere Belin* tudi velik izziv za jezikoslovce. Poudarki posameznih besed nas marsikje presenetijo in dodajo tekstom sedaj popolnoma novo, živo dimenzijo. Iz tekstov veje eklektični baročni slog, ki včasih s svojo bombastičnostjo skoraj prestopa mejo resnosti. To se zgodi takoj ob koncu prve arije »*Vozimo, sestrice!*«, ko nimfe deklamirajo⁴⁸ tekst: »*Peršle smo srečne, / Sestrice! Von z barke stopite! / Ter dari ušeč-ne / Bogu / Berž vsaka svoje vonznosite! ...*« itd.

Spet se pojavi število 3. Nimfe najprej recitirajo v zaporedju vsaka zase: prvič (Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka), ponovno drugič (Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka) in tretjič (»*Use skup*«).

⁴⁶ Devova opomba v libretu: »Resgledarna postave pred oči Rhodarske ottočce iz morjam obdane. Na sredi ottočec stoji ta lepe previsoke Sončne stebr. Gospodične se po morju semtertje zisajo.«

⁴⁷ Bizjak, Glasba za čembalo iz Slovenije in Hrvaške, II. zvezek, EB 8703, Edition Bizjak. Ljubljana 1990; prim.: Johann Adam Scheibl: *Gradevole Assemblée*; J. A. S.: *Balorosa Sol-atesca*.

⁴⁸ Prim.: Herzog von Krain 1270 – 1918, prav tam.

Sledi druga arija »Svitlu sonce!«, v tonaliteti G-dura, ki v baroku simbolizira sonce. Tri kitice, ki v libretu niso takoj vidne, »razbijajo« vmesne opombe libretista in se nanašajo na koreografijo ter prve scenske efekte v operi:

Svitlu sonce! Žarje tvoje / (Aldujejo.) = Darujejo / Z neba sij na dari moje / Sij zlat ogn doli k nam / Tebi aldov moj goreti, / (Ogn iz nebes pride, ter zažiga aldove) / Se od tvojih žarjov vneti / Oče; oh zažgi ga sam.

O vesele že kaditi / Že se svet plemenc svititi / Na oltarjih je začel / (Pogori) itd.

K tebi bo serce veselo / Tudi še naprej gorelu / Tebi večnu bo svetu. / (Serca začno goreti, ter nje na oltar pokladajo)

Zgradba 2. arije odgovarja prvi, uvodni instrumentalni del že prinaša melodijo, ki jo v nadaljevanju povzamejo vokalistke. Vokalni del je enostavno homofono triglasje, ki izvajalsko ni zahtevno. Skladatelj je očitno vzel v račun koreografske opombe libretista. Nimfe morajo namreč med petjem »darovati darove« in »goreča srca na oltar pokladati.« Vmes med petjem pa »pride« še »Ogn iz nebes, ter zažiga darove.« Zahtevna usklajena akcija pevk in scenskega delavca. Predah izvajalkam zopet pomenijo instrumentalne reprize med posameznimi kiticami. V drugi ariji so zanimivi virtuosno izpisani zahtevni čembalski parti v desni roki, ki čembalu še bolj izrazito kot pri prvi ariji, nadgrajujejo običajno funkcijo bassa continua s solistično vlogo. Po tretji kitici medigra v čembalskem partu preide v klasični baročni recitativ. Ritmični utrip se naenkrat dramatično ustavi. V zapletu pa lahko zasledimo:

Al oh! Oh! Sestrice! / (Ureme perhaja) / Kajšne temnice / nakvišku kipe! / Glej! Koku vale. / Se sem od polnoči k nam; / us dan vgasujejo nam.

Naboj se! So le / deževne megle / kar moji verti že; / dež dale bode one. / (Se zabliška) / Ti meneš toku; / Al glej! kak je nebu. / (Se spet zabliška) / Glej! kok blisk na križm ferfra. / Čuj! Že grom sem strašno derdra. / (Germi)

Odsev vsebine v glasbenem slikanju postane tu še bolj izrazit. Iz prej sončnega G-dura sledi modu-

lacija v a-mol. Ob prvi opombi libretista »Se zabliška« se popolnoma nepričakovano pojavi zmanjšani septakord, ki se v postopu a-fis-dis-c »razlije« navzdol, namesto razveza pa prek tonalitete c-mola modulira naravnost v g-mol. Ponazoritve groma Zupan inštrumentira z ritmiziranimi timpani, klarinami, sočnimi akordi v čembalu. Gradacijo zgoščuje z vmeščanjem triol (poliritmija 3:4) in pulziranju obojih timpanov C-G ob istočasnem ostinatu prazne kvinte G-D v basu in akorda Es-g-b-cis, ki se razvezuje v g-mol. To ni več glasba, ampak »urejen« kaos v pravem pomenu besede. Ob dodatnih učinkih grmenja, ki ga scenski delavci še marsikje danes pričarajo z udarci verige po obešeni kovinski plošči, je bilo mogoče v skupnem prizadevanju glasbenikov in scenskih pomagačev pričarati pravo neurje.⁴⁹ Kot dodatna pomagala pri ponazoritvi razburkanega morja so lahko služile valujoče plahte.

Nimfe »Bejže.« Neurje se »poleže« z nenadno pavzo in razvezom v D-dur. Konec prvega dejanja.

Začetek 2. dejanja vpelje kratka instrumentalna uvertura, ki zopet prične s solo timpani, ki se jim postopoma iz basovske linije navzgor v počasi zgoščujočih se ritmičnih vzorcih pridružujejo godala. V dinamično ritmični kulminaciji violine preidejo v glissandne potege navzdol, medtem ko se v dogajanje že vplete čembalo in celo klarina. Tako kot se »hrup« pritajeno pojavi in razrašča, na enak način postopoma pojenja (glasbeno slikanje vetra). Na odru se pojavi Burja z recitacijo:

Ste stekle! Pezdlivke! / Ste stekle – cerklivke! / Al tu se more zgoditi, / Še dans se more kaditi, /

Meni oltar, &/ Ter se na njemu smoditi / En dar. / Če ne, – bom meh moj napel / Ter briti, cviliti, ferčati, brenčati, / Lomiti, topiti, valiti, svedrati / Jizera, in

⁴⁹ V dobi baroka in klasicizma so znani efekti klastrov, ki so jih ponazoritev sodnega dne na orglah pričarali organisti v Franciji. Na podoben način je v italijanskih baročnih orglah uporabljan efekt »Tamburo«, kjer je celotonsko zaporedje najnižjih pedalnih tonov zvezano na gornjo pedalno tipko a. (restavrirane Callidove orgle iz leta 1796 v baziliki M. B. v Petrovčah). S kratkim udarcem na to tipko dobimo efekt akustičnega bobna. Kasneje ob prelomu iz 18. v 19. stol. so v orgle vgrajevali »turško muziko« – prave bobne (Otoničeve orgle v ž. C. sv. Lovrenca na Pohorju, 1809) in včasih celo činele. Podobne dodatke najdemo v prehodu iz 18. v 19. stol. tudi v hammerklavirjih.

morje mejšati / Ter hraste in smreke ruvati / Serditu začel.

Priča smo spet bombastičnemu baročnemu slogu, posebno v zadnjih petih vrsticah, kjer mr-goli sičnikov, šumnikov in zvenečega konzonanta »-r-« Sledi 1. arija 2. dejanja v treh kiticah, arija nastopaškega Burje. Ljubek godalni uvod v arijo v tekočem 6-osminkem taktu ob vstopu basista šokantno presekajo timpani, klarini in čembalo:

*Ha! Burja je mož.— / Burja vel'vati, / Burja vkaž'vati,
/ Oltarje si stavit' le zna. / Vofre peklati: /*

Čast si kup'vati / Burja tu noče, Burja nazna.

Vmesne tišje godalne instrumentalne reprize razbremenjujejo poslušalca, tako da ob vsakem začetku nove kitice s ponavljajočim tekstom »Ha! Burja je mož! —«, udarci timpanov in vstopom klarin, skladatelj znova poudari grobost Burje. Sledi pravi »Haendlovski« recitativ Burje in treh nimf ob spremljavi umirjenega bassa continua v molovskih tonalitetah.

Pomiritev ne traja dolgo. Ko zadnja nimfa izpoje poslednje besede: »Gdu bo trinoga / Častil za Boga?,« Burja izbruhne s poplavo kletvic: »Tumpe! Tape! Mazufure! / Šeme, Buče brez mužgan! / Fefle! Cuj-ne! Cape! Gure! / Je vam Burja toku znan?« Sledijo kratki dramatični dialogi med nimfami in Burjo. Dialog kulminira. Burja grozi, nimfe se ne dajo. Na koncu nimfe enoglasno povedo: »Me tebe molile, / Me tebe častile / Nabomo nigdar.« Sledi kazen in Burja zarohni:

Skup tedej megle se izjidite! / Grom, ogn, točo, tresk sem valite! / Germite, bliskajte! / Topite! končajte! / Verte nograde, nive pobite! / Ter tega / Njeh Boga / Okuli veržite, polomite, starite!

(Use se zgodi.)

Težko je s preprostimi besedami opisati Ario »Roj Trinog!«, ki kar prekipeva v stopnjujočem dinamičnem prepletanju glasbenega slikanja.⁵⁰ Izme-

njujoče čustveno nabite motive povezujejo kratki sproščujoči melanholični instrumentalni vložki. Glasba podpira globoko besedilo, ki ga posredujejo tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona, v alegorični podobi stoletja potlačenega slovenskega naroda. Prava uporniška arija, brez primere v vsej slovenski glasbeni zgodovini in gotovo vrhunec celotne opere *Belin*:

Roj Trinog! kolkajn moreš. / Tebe me namolemo. / Silit' ti nas nazamoreš, / Fraj me te načastemo. /

Fej! kaj mogle be moliti, / Sila ke b' velala kaj! / Fej! kaj mogle be lubiti / Groza ke b' zamogla kaj.

Tigram, levam be kadili / Se samu oltarji vsi / Za Boga be se molili / Gadi, kače, premogi / Le medvedam be svitila / Sveta iskra se samu, / Ke b' oltarjov vredna bila / Moč naumna le samu.

Potem sledi arija, po nastopaški ariji Burje, alegorični podobi tujca – tirana, »trinoga« kot ga v libretu poimenuje Dev. Arija »Roj, trinog!« ni samo izraz prebujenja narodnostne zavesti v času t.i. »narodnega prebujenja,« je veliko več. Pomeni brezpogojni upor ne glede na posledice. V prejšnjem dejanju pregnane, ponižane in ustrašovane nemočne nimfe se ostro postavijo po robu Burji, ki jim je z ognjem, točo in gromom pravkar razdejal vrtove, vinograde in njive ter v njih – z uničenjem podobe boga – skušal »ubiti« še njihovega Boga Belina (simbol Slovenstva). Odločno mu odrečejo poslušnost in mu dajo jasno vedeti, da on ni tisti, ki ga bodo častile. To še ni vse, ozmerjajo ga z besedo »fej,« ki jo Zupan v svojem glasbenem slikanju podkrepi z odsekanimi akordi, začinjjenimi s klarinami in timpani. Ti akordi naravnost šokantno prekinjajo tok baročnega bassa continua. Devovo bombastično baročno besedilo, okrepljeno s sičniki, šumniki in oblico ostrih konzonantov, kulminira z Zupanovo glasbo, ki ob posameznih gradacijah k polifonim imitacijam dodaja trobente, bobne in v godalih izpisuje repetitive drobnih not na istem tonu. S čemer glasba in besedilo dosegata neverjetno globoke čustvene učinke. Dodatne izrazne možnosti je Zupan poiskal v molski tonaliteti, ki tu prvič prevladuje in ponazarja stisko – tihi zavedajoči strah pred posledicami upora. Ta strah ponazarjajo kratke instrumentalne medigre, ki se v obliki dopadljivih sekvenc spuščajo navzdol, kot

⁵⁰ Na podlagi Devove opombe v libretu »Nimfe ARIOSNU.« bi tu pričakovali recitacijo, vendar sledi arija. Pri vseh ostalih arijah, je v libretu pripis »Aria.«

bi hotele nakazati namero umika od zastavljene-ga cilja. Vendar takoj ob zaključku vsake izmed teh mediger, dogajanje znova in znova kulminira s postopi navzgor in to vselej bolj intenzivno. Arija dobesedno kipi v mešanici čustev skoraj brezumnega domoljubnega junaškega poguma, ki meji že na sovraštvo do tujca in prikritem strahu pred posledicami. Proti koncu arije se nenadoma imitacija, ki je bila prvotno v molski osnovi, nepričakovano za trenutek prelevi v durovo tonaliteto, ko se pojavi tekst: »*Modri Bog darov(e) noče, V katerih srce ne gori. Nič mu ni dopadajoče, Kar ljubezen ne rodi.*« (*Modre Buh aldove noče, V' k' tireh serce nagori. Neč mu ni dapadajoče, Kar lubezn narodi.*). Kot bi se za hip odprlo nebo in bi spet posijalo sonce ... S tem vlije skladatelj v nadaljevanje fabule delček optimizma, kar daje slutiti skorajšnji preobrat dogajanja. V tem trenutku namreč vlada na prej cve-točem otoku popolno razdejanje in napeta atmosfera. Naslednjih štirih vrstic teksta drugega dela zadnje kitice, predvidenih v libretu kot je bilo že omenjeno, Zupan ni uglasbil, niti niso uporabljene v operi. Sledi namreč besedilo: »*K(a)teri s silo bit(i) častiti / (H)oč(e)jo, so le trinogi. / K(a)tiri ljubljene le biti / (H)oč(e)jo, so modri Bog(ov)i.*« (*K'tiri s' silo bit' častiti / Otč'jo, so le trinogi. / K'tiri lubleni le biti / Otč'jo, so modri Bogi.*) Izpustitev tega dela teksta je edino odstopanje od libreta v celotni operi. Namesto manjkajočega teksta se Zupan odloči za reprizo začetka arije. S tem ariji »razbije« simbolično trojnost, ki jo vsebujejo vse tri predhodne arije.

Sledi kratek tekstovni del brez glasbene spremljave, v katerem se nimfe ob koncu drugega dejanja z molitvijo po pomoč obrnejo k Belinu:

Tebe mi molemo, / Tebe mi hvalemo, / Bellin! Na pomoč perteci ti nam. / Burja zaveržemo: / Burja sovražemo, / Burja moliti nas je presram.

Predigra kot instrumentalna uvertura k 3. dejanju opere predstavlja glasbeno podlago za v libretu predvidenega prihoda boga Belina na sončnem vozu.⁵¹ Uvodni mogočni durovi akordi s fanfarami

⁵¹ Prihod Boga sonca, ki se spusti z neba na vozu, je bil pogosto spektakularen efekt v baročnih operah. Zahteval pa je tudi zanesljivo tehnično rešitev. V našem primeru se to zgodi v začetku novega dejanja in s pomočjo instrumentalne uverture (z izpisano ponovitvijo), glasba pridobiva na času, ki je potreben, da se za zastorom uredijo vse potrebne priprave.

napovedujejo, da se bliža skorajšnja rešitev iz nastale situacije. Uvod se prelevi v lahkotno optimistično glasbo, ki na trenutke spominja na baročni instrumentalni koncertni stavek. Z ozirom, da se uvod ponovi v obliki reprize, gre sklepati, da je bila avtorjeva zamisel predvidena z dvigom zastora ob začetku 3. dejanja. Po natančnem pregledu opomb v libretu je jasno razvidno, da v 3. dejanju nastopi tudi velika sprememba v sceni. Tako naj bi se spust sončnega voza z Belinom verjetno zgodil nekako v drugem delu uverture, po dvigu zastora. Uverturi je takoj pripet kratek Belinov recitativ ob spremljavi čembala in violončela, v katerem se obrne k nimfam z besedami: »*Po hud'mu uremenu, Pride sonce ermenu.*«

Kratkemu Belinovemu recitativu sledi dramatičen dialog brez glasbene spremljave med Belinom in Burjo. Belin prežene Burjo z otoka in nimfe ga v odhodu dodatno oštejejo. Potem se razočarane ozrejo naokrog in se zaradi razdejanja potožijo Belinu:

Glej! vse je pomendranu: / Glej! vse je izruvanu, / Oh! – So te moje brazdece? / Oh! – So te moje tertece? / So te moje vertnice? / So tu moje gredice?

Ta jih potolaži v solistični ariji, ki prične z optimistično lahkotno plesno motiviko, podkrepljeno s ponavljajočim basovskim ostinatom. Nobenega dvoma ni, da je bila na tem mestu v operi predvidena tudi koreografsko plesna točka treh nimf. Vmes je v libretu predviden »*zlat dež*,« ki čudežno oživi vse rastlinje na otoku, tako da vse ponovno zacveti. Belinu s petjem »pritegnejo« še nimfe. V sredi arije se glasba z modulacijo prelevi v kratek Belinov recitativ. Sledi mu ponovno nadaljevanje arije v še bolj živahnem plesnem ritmu, ki kar kliče po rajanju. Iz teksta je razvidno, da Belin poziva nimfe k bogati žetvi.

Slavnosten finale prinaša zaključna arija »*Goreče vas lubiti*,« kjer nimfe obljubijo večno zvestobo Belinu. Belin in nimfe nastopijo najprej izmenično, ob zaključku pa v polifonem vokalnem štiriglasju, podprtim s celotno orkestralno zasedbo. Vmesni

Pričakovanje je toliko večje, saj drugo dejanje zaključi brez glasbe, zgolj z recitacijo – kar nedvomno stopnjuje napetost dogajanja.

Naslovnica gledališkega lista, 30. 9. 2018
(foto: Erik Nik Neubauer)

Upizoritev predstave opere *Belin*
v Ljubljani, 30. 9. 2018 (foto: Erik Nik
Neubauer; montaža Milko Bizjak)

solistični instrumentalni vložki so napisani v obliki eklektičnega baročnega stavka, podkrepljeni s fanfarami in udarci timpanov. Odsotnost vokala v teh relativno dolgih delih namiguje na očitno uporabo koreografije. Zupan uporabi klasično reprizo v obliki: A-B-A-B, ki ji ob koncu doda še omenjeni finale: »Nej bo vaš Bellin vaš Vam Buh on vselej – Ti boš naš Bellin naš Nam Buh sam tedej.«

Prva ponovna uprizoritev Zupanove opere Belin (2018)

S premiere je bila ocenjena njena izvedba in tu pa tam še kakšna podrobnost njene celotne revitalizacije: »Dolgo, ali kar več kot dve stoletji (1780) je veljala prva slovenska (baročna) opera skladatelja Kamničana Jakoba Frančiška Zupana (1734-1810) in libretista Tržičana Antona Feliksa Deva (patra Janeza Damscena; 1732-1786) za izgubljeno. Dokler je ni l. 2008 v fragmetih našel slovenski skladatelj, muzikolog, glasbeni pedagog, orglavec, čembalist in založnik Milko Bizjak. Ta jo je revidiral, notografiral in pripravil vse, da je po vseh teh stoletjih in desetletju postala uporabna za sodobno izvedbo. Tako je delo, ki so ga vsa ta desetletja novodobni slovenski muzikologi imeli za izgubljeno, otel pozabi. V izvirniku nosi delo oznako operetta, kar pa glede na tedanjo rabo besede pomeni že pravo, a po obsegu kratko opero, torej nedvomno péto glasbeno odrsko delo.⁵² Sicer pa sta najmanj dva slovenska muzikologa (Dragotin Cvetko in Jože Sivec) že dolgo časa dvomila o tem, da je prva slovenska baročna opera izgubljena. Zato je davna konstatacija (drugega, J. Sivca) zdaj s premiero Zupan-Devovega Belina (Ljubljana, 30. sep. 2018) več kot kronana z zdajšnjim odkritjem: 'Vsekakor zdaleč najpomembnejši plod preporodnih prizadevanj na glasbenem področju je prva slovenska opera. To je Belin, ki nosi v izvirniku pravzaprav oznako operetta, kar pa glede na tedanjo rabo besede pomeni že pravo, a po obsegu kratko opero, torej nedvomno v celoti péto glasbeno odrsko delo. Besedilo Belina je kot nekakšna festa teatralne spesnil za priložnost nastavitve novega kranjskega deželnega glavarja Franca Lamberga diskalceat⁵³ Janez Damascen Dev, ki je

imel stike s Zoisom.⁵⁴ Objavljeno je bilo leta 1780 v almanahu Pisanice, uglasbil pa ga je isto leto ali neposredno za tem Jakob Zupan (Suppan), Ludi et Chori Magister Kamnecensis, egregious Compositor et Musicus kot se je o njem pohvalno izrazil oče Marko Pohlin.⁵⁵ Ali so takrat Belina tudi uprizorili ali ne, ni izpričano, bržkone pa ga Zupan ne bi komponiral, ko bi ne imel možnosti za izvedbo.« ... »S hvalnico nimf se opera konča.⁵⁶ Na prvi od treh (napovedanih) premier, v nedeljo, 30. sep. 2018 (potem pa še 1. in 14. okt. 2018), so v veliki alias Tomčevi dvorani ljubljanskega Zavoda sv. Stanislava (opero je kot javno produkcijo ob ignorance vse preostale profesionalne glasbeno-gledališke srenje prevzela ena od slovenskih javnih glasbenih šol, Glasbena šola Ljubljana Vič – Rudnik, ki ima v svojih vrstah enega najmočnejših solopjevskih oddelkov v državi): Belin (Sonce) sta bila tenorista Igor Golob in Blaž Fabijan,⁵⁷ Burja (hud veter) je bil basist Matej Prevc (Simon Podjaveršek), Sejvina (Ceres) sta bili sopranistki Beti Bratina in Manca Kos, Rožnecvitarica (Flora) sta bili še drugi dve sopranistki Ana Novak in Živa Potočnik, Sadjanka (Pomona) pa še altistki Nina Mulej in Eva Godina; odrski pomočniki (pomočnika) pa še plesalki Valentina Benkič in Neža Ana Goričar ter dijakinja Baletne šole KGBL. Obdelavo libreto in ureditev partiture je pripravil prvi od vseh treh glavnih protagonistov Milko Bizjak, režiser in koreograf (pa še kaj) je bil dr. Henrik Neubauer. Dirigent orkestra Cantabile (v vrsti 17 glasbenikov so bila seveda na prvem mestu godala: od violin, viol, violončelov do kontrbas; dva clarina = predhodnika današnje trobente, timpana v C in G /+ tolkala/ in čembalo je bil Marjan Grdadolnik; čembalistki pa še Veronika Frelj /Martina Okoliš/). Orkestrski koncertni mojster – prvi violinist je bil Matej Avšič. Asistentki režiserja, pevski mentorici in inšpicientki sta v tej predstavi Katja Konvalinka in Barbara Nagode. Scenograf Belina je Andrej Stražišar, kostumografka Nada Slatnar, za masko je poskrbela Jasna Neubauer, korepetitorka na vajah je bila Irina Milivojevič. Oblikovanje videa in lučni moster so bili verjetno nekateri od navedenih (NN), izdelavo scene pa je opravil Teater, d.o.o.

⁵⁴ Slovenski podjetnik, fužinar, literarni meceni – baron Žiga Zois (1747-1819).

⁵⁵ Slovenski pisatelj – Anton, oče Marko (Pohlin; 1735-1801).

⁵⁶ Gledališki list opere Belin, 2018.

⁵⁷ Na prvem mestu so navedeni solisti, ki so nastopili na (prvi) premieri, na drugem njihove alternacije.

⁵² Sivec, str. 9.

⁵³ Bosonogi avguštinec (katoliški duhovnik).

Z leve: Henrik Neubauer, Marjan Grdadolnik in Milko Bizjak (Arhiv avtorjev)

Zgledne, komaj enourne predstave (bolj ali manj ljubiteljski) izvajalci niso motili: z vsem svojim znanjem so opravili slogovne baročne posege v libretto, glasbo in ostale glasbeno-gledališke elemente. Opera je tako doživela oživitve iz davnine, četudi izvajalci niso imeli na voljo vseh mogočih profesionalnih (tehničnih, gledaliških) (z)možnosti. V prednosti je bila glasba in teater, v tem primeru je bila torej tista, ki je nastala sočasno (1780) z doslej prvič omenjenim Janezom Krstnikom Novakom in njegovim Figarom. Četudi povsem za tedanjima evropskima glasbenima barokom in klasicizmom, za katerima je očitno zastajala tedanja slovenska glasbena (re)produkcija pa vendarle zdaj 'svojo' (prvo slovensko) baročno opero imamo. V tem projektu je treba posebej omeniti navezo: Bizjak-Neubauer; zagotovo oba najbolj zaslužna, da je omenjeni projekt več kot uspešno za nami. In to kljub temu, da so imeli vsi po vrsti ves čas pred in za seboj številne nasprotnike; tudi iz profesionalne ozke muzikološke stroke. Ta zagotovo v tem pogledu ni odigrala svoje profesionalne in pokončne drže. Enostavno se je je treba sramovati.⁵⁸

Zaključek

Dolgo so morali čakati parti in partitura Zupanove-Devove operete-opere *Belin* (1780), da je njihove relikvije našel in, obudil v triu: M. Bizjak – H. Neubauer – M. Grdadolnik in tudi izvedel (2018). Ta pot je bila dolga in trnova »per aspera ad astra/po

trnovi poti k zvezdam,« da smo (do)končno prvo in čisto pravo slovensko (baročno) *opereto-opero* tudi dobili: slišali in videli. V njej so ohranjene vse tiste glasbeno-gledališke vrline, ki postavijo »našega« *Belina* v čisto pravi čas in prostor. Baročna doba in s tem tudi glasba kot samo ena od številnih umetnosti (skupaj z libretom se ji pridružuje še literatura) pa predstavlja to delo v (izvirnem) slovenskem jeziku kot libretto za njeno trdno kompozicijo in gledališko igro obenem. V njej je med prvimi prikazano tudi izvirno slovensko uporništvo, kajti že takrat je bila umetnost neke vrste refleksija, odsev realnega in krutega življenja. Zadnja četrtina 18. stoletja je bila polna takih in podobnih prevratov. Vse to smo dobili tudi Slovenci izza tistih časov, žal pa je bila pričujoča umetnina (krstno izvedbo je doživela 30. septembra 2018 v Ljubljani) najdena »še« leta 2008. Največ zaslug zanjo ima Milko Bizjak, ki pa sta se mu v njeni realizaciji pridružila še dr. Henrik Neubauer in Marjan Grdadolnik.

Posnetek izvedbe opere *Belin* iz leta 2018 najdemo lahko na Youtube kanalu na povezavi: <https://www.youtube.com/watch?v=Pm8qkuHvhSU&t=787s>

⁵⁸ Križnar, 2019, str. 25-26. <https://milko-bizjak.inhttp://www.youtube.com/watch?v=Pm8qkuHvhSU&t=786a>

Viri in literatura

Almanah *Pisanice od lepeh umetnost*, 1781 (vir: NUK Ljubljana).

Bizjak, Milko, *Baročna orgelska glasba iz Slovenije in Hrvaške, I., II.*, Edition Bizjak 8712, 8713, Ljubljana 1987, 1988.

Bizjak, Milko, *Glasba za čembalo iz Slovenije in Hrvaške, II. zvezek, EB 8703*, Edition Bizjak. Ljubljana 1990).

Bizjak, Milko, Prva slovenska opera *Belin* (v: *Glasba v šoli in vrtcu*; Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, L. XX-20/2017, št. 1-2, str. 51-60).

Glaser, Karol, *Zgodovina slovenskega slovstva, IV. zvezek*, Ljubljana: Slovenska matica, 1898).

Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute (v: <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>; pridobljeno 17. 4. 2024).

Kalan, Filip, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*, Ljubljana: Novi svet, 1949, številka 1.

Križnar, Franc, *Premiera prve slovenske (baročne) opere Belin J. F. Zupana in A. F. (p. J. Damascena) Deva* (v: *Glasba v šoli in vrtcu*; Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, L. XXII-20/2019, št. 2, str. 25-26).

Mantuani, Josip, *Josip Nolti* (v: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1831/VIEW>, pridobljeno 18. 4. 2024).

Neubauer, Henrik (Ur.), *Gledališki list opere Belin*. Ljubljana: Glasbena šola Ljubljana Vič – Rudnik, 2018.

Pokorn, Danilo: *Jakob Frančišek Zupan* (v: Slovenski biografski leksikon; <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>; pridobljeno 17. 4. 2024).

Sivec, Jože, *Dvesto let slovenske opere*, Ljubljana: Opera in balet SNG Ljubljana, 1981.

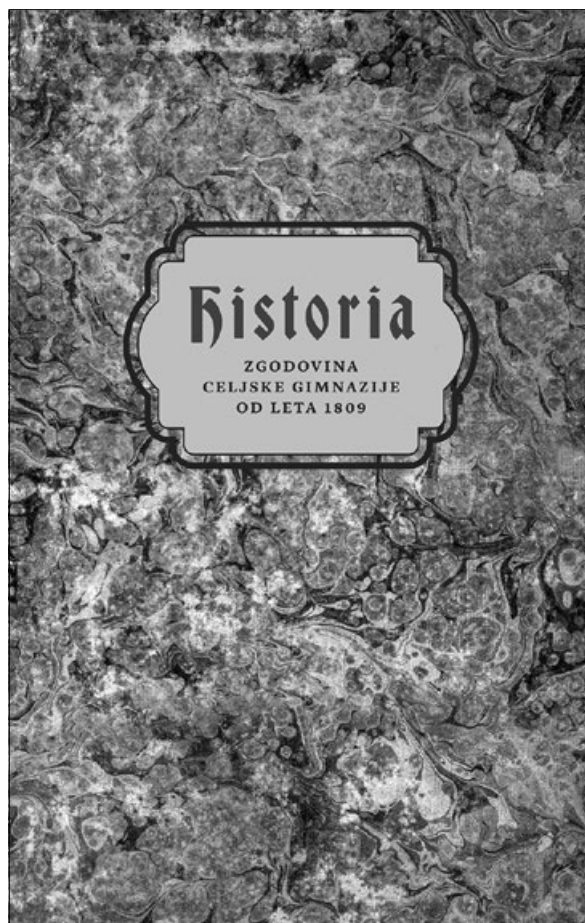
Prvi letopis prve celjske gimnazije

Aleksander Žižek, Matej Hriberšek: *Historia: zgodovina celjske gimnazije od leta 1809*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje in I. gimnazija v Celju, 2023. 207 strani.

V začetku 19. stoletja, leta 1808, je bila po zaslugi sodnika Nikolaja Lipiča, ki je zbral finančna sredstva, ustanovljena »ustanova humanističnih študij«, celjska gimnazija. S poučevanjem so začeli naslednje leto, sprva v stavbi na Poštni ulici 12, med leti 1812 in 1919 v namensko zgrajeni stavbi na Slomškovem trgu, od tedaj pa šola deluje v gimnazijskem poslopju na Otoku, zgrajenem tik pred prvo svetovno vojno.

V deloma že objavljenem arhivskem fondu I. gimnazije, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Celje, pa se je do nedavnega skrival še neodkrit biser. Od ustanovitve celjske gimnazije 1809 pa vse do leta 1890 so namreč ravnatelji pisali »historio«, kroniko šole – do leta 1826 v latinščini, kasneje v nemščini –, ki sta jo konec minulega leta izdala in založila Zgodovinski arhiv Celje in I. gimnazija v Celju. Avtorja knjižne izdaje kronike sta Matej Hriberšek (prevod iz latinščine) in Aleksander Žižek (prevod iz nemščine ter kritični aparat z uvodnim poglavjem in več kot 400 opombami). Spremnost študijo o kronikah (in kronistih) skozi čas pa je prispeval nekdanji dijak I. gimnazije v Celju, Igor Grdina.

Ob prebiranju kronike izvemo mnogo zanimivih dejstev. Pouk na gimnaziji je prvih 40 let potekal v latinščini, kasneje v nemščini, na njej pa so poučevale ali jo obiskovale številne pomembne osebnosti – tiste, ki so omenjene v kroniki, lahko hitreje najdemo s pomočjo osebnega kazala. Med znamenitimi celjskimi gimnazijci so bili npr. pesnik Janez Vesel Koseski, škofje Slomšek, Stepišnik, Napotnik, pa skladatelji Ipavci – Alojz, Benjamin, Gustav in Josip, nadalje duhovnik in zgodovinar

Ignac Orožen, kartograf Blaž Kocen in še bi lahko naštevali. Nič neobičajnega ni bilo, da so profesorji, zlasti v prvih razredih, poučevali kar vse predmete. Predmetnik se je tekom 19. stoletja spreminjal; leta 1818 so ukinili pouk naravoslovja, deloma tudi matematike, gimnazije so imenovali latinske šole. Do leta 1848 so bili prvi štirje razredi gramatikalni, zadnja dva (peti in šesti) pa humanitetna. Predmetnik je obsegal verouk, latinščino, ki je bila glavni predmet, zemljepis, zgodovino, matematiko, prirodopis, grščino in nemščino. Leta 1848 je gimnazija postala osemrazredna, uvedli so predmetni pouk, učni jezik je postala nemščina. Leta 1861 so začeli z (neobveznim) poukom telovadbe, tudi zgodovina je bila neobvezen predmet. Kot je v svoji knjigi spominov *Zgodbe moje pokrajine* zapisal mariborski dijak (in leta 1872 suplent na celjski gimnaziji) Anton Šantel, so v drugem semestru 4. razreda na vseh štajerskih gimnazijah kot neobvezni predmet poučevali štajersko zgodovino. Ob koncu semestra so iz tega predmeta organizirali tekmovanje v znanju – nagrada najboljšemu dijaku je bila srebrna kolajna v etuiju, poimenovana po Josefu Wartnerju,

ustanovitelju štajerskega deželnega arhiva v Gradcu. Tega tekmovanja so se udeleževali tudi celjski gimnazijci – v kroniki je to tekmovanje, ki je potekalo pod pokroviteljstvom štajerskega deželnega odbora, prvič omenjeno v šolskem letu 1853/54.

Tudi slovenščina kot drugi deželni jezik je bila sprva fakultativni predmet, v 90. letih 19. stoletja pa za slovenske dijake obvezen v nižjih razredih. Tedensko so imeli dijaki 18 ur pouka, ob četrtkih so bili prosti, vsak dan, razen ob hudem mrazu, so se morali udeleževati šolske maše. Sprotnega ocenjevanja ni bilo, ob koncu semestra so morali delati izpite iz vseh predmetov. Kot zanimivost naj omenim, da so leta 1886 v monarhiji z odlokom prepovedali rangiranje po uspehu, torej pisanje zaporednih številk dijakov, ki so jih glede na uspeh dosegli v razredu, v spričevalo. Poudarjam, dijakov – prva dijakinja (privatistka) se namreč omenja šele v šolskem letu 1876/77. Omeniti velja tudi ugotovitev, da je z reformami sredi 19. stoletja srednješolska profesura postala ugleden akademski poklic (sic!). Pouk in delovanje gimnazije so nadzirali lavantinski škof – gimnazijo sta tako obiskala knezoškofa Anton Martin Slomšek (1854 in 1860) in Jakob Maksimilijan Stepišnik (1866) –, ministrstvo za bogočastje in uk ter deželni šolski svet v Gradcu.

Sledimo prostorskim širitvam gimnazijskega poslopja, gibanju dijakov in profesorjev, ki so jih oblasti zelo pogosto prestavljale na druga delovna mesta v monarhiji – na gimnaziji sta med drugimi učila Johann Gabriel Seidl, avtor avstrijske himne (v

letih 1828–1839) in Andreas Gubo, avtor več zgodovinskih del o Celju (v letih 1878–1891). Razberemo lahko tudi številne drobce, povezane z zgodovino Celja, npr. da je jeseni 1834 učitelj humanistike Janez Küttel na svojem dvorišču zgradil vrata z antikami. Pisci kronike so zabeležili tudi obiske znanih osebnosti v Celju, ki so jim prisostvovali tudi profesorji in dijaki gimnazije: leta 1854 je Celje obiskal misijonar Friderik Baraga, leta 1887 je v mesto prispel prestolonaslednik Rudolf s soprogo, skozi Celje so potovale še številne druge (vladarske) osebnosti, nekatere so se v mestu za krajši čas tudi ustavile. No, skozi Celje pa niso potovali samo živi, leta 1868 so Celjani lahko pozdravili tudi mrtvaški spreved v Mehiki preminulega cesarja Maksimiljana I. Mehškega. In ko smo že pri smrti: dijaki so se udeleževali tudi ne tako redkih pogrebov dijakov (smrti zaradi bolezni ali nesreč) in profesorjev, ki so podlegli raznim boleznim. Pisci so namreč v gimnazijsko kroniko večkrat zabeležili tudi epidemije bolezni kot so davica (1878), tifus (1869, 1877, 1878/79), kolera (1835/36, 1866), oslovski kašelj (1882), ošpice (1882, 1888) in gripa (1890).

Iz vsega omenjenega (in še veliko več neomenjenega) lahko povzamemo, da je zaradi uspešnega sodelovanja vseh avtorjev in institucij, ki so se povezale k dosegu skupnega cilja, objavljena *Historia* izvrsten zgodovinski vir, ki nam obudi življenje na eni izmed najstarejših gimnazij na Slovenskem, pa tudi dogajanje v Celju in okolici.

Marija Počivavšek

»Vsem drugim stanovom kmet pridelke deli, za sebe in svoje lepo poskrbi.«

Karin Almasj, Susanne Weitlaner (ur.): *Gormerkanska kniga 1842–1882: kmečka gospodarska knjiga iz Potrne*. Bad Radkersburg / Radgona: Kulturno društvo Člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša, 2023. 190 strani.

Leta 2023 je v založbi Pavlove hiše, Kulturnega društva Člen 7 za avstrijsko Štajersko, izšel zbornik z naslovom *Gormerkanska kniga*. Že samo ime nam pove, da ne gre za običajen kulturno-zgodovinski zbornik, temveč ima omenjena »kniga« za seboj čisto posebno zgodbo.

Gormerkanska kniga predstavlja kmečko gospodarsko knjigo, ki so jo v letih 1842–1882 vodili na večji kmetiji v avstrijski Potrni (Laafeld) v Radgonskem kotu.

Knjigo je leta 1842 začel v slovenskem jeziku in v pisavi dajncici pisati takratni gospodar kmetije Mihael Hois. Že sama oblika pisave in jezik, v katerem je besedilo napisano, kažeta, da je bil Mihael Hois izobražen predstavnik svojega stanu. To nam razkrivajo njegovi zapiski, ki so v večini zapisani v slovenščini s prevladujočimi jezikovnimi značilnostmi prekmursko-slovenskogoriškega narečja, kot tudi redki zapisi v nemščini in gotici. Mihael Hois je gospodarsko knjigo pisal do leta 1875, nato pa je s pisanjem knjige nadaljevala njegova hči Marija, ki je knjigo vodila do leta 1882.

Današnja zgodba *Gormerkanske knige* se je začela, ko so jo potomci Mihaela Hoisa v želji, da jim pomagajo razvozlati del njene vsebine, v Pavlovo hišo prinesli na ogled. Tam so hitro prepoznali po-

membnost tovrstne gospodarske knjige, in sicer kot vir za gospodarsko in družbeno zgodovino prebivalcev Portne in Radgonskega kota. K sodelovanju so se odločili povabiti strokovnjake z različnih področij, ki so *Gormerkansko knjigo* naposled postavili v etnološki, zgodovinski in jezikoslovni kontekst. Tako je nastal istoimenski zbornik, ki je luč sveta ugledal spomladi leta 2023. Sama vsebina *Gormerkanske knige* pa je, transkribirana in »prevedena« v sodobno slovenščino ter opremljena s sprotnimi opombami in spremnim besedilom, na voljo na spletni strani Pomurskega muzeja.

Zbornik torej sestavljajo štirje prispevki s področja zgodovinopisja, slovenistike in etnologije, ki *Gormerkansko knjigo*, njenega avtorja in okoliščine njenega nastanka, osvetlujejo vsak iz svoje perspektive. Zbornik je dvojezičen, besedila razprav vzporedno tečejo v slovenskem in nemškem jeziku.

Jelka Pšajd v prispevku 'Kaj vemo o avtorju *Gormerkanske knige*' obravnava vas Potrno in Radgonski kot v času življenja Mihaela Hoisa. Na podlagi obstoječih podatkov in dognanj Mihaela Hoisa predstavi kot kmeta, bralca, vernika in udeleženca političnih dogodkov.

V prispevku 'Potrna. Kratek oris zgodovine vasi s posebnim poudarkom na družinah Hois' je Her-

mann Kurhaus osvetlil zgodovino vasi Potrna s posebnim poudarkom na etnični strukturi prebivalcev vasi, ki se je skozi čas zelo spreminjala.

Nina Zver v prispevku 'Jezik pisca *Gormerkanske knige*' skozi jezik Mihaela Hoisa in njegove hčerke ugotavlja, kako so določeni zgodovinski dogodki in procesi, kot je npr. črkarska pravda, mešanje slovenske, nemške in madžarske kulture v Radgonskem kotu, vplivali na sam jezik, pisavo in prisotnost tujenarečnih jezikovnih prvin Mihaela Hoisa. Še posebej zanimivo je dejstvo, da lahko z gotovostjo trdimo, da je bil Mihael Hois bolj izobražen (pismen) od svoje hčerke, ki je po letu 1875 nadaljevala pisanje knjige.

Zadnji prispevek 'Življenje na kmetiji v 19. stoletju in njegovo razumevanje skozi *Gormerkansko*

knigo' avtorice Jelke Pšajd govori o gospodarjenju na večjih kmetijah konec 19. in v začetku 20. stoletja, kot je bila tudi Hoisova. Analizira in pojasnjuje podatke, ki nam jih razkrivajo t. i. gospodarski zvezki in skozi to odstre svet poslov, dninarjev in migracij t. i. kmečkega delavstva med Prekmurjem in Štajersko.

Pričujoči zbornik odpira pogled na življenje kmečkega prebivalstva v Radgonskem kotu v drugi polovici 19. stoletja in vplive večjih zgodovinskih dogodkov na gospodarsko, jezikovno in kulturno življenje preprostega prebivalstva. Vsekakor zanimivo branje za vse ljubitelje gospodarske zgodovine in mikrozgodbine.

Alenka Hren Medved

Pot velike porcelanaste vaze z japonskim motivom v celjski muzej

Davor Mlinarič: *Prevzeto v zaščito, Poskus rekonstrukcije provenience predmetov na primeru Zbirke vzhodnoazijskih predmetov Pokrajinskega muzeja Celje*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 2023. 99 strani

V okviru projekta Osireteli predmeti: obravnava vzhodnoazijskih predmetov izven organiziranih zbirateljskih praks v slovenskem prostoru (2021–2024), v katerem sodelujejo številne institucije (Pokrajinski muzej Celje, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Oddelek za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko

dejavnost Republike Slovenije), je nastala monografija *Prevzeto v zaščito*, *Poskus rekonstrukcije provenience predmetov na primeru Zbirke vzhodnoazijskih predmetov Pokrajinskega muzeja Celje*, katere avtor je mlad muzejski kustos in zgodovinar Davor Mlinarič. Avtor, ki je med drugim prejel Dekanjino nagrado Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani za svoje magistrsko delo, je izdaja

monografije pospremil z razstavo vzhodnoazijskih predmetov, katere otvoritev je potekala v prostorih Stare grofije 7. septembra 2023. Razstavo je mogoče obiskati do konca leta 2024. Razstavljeni so izbrani vzhodnoazijski predmeti, ki jih hrani muzej kot del kulturnozgodovinske zbirke in do sedaj še niso bili razstavljeni. Večinoma gre za različne predmete japonske in kitajske keramike, del zbirke pa je tudi, kot avtor navaja v uvodnih besedah, za slovenske razmere redek vzhodnoazijski porcelan.

Monografija na 99 straneh je sestavljena iz slovenskega in angleškega tekstovnega dela, v katerem Mlinarič predstavi izsledke raziskave in vsebuje kataložne zapise zbranih predmetov vzhodnoazijske proveniencije iz Zbirke predmetov Azije in Južne Amerike, ki jo hrani Pokrajinski muzej Celje. Zbirka je nastala leta 1964 in je zajemala 152 inventarnih števil, predmeti pa so prišli v muzej prek Okrožnega zbirnega centra Celje. Mlinarič je svojo raziskavo zasnoval sistematično okoli glavnega raziskovalnega problema, ki se navezuje na izvor oz. provenienco teh predmetov. Pri tem se je oziral po zapisu Milene Moškon, pristojne kustosinje, ki je zbirko zasnovala, popisala in uredila ter ob tem zapisala, da bo treba točno provenienco posameznih predmetov določiti posamično za vsak predmet posebej. Največja ovira na katero je avtor v svoji raziskavi naletel je razmeroma razpršeno arhivsko gradivo, ki pa vsebuje med drugim tudi skope oziroma nenatančne opise zaplenjenih predmetov. Vzrok temu je po mnenju Mlinariča pomanjkljivo strokovno znanje oziroma usposobljenost kadra, ki so bili zadolženi za popisovanje zaplenjenih predmetov.

Avtor želi bralcu monografije predstaviti čim širšo sliko ozadja dogodkov, ki mu omogoča razumevanje v zvezi z nastankom zbirke teh »osirotelih« predmetov. Monografija je tako razdeljena na sedem poglavij. V prvem poglavju Medvojne in povojne zaplembe avtor bralca pelje skozi turbulentni čas med in po drugi svetovni vojni, ki so

ga zaznamovale tako nacistične kot komunistične zaplembe in predstavlja temelj celotne nadaljnje raziskave. Pozornost posveča tudi zakonodaji, ki je bila osnova za zaplembe in zbiranje predmetov ter formiranje zbiralnih centrov.

V naslednjih petih poglavjih monografije avtor pozornost nameni petim dvorcem oziroma graščinam od koder so bili posamezni predmeti zaplenjeni. V poglavjih predstavi posamezne predmete, ki so del razstave ter jih v monografiji podkrepi s slikovnim materialom in predvidevanjih kako so se predmetni znašli v slovenskem prostoru. Pri identifikaciji predmetov in iskanju korelacije z graščinami in dvorci ter dokazovanju proveniencije se je Mlinarič lotil obsežnega študija arhivskega gradiva od zaplembnih in zapuščinskih spisov, upravnih in šolskih arhivskih fondov do arhivskih fotografij.

V zadnjem poglavju z naslovom Predmeti v kulturno – zgodovinski zbirki avtor izpostavi problematiko določanja proveniencije predmetov, ki se hranijo v prej omenjeni zbirki. Ključni težavi sta v slabih zaplembnih popisih predmetov, ki so sestavljeni v smislu »1 japonska porcelanasta vaza«, »2 kitajski košarici iz porcelana«, »1 starinska japonska skleda«, »2 vazi z japonskimi motivi« ipd., kot tudi s kasnejšimi popisi inventarjev v zaplembnih centrih. Zbirko sestavljajo tudi zaplenjeni predmeti premožnih celjskih meščanskih družin.

Mlinarič je s svojo raziskavo podal osnove in zasnoval smernice raziskovanja proveniencije muzejskih predmetov, ki morajo temeljiti na obsežnem multidisciplinarnem študiju primarnih virov in kritičnem pregledu obstoječe literature. Monografija z bogatim slikovnim materialom in podrobnimi opisi predmetov, pa bralca poleg podrobnega ozadja raziskovalnega problema popelje tudi skozi »2D« razstavo vzhodnoazijskih predmetov, ki so se po različnih spletnih okoliščinah znašli v depozu Pokrajinskega muzeja Celje.

Anja Prša

Z *Isolanthis* in *Hunki malo* naokrog

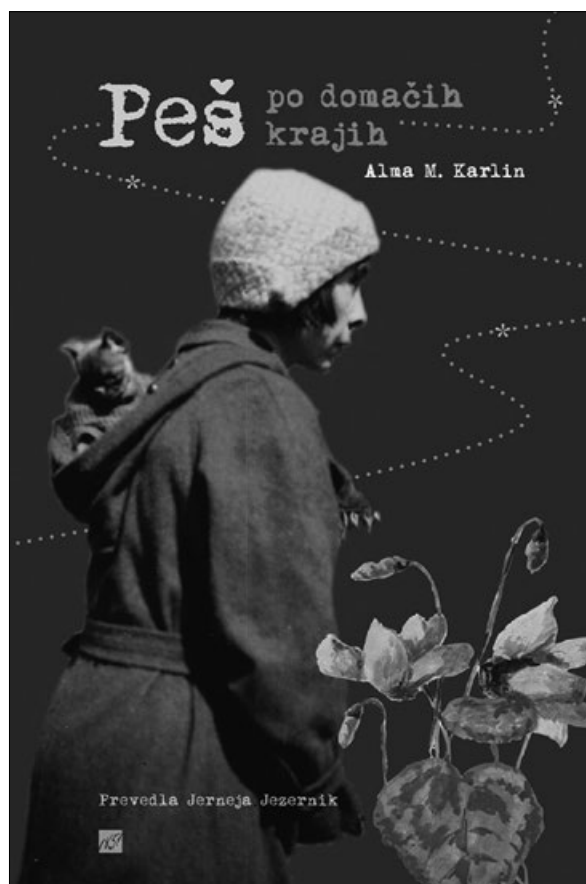
Alma M. Karlin: *Peš po domačih krajih: popotni dnevniki 1934-1936* (prevedla Jerneja Jezernik). Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2023. 421 strani.

Celjska popotnica, potopiska, poliglotka in teozofinja Alma Karlin je ženska, ki si je »naredila ime« – kot bi verjetno sama napisala – s pisanjem in predavanji o daljnih, vznemirljivih krajih, polnih skrivnostnih ljudstev in starodavnih verovanj, ta knjiga pa nam odstre njeno še eno, nič manj močno strast – klatenje po bližnji in daljni okolici.

Tudi o teh izletih (pohodih) je Alma skrbno pisala popotne dnevnike, ki jih je poklonila svojemu »velikemu psu« oziroma Hunki, kakor je še klicala svojo partnerico Theo Gam(m)elin, poimenovala pa preprosto *Popotni dnevniki*, del tistega iz leta 1935 pa še po svojem pasjem ljubljencu *Jokijeva knjiga*.

V knjigi so tako zbrani popotni vtisi z izletov v letih 1934–1936, razen bližnje in daljne okolice Celja pa najdemo v njej tudi zapise z daljših poti vse do Hallstatta, okolice Dachsteina, Kvarnerja in Hrvaškega Zagorja.

»Sprehode« na bližnje hrib(čk)e je Alma vseskozi dojemala kot nujno potrebno razbremenitev med vsakodnevnim delom (pisanjem) in dobrodošel cilj kratkih potepov (do 5 ur!), ki jih je pogosto povezovala z obiski svojih prijateljic in znank v bližnji okolici Celja. Nasploh so bili njeni potepi in daljša klatenja po Sloveniji in Avstriji vedno povezana z intenzivnim »mreženjem«, kot bi temu rekli danes. Zapišem lahko celo, da je bila Alma prava začetnica »kavč surfinga«. Sama, s štirinožcem, Theo ali celo s kakim gostom (gostjo) se je rada »povabila« v goste h kakemu izmed svojih premožnejših prijateljev (Lički oz. Alici von Susić v Virštanju, župniku Renier-

ju v Krškem, baronu Butlar-Mosconu v Pišecah) ali pa preprosto h komu, za katerega (katero!) je vedela, da nje in njenega spremstva ne bo pustil oditi brez izdatne pogostitve in pijače (Lepa Minka, Ridi s Smrečnikovega dvorca). Sama je velikokrat omenila, da sta s Theo v svojem Sončnem templju živeli sila skromno, k čemur sta prisilili tudi svoje goste, kar pa ne pomeni, da sta bili drugod zadovoljni z vsem, kar so jima postavili na mizo. Nejevoljo nad kislim vinom in starim kruhom v gostilni, kjer sta pili in jedli za plačilo, zelo lahko razumemo, manj pa je na mestu njeno zmrdovanje nad tistim, kar so ji (zastonj) ponudili njeni gostitelji. Prav hrana in pijača sta zanimivejši del Alminih poti. Včasih prepričana vegetarijanka, ki je s tem čudaštvom skorajda ugonobila celo svojega Blackyja, se kasneje hvalabogu na potepih ni več branila »šunknžemljic«, »viner-« ali »faširanih šniclov«, ki sta jih s Theo pritihtapili celo na pišečki grad, ko je baronu Mosconu na vrata trkal bankrot in je raven postrežbe padla. V njeni čutarici je redko kлокotala voda, precej pogosteje krepčilni dalmatinec (ne pes!), v medicinske namene pa sta v koči znali zvrniti tudi kakega kratkega. V nasprotju s splošnim prepriča-

njem, ki bi Almi Karlin najraje pripisalo hranjenje z ezoteriko, prano ali kar zrakom, je znala tudi v hrani (in pijači) nepopisno uživati. Ob njenih opisih Henkejevega golaža, hladnega piva po vročem poletnem pohodu ali improviziranih piknikov kje v gozdu, še danes ne more ostati ravnodušen noben pravi pohodnik.

Prav izbrušen, privlačen, slog pisanja je tisto, kar nas – razvajene z mojstri potohodci z National Geographica ali nepozabnim Šerugo, vedno znova vrne tudi k Alminim knjigam. Natančni opisi rastja ob poti, koncentrirana pripoved brez nepotrebnih mašil, zna koga tudi odvrniti, a kdor vztraja, je bogato poplačan. Alma niti na teh svojih poteh ne more iz kože botaničarke, geografinje ali etnologije, ko z veseljem in neizprosno popisuje živi in neživi svet, s katerim se srečuje. Njena pripoved je za današnji svet olepševanja in korektnosti včasih bogokletna – »množica neverjetno bedastih fantov«, »idiot«, »majhen zaostal otrok«, so besede in besedne zveze, ki bi ji dandanes zaprle marsikatera vrata, a se ji tedaj pač še ni bilo treba pretvarjati.

Če predstavlja opisovanje zunanjih značilnosti krajev in pokrajin, ki jih je obiskala, prvo raven pripovedi, naj zapišem, da je vsaj tako zanimiva tudi njena druga raven – bolj sociološki opis njenih popotniških tovarišev (tovarišic), prijateljev in znancev, pa tudi popolnih tujcev, h katerim so jo te njene poti privedle. Tudi ta popotni dnevnik nam

namreč ponudi vpogled v svet, ki je v tridesetih letih 20. stoletja že izumiral. Alma, vsi njeni prijatelji in znanci so bili v tedanji družbi že svojevrstni relikti preteklosti, anahronistične pojave, katerih čas je minil s smrtjo Avstro-Ogrske in meščanske družbe 19. stoletja. Obubožani plemiči in plemkinje, gospe z izbranimi salonskimi manirami, omikani gospodje in ostali pripadniki nekdanje intelektualne in družbene elite so v tedanji podivjano moderni družbi propadlih vrednot, v najboljšem primeru veljali za čudake, v najslabšem pa za dobrodošle tarče nagajanja in norčevanja, kakršnega je bila kdaj pa kdaj od neomikanih ljudi deležna tudi Alma. Pred temi neprijetnostmi se je »Fraui« (gospodarica) s svojimi popotnimi družabnicami umikala v svojevrsten balonček – zelo zaprt krog, v katerem so veljala posebna pravila, med udeleženkami pa je pogosto prihajalo do zelo čustvenih, bralcu precej zabavnih interakcij, s tekmovanjem za njeno naklonjenost in ljubosumnimi izpadi vred.

V teh dnevnikih verjetno izvemo o Almi precej več, kakor v njenih bolj znanih in bolj »resnih« knjigah. Morda bi ji bilo všeč, če bi vedela, da se kdo skoraj sto let kasneje prav po zaslugi njenih zelo osebnih dnevnikov odpravi po njenih poteh in presenečen odkriva bogastvo in raznolikost krajev v svoji okolici, ki je še do nedavnega – prevzetem zaradi klica daljnih svetov, ni niti opazil.

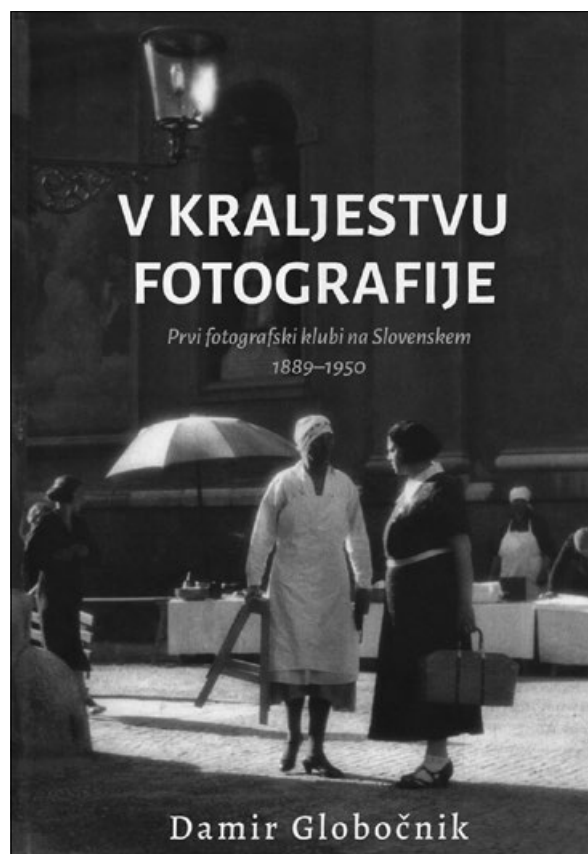
Aleksander Žižek

»Fotografovanje je nad vse zanimiva, lepa in koristna zabava«

Damir Globočnik: *V kraljestvu fotografije: prvi fotografski klubi na Slovenskem 1889–1950*. Šmarje – Sap: Buča, 2023. 391 strani.

Damir Globočnik, vodja Kabineta slovenske fotografije v Gorenjskem muzeju Kranj, sicer pa dvojni doktor znanosti (umetnostne zgodovine in zgodovine), je izjemno plodovit pisec. Pred kratkim je izdal obsežno, bogato ilustrirano (okoli 400 fotografij) monografijo, ki prinaša vpogled v delovanje prvih fotografskih klubov na Slovenskem v obdobju med leti 1889 in 1950.

Po pionirskih fotografskih tehnikah (dagerotipija, puharotipija, njepsotipija, kolodijski postopek) je v letih 1879/1880 prišel v uporabo fotografski postopek s suhimi želatinastimi ploščami, tudi fotoaparati so postajali priročnejsi. To je omogočilo, da je postala fotografija dostopnejša širšim krogom (premožnejših) ljubiteljev fotografije. V zadnji četrtini 19. stoletja se je namreč na Slovenskem že začela uveljavljati amaterska fotografija, prvi fotoklub na naših tleh pa je bil ustanovljen v Ljubljani 1889. leta. Prvi predsednik kluba, ki je razglašal, »da se sprejmo v klub tudi dame«, medtem ko poklicnih fotografov niso včlanjevali, je bil Ivan Šubic, ravnatelj obrtne šole v Ljubljani, ki je sicer izhajal iz podobarske družine Šubic v Poljanski dolini. Omenjeni klub je nastal po vzoru tistih iz evropskih velikih mest, bil je med prvimi tovrstnimi klubi v monarhiji – za tistimi na Dunaju, v Gradcu, Pragi in Budimpešti. Nekaj let po ustanovitvi ljubljanskega fotokluba je fotografsko sekcijo ustanovilo tudi Slovensko planinsko društvo, kasneje je sledilo še nekaj drugih fotografskih

klubov. Člani so v klubih lahko dobili teoretične in praktične napotke za fotografiranje, znotraj klubov pa so izdajali razglednice, organizirali razstave, projekcije, tekmovanja, (skioptična) predavanja ipd.

Leta 1910 pa so v Ljubljani ustanovili Deželno zadrugo (poklicnih) fotografov, ki so delovali na Kranjskem. Leta 1919 se je Deželna zadruga s pridružitvijo fotografov s Štajerske in Prekmurja preoblikovala v Pokrajinsko zadrugo fotografov za Slovenijo v Ljubljani (kasneje Združenje fotografov Dravske banovine), v kateri sta bila aktivna tudi celjska fotografa Franjo Kunšek in Josip Pelikan. Slednji je na občnem zboru Zadruga leta 1938 očital fotoamaterjem odzemanje zaslužka, k čemur pa drugi poklicni fotografi niso pritrjevali. No, Pelikan je bil znotraj Zadruga precej angažiran, večkrat je bil tudi član ocenjevalnih komisij.

Po tem ekspoziju med poklicne fotografe se avtor vrne na področje amaterske fotografije. Pred prvo svetovno vojno je bilo ustanovljenih še nekaj klubov fotografov amaterjev, še več jih je nastalo po vojni, med njimi leta 1925 Klub ljubiteljev fotografije v Celju. »Med najbolj priljubljene in koristne

športe spada danes brezdvomno fotografski šport. On nam razvije čut za lepoto in vzbuja smisel za krasote narave, katerih nam ravno naša Slovenija nudi v neomejenem številu.« Klub je svojim članom po znižani ceni nabavljal fotografske potrebščine, na voljo pa jim je bil tudi fotolaboratorij. Klub, ki ga je vodil Ivo Kvac, je bil razpuščen leta 1931.

Posebno mesto v monografiji zavzema prvi slovenski celovečerni (nemi) film *V kraljestvu Zlatoroga* – tudi naslov Globočnikove knjige je parafraza naslova tega filma –, ki je bil posnet na »fotografski« in ne na »filmski« način med leti 1928 in 1931.

Na predvečer druge svetovne vojne si je začela pot v svet fotografije utirati barvna fotografija; med drugim je leta 1940 o njej v celjskem kinu Metropol predaval fotograf iz Zagreba. V naslednjem, že vojnem letu, je fotografska amaterska dejavnost počasi zamirala, najdlje se je obdržala v Ljubljani.

Po vojni je slovensko fotoamaterstvo v težavnih materialnih razmerah premagovalo številne ovire in že leta 1947 je Fotoklub Ljubljana organiziral razstavo umetniške, znanstvene in dokumentarne fotografije. Razstavljalci so s svojimi fotografijami poskušali ujeti novo družbeno realnost: izpostavljali so motive dela in delavcev. Prva poveljna fotografska organizacija je bila pod okriljem Ljudske

tehnike Slovenije ustanovljena leta 1949 – Fotokinoamaterska zveza Slovenije. Postajala je vse bolj množična, večina članov je bila delavcev in nameščencev. Vse v duhu novega družbenega sistema: »Do danes smo gledali v fotografiji pač le šport, ki je tako drag, da si ga povprečen delovni človek ne more preveč privoščiti. V najboljšem primeru smo dopuščali, da je mogoče s fotografijo do neke mere konkurirati upodabljaajoči umetnosti in odpirati ljudem oči za lepoto v naravi. Toda fotografija ni samo to. /.../ Puška in motorizacija, toda enako tudi knjiga in fotografija, pest, znanje in srce oborožujejo ljudstva, ki hočejo živeti, v enaki meri. Zato je popolnoma pravilno, da si je nova fotoamaterska organizacija naše dežele, ki hoče biti v vsakem oziru napredna, zastavila nalogo, da bo zbujala ljubezen do fotografije, to je do vsega, kar je z njo v zvezi, v množicah, in da jo bo vnašala že v ljudsko šolo in pionirsko organizacijo. /.../ Tudi delavec pri stroju ima zase in za svoje delo eno možnost več, če obvlada fotografsko tehniko.«

Knjiga *V kraljestvu fotografije* je vsekakor zanimiva monografska predstavitev organizacije ljubiteljskih fotografov v pionirskih časih fotografije, zato pomeni dragocen prispevek k zgodovini fotografije na Slovenskem.

Marija Počivavšek

Navodila piscem prispevkov revije *Zgodovina za vse*

Prispevki v reviji so v slovenskem jeziku. V uredništvo sprejemamo lektorirane oziroma jezikovno neoporečne prispevke.

Razprave (rubrika *Zgodbe, ki jih piše življenje*) v obsegu okrog ene avtorske pole, naj vsebuje:

- naslov (ali naslov kot kratek udaren citat, ki mu obvezno sledi še podnaslov)
- besedilo v obsegu okrog ene avtorske pole (do ene in pol), napisano v MS Word, tekst Times New Roman, velikost 12
- avtorski izvleček (sinopsis) do 10 vrstic, priimek in ime avtorja, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, njen naslov, naslov elektronske pošte (sicer privaten naslov in e-pošto). K avtorskemu izvlečku avtor navede okvirno 3 ključne besede
- povzetek v obsegu do 30 vrstic
- vsaj 3 do 6 slikovnih prilog. Ločljivost posnetka vsaj 300 ppi (širina: 1 kolona = 915 pixels, 2 koloni = 1890 pixels). Priloge oddajte ločeno. Med besedilo članka, kjer naj približno stoji konkretna priloga, vpišite legendo, ki vsebuje podnaslov in navedbo vira (avtorstvo, kdo hrani). Za dovoljenja objave za potrebe članka poskrbijo avtorji sami.
- opombe (v formi sprotna opomba (pod črto), na dnu vsake strani, »footnote«), velikost 10. Opombe naj bodo v okrajšani obliki in vsebujejo zgolj napotilo na seznam virov in literature na koncu. Opombe naj bodo pisane enotno. Pri arhivskih virih uporabljamo standardne kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja in smiselno skrajšani naslov in številke strani. (npr.: Gestrin, Slovenske dežele, 12).
- poglavje Viri in literatura na koncu, v katerem so sistematično navedeni vsi uporabljeni viri in literatura. Ločeno se navajajo arhivski viri, literatura, po potrebi tudi časopise in ustni viri. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu in sicer v celoti, ne skrajšano.

Arhivski viri

arhiv, signatura in ime fonda ali zbirke, tehnično enoto (arhivsko škatlo), številko ali naslov dokumenta.

Primer: Arhiv Republike Slovenije, AS 231, Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945-1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadoštuje, če navedemo: AS 231, a.š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Primer: Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0024, Mestna občina Celje, številka arhivske škatle, ime ali številka dokumenta (leto).

Literatura – monografije

Priimek, ime avtorja: naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku). Kraj: založba in leto izida.

Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.

Literatura – članki

navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku), za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.

Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospodstva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1-2, str. 20-41.

Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991. *Slovenija 1848-1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15-20.

Zapisi

- Besedila v rubriki Zapisi so navadno krajša, zanje pa veljajo enaki pogoji oddaje kot za razprave, ni pa potrebno oddati povzetka in avtorskega izvlečka (sinopsisa).

Ocene (rubrika *Iz knjižne police*) naj vsebuje:

- Privlačen, kratek naslov
- Naslov ocenjenega dela, citiran kot primeri zgoraj
- Besedilo naj obsega okvirno 2-3 strani
- Priloži se ločeno še skenirana naslovnica ocenjenega dela (300 ppi)

Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije.

Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani. Recenzentski postopek je anonimen.

Prispevke naj avtorji pošljejo na naslov uredništva revije: Zgodovinsko društvo Celje (s pripisom za revijo Zgodovina za vse), Prešernova 17, SI-3000 Celje ali po elektronski pošti na naslov: batagelj@gmail.com. Za lažji kontakt pripišite še telefonsko številko, za vse ostale informacije pa smo vam na voljo na zgornjih naslovih.

Uredništvo

DA, naročam(o):

- izvod(ov) [Zgodovini.ce 16]: več avtorjev **SEIDLOV ZBORNIK** (16 €)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 15]: Janez Cvirn **DUNAJSKI DRŽAVNI ZBOR IN SLOVENC** (1848–1918) (19 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 14]: Rolanda Fugger Germadnik **GROFJE CELJSKI MED ZGODOVINO IN MITOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 13]: Marija Počivavšek **EN GROS & EN DETAIL** (19 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 12]: več avtorjev **OROŽNOV ZBORNIK** (12 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 11]: Andrej Pančur **JUDOVSKA SKUPNOST V SLOVENIJI NA PREDVEČER HOLOKAVSTA** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 10]: Tatjana Rozman **POJOČI KASTRATI – (ZLO)RABLJENO TELO NA ODRU** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 9]: Andrej Studen **PIJANE ZVERINE** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 8]: Janez Polajnar **»PFUJ! TO JE GERDO!«** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 7]: Filip Čuček **USPEHI SPODNJEŠTAJERSKIH SLOVENCEV V TAAFFEJEVI DOBI** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 6]: Tone Kregar **MED TATRAMI IN TRIGLAVOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 5]: Marija Mojca Peternel **CILLIER WOCHENBLATT (ZEITUNG)** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 4]: več avtorjev **ŠTEFAN KOČEVAR – RODOLJUB SLOVENSKI** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 3]: Branko Goropevšek **ŠTAJERSKI SLOVENC, KAJ HOČEMO!** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 2]: Aleksander Žižek **NAŠIM ZVESTIM, LJUBIM CELJSKIM MEŠČANOM** (16 EUR)
- izvod(ov) [Zgodovini.ce 1]: Andrej Pančur **V PRIČAKOVANJU STABILNEGA DENARNEGA SISTEMA** (16 EUR)

Stroški pošiljanja niso všteti.

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

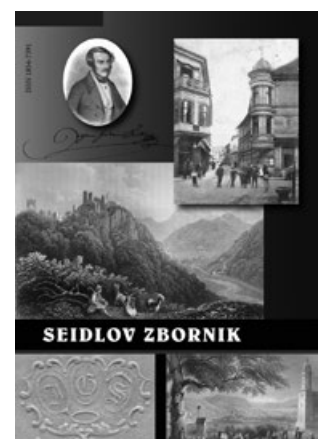
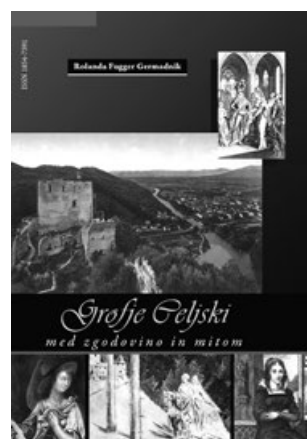
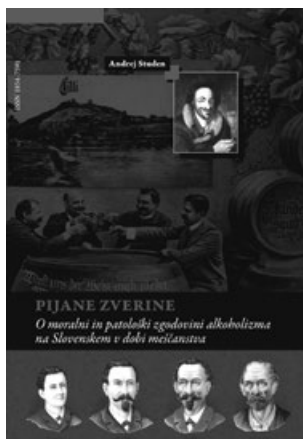
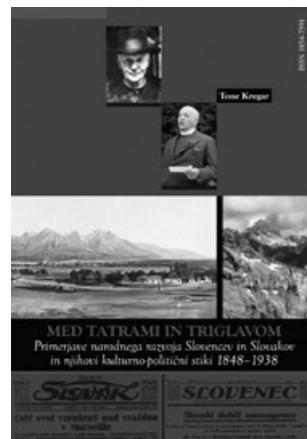
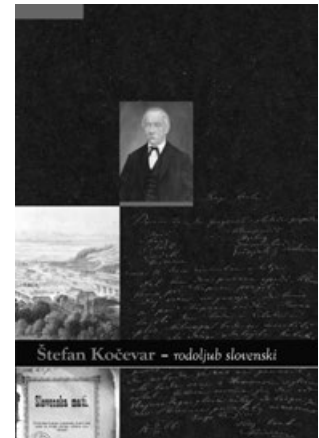
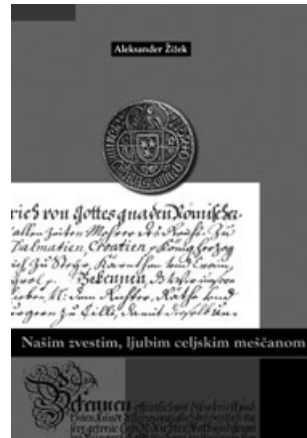
Davčna številka: Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE (ustrezno označite)

Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.
Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:
Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
<http://zdc.si/zgodovini-ce/>
www.zdc.si

Naročilnica

ZGODOVINA ZA VSE

☐ Želim postati naročnik revije **ZGODOVINA ZA VSE** in z letnikom naročam izvod(ov).
Letna naročnina (dve številki) je 19 EUR, za dijake in študente 13 EUR.

☐ Poleg prihodnjih želim prejeti še naslednje izvode starejših letnikov po ceni 3 EUR
(Vpišite želen letnik, številko in število izvodov):

Letnik / številka	Izvod(ov)	Letnik / številka	Izvod(ov)

Stroški pošiljanja za stare številke niso všteti.

☐ Uveljavljam študentski popust pri naročnini. (Ne velja za stare številke!)

Podatki o naročniku: ☐ FIZIČNA – ☐ PRAVNA OSEBA (ustrezno označite)

Ime in priimek / Naziv podjetja:

Ulica, hišna številka:

Poštna številka, kraj:

E-naslov:

Davčna številka (za pravne osebe): Davčni zavezanec: ☐ DA ☐ NE

Način plačila (ustrezno označite): ☐ po predračunu (za pravne osebe) ☐ po povzetju (za fizične osebe)

Naročilnica obvezuje Zgodovinsko društvo Celje in naročnika.
Zgodovinsko društvo Celje ni zavezanec za DDV (1. odstavek 94. člena ZDDV-1).

Datum: Podpis (žig):

Naročilnico pošljite na naslov:
Zgodovinsko društvo Celje, Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje
tel.: 03/42 86 412; faks: 03/42 86 411; info@zdc.si
<http://zdc.si/zgodovina-za-vse/>

ZGODOVINA ZA VSE

Izdalo in založilo: Zgodovinsko društvo Celje®
Prešernova ulica 17, SI-3000 Celje, tel. 03 42 86 412, www.zdc.si
Uredniški odbor: Tina Bahovec, Borut Batagelj, Bojan Cvelfar,
Dragica Čeč, Jure Gašparič, Tone Kregar, Jurij Perovšek,
Marija Počivavšek, Ludwig Steindorff, Hrvoje Petrić, Rok Stergar,
Simon Zupan, Aleksander Žižek

Urednik: Borut Batagelj

Računalniška priprava stavka: Andrej Mohorič

Prevod izvlečkov v angleščino: Simon Zupan

Prevod povzetkov v nemščino: Tina Bahovec

Univerzalna decimalna klasifikacija prispevkov:
Osrednja knjižnica Celje, Domoznanski oddelek

Tisk: Grafika Gracer

Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Fotografija na ovitku:

Ladja na Brionih v času pred prvo svetovno vojno (Arhiv družine Turk Celje)

Revija izhaja v dveh številkah letno

Naklada: 300 izvodov

Finančna podpora za natis revije:

ARIS - Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS
Mestna občina Celje

ISSN 1318-2498 (Tiskana izdaja)

ISSN 2630-4325 (Spletna izdaja)

Revija je uvrščena v podatkovne baze Scopus, EBSCOhost in ProQuest.

The journal is listed in the databases Scopus, EBSCOhost and ProQuest.

Povzetki razprav so objavljeni in indeksirani v publikacijah *Historical Abstracts in America: History and Life*.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*.

Letna naročnina: za posameznike in ustanove 19 €, za študente 13 €.

Cena številke v prosti prodaji je 11 €.

Naročila: info@zdc.si